

SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DARBELER TARİHİ ÖZEL SAYISI II

Necmettin Erbakan University
Journal of Social Sciences

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DARBELER TARİHİ ÖZEL SAYISI II

Cilt III, Sayı 1, Ocak-Haziran 2017

ISSN: 2149-8725

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sahibi/Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Muhittin UYSAL

Yazı İşleri Müdürü/Director of the Editorial Office

Halil İbrahim ÇELİK
Cilt: III, Sayı: 1- Ocak-Haziran 2017

Uluslararası Hakemli Dergi

(Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanır)

Yayın Türü/Puplication Type

Yerel Süreli Yayın

Editör/Editor

Doç. Dr. Tahsin KARABULUT (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Sayı Editörü / Editor Of This Issue

Prof. Dr. Caner ARABACI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Muhittin UYSAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Turan YÜKSEL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyit BAHCIVAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahsin KARABULUT (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih BERK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Aziz AYVA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Mücahit KÜÇÜKSARI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yazışma Adresi/Communication Address:

Necip Fazıl Mahallesi Yeni Meram Caddesi No:132C PK:42090 Meram / Konya
Tel: 0 332 201 0060 - Fax:0 332 201 0065

Web: <http://www.konya.edu.tr/sosyalbilimlerenstitusu>

E-Mail: sbedergi@konya.edu.tr

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli dergidir.

Baskı ve Cilt:

Damla Ofset Mat. ve Tic. A.Ş.

Büsan Org. San. 10631 SSK. No: 4 Karatay/KONYA

Tel: (0332) 345 00 10 • www.damlaofset.com.tr

Sertifika No: 14972 / B.T.: AĞUSTOS 2018

ISSN 2149-8725

DANIşMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdulkadir BULUş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem şAHİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet AKDEMİR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet DİKEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAşGIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YAMAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YÜCEL (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal KUşPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal SAKLAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol AKGÜN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin ERUL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Caner ARABACI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver GÜRER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Ferhan NİZAMLIOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit ÇALIş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayri ERTEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Güngör KARAUGUZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim COşKUN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail TAş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÖZCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Bahauddin VAROL (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut YEşİL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. M.Sait şİMşEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mohammad SHAHRİARİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammed AYDIN (Katar Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammet TASA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin KAR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEKİN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Naim ŞAHİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazif M. SHAHRANİ (Indiana Üniversitesi, ABD)
Prof. Dr. Orhan ÇEKER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman ÇEVİK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Saffet KÖSE (Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sâid BEKDAŞ (Taybe Üniversitesi- S.Arabistan)
Prof. Dr. Sajjad RİZVİ (Exeter Üniversitesi, İngiltere)
Prof. Dr. Sami BAYBAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin POLAT (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN (Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Süheyl SAPAN (Kral Suud Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman EN-NEDVÎ (Şeyid Ahmet Üniversitesi, Pakistan)
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban TANIYICI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacettin UZUN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yahya MİCHOT (Hartford Seminary, ABD)
Prof. Dr. Yusuf IŞICIK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah HARMANCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Halis BAŞEL (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma ARSLAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet ATİK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KINIK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BİREKUL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Zbigniew KAZMIEREZAK (Białystok Üniversitesi, Polonya).
Doç. Dr. Zekeriya MIZIRAK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali DADAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat BAYSAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdal BAYRAKÇI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇETİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kemal Enz ARGON (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat AK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özgür ÖZER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tarık M. QUADIR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ümit SORMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin BULDUKLÜ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zeliha Zühal GÜVEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Visam Ahmed ABDULLAH (Kerkük Üniversitesi- Irak)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. CANER ARABACI
Prof. Dr. NURİ KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN
Prof. Dr. AYŞE DUDU KUŞÇU
Prof. Dr. CEMAL GÜVEN
Doç. Dr. BEKİR BİÇER
Doç. Dr. İSMAİL KIVRIM
Doç. Dr. MEHMET FATİH BERK
Dr. Öğr. Üyesi AHMET DÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi CEMİLE TEKİN
Dr. Öğr. Üyesi MUAMMER ULUTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA AKKUŞ
Dr. Öğr. Üyesi ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ
Dr. Öğr. Üyesi ÜMİT ESER
Dr. Öğr. Üyesi YAKUP KAYA
Dr. Öğr. Üyesi ZAHİDE AY

SUNUŞ

Osmanlı son devrinden itibaren darbecileri yücelten, darbe günlerini milli bayram olarak kutlayan bir gelenekten gelen Türkiye'nin darbelere ve darbeci zihniyete karşı ciddi bir bilinç geliştirmesi gerekmektedir. Çünkü darbelerin, millet ve devletine yabancılaşmış yerli eleman ve sorunları kullanmak dışında "yerli" bir yanının olmadığı bilinmektedir. Millî iradeyi yok sayan, güç kullanarak meşru yönetimleri devirip "istendik" hükümetler oluşturan darbelere karşı, insanımızın bilenmesi bir zaruret haline gelmiştir. En iyi bilenme yolu, bilgilenme ve yetişme; zihin dünyasında, kendisini birilerine kullandırtmayacak seviyeyi geliştirmedir. Onun için, eğitim kurumlarına büyük görev düşmektedir.

Darbelerin değişik yönlerini ele alan çalışmaların yayımlanması da bir çeşit eğitim ya da eğitime alt yapı hazırlama çalışması olarak kabul edilebilir. *Darbeler Tarihi Özel Sayısı II*'de özellikle yayımlanmamış hatıraları içinde bir bölüm olan "Öğrenci Gözüyle 27 Mayıs Darbe Hatırası" başlıklı kısmın yayımlanmasına izin veren Prof. Dr. Hasan Ali Çelik'e teşekkür ederiz. Neredeyse onun, bir ömür süren gurbet hayatının, yurt özlemine bir terennümü durumunda olan hatıralarının, tümünün de yayınlanması, kültürümüze katkı olacaktır. Bu sayıda, Sayın Çelik dışında genç kalemler yer aldı.

Bülent YETER'in, "27 Mayıs Darbesine Dış Güçlerin Etkisi", Mehmet ÖZER'in, "12 Mart ve Dış Güçler", Neriman TONGUR'un, "17-25 Aralık Sürecinde ABD-Almanya İlişkileri", Mehmet ÖZTEMEL'in, "15 Temmuz'da ABD Bağlantısı" başlıklı yazıları, cumhuriyet devri darbelerinden bazılarına değiniyor. Bunlar içinde CIA belgelerini yayımlayan WikiLeaks içindeki binlerce belgeden yararlanarak ABD'nin darbelerle bağlantısının ayrıca değerlendirilmemesi bir eksiklik olarak duruyor. Darbe ile ilgili irtibatlara yer verme anlamında bu konuda özgün çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

Zihin yönlendirmenin uç düzeyde kullanıldığı darbe hazırlık dönemlerinin de ayrıca masaya yatırılması gerekmektedir. Bu anlamda cumhuriyet devri darbeleri, ilgi çekici malzemeler verecek durumdadır. Daha açık belirtmek gerekirse, darbe hazırlıkları; etkiye açık zümrelerin zihni bombardıman edilerek kolaylaştırılmıştır. Bu konuda, birer yalan makinesi gibi çalışan propaganda merkezleri başarılı olmuşlardır. Diyelim ki, 27 Mayıs cuntası, seçilmiş hükümeti anayasayı ihlal ettiği gerekçesi ile indirmiştir. Ama cunta, savunduğu anayasayı tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu iki yüzlülük, D. Mehmet Doğan'ın, *Darbeler Müdahaleler ve Siyasi Sistem* kitabı dışında yeterince vurgulanmamıştır. Et-Balık Kurumunda kıyma yapılan, yeni dökülen asfaltların altına serildiği belirtilen binlerce genç söyleminin, tamamıyla düzmece olduğunun üstüne giden olmamıştır. 12 Eylül darbe liderinin, günlük onlarca genç ölümünün, darbe şartlarını olgunlaştırdığını söylemesi, bir başka garabetin kapısını aralamaktadır. Burada yine sonuç maalesef, insan unsurunun yönlendirilmesi ve eğitim sorununa ulaşmaktadır.

Dergide, darbelerin beslendiği aydın sorunu ile ilgili son dilim, aslında iki kısımda değerlendirilebilecek durumda. İlk kısımda Ömer Lütfi BAŞĞÜL'ün, "*Darbelerin Fikri Alt Yapısı Açısından Amerikan Mandasını Savunan Aydınlarımız*", Zübeyde

ÇOBANOĞLU'nun, "1876'dan Günümüze Darbeler ve Devşirme Okumuşlar İlişkisi", Sümeyye Melek ÖNCEL'in, "Kültürel Darbe İdeoloğu Abdullah Cevdet ve Düşünce Hayatı", Büşra BAĞCI'nın, "Türk Siyasetinde Prens Sabahattin", Aysel BAŞPINAR'ın, "Necip Fazıl'ın 'Aydın' Değerlendirmesi", Bülent YETER'in, "Sezai Karakoç'a Göre Aydınlarımız", Esra İNAL'ın, "Ahmet Yıldız'ın İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler Kitabının İncelenmesi" başlıklı yazıları, darbelerin beslendiği zihin yapısına ışıktır tutar mahiyette.

Darbelerde verdiğimiz kayıplar yüksektir. En yeni teşebbüsten geriye, şehitlerimizi rahmetle anarken, *Darbeler Tarihi Özel Sayısı II*'nin yararlı olmasını temenni ediyoruz. Şehit kanlarının boşa gitmediğini, onların uğrunda can verdikleri değerleri yaşatacak mürekkep damlaları gösterecektir.

Prof. Dr. Caner ARABACI

Cilt III – 1. Sayı Editörü

İÇİNDEKİLER

Hasan Ali ÇELİK

ÖĞRENCİ GÖZÜYLE 27 MAYIS DARBE HATIRASI

STUDENT EYE 27 MAY BLOW REMEMBER

1

Bülent YETER

27 MAYIS DARBESİNE DIŞ GÜÇLERİN ETKİSİ

THE EFFECT OF FOREIGN POWERS TO THE COUP OF 27 MAY

23

Mehmet ÖZER

12 MART VE DIŞ GÜÇLER

12 MARCH AND FOREIGN POWERS

39

Neriman TONGUR

17-25 ARALIK SÜRECİNDE ABD – ALMANYA İLİŞKİLERİ

*THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE RELATIONSHIPS WITH GERMANY
IN DECEMBER 17 - 25*

51

Mehmet ÖZTEMEL

15 TEMMUZ'DA ABD BAĞLANTISI

FAILED COUP ATTEMP OF JULY 15 AND ITS LINKS WITH THE US

71

Ömer Lütfi BAŞGÜL

DARBELERİN FİKRİ ALT YAPISI AÇISINDAN AMERİKA MANDASINI
SAVUNAN AYDINLARIMIZ

*TO UNEARTHEN THE INTELLECTUAL INFRASTRUCTURE; OUR INTELLECTUALS
ADVOCATING THE IDEA OF AMERICAN MANDATE*

81

Zübeyde ÇOBANOĞLU

1876'DAN GÜNÜMÜZE DARBELER ve DEVŞİRME OKUMUŞLAR İLİŞKİSİ

*RELATIONS BETWEEN PRO-WESTERN INTELLECTUALS AND COUPS FROM 1876
TO MODERN ERA*

99

Sümeyye Melek ÖNCEL

KÜLTÜREL DARBE İDEOLOĞU - ABDULLAH CEVDET VE DÜŞÜNCE HAYATI
*AN IDEOLOG OF CULTURAL COUP ABDULLAH CEVDET AND HIS
INTELLECTUAL LIFE*

123

Büşra BAĞCI

TÜRK SİYASETİNDE PRENS SABAHATTİN

PRINCE SABAHATTIN IN TURKISH POLITICS

139

Aysel BAŞPINAR

NECİP FAZIL'IN 'AYDIN' DEĞERLENDİRMESİ

NECIP FAZIL'S VIEW ON "INTELLECTUAL"

151

Bülent YETER

SEZAI KARAKOÇ'A GÖRE AYDINLARIMIZ

OUR INTELLECTUALS ACCORDING TO SEZAI KARAKOC

167

Esra İNAL

AHMET YILDIZ'IN İHTİLALİN İÇİNDEN ANILAR, DEĞERLENDİRMELER
KİTABININ İNCELEMESİ

*REVIEW OF AHMET YILDIZ'S PIECE "MEMORIES AND EVALUATIONS WITHIN A
COUP"*

175

ÖĞRENCİ GÖZÜYLE 27 MAYIS DARBE HATIRASI

Hasan Ali ÇELİK*

* Hasan Ali Çelik, aslı Konya Bozkır'ın Çat köyündendir. Halen ABD'nin California şehrinde emekli matematik profesörü olarak yaşamaktadır. Emeklilik günlerinde hatıralarını kaleme alan Çelik, yayımlanmamış hatıralarından, darbe ile ilgili kısmının yayımlanmasına izin verdiği için kendisine teşekkür ederim (Ed. C. Arabacı). Kendi kaleminden, satır başları ile hatıratı kadar önemli kısa hayat hikâyesi şöyledir:

“Hasan Ali Çelik Profesör Emeritüs. 1941, Bozkır'ın Çat Köyünde doğdu. 1953, Beş sınıflı Çat Köyü ilkokulunu bitirdi ve İvriz Köy Enstitüsü sınavını kazandı.

1953-1954, Enstitünün Hazırlık Sınıfında eğitim; (Okulun adı, 1954 ilkbaharında İvriz İlköğretmen Okulu olarak değişti). 1954-1957, İvriz İlköğretmen Okulunda, orta I, II, III. sınıfları okudu. 1957-1959, İstanbul Çapa İlköğretmen Okulu, Müzik Bölümünde keman eğitimi aldı. Eylül 1959, İstanbul Çapa İlköğretmen Okulu'nu temsilen, henüz kurulmakta olan Ankara Yüksek Öğretmen Okuluna seçildi.

1959-1960, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu, hazırlık sınıfı öğrencisi olarak lise III fen eğitimi aldı. 1960-1962, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde Matematik-Astronomi eğitimi ve Türk-Amerikan Derneğinde, geceleri İngilizce kursları aldı. Eylül 1962, Orta Doğu Teknik Üniversitesine yatay geçiş yaptı. 1962-1964, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde Matematik eğitimi ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulunun öğretmenlik formasyon derslerini aldı.

1964 Haziran, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Matematik Lisans Diploması ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu, Öğretmenlik Diplomasını aldı. 1964 Temmuz, Orta Doğu Teknik Üniversitesine asistan olarak işe başladı. 1965 Temmuz, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Diplomasını aldı. 1965-1966, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde, Matematik Okutmanı olarak çalıştı. 1966 Nisan, yurt dışı doktora bursu sınavını kazandı. 1966-1971, California Üniversitesinde eğitim ve Matematik Doktora Diplomasını aldı. 1971, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, görev sözleşmesini yenilemedi.

1971-2009, California Polytechnic Üniversitesi Matematik Profesörü olarak çalıştı. Bu arada aynı yıllar içinde, müteaddit defalar ve değişik sürelerle, Türkiye'de şu üniversitelerde, konferanslar, kısa ve uzun devreli kurs ve dersler verip, Matematik Profesörü olarak görevler yaptı: (Konya Selçuk Üniv., Çukurova Üniv., Ankara Gazi Üniv., ODTÜ., Hacettepe Üniv., Boğaziçi Üniv., İstanbul Üniv., Ege Üniv., Buca Eğitim Fak., Antalya Akdeniz Üniv.).

Meslek dışı, özel ilgi ve uğraşları: Evli, üç çocuk babası ve üç torun dedesi.. Enstitü ve öğretmen okullarından yadigar olarak, küçük ölçüde sebze ve meyveler üretir, marangozluk projeleri ile uğraşır. 52 yaşında, ilk defa bir tam maraton (42,2 km) koştu. (Bozkır ile Seydişehir arasının 45 km oluşu, babamla ben o mesafeyi, ticaret maksadı ile, eşek ve katır yüklü mallarımızla, ilk defa 9 yaşında iken birlikte yürümüştük. Sonraki okul yıllarımda, yaz tatillerimde müteaddit defalar yürümüş olmamış, babamın ölümünden sonra onun anısına bir maraton koşmaya karar vermişim). (Daha sonra, Boston, Sockholm, Los Angeles, Alaska da dahil, 21 tane tam maraton bitirdim. Ayrıca pek çok 5 km, 10 km ve 21,1 km olan yarım maratonlar koştum.. 2011 İstanbul Avrasya Maratonunun 15 km kısmını, en küçük kız kardeşim, yeğenim ve hanım ile birlikte bitirdik).

2009, Tam Emeklilik Yılları: Benim okul yıllarımda, yaz tatillerim boyunca, babamla birlikte çalışırken, hem yaşayıp hem de gördüğüm, hayat tarzları pek çok. Bozkır, Seydişehir ve köylerindeki yaşam biçimleri, bugün tamamen yok olmuş ve olmaktadır. Ben, artık hiç bir zaman geri gelmeyecek olan o zengin kültürlü, fakat çok çetin yaşamları, en azından, kağıt üzerinde ve elektronik sanal dünyada yaşatmak istiyorum. Bu maksadımı, o hayat biçimlerini içeren öyküler yazarak sürdürüyorum. Kim bilir, belki bir zaman gelir, birilerine bir yararı olur. Ayrıca Türkçe veya İngilizce yazılmış eski ve yeni kitaplar okumayı sürdürüyorum. Bir de, 1959'da bıraktığım klasik batı müziği keman eğitimimi, 2003'den bu yana özel ders alıp ve benim yaşımda olan başka bir müzisyen ile keman çalmaya devam ediyorum. Hasan Ali Çelik Profesör Emeritüs. Ocak 2018.”

ÖZET

Hasan Ali Çelik, 1959-1962 yılları arasında Ankara’da öğrencidir. İvriz İlköğretmen Okulu’nu kazanmış, oradaki başarısı ile İstanbul İlköğretmen Okulu’na geçmiştir. Köy hayatının zorluklarını, geçim sıkıntısı çilesini ailesi ile birlikte yaşamış bir köy çocuğudur. Onun için devletin sunduğu eğitim, öğrenme ortamını sonuna kadar değerlendirir. İstanbul’da, İlköğretmen Okulu son sınıf talebesi iken *Ankara’daki Yüksek Öğretmen Okulu Hazırlık Sınıfına seçilir. Bir sene lise son sınıf fen derslerini aldıktan sonra, üniversitede dört yıl okuyup ‘lise öğretmeni’ olarak mezun olur.* Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde okur. Bu arada kendi isteği ile İngilizcesini geliştirir. İngilizce azmi ona ODTÜ Matematik bölümünü bitirme ve aynı üniversiteye asistan olma yolunu açar. Yayımlanmamış uzun hatıratın bu kısmı için, öncesine ait kısa bir özet verilmiştir. Ankara ve 27 Mayıs darbesi ile ilgili kısımlar, Hasan Ali Çelik’in kaleminden sunulmuştur. Dönem Ankara’sını, eğitim kurumlarını, Etimesgut Uçak Fabrikasının uçak dışında büro malzemeleri gibi şeyler ürettiğini dönemin tanığından öğrenmek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Alyans Evleri, Milli Birlik Komitesi, Etimesgut Uçak Fabrikası.

STUDENT EYE 27 MAY BLOW REMEMBER

ABSTRACT

Hasan Ali Çelik was a student in Ankara between 1959 and 1962. His achievements at İvriz Elementary School succeeded him to the Istanbul Primary School. He was a village child who lived the difficulties and desperateness of the village life with his family. For this reason, the education offered by the state is evaluated until the end of his education life. In İstanbul, he was selected to the Primary School High School Teacher School when he was a student at the High School Teacher School Preparatory Class. After attending one year of science courses in high school, he has studied at university for four years and graduated as 'high school teacher'. He studied at the Faculty of Science at Ankara University. In the meantime, he kept improving English with his own will. His skills in English paved the way for him to finish the METU Mathematics department and become an assistant at the same university. For this part of the unpublished long memorial, a brief summary of the preceding one is given. The sections related to Ankara and the May 27th coups were presented by Hasan Ali Çelik. It will be appropriate to learn about the Ankara of given period, educational institutions, the Etimesgut Aircraft Factory produce things such as office supplies outside the aircraft.

Keywords: May 27, Alyans Houses, Committee of National Unity, Etimesgut Aircraft Factory.

1960’LARIN ANKARA’SI

“Ankara şehri İstanbul’a göre çok daha küçüktü. Tren istasyonu, belli başlı alışveriş mağazalarının olduğu Ulus ve kaldığımız Atatürk Lisesinin bulunduğu Sıhhiye, Yenışehir, Kızılay ve Bakanlıklar, hatta Ulus semtlerinin hepsi yürüyüş mesafesinde idi. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi konferans salonunda her Cumartesi öğle vakti, halka açık, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konserleri vardı. Böylece benim için, bir çeşit klasik batı müziği eğitimi, az da olsa devam etmiş gibi oluyordu. Hemen her seferinde, eski ve yeni arkadaşlarımın bir kısmına cesaret verip onlarla birlikte konsere gidiyorduk. Kimi arkadaşlar, beğenip sürekli gittiler, kimileri de bir kere orkestra konseri dinledikten sonra tekrar gitmemeyi tercih ettiler.

Ankara’da kış ayları çok sert geçiyordu. Yata Khanemizin tüm pencereleri kapalı olunca, geceleri içerinin havası çok kirli oluyordu. Hemen herkes, baş ağrısı ile uyanıyordu. Hiç bir ısıtma sistemi olmayan yata Khanemizi, hepimizin nefesi ısıtıp üşümemizi önlüyordu.

Kaldığımız Atatürk Lisesi binası, Ankara’nın havagazı fabrikasının çok yakınındaydı. Fabrika, kaba kömürden belli bir işlem uygulayarak, havagazı ve kok kömürü ürettiyordu. Fabrikanın yüksek bacalarından çıkan dumanın içinde, kurum denen küçük kömür parçacıkları da vardı. Gün boyunca aldığımız her nefeste, dumanın kokusunu duyardık. Hatta kar yağdıktan bir kaç saat geçtikte sonra, çevredeki karların rengi gri ve siyah olurdu. İlkbaharın gelmesini dört gözle bekliyorduk. Zira havalar ısındıktan sonra, gaz fabrikasının kok kömürü üretimine bir süre ara verilirdi. Bacalardan çıkan kurumlu duman, nispeten azalıyordu.

Ankara’daki genel hayat ile ilgimiz azdı. Tümümüz taşra çıkışlıydık. Şehirde, özellikle Kızılay bölgesindeki gösterişli vitrinleri olan mağazaların önlerinden geçerken, sadece müzede eski eserlere bakar gibiydik. Herhangi bir şey satın almak yerine, gösterilenlerin değişikliklerini; bizden uzak bir dünya insanları için satılan eşyalar olarak görüyorduk. Aynı kaldırımlarda yürüyen ‘Ankaralıların’, hem kıyafetleri, hem de yürüyüşlerine özentile bakardık.

Politika haberleri olarak, hükümetin icraatına karşı yazı ve yorumlarından dolayı, hemen her hafta bir-iki gazetenin, bir kaç gün için kapatıldığını duyuyorduk. Ankara’da çıkan, muhalefet taraftarı Ulus gazetesi, en sık kapatılanlardan biri idi. Şubat ayından itibaren, Ankara ve İstanbul’da, hükümeti eleştiren, çoğu üniversite öğrencilerinden oluşan, yürüyüşler oluyordu. Bizler, çoğumuz kendi gölgemizden korkar, az çok varlığından haberimiz olan bu olaylara hiç karışmazdık. Bir gün tarih öğretmenimiz derse girince, “Arkadaşlar, çok acayip bir zamanda yaşıyoruz. Hükümetin şakşakçısı **Zafer** gazetesi, dün, *“Tüm yürüyüşler hükümeti ve başbakanımızı desteklemek için yapılıyor”* diye yazıyordu. Menderes, bunu görünce öfkelenmiş; *“Bana çalışan gazete benimle alay mı ediyor?”* deyip emretmiş. Bugün **Zafer**’i de kapatmışlar” dedi.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi:

‘NATO ve CENTO’ya, Bağlıyız’

Bu sabah, yatakhanelerin camlarını kırarak gibi kuvvetli bir gürültüyle uyandık. Jet uçakları alçaktan uçuyorlarmış. Sabah erken kalkan bir iki arkadaş; *“İhtilâl olmuş, radyo sürekli kimse sokağa çıkmasın”* diye ‘anons’ yapıyor” diye söyledi. Çoğumuz, ‘ihtilâl’ sözcüğünü hiç duymamıştık. “O da ne demek” gibi şaşkın bir birimize baktık. Giyininip dışarı okulun bahçesine çıktık. Komşu Cihan Sokaktaki apartmanların giriş kapılarının önüne çıkanlar, konuşuyorlardı. Ne düşüneceğimizi bilemeden, okulu bir duvar ile sokaktan ayıran alanda gezinip, uçakların ikide bir geçişlerini izledik. Sokakta bir radyo sesi duyup o tarafa doğru kaydık. Radyo, aynı sözleri tekrarlayıp duruyordu:

“Türk Silahlı Kuvvetleri, dün gece yarısından itibaren, devletin idaresini eline almıştır... Bu hareket kansız olmuştur... Resmi sıfatı ne olursa olsun, kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz.”

Bir süre sonra, radyodaki bildiri, uzun ve daha ayrıntılı idi:

“Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştikleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO’ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”tur. Milletimizin bir zarara uğramayacağı delaletinde sabır ve ihkamla¹ tebessür² etmeleri beklentilerimiz arasındadır.”

¹ Manen tahkim etmek. Sağlamaştırma. Muhafaza ile fesattan menetmek (Ed).

² Sivilce çıkma. (İzinsiz, yanlış çıkışlar yapmama).

Bu bildiriği gün boyunca dinledik. Sevinenler vardı. Hiç belli etmeden sakın olanlarımız çoğunlukta idi. Kafamızda, “dur bakalım ne olacak” düşüncesi ile, bu ‘günün derslerinin kaynadığı’ garanti idi. Zaten kısa bir süre sonra, okulda gece nöbetçi olarak kalan öğretmen; sakın olup derslerimize çalışmamızı, bugün Cuma ve yarın Cumartesi derslerimizin yapılmayacağını söyledi. Yemekhaneye gidip, kahvaltımızı yaptık. Sokağa çıkmadan okulun önündeki gezinme alanında dolaşp, yeni haberleri öğrenmeye çalıştık.

Gün boyunca yapılan uzun bildirinin sonundaki; “NATO’ya ve CENTO’ya bağlıyız” ifadesini, “NATO’ya ve CENTO’ya ve SPOR TOTO’ya bağlıyız” diye değiştiren bir arkadaşın sözlerine, kimimiz güldük. İşin ciddiyetini anlayacak olgunlukta değildik.

Radyodan gelen bildiriği duydukça, sanki her şey birden bire değişecek, iyi olacakmış gibi hayallere kapıldık. Akşama doğru, darbe hareketine karşı, sürü iç güdüsüne benzer bir sevinme başladı. Hâlâ dışarı çıkma yasağı devam ediyordu. Ama, İstiklal Marşı ve “*Dağ başını duman almış, Gümüş dere durmaz akar, Ankara Ankara, Güzel Ankara*” gibi marşları söylemeye başladık. Bu bir çeşit kendimizi koruma iç güdüsü idi. Şiddeti bilinmeyen bir kuvvete karşı, ‘yalaklanma ve sinip sığınma’ iç güdüsü.. Her birimiz köylü çocuğu idik. Babalarımızın jandarmadan, inzibattan ve devlet memurlardan ne kadar korkak ve ürkek olduklarını bilirdik. Zaten darbe öncesi günlerde, ‘*üniversite gençlerinin hükümeti kınayan yürüyüşleri*’ ile falan hiç ilgimiz olmamıştı. Esasında biz, kendimizi hâlâ Ankara’nın yabancı sayıyorduk.

Radyodan gelen bildirilere göre, Cumartesi ve Pazar günleri, halkın taşkınlık yapmamak şartıyla sokağa çıkma yasağı kaldırıldı. Şakşakçı karakterlerin öncülüğü ile, orduyu övücü konuşmalar, marş söyleyerek yürüyüşler çoktu. Biz öğrenciler de o heyecana katılıp, Sıhhiye, Kızılay sokaklarında marşlar söyleyerek yürüyüşler yaptık.

Pazartesi gününden itibaren memurlar, iş sahipleri ve halkın, gündüzleri işlerinin başına dönmesi için izin çıktı. Geceleri ‘*örfi idare*’ devam etti. Öğretmenlerimiz geldiler, derslerimize devam ettik. Bazı öğretmenler, ihtilâl hakkında hiç konuşmadılar, bazıları da bizlerin bu olaylara fazla kafa yormadan kendi derslerimize çalışmamız gerektiğini hatırlattılar. Fizik öğretmenimiz, “*Diktatörlük yapan bir yönetimin, bir askeri diktatörlük yönetimi ile değişmesine fazla sevinmemek lazım*” gibi bir ifade ile, radyoda ‘*kansız devrim*’ diye tekrarlanıp duran darbe için, bizim çocukça sevinmemizi kınamıştı.

Diplomasız Lise Mezunları

Derslerimize tekrar başlayınca, kısa zamanda ihtilâlmış, askeri idareymiş, hepsini unutup kendimizi derslerimize verdik. Zira Haziran ayı boyunca lise bitirme sınavlarına girecektik. Hiç birimiz, başarısız olmayı düşünemezdik. Başarısızlık halinde, geldiğimiz ilköğretmen okullarına geri dönmenin, en az bir yıl kaybetmek demek olduğunu biliyorduk. Çok çalışmamızın bir nedeni de, geldiğimiz ilköğretmen okullarında fen dersleri; hem sayıca sınırlı, hem de fazla derinliğine inmeden işlenirdi. Halbuki burada fen derslerinde (Tasarı Geometri, Analitik Geometri, Cebir, Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi), daha önce hiç

bilgimiz olmayan konular çoktu. Bunlara ek olarak altı tane daha fen dışı dersimiz vardı: (Türk Edebiyatı, Türkçe Kompozisyon, Tarih, Felsefe, Yabancı Dil ve Beden Eğitimi).

Ankara'daki politik değişiklik ile, hiç ilgilenmeden, Haziran ayı boyunca, bu on dört dersin her birinden ayrı ayrı sınava girdik. Sonunda hepimiz, *'Lise Fen Mezunu Diplomasını'* hak ettik. Ama hazırlanan diplomalar, bizlere verilmedi. Biz, Milli Eğitim Bakanlığının *'tapulu malı'* sayılıyorduk. Bize verilen Ankara'da eğitim görme imkanının maksadı, ülkedeki öğretmen ihtiyacını karşılamaktı. Böylece, *'Lise Fen Diplomalarımız, Bakanlıkta uygun bir depoda saklandı'*. Bizler için önümüzdeki sonbaharda, herhangi bir üniversiteye başvurma hakkı olmadı. Türkiye'deki tüm lise mezunlarına açık, diğer üniversite ve fakültelere giriş ve dış ülke üniversiteleri için açılan burs sınavları bize kapalı idi. Bakanlık ile Ankara Üniversitesinin anlaşması üzere, biz sadece Fen Fakültesinin bölümlerinde okuyup, dört yıl sonra Lise Fen dersleri öğretmeni olacaktık.

Sınavlar biter bitmez, mutfak kapandı. Her birimiz, otobüs veya tren bileti alıp, önce kendi illerimize ve oradan da köylerimize gittik.

Ben köyüme vardığım zaman, ne işler yapacağımı, evimizin düzeni için ne gibi işlerde yardımcı olacağımı çok iyi biliyordum. Ama daha köye varışımın ikinci günü, Ankara'dan gelen bir emir ile, köylerdeki öğretmenlere verilen bir göreve dahil edileceğimi hiç düşünmemiştim.

O akşam, köyde olan tüm erkeklerin kahveye gitmesi haberi yayıldı. Merak edip ben de kahveye gittim. Dere, Sorkun, Akçapınar ve bizim köyün ilkokul öğretmenleri birlik olmuş köylülerin toplanmasını bekliyorlardı. Öğretmenlerin görevi, Ankara'daki yeni idareyi anlatıp yurttaşları bilgilendirmek ve kaygıya sebep olacak bir değişiklik olmadığını anlatmakmış. Köye geldiğimden beri ilk kez görüşebildiğim komşu ve tanıdıklarla, *'hoş geldin, hoş bulduk'* selamlaşmasını yapıp, kahvede bir kenara oturdum. Vazife alan öğretmenlerin konuşmalarını dinlemeye başladım. Anladım ki, bu öğretmenlere, toplantının biçimi, niteliği ve neler konuşacakları hakkında direktif verilmiş. Bizim köyün ilkokul müdürü, kendisi 'ev sahibi' olarak, önce Dere, Sorkun ve Akçapınar köylerinin öğretmenlerine söz verdi. Konuşanlar, hep aynı bir ağızdan çıkar gibi söylüyorlardı: Bir ay kadar önce yapılan *'Kansız Devrim'* askeri hareketinin gerekliliği ve haklılığı.. Öğretmenin biri, biraz fazla heyecanlı konuşuyordu. O, yakalanıp hapsedilen eski hükümet üyelerinin, ülkemizi geriye götördüklerini ve bu yeni idarenin, her şeyi düzelteceğini söyledi.

Bizim köyün öğretmeni, benim ilkokul öğretmenim olan Kekik Hoca, sıra kendine gelince; *"Bizim Hasan"* diye beni işaret etti ve *"Hasan Ankara'dan yeni geldi. Şimdi size Ankara'da neler oldu diye o konuşacak"* deyince herkes bana dönüp baktı. Hiç beklemediğim bir anda öğretmenim, oldu-bittı yapıp beni konuşmacı durumunda bırakmıştı. Köylülerimden oluşan bu büyük topluma ne konuşacağımı düşünmeden, ürkek bir şekilde ayağa kalkıp öğretmenlerin yanına gittim. *"Ben bu geçen kış, Ankara'da okudum"* diye söze başladım. Olayın olduğu günü, önce uçakların gürültüsünden korktuğumuzu, bir gün sokağa çıkamadığımızı, sonra da meydanlarda gösteri yapan

kalabalıklara biz öğrencilerin de uzaktan baktığımızı anlattım. “Biz, Ankara Yüksek Öğretmen Okulunda hazırlık sınıfı talebeleri olarak, kendi derslerimizle o kadar çok uğraşıyorduk ki, bu ihtilâl denen şeyin ‘dibini tepesini’ pek anlamadık” diye de sözlerimi bitirdim.

Köylülerimin çoğu konuşmaları sessizce dinledi. ‘Çakal Vezir’ lakabıyla tanınan yaşlıca biri; “Sağ olun hocalar. Hem bir şeyler öğrendik, hem de nutuklar dinledik. Ama biz şunu biliriz. Eski Parti vardı, bizi düşünmez kendilerini düşünürlerdi. Sonra Yeni Parti geldi. Onlar da hep kendilerini düşündüler. Bu yeni gelenler de kendilerini düşünecekler. Biz yine, bileğe kuvvet geçinip gideceğiz. Benim söyleyeceklerim bu kadar.”

O yaz, köyün içinde olduğum günlerin akşamı kahveye gidip, Ankara’daki durumlar hakkında bilgim olsun diye, kahvecinin pilli radyosundan haber bültenlerini dinledim. Bizim köyde henüz elektrik yoktu. Yaz gecesinin karanlık serinliğinde, kahvenin önünde otururken, gökyüzündeki yıldızların görünüşünde bir değişiklik olduğunu fark edenler oldu: Tıpkı parlak bir ‘yıldız’ gibi görünen bir ışık, hızla hareket edip, on dakika kadar bir zamanda gökyüzünü bir uçtan bir uca taradıktan sonra gözden kaybolduğuna dikkat ettiler. Tabii hemen bana, “Bu ne biçim bir yıldız hoca, uçak olsa sesini duyarız. Herhalde bu kayıp giden ışık, uçak değildir” diye sordular. Onlara, Amerikalılar ve Sovyetlerin dünyanın dışına doğru uydu denen bir cihaz attıklarını ve bu uyduların bir saatte dünyanın etrafında döndüğünü söyledim.

Dünyanın yuvarlak oluşuna inanmayanların çoğunlukta olduğu bir zamanlar olsa da, kahvede bir kutudan gelen haber ve müzikleri dinleyebilmenin mümkün olduğu bu yeni zamanda, “Kim bilir elin gavurları, daha neler yaparlar acaba?” gibi sözleri, yarenliklerinin arasında duymak mümkündü. Merak edip sordular: “E hoca, bu göğün derinliklerinde kayıp giden uydunun ışığı pilli bir lambadan mı geliyordu? Öyleyse bu pil, hiç bitmez mi?”. Öğretmen olmak için okuyordum ya, onların anlamasına uygun cevap vermem gerekiyordu:

“Uyduların yıldız gibi görünmesinin sebebi, yerden çok yüksek boşluktaki bu cihazlara gelen güneş ışığıdır. Hani sabahın ilk güneşinin, karşı dağın en tepesindeki Kızıl Kaya’nın ucunda ışıldadığını gördüğümüz gibi”, diye cevapladım. Aynı yıldızın bir saat sonra tekrar görünüp, hızla kayıp gideceğini ve bu sefer gökyüzünde başka bir yerden doğup batacağını söyledim. Özellikle genç köylülerimin ilgisini çekti. Hep birlikte bir saat kadar daha bekleyip, uydunun tekrar görünüşünü ve yine beş, on dakikada tüm ufku geçtiğini gözledik. İlkokul sonrası okuma olanağı bulamamış genç köylülerimin bazıları bu konuda pek meraklı idiler. “Hoca, bu gavurlar, oradan başka memleketlere bomba falan atabilirler mi?” gibi bir kaygıyla meraklarını gidermek istiyorlardı.

Kahveye gelenler arasında; çayına-kahvesine, altmış altı kağıt veya domino oynamayan, sadece radyo dinleyen, Ankara’da üniversitede okuyan uysal Hasan’ın beynini delik deşik eder gibi, merak ettiği pek çok soruyu soranlar oluyordu.

Köyümde geçirdiğim en son yaz olan o tatil zamanımda, her kahveye uğradığımda, köylülerim beni, ‘*ansiklopedi*’ gibi görüp, merak ettikleri her konuda soru yağmuruna tuttular. Özellikle astronomi, fizik ve kimya derslerinde öğrendiğim bilgiler, bana çok yardımcı olmuştu.

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi

1960 Eylül sonu, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri olarak, tümümüz yazılı giriş sınavlarını başarıp, Fen Fakültesinin Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Biyoloji ve Jeoloji bölümlerine kayıt olduk. Ben, karışık bölüm, Matematik-Astronomiyi seçtim.

Bizden istenen, girebildiğimiz bölümleri dört yılda başarı ile bitirip lise öğretmeni olmaktı. Atatürk Lisesinin bir kısmı, bize tam teşkilatlı bir ‘yurt’ olarak hizmet veriyordu. Uyku için yatakhanelerimiz, üç öğün yemek için iyi kadrolu mutfak ve yemekhanemiz vardı. Fakültede öğrendiklerimizi pekiştirmek ve ilerlemek için, her bir bölüme ayrı çalışma odaları tahsis edilmişti. Öğretim yılı boyunca, tek sorumluluğumuz fakültedeki derslerimize muntazam devam etmek ve yıl sonu geçiş sınavlarına hazırlanmaktı. Milli Eğitim Bakanlığı emrinde, üniversite eğitimine başlamıştık. Bakanlık, bizim giyim ihtiyacımız için, yıllık belli bir para veriyordu. Ayrıca, Atatürk Lisesi binası ile Fen Fakültesi arasındaki uzaklık, ‘yürüme mesafesinde’ değil diye, her birimize ayda 30 lira otobüs parası da vermeye başladılar.

Yaban yollarında günde otuz kırk kilometre yürümeye alışmış Hasan Çelik’in bu 30 lirayı otobüslerde çarçur etmeye hiç niyeti yoktu. Hızlı yürüme alışkanlığını benimseyip, Fakülteye günlük gidiş gelişlerinin her birini yarım saatten az bir zamanda yapmaya karar verdi.

Her ay cebimde birikecek 30 liralık otobüs parası ile, Türk-Amerikan Derneği’nin düzenlediği İngilizce gece kurslarına kayıt olmaya karar verdim. Bu derneğin de bizim kaldığımız binaya uzunca bir yürüme mesafesinde olmasını ciddiye almadan, kurslara başlamak için seviye sınavına girdim. Sonuca göre, dördüncü seviyedeki derse kayıt yaptırdım. Haftada iki akşam olan bu dersi, altı öğrenci alıyordu: Öğretmen Babahan, stadyumda yönetici Oktay, Albay Armağan, Mühendis Fadıl, Opera sanatçısı Sevinç ve üniversite öğrencisi Ben. Benden başka hepsi de yaşını başını almış insanlardı. Onlar, mesleklerinde ilerlemek için yabancı dil öğreniyorlarmış. Önce kendimi bu olgun insanların arasında yabancı hissettim. Haftalar ilerledikçe, onların bir birleri ile, derslerden önce ve sonra saygılı selamlaşıp konuşmalarına ısındım. Her birine karşı hayranlık duymaya başladım. İki-üç ay kadar bir zaman sonunda, hepsi ile saygıya dayanan bir arkadaş oldum. Beni, çocuğu ya da küçük kardeşi gibi görüp sevgi gösteren bu insanların arasında, kendine göre geniş bir çevresi olan ‘*sınıf arkadaşlarımdan*’, hayat hakkında yeni şeyler öğrendiğimi fark ediyordum.

Başkalarının Büyük Yalanları

Ankara’da genel hayat, sindirilmiş bir şekilde devam ediyordu. Yine arada bir havada jetlerin uçtuğunu görüyorduk. Şehir içinde gösteri yürüyüşlerinin sınırlı olduğunu fark ediyor, geceleri Yenişehir’in geniş bulvarlarının boş sayılabilecek kadar ıssızlığını yaşıyorduk. Demokrasiyi kurtarmak ve memleketi ilerletme maksadı ile başa gelen Silahlı Kuvvetlerin öncüleri; ‘*Milli Birlik Komitesi*’, bir ‘*Kurucu Meclis*’ düzenleyip, yeni bir ‘*Anayasa*’ yapma çabası içindeydiler.

Kurucu Meclis, saygın bilinen eski politikacılar, üniversitelerden seçilen profesörler, yazarlar, gazeteciler, işçi ve işveren temsilcileri gibi, ülkenin problemlerini ciddi olarak düşündüğü varsayılan kişilerden oluşuyordu. Toplantılar, Yeni Büyük Millet Meclisi binasında devam ediyordu. Milli Birlik Komitesi üyelerinin, çalışma büroları da aynı binanın içindeydi.

Ankara’da bulunan yurttaşların, Kurucu Meclisin toplantılarına gidip dinleme olanağı vardı. Dersimizin olmadığı bir öğle sonu, üç-dört arkadaş birlikte gidip, meclis binasının bu maksatla yapılmış izleme balkonunda oturup, iki saat kadar meclisin toplantısını gördük. O gün aklımda kalan ilginç bir görüşme, yeni anayasanın milletvekili sayısı üstüne olan tartışmalardı. Ekonomi profesörü bir üye, teklifte ileri sürülen milletvekili sayısının çok büyük olduğunu söyleyip, sebeplerini şöyle açıklıyordu:

“Arkadaşlar, bu yoksul milletimiz için, 450 milletvekili sayısı çoktur. Bu kadar milletvekiline ayrılacak mali miktar ekonomimize zararlı olur. Titizlikle seçilmiş 250 milletvekili, Türkiye’nin yasama ihtiyacına yeter. Bu milletin üstüne haddinden fazla mali yük koymak kalkınmamızı yavaşlatır ve durdurur.”

İktisat profesörünün konuşmasına karşı, Kurucu Meclis üyelerinden büyük bir çoğunluk önce uğultu çıkardılar. Takiben bağırıp çağırmaya başladılar. Kürsüden gelen sesi, kimse duyamaz hale gelince, konuşmacı aşağı inip yerine oturdu. Meclis başkanı, başka birine söz verdi. Eski politikacılardan olduğunu sonradan öğrendiğimiz konuşmacı, iktisat profesörünün devlet yönetmenin ne olduğunu hiç anlamadığını, kendi dershanesinde 30-40 talebeyi bile idare etmekten aciz bu zatın düşüncelerinin ne kadar gülünç olduğunu söyleyince, oturan üyelerin çoğunluğunca uzun uzun alkışlandı.

Milli Birlik Komitesi yönetiminin, Türkiye Radyolarında duyulan haber ve yorumlara ek olarak, ‘*bizzat halka ulaşmak*’ babında da çabaları vardı. Bunlardan biri, Siyasal Bilgiler Fakültesinde düzenlenen, ‘münazara’ denen tartışmalı konferanslardı. Gazetelerde isim yapmış; ‘*sağcı*’, ‘*solcu*’ ve ‘*tarafsız*’ diye niteledikleri yazarların üçünü-beşini bir araya getirip, bunların sıra ile kendi savlarını anlatıp tartışmaları, münazara idi. Özellikle üniversite öğrencilerinin, bu ve benzeri konferanslara gidip dinlemeleri tavsiye ediliyordu. Köylerdeki çetin çalışma hayatının içinden çıkıp da üniversitede okuma olanağı bulmuş gençler olarak, birkaç arkadaşım ve ben, derslere devama ve çalışmalarımıza engel olmayacak şekilde, ilgimizi çeken konferansları gidip izledik. Münazaralarda, bazı

konuşmacıların; *'tamtakır içi boş'* denebilecek *'Vatan, Millet, Sakarya'* babındaki hayali vatanseverlikleri ve karşı fikirdeki konuşmacıların savlarının ülkemiz için ne kadar *'tehlikeli'* olduklarını öne sürmeleri dikkatimi çekti.

Ayrıca, yüzbaşı ve daha yüksek rütbeli subaylardan oluşan komite üyelerinin bazıları; Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Gazi Eğitim Enstitüsü toplantı salonlarında, memleketin eğitim ve yönetim sorunları hakkında konferanslar veriyorlardı. *'Türkiye Eğitiminin Geçmişi, Geleceği ve, Çağdaş Eğitim Gerçekleri'* gibi bir başlık altında duyurulan bir konferansın, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde düzenlendiğini öğrenince, kesinlikle gitmeye karar verdim. Zira, İstanbul Çapa İlköğretmen Okulunda iken, iki yıl birlikte olduğum arkadaşlarım, aynı öğretim yılı Gazi Eğitimin Müzik ve Resim bölümlerini kazanmış okuyorlardı. Hem konferansı dinler, hem de arkadaşlarım Hayati, Şaban ve Yılmaz ile görüşürüm, diye düşünüp konferansa gittim.

Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, öğrencilerini, lise ve özellikle ilköğretmen okulları mezunlarından seçen, orta öğretime öğretmen yetiştiren seçkin bir eğitim kurumumuzdu. O tarihlerde, Türkiye'nin dört devlet üniversitesi vardı. Ankara, İstanbul ve İzmir'de olan bu üniversitelerin Fen, Dil Tarih ve Siyasal Bilgiler gibi fakülteleri; bulundukları şehirlerin değişik semtlerinde eğitim veren kurumlardı. Bu üniversiteler ve fakültelerine girip okuma hakkı ve de imkanı olmayan, eski *'Köy Enstitüsü'*, sonraki adı ile Köy İlköğretmen Okullarının en seçkin mezunları için, tek açık yüksek eğitim yerleri, Ankara Gazi, İstanbul Çapa ve İzmir Buca Eğitim Enstitüleri idi. Gazi Eğitim, hem ilk hem de başkentte oluşu ile, Türkiye'nin orta öğretim öğretmen ihtiyacına en çok katkı yapan bir kurumumuzdu.

Konferans bildirimini duyan üniversite öğrencileri ve meraklı eğitimciler olarak, Gazi Eğitimin toplantı salonunu doldurup beklemeye başladık. Konuşmacı, *'Binbaşı rütbeli'* bir Milli Birlik Komitesi üyesiydi. Tam teçhizat rütbe sembolleri ile donanmış üniforması ve belinde açıkça görünen tabancası ile, daha ilk bakışta korkulu bir hava veriyordu. Sayın binbaşının, kendinden başka hiç kimseye söz vermediği bu konferansta, verdiği bilgi ve önerilerin yukalığını izleyip de üzülmemek elde değildi. Bu, *'tereciye tere satmanın'* tirajı-komik bir örneğiydi. Daha çok *'vaaz'* biçiminde olan, sanki hayatında kendi mesleğinden başka hiç bir konuda kitap okumamış kişi intibasını veren bu konuşmacıdan gürleyen içeriklerin, dar ve sığ oluşu, 27 Mayıs 1960'dan beri süregelen yeni yönetime karşı güvenimizi azaltmaya başlamıştı.

Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde düzenlenen başka bir konferansın konuşmacısı da *'yarbay'* rütbeli bir komite üyesi idi. Bu ikinci konferanstaki konuşmacı subay, *'Türkiye'de Zararlı Akımlar'* gibi bir konuyu başlık alıp, ne tip kişilerin ne kadar *'vatan haini'* olabilecekleri, ya da ülkeyi karıştırmaya eğilimlerine karşı, biz öğrencilerin uyanık olmasını öneren bir *'vaazdı'*. Özellikle, *'tehlikeli yayınları'* okumanın gençliği mahvedebileceğini öne sürüyordu. *"Kişinin aynası ıştır, lafa bakılmaz"* deyişini bilmeyen, sadece *'havanda su döven'* bu konuşmacının vaazını da, iki saat tutsak oturup dinledik.

Esasında bunları beklemeliydik. Adına ‘*Milli Birlik*’ deyişi ile başlayan bu yönetimin yaptığı ilk değişiklikler, sadece Silahlı Kuvvetlere yararı olan kararlardı. Subayların maaşlarının artırılışı, subaylar için lojman evlerin yapılışı ve ‘*Ordu Pazarı*’ denen imtiyazlı alış-veriş merkezlerinin açılışı gibi.

27 Mayıs 1960’da Silahlı Kuvvetlerin, ‘Barış Harekâtından sonraki ilk günlerde, radyolarda duyurulan en önemli haberlerden bir tanesi, ‘*Türkiye Cumhuriyeti Hazinesinin*’ boş olduğu idi. Gazeteler, bu acı habere karşı önderlik yapıp, yeni yönetimden büyük ümitler besleyen halkı coşturmak için ‘büyük bir kampanya’ başlattılar:

‘Devletin hazinesi boş kalmaz. Parmaklarımızdaki alyansları, kollarımızdaki bilezikleri, saklanmış altınlarımızı Hazineye bağışlayalım’ kampanyası, aylarca canlılığını korudu. Gazetelerden, kimlerin neler, ne fedakarlıklarla hazineye yaptıkları bağışların ayrıntılarını gördük. Katılım o kadar geniş oluyordu ki, parmağındaki nişan veya evlilik yüzüğünü bağışlamaktan öte, insanlar; kazandıkları altın madalya ve ödülleri bile bağışlıyorlardı. Olimpiyat güreş şampiyonları Hamit Kaplan, Gazenfer Bilge gibi spor kahramanlarımızın altın madalyalarını; İtalya’da mizah ödülü kazanmış yazar Aziz Nesin’in, altın palmyesini hazineye bağışlaması gibi, nice bağış örnekleri okuduk. Ne gariptir ki, iki-üç yıl sonra, Ankara’da yapılan subay lojmanlarının olduğu semt, ‘*Alyans Evleri*’ diye bilinmeye başladı.

Milli Birlik Komitesi askeri yönetimi, toplum için hiç olumlu bir değişiklik yapmadı da diyemeyiz. Türkiye’nin önceki tüm yönetimlerinde süre gelen, ‘*kitap yasaklatıp toplatma, gazete kapatma politikasına*’ son verildi. Basın ve yayın hürriyetinin, ulusun geleceği için yararlı olacağı düşünceli politika, bu askeri yönetimimizin en olumlu icraatıdır, diyebiliriz. Nitekim, yıllardır sadece dedikodu ve şayia tarzında kulaklarımıza gelen toplumcu şair Nazım Hikmet ve daha başka yazar ve düşünürlerin eserleri basılıp bayilerde satılmaya başladı. Ayrıca, yetkili bir din heyetince, anlayabileceğimiz bir Türkçe ile tercüme edilen Kuran’ın ilk yayını da o zaman oldu.

Ankara’da Öğrenci Olmak

‘*Askeri İhtilal*’ adıyla da bilinen yönetim değişikliği ile gelişmeler, bir süre sonra hızını yitirdi. Özellikle gençler olarak, içinde bulunduğumuz, ‘*ayağı yere basmaz*’, ‘*yeni ve parlak bir gelecek*’ hayallerimiz, hızını yavaşlattı.

Ülkenin yönetim şekli ve hızla gelen değişikliklere biz öğrencilerin ayak uydurması, elimizdeki imkanları en iyi şekilde kullanmamız gerekliliğin şuuru varmak demek olduğuna inanıyorduk. ‘*Her şeyi devletten beklemek*’ yerine, çalışıp da yükselmenin kişinin kedi öz çabaları ile başlayacağını idrak edenlerimiz, kendimizi derslerimize verip başarıya doğru hızlandık.

Fakültede haftada üç güne yayılmış, on saatlik genel matematik ve uygulamaları ve haftada iki akşam, ikişer saatlik İngilizce kurslarımdan geriye kalan zamanımda, boş olmamak için şehrin belli başlı kütüphanelerini araştırdım. Üniversite öğrenci kartı ile girip ödünç kitap

alabileceğim Milli Kütüphaneye ek olarak, sadece ilgili lisanda yazılmış kitap ve ansiklopediler içeren Alman, Fransız, İngiliz ve Amerikan kütüphanelerini keşfettim. Alman ve Fransız kütüphanelerinde, kendi dillerinin kurslarının verildiğini öğrendim. İngilizceyi iyice ilerlettikten sonra, ‘belki bir de Almanca öğrenirim’ diye hayal kurdum. Milli Kütüphanemize girip ödünç kitap alabilmenin zorluğuna karşın, yabancı kütüphanelerin hepsinin de her kişiye açık olması, bana biraz ters gelmişti.

İvriz ve Çapa Öğretmen Okulunda edindiğim ders dışı okuma alışkanlığımı, Ankara’da Milli Kütüphaneden yararlanıp devam ettirmeye karar verdim. Nobel Edebiyat ödülü kazanmış yabancı yazarlardan Türkçeye çevrilmiş, yılda en az bir roman okumayı kendime hedef edindim. John Steinbeck’den *Gazap Üzümleri*, Pearl S. Buck’dan *Sarı Esirler* romanlarını aklıma koydum.

O yıllarda, Ankara’da devletin desteklediği bir hayli sanat etkinlikleri vardı. Devlet Tiyatroları, Devlet Operası, Devlet Balesi ve Devlet Senfoni Orkestrası sanatkarları, devlet memurları idi. Böylece, bu kurumların sanat etkinlikleri, öğrenci hüviyeti olan kişilere bedava denecek kadar ucuzdu. Tiyatrolar iki lira, opera ve bale bir buçuk lira idi. Senfoni Orkestrası konserlerine de Gazi Eğitimde müzik okuyan arkadaşlarımla buluşunca, bedava gidebiliyordum.

Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden gelen Yüksek Öğretme Okullu arkadaşlarımla da Ankara’daki sanat faaliyetlerinden faydalanmasını istedim. Bunun için önderlik edip, isteyenlerden para toplayarak, ilgili etkinlikleri en az bir kere yaşamalarını sağladım. Çoğu gece olan bu faaliyetlerin, hepsine de yürüyerek gider gelirdik. Devletin yatılı öğrencileri olarak, gece katılacağımız faaliyetler için okul yöneticilerimizin de iznini alırdık.

Fen Fakültesindeki ilk yılımız muntazam ilerliyordu. Kar, kış ve yağmur demeden fakülteye yürüyerek gidip gelmeye devam ediyordum. Fakültede, profesörümüz Saffet Bey, haftada dört saat genel matematik dersi, asistanı Edip Bey de bu derslerin altı saat uygulamasını yapıyordu. Asistanın ‘tatbikat’ diye bilinen saatlerinde, problem çözüp çözdürmeleri ne kadar yararlı olduysa; profesörün dersi anlatışı, bir o kadar yararsızdı. Ders kitabı, ‘*Umumi Matematik*’ adlı eseri, profesör kendisi yazmış. Derse gelirken, kitabının bir fasikülünü eline alır, sayfalara bakarak gördüklerini tebeşir ile kara tahtaya yazardı. Biz öğrenciler, elimizde kitabın bir kopyası olduğu halde, profesörden açıklama, yorum ve bizde merak uyandıracak hiç bir şey duymamamıza rağmen, tahtada ne görürsek onu olduğu gibi defterlerimize kopya eder, anfiide ‘*kuzu gibi*’ otururduk. Hatta bazı arkadaşlar aramızda anlaşıp, sıra ile derslere gidip not tutar, sonra paylaşırdık. Ama hiç kimse *tatbikat* saatlerini kaçırmak istemezdi.

Para, Para, Para

Sıhhiye Cihan Sokakta kurulan Atatürk Lisesi binasının yarısını kullanan, Ankara Yüksek Öğretmen Okulunda beslenip uyuyan biz öğrencilerin bir kısmı; dışardan hiç bir şey satın almadan yaşayabiliyorduk. Ailesinden muntazam para gelenler olduğu gibi, yıl boyunca

hiç parası gelmeyenler de eksik değildi. Ben, köyden ayrılırken babamın verdiği harçlık dışında, para ihtiyacım olmayacağını ısrarla tekrar etmişim. Yıl boyunca her mektubumda da yazdım. Okulun bize verdiği yıllık elbise ve ayakkabı parasıyla, gösterişi az giysileri alınca, cebimdeki harçlığım hiç bir zaman sıfırlanmadı.

Tüm arkadaşlarım gibi, benim de gençlik heveslerimden biri, zamanımı iyi kullanmama yardımcı bir kol saatine sahip olmaktı. Bu ve başka olabilecek gereksinimlerim için nasıl para kazanabileceğimin yollarını düşünüp duruyordum. Bu öğretim yılı sonu köye gitmemeye kararlıyım. Ortaokul ve lise öğrencilerine özel ders verme olanaklarını araştırmaya başladım. Esas kaynak olarak, Türk-Amerikan Derneğindeki İngilizce kurs arkadaşlarımdan yardım almayı düşündüm. Aynı zamanlarda, sınıf arkadaşı, abi ve beylerin her biri ile dersin bitiminde konuşup, özellikle gelecek yaz tatilinde, Ankara’da bir iş bulup çalışmak istediğimi ve de ortaokul öğrencilerine özel matematik dersleri verebileceğimi belirtip yardım istedim. Beni küçük kardeşi gibi gören bu olgun kişilerin hepsi de, düşünüp soruşturacaklarını söyleyip bana ümit verdiler.

1960 yılı bitip 1961 yılına girerken, Fen Fakültesindeki matematik derslerim ve Türk Amerikan Derneğinde devam ettiğim gece İngilizce derslerimin birinci dönemi sona erince kısa bir tatile girdik. Fakültede dönem sonu sınavları yoktu. Bütün gücümüzü Hazirandaki yıl sonu sınavlarına hazırlanmaya harcamamız bekleniyordu. Türk-Amerikan Derneğinde dönem sonu sınavları yapıldı. Bir üst seviyeye geçtiğimizi öğrenip iki hafta tatile girdik.

İki haftalık dönem sonu tatil zamanında, köyü ziyareti hiç düşünmedim. Kışın en şiddetli zamanında yollarda otobüs yolculuklarından çok, taşıt masraflarından çekindim. Yüksek öğretilerdeki arkadaşların yarıya yakın bir kısmı, ailelerini ziyaret için Ankara’dan ayrıldılar. Yatılı okul geleneğinde, okullarda ara tatil zamanında da ‘karavana’ çıkardı. Böylece tatilde evine gitmeyenlerimiz, okulda yemeklerimizi yiyorduk. Bir gün yemek sırasında, hademe dediğimiz, okul idaresinin ‘git gel, al götür’ gibi işlerini yapan görevli, müdürün beni görmek istediğini söyledi. Biraz telaş ve kaygılı gittim. Müdür bey, Türk-Amerikan Derneğinden gelen bir mektubu gösterip okudu. “Öğrenciniz H. A. Çelik, birinci dönem 401 numaralı kursu başarı ile tamamlamıştır, bilginize sunarım” gibi bir ifade.. Müdür Sarıcalı, gelen mektuba sevindiğini, fakat nasıl olup da benim o imkanı kullandığının ayrıntılarını sordu. Anlattım. “Tebrük ederim evladım. Senin otobüs paranı bu şekilde kullanman şayanı hayret bir şey. Bakanlık ile görüşüp, gelecek dönemin kurs kayıt masraflarını karşılamamız için çalışacağım. Eğer olumlu cevap alırsak, diğer öğrencilerimizin de aynı imkandan yararlanmalarını sağlamış oluruz” dedi.

Müdürün girişimi başarılı oldu. Okul yönetimi, tüm öğrencilere açık duyuru yaptı: “İngilizce, Fransızca veya Almanca öğrenmek isteyen öğrenciler, ilgili kurumlarda sunulan gece kurslarına katılmayı ayarlayabilirlerse, kurs kayıt masraflarını okulumuz karşılayacaktır.”

Okulun, kurs kayıt masraflarını karşılaması sayesinde, diğer arkadaşlardan Almanca ve İngilizce kurslarına kayıt yaptıranlar oldu. Ben, otobüs parası için verilen aylık 30 liraları dört ay tasarruf ettikten sonra, Nacar marka bir kol saati alabilmişim.

Ankara’da Bir Yaz Tatili

Haziran yaklaştıkça, fakültenin yıl sonu sınavları için çalışmaları hızlandırdık. Sınavda başarılı olacağımıza olan güvenimiz yüksekti. Özellikle Asistan Edip Bey’in yaptırdığı uygulama derslerinde, çok çeşitli problemler çözmüştük. Fakültenin ikinci sınıfına başarı ile geçeceğimizden emindik. Bu arada, akşam İngilizce kurslarıma da hiç aksatmadan devam ediyordum. Aklım sürekli, *‘sınavlardan sonra nasıl bir iş bulup da Ankara’da kalacağım’* düşüncesi ile çalkalanıyordu. Kurs arkadaşlarımdan tekrar, bu konuda yardım ve tavsiye istemeye başladım.

İlk olumlu haber, mühendis Fadıl Bey’den geldi. Etimesgut’taki Uçak Fabrikası, yaz için üniversite öğrencilerinden bir kaç stajyer alacaktı. Fabrikada çalışan mühendislerden biri, Fadıl Bey’in arkadaşı imiş ve hiç beklemeden erken başvuru yapmamı tavsiye etmiş. Ertesi gün sabahı, Ankara Garından trene binip Etimesgut’a gittim. *‘Fabrika’* durağında indim. İlk müracaat edenmişim. Yaz için bana iş vermeye karar verdiler. Saati 1,75 lira ücret ile, haftada beş gün tam, Cumartesi de yarım gün çalışmak üzere, ayda elime 308 lira geçeceğini öğrendim. Ve yapılan teklifi sevinerek kabul ettim. Ankara’dan Etimesgut’a günlük gidiş-geliş için iki liralık tren biletini ben ödeyecektim. Ama fabrikada, bedava sıcak öğle yemeği verileceği için ben halimden memnundum.

Nihayet, Mayıs ayı sonunda fakültedeki dersler bitti. Eylülünden beri öğrenip tatbikatlarını yaptığımız tüm matematik konularını içeren büyük yazılı sınava, sadece üç gün kalmıştı. Sınıf arkadaşlarımızın her biri, kendi bölüm sınavına hazırlanmaya başladı. Fizik, kimya ve biyoloji bölümündeki arkadaşların laboratuvar sınavları önce oldu. İki gün sonra da *‘Umumi Matematik’* yazılı sınavına girdik. Sınav sonuçlarını beklerken, yaz tatilim süresince fabrikada çalışmanın dışında, Cumartesi öğle sonu ve Pazar günlerinin tamamında para kazanabilir miyim, diye düşünüp araştırmaya başladım. Kavaklıdere’de bir özel dershanenin yöneticisi, *“Ağustos başında gelersen, Eylül bütünleme sınavı olan ortaokul öğrencileri ders almaya başlarlar. O zaman, bana fazla gelen öğrenci olursa sana da iş verebilirim”* dedi. Teşekkür edip başka imkanlar araştırmaya devam ettim.

Bu arada, Yüksek Öğretmen Okulunun müdürü değişmişti. Aslen kimya öğretmeni olan yeni müdür Ömer Bey’e çıkıp, yaz ayları için bir iş bulduğumu ve mümkünse geceleri aynı yatakhane de kalmak istediğimi söyledim. Müdür Bey, okulda yazın hiç bir öğrenci olmayacağı için, yatakhane dahil tüm okulun kapalı olacağını söyledi.

İş bulmanın dışında, Ankara’da gece yatıp kalkacak bir yer bulmayı hiç düşünmemiştim. Geceleri yatıp kalkacak bir yer ayarlamak zorundaydım. Başka bir kurs arkadaşım, Albay Armağan’dan yardım istemeye karar verdim. Albay Armağan’ın, biraz lisan bilgisi olduğu için, Milli Birlik Komitesinin Basın İrtibat sözcüsü olarak, Meclis binasında bürosu vardı.

Bürosuna gidip Albay Armağan’a ihtiyacımı anlattım. O, “*Madem ki şimdi kaldığın yatakhane yazın boş kalıyor, aynı yerde kalabilmelisin. Okul müdürün ile bir de ben konuşayım bakalım ne diyecek*” dedi ve telefon etti:

“*Alo müdür bey, burası Milli Birlik Komitesi Basın İrtibat Bürosu. Ben Albay Armağan*” diye söze başladı. “*İngilizce kurslarında tanıdığım gayet iyi bir genç sizin de öğrencinizmiş*” diyerek sözüne devam etti. Benim hakkımda yaptığı telefon görüşmesini bitirirken, “*Peki Ömer Bey, madem öyleyse biz bu öğrenciye başka bir yurt ayarlarız*” deyip telefonu kapattı. Sonra, birkaç telefon görüşmesi daha yaptı. Siyasal Bilgiler Yurdunda, yaz boyunca bana bir yatak olduğunu söyledi. Teşekkür edip Cebeci’ye gittim. Siyasal yurdunu bulup, yöneticisi ile konuştum. Bana, “*Şimdi kaldığın yer kapanınca, bavulunu al buraya gel, seni yerleştirelim*” dedi. Sevinerek Yüksek Öğretmene döndüm. Döndüm ama, kaygılı idim. Ben sanki, okul müdürümü Milli Birlik Komitesine şikayet etmiş gibi acayip bir duygu içindeydim. Okula varınca, doğruca müdürün odasına gittim. O daha beni görür görmez, “*Olur mu hiç böyle oğlum Hasan. Hiç Milli Birlik Komitesi’ne gidilir mi?*” dedi. “*Efendim, sayın Albay benim kurs arkadaşımdır. Bir abi olarak kendisinden bana başka bir yurttan bir yer bulabilir misiniz diye, rica etmeye gittim. Size telefon etmesini ben söylemedim. Özür dilerim efendim. Sağ olsun, bana Siyasal Bilgiler yurdunda bir yer ayarlayıverdi. İki-üç gün sonra, o yurttan yerim belli olacak ve gideceğim*” dedim. “*Peki iyi öyleyse, sana yer bulduklarına sevindim*” dedi.

Ertesi gün müdür beni çağırttı, gittim. “*Evladım, Bakanlıkla görüştüm. Zaten bu yaz burada, Ankara’ya kurslara çağrılan öğretmenleri ağırlamamız isteniyormuş. Bu durumda sen, burada sürekli kalabilirsin. Hatta, bakanlığın Ankara’ya çağırdığı meslektaş öğretmenler gece geç vakit falan gelirlerse, sen beni temsilen onlara ‘hoş geldin’ dersin. Yalnız şimdilik sen bu konuştuklarımızı kimse ile paylaşma*” dedi. Tabii ben buna çok sevindim. Okulumun bulunduğu Atatürk Lisesi binası, tren istasyonuna sadece yirmi dakika yürüyüş mesafesinde idi. Halbuki Siyasal yurdundan istasyona gidiş-geliş, günde iki saat zamanımı alacaktı.

İngilizce kurs arkadaşım Ali Babahan, özürlü çocuklara öğretmenlik yapıyordu. Kurslar dağılmadan bana, öğretmenlik seviyesini yükseltebilmek amacıyla, başka bir öğretmen arkadaşı ile birlikte önemli bir sınava hazırlandıklarını söyledi. Benim, onlara yaz boyunca, her Pazar sabah saat on gibi, iki saat matematik dersi vermemi istedi. Tabii “*Olur abi*” dedim. “*Yalnız, bizlerin maaşı az, geçinmeye zor yetiyor. Sana ancak her Pazar günkü ders için beş lira verebiliriz. Bir de, parası bizden birlikte lokantada öğle yemeği yeriz*” dedi. Tabii, “olur” dedim. Böylece hiç yoktan, işe gitmeyeceğim Pazar günleri de az bir gelirim olacaktı. Babamın sıkça söylediği sözlerden biri; “*Akmazsa, damlar*” aklıma geldi.

İşe başlamak için fabrikaya ilk gittiğim gün, tren işçilerle dolu idi. Bir yer bulup oturdum. İşçiler, kendi aralarında guruplar oluşturup, kağıt oynamaya başladılar. Bir saat kadar süren tren yolculuğu sırasında, işçilerin neşeli bir yolculuk yapmaları ilginçti. Hem trenin sürekli sallanışı ve tekerlerin gürültüsü, hem de oyuna dalmış işçilerin bağırıp çığrıışmaları, kitap

okumayı zorlaştıran bir durumdu. O gün edindiğim izlenime dayanarak, bundan sonra fabrikaya gidiş gelişlerimde, trendeki vaktimi değerlendirebileceğim bir şeyler düşünmeye başladım.

Elimdeki İngilizce kitabımı beyaz kağıt ile kaplayıp, arka kapağına Türkçe daktilo klavyesinin harf düzenini, tıpya tıpya çizdim. Okuldaki memurların birinden, hangi harflerin hangi parmaklarla basılması gerektiğini sorup not ettim. Yaz boyunca tren ile fabrikaya gidip gelirken, parmakların görevlerini ezberlemeye çalışmaya karar verdim. Önceleri bakarak, sonradan bakmadan ilgili harfleri parmaklarım ile bulup, daktilo tuşlarına basar gibi basıp çalıştım. Bu çalışmayı, her gün hem sabah gidiş, hem de akşam üstü dönüşte tekrar ettim. O yazın sonunda daktilonun tuşlarına bakmadan on parmak yazabileceğime güvenmeye başlamıştım.

Fabrikada ilk iş günümde, yöneltildiğim bölüme gidip görevimin ne olduğunu sordum. Kısım şefi, *“Hoş geldin delikanlı. Şu üstü boş masaya otur bekle. Bir-iki saat sonra, görevini sana anlatır gösteririm”* dedi. Masanın sandalyesine oturup, *“Efendim sizi beklerken kitabım ile meşgul olabilir miyim”* diye sordum. Evet, cevabını alınca, kitabımı açıp kurslarda en son öğrendiğimiz özel deyimler ve kullanışları üzerinde çalışmaya başladım.

Adı ‘Uçak Fabrikası’ olan yerde, kuruluş maksadının dışında pek çok proje üstünde üretim yapılıyordu. Fabrika, devlet malı olduğu için, sürekli genişleyen devlet daireleri ve bürolarının gerekli araç ve gereçleri üretiliyordu. Anahtarlı çelik masalar, türlü dosyaları saklama dolapları, emniyet için gerekli kasalar gibi.. Fabrikaya, gelen ihtiyaca göre, istenen eşyanın önce kağıt üstünde çizimi ve maliyet hesaplamaları yapılıyor, sonra üretime geçiliyordu.

İşe başladığım günün öğle sonu, bulunduğum kısım şefi, görevimi gösterdi. Fabrikada yapılacak her bir proje için, üstünde üretimin başlangıcından bitimine kadar geçecek devreleri gösteren kartlardan oluşan bir sandığı önüme koydu. Benim işim, o kartların her birini, her gün bir kere inceleyip, girilen bilgilerle ilgili küçük hesaplar yapıp, tamam veya eksik olduklarını işaretlemektir. Fabrikanın üretim yapan tornaları, kaynak ve döküm makineleri gibi her türlü motorlu araç ve gereçleri, iki katlı binanın zemin katında idi. Bizim bulunduğumuz üst katta da, müdür ve mühendislerin odaları, her türlü çizim ve plânlama işleri yapılıyordu.

Ben, çoğu günler, fabrikadaki işimi üç dört saate bitirdikten sonra, sessizce İngilizce kitabıma çalışıyordum. Bir gün mühendislerden biri gelip görevlilerin işlerini incelerken, masanın üstünde duran kitabıma gözü ilişti. Eline alıp karıştırdı. *“Demek fırsat bulunca gavurca çalışıyorsun, aferin sana. Bizim buradaki müdürümüz de iki yabancı dil bilir. Delikanlı sen çalışmana devam et”* dedi. Bu ifadeyi, kısım şefimiz ve yandaki masalarda çalışanlar da duydular. Nitekim iki hafta kadar sonra, oradaki memurların biri, bir komşusunun orta okul öğrencisine İngilizce dersi verip veremeyeceğini sordu. *“Elbette*

olur” dedim. Pazar günü öğleden sonra aileyi ziyaret edip, ilgilenmek üzere söz verdim. Küçük bir işimin daha olabileceği ihtimaline sevindim.

Fabrikada çalışan herkes, bedava verilen öğle yemeğini sabırsızlıkla beklerdi. Üç çeşitten oluşan bu yemeği, ben de çok seviyordum. Hayatımda ilk defa, *‘talaş böreği’* denen çok lezzetli bir yemeği orada tattım. Öğle yemeklerimde çok iyi gıda aldığıma o kadar inanıyordum ki, sabah ve akşam öğünlerimi domates, ekmek ve az peynir ile geçiririp, kazancımın nerdeyse tamamını tasarruf ediyordum.

Kıvılcım ve Maya

Fabrikada çalışmaya başladıktan bir hafta sonra, her Pazar sabahı, kurs arkadaşım Ali Babahan’ın evinde; o ve bir arkadaşına iki saat matematik dersi vermeye başladım. Kendilerine, *‘Abi’* diye hitap ettiğim *‘öğrencilerim’*, *“bugünlük yeter artık. Biz yorulduk”* deyinceye kadar derse devam edip, onların ilgili problemleri çözebilmeleri için gayret ediyordum. Sonra da yakın bir yerdeki bir lokantada birlikte öğle yemeği yedikten sonra, öğleden sonrası zaman kendime kalıyordu. İki hafta sonra, fabrikadaki memurun verdiği adrese gidip, evin ortaokul öğrencisine, saatlik ücreti beş liradan İngilizce dersi vermeye başladım. Her ne kadar dersin süresi bir saat olması gerekse de, ben dersi en az yarım saat daha uzatıyordum. Aile, benim bu davranışımı çok cömert bulup, ders sonrası bana çeşitli yiyecek ve içecekler ikram etmeye başladı. Bu durumdan hem çocuğun ailesi, hem de ben çok memnun kalıyorduk.

İki üç hafta kadar sonra, öğrencimin annesi, benim bir komşusunun çocuğuna da matematik dersi verip veremeyeceğimi sordu. Tabii kabul ettim. Aynı şekilde, yeni öğrencime de fazlasıyla zaman vererek ders vermeye başladım. Bu yeni öğrencimin annesi, bir öğretmendi. Bu güzel insan, benden o kadar memnundu ki, okullar açıldıktan sonra da çocuğuna muntazam ders vermemi istedi. Ayrıca bana, vaktim olduğu müddetçe özel ders almak isteyen daha başka öğrenciler bulabileceğini söyledi.

Köy hayatında çok önemli iki olgu vardı. Birincisi, küçük bir köz veya çakmak taşından çıkan bir kıvılcım ile gürleyen bir ateş başlatabilmektir. İkincisi, cılız bir ineğin yarım litre sütünü ziyan etmeden, usulüyle maya çalıp yoğurt yapabilmektir. Ateş tutuşmazsa, yemek yapamazsın. Kendini soğuktan koruyamazsın. Maya iyi çalınmazsa, yoğurdun tutmaz, sütün ziyan olur.

Ağustos başında, ikisi Cumartesi öğleden sonraları, üç tanesi de Pazar günleri olmak üzere, özel öğrencilerimin sayısı beş olmuştu. *“Artık ateşim tutuştu, yoğurdum tuttu”* diye sevinliyordum.

Eylül ortasında, fabrika müdürünün odasına gidip, bana verdikleri çalışma imkanı için teşekkür ettim. *“Aferin evladım, derslerin bitince gelecek yaz yine gel çalış” dedi. “Sağ olun efendim”* deyip, Etimesgut Uçak Fabrikası’nda tanıdığım başka insanlara da veda ettim. Yüksek Öğretmen Okulu ve Fen Fakültesindeki öğrencilik hayatıma döndüm.

Fakülte'deki derslerim zorlaşmadan, köye önemli bir mektup göndermek hep aklımdaydı. Bu mektup, köylerdeki belli bir geleneğe uyması gereken bir mektup olacaktı. Para kazanmak için gurbete giden köylüler, sık sık; *'Sevgili anam, baba, falanın kızı'*³, *çocuklarım, herkese selam eder büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden hasretle öperim, ben iyiyim çalışıyorum'* gibi bir mektup göndermezlerdi. İçinde, *"Posta ile size şu kadar lira yolladım"* diye yazılmamış mektuba bizim köylüler; 'Kuru bir mektup' derlerdi. Benim yazacağım da kuru bir mektup olamazdı. Mektubuma, babamın yıllık Ziraat Bankası kredi borcunu ödeyebilmesi için gereken miktarı, posta ile gönderdiğimi yazdım.

Evlatlık ve Hizmetçi

Fen Fakültesindeki ikinci yıl derslerimin sayısı beşti: Fonksiyonlar Teorisi, Analiz II, Cebir, Astrofizik ve Küresel Astronomi. Bu derslerin her birine hem muntazam devam ettim, hem de yıl sonu sınavları için hazırlık yapmayı sürdürdüm. Türk-Amerikan Derneğinde, haftada iki akşam olan ileri İngilizce ve tercüme kurslarına da devam ettim. Ayrıca, öğretim yılı boyunca, haftada bir saat ders verdiğim altı-yedi özel öğrencim vardı. Kavaklıdere, Bahçelievler, Cebeci ve Yeni Mahalle gibi semtlere gidip gelip, insanların evlerinde özel dersler vermeyi sürdürdüm. Yeni başladığım öğrencilerim için, saatlik ücretimi de on lira yapmama pek fazla kimse itiraz etmedi.

Varlıklı sayılabilecek aileler, çocuklarının, yeteneği olsa da olmasa da, özel ders alarak, sonunda üniversitenin *'iyi bir bölümüne'* girmesi için çok fedakarlıklar yapıyorlardı. Nispeten yüksek makamlardaki hakim, genel müdür ve müsteşar gibi devlet memurları ile iş sahibi kişilerinin bazılarının evlerinde *'evlatlık'* denen, delikanlı yaşlarında genç kız hizmetçiler vardı. Bu kız çocukların iki tanesinin ev sahibi hanımları; özellikle evde başka misafir bayanlar olduğunda, evlatlık hizmetçiye gayet sert emirler verirlerdi. Onlara, küçük düşürücü sözlerle hitap ederlerdi. Ben söylenenleri, kapısı açık bitişik odadan duyabiliyordum. Ortaokul ve lise yaşlarında olan evlatlıklar, bulundukları evde yatıp kalkar, yirmi dört saat hizmet vermeye hazır bulunurlardı. *'Evlathıklar'*, belli bir ücret ile kiralanmış hizmetçiler gibi, sürekli para kazanmazlardı. Kim bilir, hangi Anadolu köyünde öksüz ve kalabalık bir aileden gelmişlerdi. Kendi ailesince, *"Git kızım, iyi bir ailenin yanında evlatlık olarak çalışırsan, inşallah sen iyice büyüdüğün zaman onlar da seni şehirde biri ile evlendirir de, böylece sen de buradaki yoksulluktan kurtulursun"* diye ümit etmişlerdi. Özellikle, yakın veya uzak akraba evlerinde büyümüş *'evlatlıkların'*, var olduğu bir ülke idik. Devletimizin, *'Çocukları Koruma Servisi'* diyebileceğimiz bir kurumu yoktu. İleriki yıllarımda, *'evlatlık'* olarak büyümüş, yetişkin kadınlar tanıyıp, öykülerini dinledim.

Üniversitenin *'Şubat tatili'* zamanında, beş altı gün için köye gittim. Ailemi görmeyeli bir buçuk yıl geçmişti. Köye giderken, hediye olarak, bizim köyde yetişmeyen meyveler götürmeyi tasarladım. Hiç görmedikleri bir yiyecek olarak, Ankara'da toptancı sebze meyve satıcılarından beş kilo kadar muz alıp bavulumu doldurdum. Annem, babam muzun

³ "...nın kızı": Köylü erkekler, ev dışındaki konuşmalarda, eşlerinin adını kullanmazlardı. Bunun yerine, 'Ayşe'nin kızı, Kadir'in kızı' gibi anne ve babalarının adıyla hanımlarından söz ederlerdi.

pahalı olup olmadığını merak ettiler, ama söylemedim. O yıllarda muz az tüketilen pahalı bir meyve olup sadece büyük şehirlerde satılırdı. Küçük kardeşlerim pek sevinmişlerdi.

Annem, ‘Tatilimin neden çok kısa olduğunu’ ısrarla sordu. Ona, hem kendi derslerimin çokluğunu, hem de özel ders verdiğim ortaokul ve lise öğrencilerimin olduğunu söyledim. Annem, “*Eyi bari, Allah zihin açıklığı versin de gayret et*” dedi.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Yüksek Öğretmen Okulu, yeni öğrencilerini, İlköğretmen Okullarından seçip almaya devam ediyordu. Bakanlık, bu yıl yeni gelen öğrencilere, Ankara Üniversitesinden başka bir imkan daha açmak istiyormuş. Sayıları artmakta olan, İngilizce tedrisat yapan Maarif Kolejlerinin, öğretmen ihtiyacı için bir program yapmışlar: Yüksek Öğretmene yeni gelen istekli öğrencileri, üniversite öncesi bir yıl İngilizce hazırlık sınıfında okuttuktan sonra, onları ODTÜ’de okutmaya karar vermişler. Durum yeni öğrencilere duyuruldu ve bir toplantı günü ayarladılar.

Benim gibi kendi gayretiyle İngilizcesini ilerletmekte olan arkadaşım Mehmet Koca’yı ikna ettim. Birlikte ikimiz de duyurulan toplantı odasına gidip en arka sıralara oturduk. Bizim okul müdür yardımcısı Cevdet Bey, bilgi verecek kişileri tanıttı: ODTÜ hazırlık sınıfı okutmanlarından iki kişi idi. Biri Mr. Dimont adlı bir yabancı, diğeri Faruk Kıbrıslı adlı bir Türk. Faruk Bey, Türkçe olarak hazırlık sınıfında okumanın ayrıntılarını anlattı. Bu seçimi yaptıkları taktirde, üniversiteden dört yerine, beş yılda mezun olabileceklerini belirtti. Öğrencilerin sorularını, önce Mr. Dimont’a tercüme etti. Onunla görüştüktan sonra, Türkçe olarak cevapladı. “*Başka sorusu olan var mı?*” deyince ben el kaldırdım. İngilizce olarak, “Efendim, ben de bir şey sorabilirim miyim?” dedim. Toplantı başladığından beri ikinci planda duran Mr. Dimont öne yaklaştı ve bana, İngilizce olarak, “*Tabii sor*” dedi. ‘Meydan bana kalmıştı.’ Tamamen İngilizce olarak, başladım konuşmaya. İki yıldan beri Türk-Amerikan Derneğinde katıldığım kursların ayrıntılarını anlattım. İngilizceyi hiç bırakmadan çalıştığımı ve kendime güvendiğimi, şu anda Fen Fakültesinin ikinci sınıfından üçüncüsüne geçmek üzere olduğumu söyleyip, “*Acaba benim için de ODTÜ’ne yatay geçiş imkanı olur mu?*” diye sorup konuşmamı bitirdim. Mr. Dimont, “Senin gibi başka öğrenciler de var mı?” diye sorunca, arkadaşım Mehmet Koca da kalkıp, bir-iki dakika İngilizce konuştu. Kendisinin de aynı şekilde istekli olduğunu söyledi. Önce Mr. Dimont ile Faruk Bey İngilizce, sonra da Faruk Bey bizim müdür yardımcısı Cevdet Bey’le Türkçe konuştular. Cevdet Bey bize dönüp, durumu okul müdürü ile de görüşüp Bakanlığa soracağını, gelişme olursa bize haber vereceğini söyledi ve toplantı bitti.

İki hafta sonra okul idaresi, Fakültede okuyan öğrencilerin tümüne ODTÜ’ne yatay geçiş olanağı açılacağını ve gereken nitelikleri bildirdi:

“Hali hazırda Fen Fakültesinde okuyan öğrencilerin, İngilizce bilgisine güvenen ve istekli olanlar, yaz tatilinin başlangıcında altı haftalık çok sıkı bir İngilizce kursa devam edip,

sonunda verilecek sınavda başarılı olurlarsa, Bakanlık ve ODTÜ arasındaki bir anlaşmaya göre, yatay nakil yapabilecekler”.

Böylece tekrar bir ‘okul değiştirme macerama’ başlıyordum. İvriz Köy Enstitüsü ve İlköğretmen Okulu, İstanbul Çapa İlköğretmen Okulu müzik bölümü, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu fen hazırlık sınıfı, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi matematik, astronomi bölümü ve nihayet şimdi Orta Doğu Teknik Üniversitesi matematik bölümü..

1962’de yaz tatilimi, ODTÜ’ne geçiş İngilizce kursu ve Ankara’nın çeşitli mahallelerindeki ortaokul ve lise öğrencilerime özel dersler vererek geçirdim. Uçak fabrikasına gitmedim. Özel derslerim, çok daha verimli oluyordu. Köye her ay bir miktar para gönderebiliyordum. Kendime de iyi harcamalar yaptım. Yeni bir takım elbise ve palto diktirdim. Pilli bir radyo ve Omega marka bir saat gibi pek de gerekli olmayan ‘*delikanlı oyuncakları*’ aldım. Ayrıca, arada bir de olsa, cebime güvenip, selamlaştığım kız öğrenci arkadaşlardan bazılarına, “*Benim ile birlikte opera, bale veya tiyatroya gelir misin?*” diye davetler yapmaya başladım.

Bocalama Yılları

Üniversitenin açılmasıyla birlikte kendimi tanımadığım bir denizin içinde buldum. ODTÜ’de dersler, hep İngilizce idi. İki matematik, bir fizik ve bir de ekonomiden olan dört dersle ilk döneme başladım. Matematik derslerinde; biz üç Yüksek Öğretmenli, iki Ürdünlü ve iki de Kıbrıs’dan gelme öğrenci vardı. Yani o iki derste sınıfta, sadece yedi kişi idik. Ekonomi ve Fizik derslerinde öğrenci sayısı çoktu. Ekonomi dersinde Sosyal Bilimler, Fizikte de Mühendislik öğrencileri çoğunlukta idi.

Her dersin okutmanı, İngilizceyi kendine has bir şive ile konuşuyordu. İkisi İngiliz, biri Cumhuriyetçi Çin ve biri de Türk vatandaşı idi. Her öğretmenin sözcüklerini anlayabilmek için gayret ederken, dersin konusuyla ilgisini anlamadan, dersler akıp gidiyordu. Matematik derslerinde, özel terimleri öğrendikten sonra, onlar biraz kolaylaştı. Fizik ve ekonomi derslerinde, duyabildiğim kadarı not alıp sonradan çalışıyordum. Ben, birinci dönemi ‘*zayıfsız*’ tamamlayabildiğim için memnundum.

ODTÜ’ye normal giren öğrencilerin çoğu, orta ve lise derslerini İngilizce okutan kolejlerden gelmiş olduğu için, onların lisan zorluğu yoktu. Aynı okullardan gelip de yıllardır arkadaş oldukları için, hep kendi aralarında gruplaşıp, derslere girip çıkarlardı. Biz, Fen fakültesinden yatay geçiş yoluyla gelen, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri sadece yedi kişi idik. Üçümüz matematik, dördümüz fizik bölümünde, işi sadece derslere devam ve çalışmak olan dünyamızdaydık. O eğitim yılı boyunca kendimizi hep dışarıdan birileri olarak hissedip, bocaladık. Öğrenci etkinliklerine çağırılmadık, katılamadık. Ürkektik. Eğlence topluluklarına girmedik. Kendimizi tamamen derslerimize verdik.

Esasında, bizim de sağlam bir dayanağımız vardı. Öğleden sonra derslerimiz bitince, Yüksek Öğretmen Okuluna dönüp, bize ayrılan bir derslikte çalışır, yemekhanemizde akşam yemeğimizi okulun tüm öğrencileri ile birlikte yerdik. Ayrıca, bir çay ocağının

bulunduğu ‘lokal’ dediğimiz küçük bir salonda, Fen Fakültesine devam eden arkadaşlarımızla görüşüp sohbet edebiliyorduk. Keza, son iki senedir yattığımız otuz kişilik iki katlı ranzalı yatakhanelerimizde uyumaya devam ettik. Yüksek Öğretmen Okulu bizim ‘evimiz’, ODTÜ de okulumuzdu.

Her ne kadar, Türkiye’de yabancı bir dil ile tedrisat yapan bu üniversitenin düzenini yadırgadıysak da, yılmayıp çalışarak ilk yılımızı başarı ile tamamladık.

Yüksek Öğretmen Okulu, bizim için bir ‘öğrenci yurdu’ gibi idiye de, gittiğimiz üniversiteyi bitirince öğretmen olacağımız için, hepimizin bir kaç pedagoji derslerinden de eğitim almamız gerekli idi. Bakanlık bunu, haftada iki saatlik bir gece kursu olarak bulduğumuz binada almamızı sağladı.

Bu arada, Türkiye’de genel seçimlere doğru hareketler oldu. Giden hükümetin yasaklanan partisi hariç, eski ve yeni partilerin önderleri, Türkiye radyolarında bedava konuşma haklarını kullanıp nutuklar verdiler. Kimisi, ülke için ekonomik bolluklar vaat etti. Kimisi, korkuya dayanan seçim konuşmaları yapıyordu. ‘Bölükbaşı’ adında bir parti liderinin, konuşmasının tamamını ‘Moskof düşmanlığına’ ayırıp, ülke ekonomisi için ne yapacağına dair hiç bir şey söylememesi çoğumuzun dikkatini çekmişti.

Seçimler bitti. ‘Koalisyon’ denen hükümet kurma şekli öne çıktı. Bir süre sonra, yine radyolarda, yeni bir askeri ihtilâl denemesi yaşadık. Bir sabah, erken başlayan ihtilâl duyuruları dinledik. Aynı gün öğleye doğru Silahlı Kuvvetlerin duruma hakim olduğunu bildiren karşı duyurular okundu.

“Talat’ın üç buçuk adamı, hiç bir zaman devleti eline geçiremeyecek” diyen radyo konuşmalarını, ihtilâle teşebbüs eden subayların, hepsinin yakalanıp tevkif edildikleri haberi takip etti.

Yeni üniversitemizde, ikinci yılımız da bol çalışma ve mücadele ile geçti. Biz matematikçiler, derslerimizin tümünü kendi bölümümüz içinde yaptık. Çünkü hepsi matematik dersleriydi. Profesörlerimizin yeterince ilgi ve yardımları sayesinde, üçümüz de yılı başarı ile tamamlayıp mezuniyet diplomasını hak ettik.

Hazıranda üniversitenin, gösterişli bir diploma töreni oldu. Törene davet edilen şeref misafirlerinden her biri, üniversitenin ayrı bir ana bölümünün diplomalarını, özel bir tören kıyafeti giyen mezunlara takdim edip kutladı. Matematik, Fizik, Kimya ve Biyolojiden oluşan bizim ana bölüm mezunlarına, diploma verip tebrik eden İsmet İnönü idi. Böyle bir günde, İstiklal Savaşı kahramanlarından biri ile tokalaşmak hepimizi memnun etmişti.

Matematik bölümünden mezun olan iki, fizik bölümünden mezun olan dört arkadaş, bölümlerimiz; ‘üniversitede asistan’ olarak kalmayı önerdi. Bizim Yüksek Öğretmen Okulundan olduğumuzu ve her birimizin bir liseye öğretmen olarak atanacağını biliyorlardı. Üniversite yönetimi, Bakanlık ile anlaşıp, bizlerin zorunlu hizmet

yükümlülüğünü üniversiteye geçirebileceklerini bildirdi. Böylece, tüm üniversite mezunlarına açık olan asistanlık sınavlarına girdik.

Asistanlık sınavlarını hepimiz kazandık. Mezuniyetimizden, bir hafta geçtikten sonra, ODTÜ’de asistan olduğumuzu öğrendiğimiz zaman çok sevindik. Bir an için kendimizi, yeni bir boşluğun içinde uçuyor sandık.

Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak, dört yıldır devam ettiğimiz üniversite fakültelerinden mezun olunca, bir görevimiz daha vardı. O da bir Pedagoji sınavında başarılı olup ‘*öğretmen*’ olmaya hak kazanmaktı. Son iki yıldır gece kurslarında dinlediğimiz eğitim psikolojisi ve metotları konularına, geldiğimiz ilköğretmen okullarından da aşinaydık. Gerekli sınavı geçince, her birimize bir de ‘*Yüksek Öğretmen Okulu Diploması*’ verdiler.

Bir hafta içinde, Fakültede ‘asistan’ olarak kalmayan tüm mezunları Bakanlık, kura ile ülkenin değişik yerlerindeki liselere tayin etti. “*Bir daha bir birimizi ne zaman ve nerede görürüz*” gibi duygularla, atanan arkadaşlarımız Ankara’dan ayrıldılar.

ODTÜ veya Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde asistan olarak kalanlarımızla, beş yıldır bize bir sıcak ev olan Yüksek Öğretmen Okulunu terk edip, Ankara’nın fakültelere yakın semtlerinde kiralık evler arama telaşına girdik. Apartman sahiplerince, “*Bekara kiraya ev vermenin*”, tercih edilmediği bir zamandaydık. Çoğumuz, üçer-dörder kişi, birlikte kirayı paylaşmak üzere, ancak bodurum kat daireleri bulup, Ankara’da bağımsız yaşamayı öğrenmeye başladık.”

27 MAYIS DARBESİNE DIŞ GÜÇLERİN ETKİSİ

Bülent YETER*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de başlayan çok partili hayat döneminde, demokrasi yolundaki gelişmenin kesintiye uğradığı ilk olay 27 Mayıs Darbesidir. Darbenin icra organı ordudur.

Makalede, DP’nin kuruluşu, darbeye kadar yaşadığı olaylar, darbenin gerçekleşmesi ve özellikle darbeye dış güçlerin etkisi konuları üzerinde durulmuştur. Menderes’in son dönemlerde Rusya yanlısı bir politika izlemesi ve Rusya’ya yaklaşması, Amerika’yı harekete geçirmiş, Rusya’nın etkisini kırmak adına da Türkiye’deki gelişmeleri kendi menfaati doğrultusunda kullanmasını bilmiştir. Nitekim demokrasiyi savunan batılı ülkelerin darbeden sonra adeta seçilmiş bir başbakan olarak Adnan Menderes’i değil de darbenin haklılığını göstermeye çalışmaları, dış güçlerin ülke içini nasıl yönlendirmeye çalıştıklarına bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960, Demokrat Parti, ABD, Rusya, Askeri Darbe.

THE EFFECT OF FOREIGN POWERS TO THE COUP OF 27 MAY

ABSTRACT

After the World War II, passing process of multi-party life in Turkey otherwords the devolepment way of democracy has been interrupted because of the 27 May Coup. The army staged the coup.

In this article the establishment of Democrat Party, the events between 1950 and the coup, tha acting of coup and especially the effects of foreing powers to the coup of 27 May was stated. America took action due to Adnan Menderes’s unilateral foreign policy that was approached to Russia towards end of his government. So America, used the events in Turkey fort he benefits of it to break Russia’a effect in Turkey. As a matter of fact the western states that defended democracy worked to show the coup’s rightness but not Adnan Menderes’s rightness who elected as a Prime Minister from public following the 27 May Coup. This opinion demonstrates the foreign powers’ activity to direct the internal Works of Turkey.

Keywords: 27 May 1960, Democrat Party, Russia, America, The Military Coup.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta:bulentyeter_@hotmail.com

GİRİŞ

Silahlı kuvvetler, Türk devlet geleneğinde "devlet kurucusu" olarak temel unsur niteliğine sahiptir. Türkiye'de yaşanan siyasi krizlerde, çözüm olarak demokrasinin uygulanması -bir başka deyimle seçim- yerine, zaman zaman silahlı kuvvetler darbe yapmıştır¹.

“Darbeler, tüm dengelerin altüst olmasına sebep olan girişimlerdir. Sadece yönetimde değil, sosyal hayatta da kargaşalar baş göstermekte, haklı haksız tasfiyeler, ihbar furyaları, kötü muamele millî bütünlüğe de zarar vermektedir. Tüm bu yapılanlar, ülkenin siyasi ve ekonomik gidişatı üzerinde etkiler yapmıştır. Darbeler ülkelerin gelişimini 20-30 yıl geriye götürürler. Hâlbuki devlet ve millet birlikteliğinin pekişmesi için, demokrasiden hemen vazgeçmemek gerekmektedir. Bu amaçla, ülkenin bütün kurumları ahenk içinde çalışmalıdır. Demokrasi ortamının bozulmaması için darbelerin önüne mutlaka ve kesinlikle geçilmelidir. Demokratik krizi, anti-demokratik bir teşebbüs olan ordu harekâtı ile tedaviye çalışmak, asla müspet bir hareket” değildir².

Son yıllarda siyaset gündeminin bir kısmını, 27 Mayıs rejimi ile hesaplaşma teşkil etmiştir. Hatta bugün Türkiye’de siyasi hayat ve iktidar mücadelesinin, 27 Mayıs rejimine taraftar olanlarla karşı olanlar arasında geçtiği bile savunulmaktadır. Üzerinden elli yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına karşın, halen sistemin yapı taşlarını belirlemede etkili olduğu söylemleri, 27 Mayıs rejiminin her yönüyle irdelenmesi ve yoğun bir tartışmanın merkezine yerleştirilmesine neden olmaktadır³.

27 Mayıs 1960 Darbesi, üzerinde tartışılan ve yorum yapılan konulardan birisidir. Darbe ile ilgili kaleme alınmış birçok yazı ve kitap mevcuttur. Bunların arasında, özellikle hatıra türü eserler önemli yer tutmaktadır. Ancak darbeyi farklı açılardan ele alan bu eserlerde, dış güçlerin darbeye doğrudan veya dolaylı olarak müdahalelerinin olup olmadığına dair fazla söz edilmemekte ve çoğu kaynaklarda durum göz ardı edilmektedir. Bu makalede mevcut kaynaklar taranarak 27 Mayıs Darbesi, dış güçlerin etkisi ve bu konuda basına yansıyanlar perspektifinden, incelenmeye çalışılmıştır.

1. Demokrat Parti (DP), Ortaya Çıkışı ve İktidar Yılları

“Çiftçiye Topraklandırma Kanunu üzerindeki tartışmalar, Adnan Menderes’in mecliste sesini yükselttiği ilk tartışmalardandır. Kanun görüşmeleri sürerken, İsmet İnönü’nün yönetimde liberalleşmeye gidileceğinin işaretlerini veren konuşmasından da güç alan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü’den oluşan muhalif milletvekilleri, “*Demokrasi Beyannamesi*” olarak da niteleyebileceğimiz “*Dörtlülük Takrir*”i

¹ Soner Oran, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kurumsal Çerçevesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 5.

² Serdar Sakin, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”, <http://www.beyaztarih.com/cumhuriyet-tarihi/turk-demokrasisine-vurulan-ilk-darbe-27-mayis-1960-darbesi>, (İGT: 11.10.2016).

³ Ülkü Ayşe-Oğuzhan Börekçi, “Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: Karanlığa Direnen Yıldız Üzerinden Bir Bakış”, Turkish Studies, Volume: 8/9, Ankara Yaz 2013, s. 1914.

CHP'ye" vermişlerdir⁴. CHP Meclis Grubu, parti disiplinine aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle Menderes ve Köprülü'yü partiden ihraç etmiştir⁵. Bu olay karşısında Celal Bayar, önce milletvekilliğinden sonra da partiden ayrılmıştır⁶. Bu arada ilk farklı parti olarak Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi kurulur. Ardından Bayar'ın istifasından sonra, 7 Ocak 1946'da Bayar, Menderes, Refik Koraltan ve Köprülü'nün önderliğinde DP kurulur⁷. Böylece Türk siyasi hayatında demokrasiye gidiş başlamış olmaktadır. DP'nin amacı, ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamaktır⁸. Ancak kurulduğu andan itibaren DP, CHP idaresine herhangi bir sebeple karşı olan, ondan rahatsızlık duyan tüm kesimleri, millî iradeyi hâkim kılma sloganı altında bünyesinde toplamaya çalışmıştır⁹.

DP, iktidara gelir gelmez hiç vakit kaybetmeden icraatlarına başlamış ve kendi etkisini hissettirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Genelkurmay Başkanı ve diğer yüksek rütbeli subayları görevden alır. Yerlerine, CHP'yle ilişkisi olmamış kişileri getirerek Türk Silahlı Kuvvetlerinin yüksek komuta merkezinde tasfiyeye girer¹⁰. Yine DP'nin çıkardığı ilk yasa, halkın mutlaka yapılmasını istediği Ezanın yeniden Arapça okunabilmesine dair kanun olmuştur¹¹. Atatürk büstlerine yapılan saldırılar karşısında, Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu çıkarır. Halk Evlerini kapatıp CHP'nin haksız kazançlarının hazineye devri kanunu ile CHP'nin mal varlığını hazineye aktarır. Atatürk'ün naaşı, Etnografya Müzesinden Anıtkabir'e nakledilir. 1954 seçimlerinde, % 58 oranında oy alarak rakipsiz olduğunu gösterir¹².

Özellikle Kore Savaşı'nın getirdiği iktisadi canlanmanın bitmesiyle ve tarıma dayalı büyüme modelinin işlememesiyle 1954 yılından sonra Türkiye, dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamıştır. İstanbul'da 333 temel maddenin fiyatı; 1955'te 174,6 lira iken 1956'da 228,7 lira olmuştur¹³. Hammadde talebindeki düşmeler, Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkiler. İthalat ve dış borçlar artar. Borçların ödenmesinde gecikmeler yaşanmaya başlar. Türkiye, başvurduğu uluslararası kuruluşlardan, ciddi bir istikrar programı uygulanması ve Türk lirasının devalüe edilmesi gibi önlemler alınmadığı

⁴ Sakin, "Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi"; Serdar Sakin, Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920-1980), Ekspres Baskı, Kayseri 2015, s. 129-130, 141.

⁵ Tan, 21 Eylül 1945, s. 1-2.

⁶ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994, s. 26.

⁷ Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 239.

⁸ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s. 181.

⁹ Tanel Demirel, Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 52.

¹⁰ Ahmad, a.g.e., s. 48.

¹¹ Ali Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 10, İstanbul Üniversitesi AİİT Enstitüsü Yayınları, 2006, s. 95-96.

¹² Sakin, a.g.e., s. 142-153.

¹³ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1956, s. 1.

takdirde, hiçbir destek göremeyeceği yanıtını alır. Bu doğrultuda hükümet, 1958’de istikrar kararlarını yayımlar. Bir dolar, 2,80 liradan 9,02 liraya yükselmiştir. İthalat ve ihracat rejimlerinde serbestleşmeye yönelinmiş, Kamu İktisadi Teşekkülleri’nin (KİT) ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları artırılmış, özel kesimin ürettiği mal ve hizmetler üzerindeki fiyat denetimleri kaldırılmış, Merkez Bankası’nın kamu kesimine açtığı kredilere kısıtlamalar getirilmiştir. Bunların sonucunda, ülkede ekonomik durgunluk başlamıştır¹⁴. 1954 ile başlayan dış tıkanma ve göreceli durgunluk konjonktürüne karşı uygulanan politikalar, 1960 darbesi ile son bulacaktır.

Başbakan Menderes, gerilen havayı dağıtıp istikrar ve sükûnet sağlamak için erken seçime gitmiştir. Ancak 1957 seçimlerinde aldığı oylar, muhalefet partilerinin toplam oylarının gerisinde kalınca, seçimden sonra muhalefet partileri, iktidarın azınlık iktidarına dönüştüğü yolunda propagandaya başlayarak onu düşürme yollarını aramaya koyulur. Bu doğrultuda Türkiye Köylü Partisi (TKP) ile Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) birleşir. Ayrıca Hürriyet Partisi de CHP’ye katılmıştır. Buna nazaran Menderes, muhalefete karşı bir Vatan Cephesi kurulması çağrısında bulunur. Bu durum, gerilimi büsbütün artıran bir kampanya haline gelmiştir¹⁵.

Ordu içinde, darbeye yönelik farklı grupların olduğu bilinmektedir. Kaynaşma, 1957 seçimlerinden sonra da devam eder. Yaklaşık bir yıl civarında bir zaman geçmesine rağmen sular durulmamıştır. Bu ortamda Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, sekiz arkadaşıyla birlikte, kendilerine göre kötü yönetimi durduracak bir hükümet darbesini planlamaya başlamıştır. Kuşçu, her şeyi açık açık konuşmasına karşın, karşısındakilerin fikirlerini açıkça ortaya koymaması üzerine bir süre sonra kuşku duymaya başlar. Arkadaşlarının kendisine tuzak hazırladıkları sanısına kapılarak kendisinin ihbar edileceğini düşünmüş ve onları ihbar etmeye karar verir. Samet Kuşçu ve ihbarda adı geçen subaylar tutuklanır. Son mahkeme oturumunda hapis cezasına mahkûm edilen ihbarcı Samet Kuşçu hariç, diğer subaylar serbest bırakılır¹⁶. Aymazlık yüksektir.

Bu arada İsmet İnönü, siyasi ortamın gerginliğini fırsat bilerek, hükümeti yıpratma ve propaganda amaçlı olarak Ege gezisini başlatmıştır. İnönü, Uşak’a geldiğinde, DP il binasının önünden geçerken, DP il başkanının binadan attığı çay bardağı, bir gazetecinin yaralanmasına sebep olunca, DP’liler ve CHP’liler arasında arbede yaşanır. Ertesi gün İnönü, Uşak’tan ayrılmak üzere istasyona gelince taraflar arası çatışma yeniden başladığında, atılan bir taş İnönü’ye isabet ederek başından hafif yaralanır. İnönü, Uşak’tan sonra, Manisa ve İzmir’i de ziyaret edip İstanbul’a döner. Bu sefer Yeşilköy Havaalanı’ndan şehir merkezine gelirken Topkapı’da bir grup, İnönü’nün aracına saldırmıştır. Orada bulunan bir binbaşının, yanındaki askerlerle olaya müdahalesi sonucu

¹⁴ Sakin, age, s. 142-153; Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, c. II, Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 338.

¹⁵ Sakin, a.g.e., s. 159-160.

¹⁶ Ahmad, a.g.e., s. 72.

aracın önü açılmış ve İnönü bu tehlikeyi atlattırır¹⁷. 75 yaşındaki İnönü'nün böyle bir olayla karşı karşıya kalması, siyasi ortamın iyice gerginleşmesine zemin hazırlamıştır¹⁸.

2. 27 Mayıs 1960 Darbesi

DP iktidarı, bu kez CHP'yi silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlamakla, bir kısım basını da bunu yalan ve çarpıtılmış haberlerle desteklemekle suçlar. Hepsi de DP'li olan 15 kişilik bir Tahkikat (Soruşturma) Komisyonu kurulur. Komisyon, ilk olarak partilerin tüm etkinliklerini, Komisyonun etkinlikleri ile ilgili yayınları, TBMM'de Komisyonla ilgili görüşme ve bunlar hakkında yayınları yasaklar. Komisyonun önlem ve kararlarına her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler, 1-3 yıla kadar ağır hapis cezasına, gizli olan soruşturma konusunda açıklama yapanlar, altı ay ile bir yıl arasında hapis cezasına çarptırılacaklardır¹⁹.

Tahkikat Komisyonu önergesi, sadece siyasi partiler tarafından değil, başta öğrenciler olmak üzere, halkın büyük kesimi tarafından protesto edilmiştir. Üniversitelerde başlayan protestolar, silahlı çatışmalara dönerken, olaylar güçlkle bastırılır. Ordu içerisinde, 10 yıllık DP iktidarına karşı çıkmalar daha da belirgin hale gelir. Zira orduyu, Demokrat Parti iktidarına darbe yapmaya sevk eden en önemli gelişmelerden birisi, şüphesiz Tahkikat Komisyonu'nun kuruluş ve faaliyetleri olur²⁰. Burada orduya, ekonomik olarak kötüye gidişinin etkisi büyüktür. Çünkü 1950'li yıllarda, askerin ekonomik durumu kötüleşmiştir. Yükselen fiyatlara karşın, maaşları gerekli oranda artmamıştır. Adları, gazinolarda “gazozcu”ya çıkmıştır²¹.

Bu noktada İsmet İnönü için bir parantez açmak lazımdır. Çünkü yaptığı konuşmalarla darbeden haberi vardı ve biliyordu izlenimleri ortaya atılmıştır. İnönü'nün, 18 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu müzakerelerinde söylediği, “Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa ihtilal behemehâl olur... Sizi ben de kurtaramam. Şartlar tamam olduğu zaman ihtilal meşru bir haktır” sözü ile Kore'deki darbeye atıfla söylediği “Muvaffak olamayacaksınız... Syngman Rhee kurtuldu mu?... Bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri bilsinler ki; Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.” sözleri buna örnektir. İsmet İnönü'nün gazetecilerle yaptığı basın toplantısındaki görüşlerine yer veren Akis dergisi, kamuoyunda oluşan soruların cevaplanmasına yönelik önemli bir katkı sağlamıştır. İsmet İnönü, toplantıda şöyle demiştir: “Hiç kimseyi inandıramıyorum. Ama temin ederim ki harekettten zerrece haberdar değilim. Ben onlara

¹⁷ Nurşen Mazıcı, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yayınları, İstanbul 1989, s. 200.

¹⁸ Sakin, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”; Rifki Salim Burçak, On Yılın Anıları (1950-1960), Nural Matbaacılık, Ankara 1998, s. 655-656.

¹⁹ Sakin, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”; Burçak, a.g.e., s. 620.

²⁰ Tekin Önal, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”, Turkish Studies, Volume: 10/1, Ankara Winter 2015, s. 521. Bu konuda ayrıca bkz. Ali Dikici, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 89, Ankara Temmuz 2014, s. 15.

²¹ Abdülvahap Akıncı, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, c. IX, S. 1, Nisan 2014, s. 65.

bu milletin baskı rejimine tahammül edemeyeceğini, çıkar yol bırakılmadığına göre darbenin meşru hale geldiğini söyledim. Şimdi, böyle söylemiş bulunduğum için hadiselerden haberdar olduğumu sanıyorlar. Hâlbuki bunlar milletini iyi tanıyan bir insanın teşhislerinden başka bir şey değildir. Onlara Türk Milletini hiç tanımadıklarını da defalarla hatırlatmıştım. Tanımamakta ısrar ettiler ve bu başlarına geldi.” Metin Toker de İsmet Paşa’nın darbeden haberdar olmadığını belirtir: 28 Mayıs sabahı kendisi aracılığıyla Cemal Gürsel’in İsmet Paşa ile telefonda bir konuşma yaptığını ve bu konuşmada darbecilerin başının, İsmet İnönü’ye haber vermedikleri için özür dilediğini ifade etmiştir²².

Tahkikat Komisyonu’nun faaliyetlerine başlaması sonrasında öğrenciler 28-29 Nisan 1960 tarihinde önce İstanbul Bayezit Meydanı’nda protesto gösterilerine başlar. Gösteriler sonra, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne sıçramıştır. Olayların çığırından çıktığını düşünen hükümet, sıkıyönetim ilan etse de gösterileri durdurmak mümkün olmamıştır²³. Gösterilerden sonra bu kez DP yönetimi, 5 Mayıs günü, saat 5’te Ankara’da Kızılay Meydanı’nda bir gösteri düzenlemeye karar vermiştir. Ama iktidara karşı olan gençler de plandan haberdar olmuş ve 555K (beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay’da) parolasını geniş bir öğrenci kitlesine duyurmuşlardır²⁴. Karşıt öğrenci grupları arasında başlayan çatışma esnasında olay yerinde bulunan Menderes de öğrenciler tarafından tartaklanmış ve bir gazetecinin aracılığıyla olay yerinden kaçmak zorunda kalmıştır. İlk kez bir gösteride, “*Menderes İstifa*” tezahüratları duyulmuştur. İkinci olay, 21 Mayıs’ta düzenlenen *Harbiyelilerin Yürüyüşü*’dür. Yürüyüş, ordunun sivil protesto ve tepkileri haklı bulduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir²⁵.

Bu süreçte toplumsal patlamalar ve siyasi gerginlik ordu içindeki cuntaları harekete geçirmiş ve cumhuriyet döneminde yönetimin ilk kez askeri bir zümrenin idaresine geçtiği 27 Mayıs Darbesi gerçekleşmiştir²⁶. 27 Mayıs 1960 tarihinde saat 05.25’te Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosundan yaptığı bildiri ile darbenin gerçekleştiğini belirtmiştir. Türkeş’in okuduğu bildiride darbenin gerekçesi şöyle ifade edilir: “*Bu harekete Silahlı kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır*”²⁷. Darbeciler ilk açıklamalarında nereye bağlı olduklarını da açıklamışlardır. NATO göbek bağı özellikle vurgulanmıştır. Normalde ordunun, böyle bir hakkı kendisinde görmemesi gerekirdi. Siyasiler ve Meclisin bu işi kendi içerisinde halletmesi demokratik rejimlerin vazgeçilmezidir. Darbe yolunun

²² Meltem Önder, “1960 Darbesi Sürecinde Akis Dergisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XIV, S. 28, Bahar 2014, s. 270-271.

²³ Önder, a.g.m., s. 268.

²⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, s. 381.

²⁵ Sakin, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”; Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 252.

²⁶ Sakin, a.g.e., s. 234.

²⁷ Sakin, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”; Sakin, a.g.e., s. 172-173.

açılması, ülkede meydana gelen her siyasi çıkmazda kendini göstermesi gibi bir vesayet yolunu açabilir ki bu durum demokratik rejimlerde en kötü sorun halini alabilir.

Bu bildiriyle birlikte DP iktidarı, fiilen sona ermiştir. Tutuklananlar Harp Okuluna alınmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tutuklanması Çankaya'da, Muhafız Alayı Komutanı Kurmay Albay Osman Köksal tarafından gerçekleştirilirken; Menderes, Eskişehir ziyaretine çıkmış olduğu için Kütahya dolaylarında yakalanarak Kurmay Albay Muhsin Batur tarafından Ankara'ya getirilmiştir²⁸. Darbenin asıl lideri ve kurulan gizli örgütlerin teşkilatlanmasını sağlayan kişi, Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Ancak Cemal Madanoğlu'nun rütbesinin orgeneralden küçük olması dolayısıyla, emir komuta zincirinin bozulma tehlikesi belirmiş ve bu nedenle darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir²⁹.

3.27 Mayıs Darbesine Dış Güçlerin Etkisi

1958 yılında Irak'ta askeri darbe sonucu krallığın devrilmesi, DP'nin ordudan gelebilecek tehlikeler karşısındaki kaygısının (darbe fobisi) artmasına sebebiyet vermiştir³⁰. Menderes'in, *"Ben, bir Halk adamıyım. Başta Muhalefet ve baskı grupları olmak üzere karşımdakiler, benim de düşmanındırlar. Ama bu azınlıklar, beni devirmek için, darbe yolunu da deneyeceklerdir. Fakat benim de, her türlü vasıtayı kullanmak hakkımdır"*³¹ şeklindeki sözleri, Irak'taki darbenin Menderes'i nasıl etkilediğini ve darbe kaygısının ne derece yüksek boyutta olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Türkiye'de yaşanan olaylar, Batılı devletlerde de yankı bulmaktaydı. Örneğin İngiliz Büyükelçisi Burrows, 22 Nisan 1960 tarihinde Türkiye'den İngiltere'ye gönderdiği raporda: DP iktidarının basına ve muhalefete karşı baskıcı önlem almaya devam ettiğini, taşrada tansiyonun giderek yükseldiğini, ordunun kaynamakta olduğunu, DP iktidarı tarafından oluşturulan Tahkikat Komisyonu'nun ülkede tansiyonu daha da arttırdığını ifade ederek Türkiye'de potansiyel bir darbe ortamının var olabileceğini belirtmiştir³².

Milliyet gazetesi, darbeden sonra İngiliz gazetelerinden alıntılarla, darbenin ne kadar önemli ve yerinde olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. *Observer* gazetesinden Menderes'in *iş işten geçmeden istifa etmediği ve serbest seçimlere gitmeye yanaşmadığı* cümleleri alıntılanmış ve darbenin, Menderes'in demokrasiyi başaracak özelliğe sahip olmamasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Yine *The Guardian* gazetesinden, darbeciler kurdukları hükümetin *"kendi sahalarında ehliyet sahibi ve siyasi tarafsızlıkları herkes tarafından kabul görülmüş kimselerden oluşmuş"* olduğu cümleleri seçilerek alınmıştır. Benzer bir

²⁸ Şenşekerci, a.g.e., s. 255.

²⁹ Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 129.

³⁰ Önder, a.g.m., s. 267.

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 276-277.

³² Sakin, "Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi"; Cihat Göktepe, "İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. XVII, s. 54.

biçimde *The Economist* dergisinin, olayları demokratik krizi, anti-demokratik bir teşebbüs olan ordu harekâtı ile tedaviye çalışmanın müspet olmamakla birlikte, Türk demokrasisi için silahlı kuvvetlerin müdahalesi ile lüzumlu bir adım atıldığını, “Türkiye’de demokrasi için yeni bir şans tanımıştır. Durumu, demokratik hükümetleri yıkmak, ihya etmekten daha kolaydır” sözleriyle yorumladığı bilgisine yer verilmiştir³³.

1960 darbesini hazırlayan süreçte, muhalefetin etkisi olduğu kadar dış güçlerin de etkisi olmuştur. İngiltere’nin olayları dışarıdan izlemesinin yanında, özellikle Rusya ve Amerika’nın bu darbeye doğrudan müdahale ettiğine dair iddialar, hem inceleme, araştırma eserlerinde, hem de dönem basınında dikkat çeken olgulardan biridir.

Darbede Amerika etkisi olduğu yönündeki kanıtlardan biri, İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Amerika öncülüğünde diğer ülkelerde gizli ordular, yani kontrgerilla örgütlerinin kurulmasıdır. Bu gizli ordular, o güne kadar İtalya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Belçika’da kurulmuştu. Türkiye’de kurulması, Amerika için çok önemliydi. Çünkü coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, çok stratejik bir bölgedeydi. Amerika’nın amacı, olası Sovyetler Birliği işgaline karşı, Türkiye’yi tampon bölge yapmaktı. Komünistler, Batı ülkelerine gelmeden Türkiye’de durdurulmalıydı. Bu da ancak özel eğitilmiş askerlerle mümkündü. Türkiye ile Amerika arasında askeri ilişkiler de tam bu dönemde başladı. 5 Ekim 1947’de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak başkanlığındaki heyet, Amerika’ya gitti. Bu bir ilkti. Bu ziyaretten sonra çok önemli bir uygulama başladı: Türk subaylarının Amerika’ya gönderilerek komünistlere karşı kontrgerilla eğitimi alması. Özel harp eğitimi alacak ilk ekip, 16 kişiden oluşuyordu. 1948 yılının başında Amerika’ya giden bu ekip, özel harp eğitimini Amerikan Kara Harp Akademisi’nde gördü. Bu okul, Kansas Eyaleti’nde bulunuyordu. Bir taraftan teorik olarak nasıl siyasete yön verecekleri anlatılırken, diğer taraftan zorlu bir gerilla eğitimi veriliyordu. Patlayıcılar dâhil her türlü silah kullanılması eğitimi de vardı. Subaylar, eğitimin devamını, Georgia’daki Amerikan Piyade Okulu’nda görüyorlardı. Eğitimin son üç aylık evresi, çok önemliydi. Çünkü bu bölümde adam öldürme, sabotaj ve bomba yerleştirme teknikleri öğretiliyordu. Özel harp eğitimi alan bu ekipte, ileriki yıllarda Türkiye tarihine damga vuracak subaylar vardı. Bu subayların adı, darbe döneminde ön plana çıktı. Ekipteki kilit subaylar şu isimlerden oluşuyordu: Alparslan Türkeş, Turgut Sunalp, Daniş Karabelen, Ahmet Yıldız³⁴, Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Faruk Ateşdağlı, Refik Tulga. Rütbeleri teğmenlik ile albay arasında değişiyordu. Ekipteki isimlerin büyük çoğunluğunun ortak özelliği, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi’nde yer almalarıdır. İki isim hariç; Daniş Karabelen ve Turgut Sunalp³⁵.

Rusya’nın KGB yani Sovyet Gizli Örgütü adı altında bu darbenin oluşumunda büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir³⁶. Nitekim John Barron’un, KGB isimli kitabında,

³³ Milliyet, 13 Haziran 1960, s. 4.

³⁴ Bkz. Ek-3.

³⁵ Star, 4 Ocak 2010, s. 14.

³⁶ Atiye Emiroğlu, “27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Partinin Tasfiyesi”, Selçuk Üniversitesi

KGB'nin Türkiye üzerindeki operasyonları şöyle açıklanmıştır: “KGB'nin görevlerinden biri, Türkiye’de şehir terörcülüğü yapmak olup adam kaçırmak, öldürmeler ile oldukça ilerlemiş ve başarılı olmuştur. KGB, Türkiye’ye karşı operasyonlarını 1960’ların başlarında yürürlüğe koymuş, Ankara’daki Sovyet Elçiliği’nde çalışan KGB subayları tarafından birkaç ajan avlanmış ve bu ajanlar Rusya’da eğitilmiştir. Türkiye’ye döndüklerinde bu kadro aralarına radikal eğilimli gençleri çekmiş, bazıları Suriye’de Rusların açtığı kamplara eğitim için gönderilmiştir. Sonuçta meydana gelen şiddet hareketleri ve buna karşı alınan sıkıyönetim, askeri mahkeme gibi tedbirler de gösteriyor ki, Sovyet Birliği’ni riske sokmadan ve büyük masraflar yapmadan, bir toplumu krizler karşısında bırakmak için KGB, tekniğini son derece ilerletmiş bulunmaktadır”³⁷.

Bu örgütün yapmış olduğu çalışmalardan biri de “Yalan Haber” yaymak olmuştur. “Sovyetler Birliği’nin “Yalan Haberler” dediği yollar yıllardan beri, yabancı kamu düşüncesini büyük aldatmalarla, yanlış kanıya sürüklemekte, şaşırtmakta ve tutuşturmaktadır... Bu bölümün kapsamı içinde sahte ve düzenlenmiş belgeler, mektuplar, el yazmaları ve fotoğraflar, ayrıca yanıltıcı kötü söylentiler ve aldatıcı ajan raporları, Sovyet Rusya’yı ziyaret edenlerin, fikrini zehirleme ve bundan başka fizik etkileri için fizik davranışlar da vardır. Bu tekniklerin başlıca amaçları; yabancı hükümetlerin politikasını etkilemek, yabancı ülkeler halkının liderlerine ve müesseselerine karşı güvenlerini sarsmak, Sovyet Politikasına, karşıt kişiler ve grupların itibarını kırmaktır. KGB’nin en çok bilinen haber işi, taklit edilmiş belgelerle aldatıcı yayınlarına dayanır. KGB ve peyk servisleri, bütün dünyada tanınmış kimselerin, kâğıt başlıklarını ve hükümetlerin resmi kâğıt formlarını toplayıp, bunları taklit işinde kullanırlar”³⁸.

Adnan Menderes’in büyük bir kredi karşılığında Ardahan’ı Rusya’ya satma fikrinde olduğuna dair bazı iddialar da dönem basınında yer almıştır. Cemal Gürsel’in Amerikan AP Ajansına verdiği demeçte; “Kanaatimize göre yalnız Türkiye’yi değil aynı zamanda NATO müttefiklerimizin sağ kanadını da kurtardık. Devlet başkanı olarak bu sırada teferruata girmem doğru olmaz. Fakat gazeteci dostlarım bu meseleyi araştırabilirler. Mesele mühimdir. Türkiye’deki Amerikalı gazetecilerin de Türkiye’nin nereye gittiğini sarahatle görmek gibi mühim bir vazifeleri vardır”. İddialar arasında Menderes’in Rusya’ya, Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı yardımdan daha büyük yardım yapması halinde NATO emrindeki Türk Silahlı Kuvvetlerinde büyük çapta indirim yapma teklifi de vardır. Menderes, Türkiye’deki NATO üslerini de peyderpey tasfiye etmeyi kabul etmiştir. İddialar teyit veya tektzip edilmemiştir³⁹.

Ayrıca birçok dış kaynaktan, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nde, Amerika Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA)’nın etkisi olduğu ileri sürülmüştür. 1972 yılında da, Londra’da yayınlanan *Sunday Telegraphy* gazetesindeki bir araştırma yazısı da 27 Mayıs ve 12 Mart

Kadınhanı Faik İçil MYO Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, C. I, S. 1, Mayıs 2011, s. 16.

³⁷ John Baron, KGB, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1974, s. 112.

³⁸ Baron, a.g.e., s. 202-204.

³⁹ Milliyet, 17 Haziran 1960, s. 1. Bu haber için bkz. Ek-2.

askeri darbelerinin CIA operasyonu olduğunu iddia etmiş, söz konusu gazetenin o tarihte Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır⁴⁰.

Dış güç olarak ABD'nin Türk demokrasi hareketlerini geriye iten bir aktör olduğunun en önemli kanıtı, darbeler sonrası Türkiye'ye akan dış yardımlar ve ülke ekonomisinin iyileşmesi süreçlerinin yaşanmasıdır. Bu da darbelerin sadece iç faktörlere dayanmadığının en önemli göstergesidir⁴¹. Zira 27 Mayıs darbesinden sonra Amerikan hükümeti yeni Türk hükümetine 52 milyon Türk Lirası hibe etmiştir. Zira mahsul fazlası satışlarından elde edilen bu meblağı Amerikan hükümeti millî savunma hizmetinde kullanılmak gayesiyle serbest bırakmıştır⁴².

Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB'nin uluslararası arenadaki güç mücadelesi, dünyayı iki kutba ayırmıştır. Ülkeleri kendi yandaş yapabilmek için her iki güç de yoğun çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda tüm dünya, “ya ABD ya da SSCB” yanlısı olmak zorunda bırakılmıştır. Dolayısıyla Türkiye yönetimi, bir şekilde iki kutuptan birine entegre olmuştur. ABD yanlısı yönetimlerin başa geldiği Türkiye’de, Sovyet yanlısı çatlak sesler, ordu ve istihbarat kanallarıyla susturularak istenilen hedefe ulaşılmıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs 1960 yılındaki darbede ABD gücünü net olarak görmek mümkündür. Darbe sonrası 20 Ağustos 1960’da Milli Birlik Komitesi’nin yedi bine yakın subayı aniden emekliye ayırması, dönemin uluslararası sistemdeki etkin gücünün, ülkedeki yandaş yönetim oluşturma çabasına bağlanabilir. Buna en iyi örnek; Amil Artus’un ve Orhan Erkanlı’nın bu tasfiye işlemini NATO’nun ve ABD’nin isteği üzerine yapıldığını belirtmeleridir. Çünkü tasfiye edilen subaylar, yaş veya herhangi bir kriter öne sürülmeksizin emekliye ayrılmışlardır. Ayrıca bu subaylar, 12 Mart ve 12 Eylül’ün darbeci subay kadrosuyla aynı görüşleri paylaşmamışlardır. Özellikle Sovyetlerle ilişkilerin geliştiği dönemlerde darbelerin gerçekleşmesi, Türkiye’de bu dönemlerde sol kesimin tasfiyesi için büyük çaba harcanması ve ABD’nin bu durumu tehdit olarak algılamasıyla ilişkilendirilmektedir⁴³.

Yine özellikle 27 Mayıs sabahı, darbeciler iktidardaki DP hükümetinden değil, Amerika’nın araya karışmasından korkuyorlardı: *"Arada, resmi veya gayri resmi gelen haberlere göre darbe, iktidara nefes dahi aldirmeden tam bir başarı ile sonuçlanmıştı. İktidarın bir yere sığınarak kendisine artık Amerikalıları yardımcı olarak çağırması bahis konusu değildi"*⁴⁴. Bu durum da darbedeki ABD etkisini hissettirmektedir.

Hükümet darbesinden sonra basın, Adnan Menderes’e yönelik taraflı bir yayın anlayışı benimsediğine ve onu, bu yönde bir sunumla kamuoyuna ifşa ettiğine yönelik imalar belirlenmiştir. Örneğin, Menderes’in yıpranmış görüntülerinin yanı sıra, bazı gazetelerin eski “mutlu” görüntülerine yer verdiği, böyle bir haber yapısıyla ise *"Oh ya... İşte görün!"*

⁴⁰ Hulusi Turgut, “Türkeş’in Anıları: Fırtınalı Yıllar”, Sabah, 21 Haziran 1994, s. 2-3.

⁴¹ Asena Boztaş, “Türk Demokrasisine Müdahaleler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. IX, S. 19, 2012, s. 68.

⁴² Milliyet, 09 Haziran 1960, s. 1. Bu haber için bkz. Ek-1.

⁴³ Boztaş, a.g.m., s. 68-69.

⁴⁴ Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s. 69.

Neydiniz Ne oldunuz’u bir kinle göstermeye çalıştığı kaydedilmiştir. *Daily Mirror*, *Le Figaro*, *L’Humanite*, *Dimanche* gibi uluslararası basın organlarının da ulusal basın kuruluşlarına benzer bir anlatım biçimine sahip olduğu üzerinde durulmuştur⁴⁵. Söz konusu taraflı bakış açısı, seçilmiş bir hükümetin anti demokratik bir yolla ortadan kaldırılmasının yanlışlığını değil, sanki doğruluğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu durum üst akıl yönlendirmesinin bir sonucu olabilir. Yani basın, darbecilerden korkarak böyle bir yolu izlemiş olabilir. Ya da darbenin arkasındaki daha büyük etkeni, yani ABD’yi hissedip Menderes aleyhtarı bir tavır takınmış olabilir.

Dış basının da darbenin arkasında durması, demokrasiyi değil de Menderes’i suçlayıcı ifadeler kullanması, arkadaki dış gücü ortaya koymaktadır. Zira *Liberal Guardian* gazetesi, “yeni hükümet kendi sahalarında ehliyet sahibi ve siyasi tarafsızlıkları herkes tarafından kabul edilmiş kimselerden kurulmuştur. İhtilal dediğin böyle olur. Hareketin üzerinden üç gün bile geçmediği halde Ankara, yaz temizliğini bitirmiş hamarat bir ev hanımının eli değmiş bir oda kadar tertemiz ve güler yüzlüdür”⁴⁶ ifadelerini kullanmıştır. *Times* gazetesi ise, “Menderes hükümeti son zamanlarda gerçekten hayli baskı kullanmış ve bu yüzden iç harp tehlikesi belirmişti. Ordu, Türk milletinin en seçkin ileri görüşlü ve Atatürk’ün savunduğu batılılaşma ve batılı demokrasi ideallerine bağlı unsurlarıyla yakın temas halindedir”⁴⁷ sözleriyle durumu yansıtmıştır. Muhafazakâr *Daily Telegraph*, “Demokrat Parti politikacıları ve onların adamları dışında Menderes rejiminin çökmesine değil öfke, üzüntü bile duyan pek az kişi vardır. Hafta sonunda İstanbul halkının içinde yaşadığı ruh hali bir bayram şenliğinden farksızdı”⁴⁸ şeklinde, darbenin ülkeyi rahatlattığını göstermeye çalışmıştır.

SONUÇ

27 Mayıs’a giden yolu, yalnızca DP’nin ordu dâhil öbür kurumlarla ilişkisine bağlamak yetersiz, bir bakıma yanlıştır. Çünkü bu dönemde anti demokratik tavır, DP dışındaki sivil kurum ve kuruluşlarda da görülmektedir. Tek parti döneminin 27 yıl iktidarda kalan CHP’si, muhalefet partisi olmaya alışmamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, demokrasi içerisinde olması gereken konumda değildir. Türk Basını, halkı doğru yönlendirmek konusunda önemli bir güç olduğunun bilincinde değildir ve üniversite öğrencileri, karşıt görüşlere saygı duymak yerine çatışmayı tercih etmiş yani siyasallaşmıştır. Böyle bir ortamda ülkede var olan demokratik krizi, anti-demokratik bir teşebbüs olan ordu harekâtı yani darbe ile çözmeye çalışmak kesinlikle yanlıştır.

Kendi subaylarımızın, ülkemiz yerine, ABD, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde eğitilmesinin tercih edilesi, bunun ne kadar sakıncalı sonuçlarının olabileceği acı bir

⁴⁵ Börekci, a.g.m., 1927.

⁴⁶ Milliyet, 31 Mayıs 1960, s. 1, 7.

⁴⁷ Milliyet, 31 Mayıs 1960, s. 7.

⁴⁸ Milliyet, 31 Mayıs 1960, s. 7.

şekilde tecrübe edilmiştir. Türkiye askerlerinin eğitimini, başka ülkelerin tasarrufuna bırakmamalıdır.

27 Mayıs aşâğılık darbesinin arkasında, bir dış güç etkisinin ortaya çıktığını görmek gerekir. Bu dış güç, dünyadaki iki büyük devletin yani Amerika ile Rusya'nın birbirleriyle olan çekişmelerinin üçüncü bir ülkedeki yansıması olarak görülebilir. Çünkü Türkiye'de etkin güç olabilmek adına, Rusya ve Amerika çekişmektedir.

Menderes'in son dönemlerde Rusya yanlısı bir politika izlemesi ve Rusya'ya yaklaşması, Amerika'yı harekete geçirmiş, Rusya'nın etkisini kırmak üzere ülkedeki gelişmeleri kendi menfaati doğrultusunda kullanmasını bilmiştir. Nitekim demokrasiyi savunan batılı ülkelerin, darbeden sonra seçilmiş bir başbakan olarak Adnan Menderes'i değil de darbenin haklılığını göstermeye çabalamaları, dış güçlerin ülke içini nasıl yönlendirmeye çalıştıklarına bir örnektir.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994.

AKINCI, Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, c. IX, S. 1, Nisan 2014, s. 55-72.

AKYAZ, Doğan, Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, Remzi Kitapevi, İstanbul 2000.

BARON, John, KGB, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1974.

BOZTAŞ, Asena, "Türk Demokrasisine Müdahaleler", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. IX, S. 19, 2012, s. 65-73.

BÖREKCI, Oğuzhan, **ÜLKÜ**. Ayşe, "Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: Karanlığa Direnen Yıldız Üzerinden Bir Bakış", Turkish Studies, Volume: 8/9, Ankara Yaz 2013, s. 1913-1932.

BURÇAK, Rıfık Salim, On Yılın Anıları (1950-1960), Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, c. II, Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

DEMİREL, Tanel, Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

DİKİCİ, Ali, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 89, Ankara Temmuz 2014, s. 11-59.

DİKİCİ, Ali, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 10, İstanbul Üniversitesi AİİT Enstitüsü Yayınları, 2006, s. 77-104.

EMİROĞLU, Atiye, “27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Partinin Tasfiyesi”, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil MYO Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, c. I, S. 1, Mayıs 2011, s. 13-27.

GÖKTEPE, Cihat, “İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi”, Türkler, c. XVII, Ankara 2002.

KARPAT, Kemal H. Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

MAZICI, Nurşen, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yayınları, İstanbul 1989.

MAZICI, Nurşen, “Türkiye’de Ordu Siyaset”, Türkler Ansiklopedisi, c. XVII, Ankara 2002.

ORAN, Soner, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kurumsal Çerçevesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2013.

ÖNAL, Tekin, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”, Turkish Studies, Volume: 10/1, Ankara Winter 2015, s. 511-534.

ÖNDER, Meltem, “1960 Darbesi Sürecinde Akis Dergisi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. XIV, S. 28, Bahar 2014, s. 257-280.

SAKİN, Serdar, Türkiye’nin Demokrasi Serüveni (1920-1980), Ekspres Baskı, Kayseri 2015.

SAKİN, Serdar, “Türk Demokrasisine Vurulan İlk Darbe: 27 Mayıs 1960 Darbesi”, <http://www.beyaztarih.com/cumhuriyet-tarihi/turk-demokrasisine-vurulan-ilk-darbe-27-mayis-1960-darbesi> (IGT: 11.10.2016).

SEYHAN, Dünder, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.

ŞENŞEKERCİ, Erkan, Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, ss. 177-187.

YILDIZ, Ahmet, İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler, Alan Yayınları, İstanbul 2001.

Gazeteler

Cumhuriyet, 2 Mayıs 1956.

Milliyet, 31 Mayıs 1960-17 Haziran 1960.

Sabah, 21 Haziran 1994.

Star, 04 Ocak 2010.

Tan, 21 Eylül 1945.

Ek 1: Milliyet, 9 Haziran 1960, s. 1.

Ek 2: Milliyet, 17 Haziran 1960, s. 1.

*Yıldız, Fransızca'nın yanısıra İngilizce'yi de çok iyi öğrendi. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye gönderilen ABD'li subaylara çevirmenlik yaptığı sırada açılan bir sınavı kazanarak 1949'da ilk kez ABD'ye gitti. Kendi deyişiyle "açılan benzeri sınavları kaçırmıyor", askerlik sanatını öğrenmek için her yolu deniyordu. Yine 1955'te bir sınavla gittiği ABD'de Psikolojik Savaş ve Propaganda Merkezi'nde CIA uzmanlarıyla birlikte eğitim gören Yıldız, okulda diğer subaylarla birlikte.
(İlk sırada sağdan dördüncü, yanındaki de bir Türk subayıdır.)*

12 MART VE DIŞ GÜÇLER

Mehmet ÖZER*

ÖZET

Süregelen Soğuk Savaş döneminde Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, ABD ile dostluk kurmuşlardır. Demirel Hükümetinin, çeşitli krizler sonucunda SSCB ile sıcak temaslarda bulunması, ABD ile aralarının açılmasına sebep olmuştur. Bu krizler; Kıbrıs, Haşhaş, Orta Doğu, U-2 Krizleri, Süleyman Demirel ve İhsan Sabri Çağlayangil gibi devlet adamlarının ABD hakkındaki yorumları gibi sıralanabilir. Nitekim bu çalışmada görüleceği üzere ordu, hükümete bir muhtıra yayınlamış ve akabinde Nihat Erim'e, sözde bağımsız olması kaydıyla hükümeti kurdurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: 12 Mart, Süleyman Demirel, Kıbrıs, U-2, Dış Güçler, Nihat Erim.

12 MARCH AND FOREIGN POWERS

ABSTRACT

During the Cold War, the governments of the Republic of Turkey had established friendship with the United States. The Demirel government has been in hot contact with the USSR as a result of various crises, which has led to the opening of the United States. We can list these crises as the Cyprus Crisis, the Poppy Crisis, the Middle East Crisis, the U-2 Crisis, and statesmen such as Demirel and Çağlayangil. As a matter of fact, as we will see in this study, the military issued a memorandum and then set up the government with the so-called independence of the Nihat Erim government.

Keywords: 12 March, Süleyman Demirel, Cyprus, U-2, Foreign Forces, Nihat Erim.

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilanı ile beraber, yarı asker kökenli devlet adamlarının başa geçmesi, orduyu iyiden iyiye sivil otorite üzerinde hâkim kılmıştı. Tabii eğer, müstakil sivil otoriteden bahsedilebilirse. 1945 yılına gelince içlerinde başta Celal Bayar ve Adnan Menderes'in bulunduğu bir takım CHP'liler, *'Dörtlülük Takrir'*i yayınlamışlar partiden ayrılmışlar ve Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Nitekim 27 Mayıs, cumhuriyet devrinde ordunun hükümete el koyup darbe yaptığı ilk faciadır. Akabinde gelen 12 Mart'ta Demirel hükümetine darbe yapılmıştır. Sonrasında oluşan 12 Eylül ise, dönemin o ana kadar görülmemiş en kanlı facialarından birisi olmuştur. Bunları 28 Şubat, 27 Nisan, 15 Temmuz takip etmiştir. Görüleceği üzere, 1960'tan itibaren her neslin yaşadığı bir darbe ve cunta

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

anıları olmuştur. Ancak burada belirtmek gerekir ki, 15 Temmuz tarihimizde halkın tavrı açısından gururla hatırlayabileceğimiz bir hatıra durumundadır.

1. 12 Mart'a Giden Süreçte Dış Güçler

II. Dünya Savaşı döneminde, dünya paylaşılmış, Türkiye ABD bloğunda kalmıştı. Ayrıca SSCB'nin toprak talepleriyle ABD'ye iyice yakınlaşan Türkiye, NATO'ya girme teşebbüslerinde bulunmaktaydı. Bilakis Soğuk Savaş yıllarında askeri gücün yetersizliği, Türkiye'yi bu yönde iten ayrı bir noktaydı. Ancak 1965'in ikinci yarısından sonra Türkiye'de sol düşüncenin toplum içinde güç kazanmasıyla, NATO aleyhtarı bir tavır sergilenmeye başlandı. Bu dönemde Alparslan Türkeş'in bir konuşması durumu izaha yeterlidir:

“NATO milletlerarası bir ittifaktır. Türkiye bu ittifaka kendi arzusu ile girmiştir. Ve bunda büyük bir isabet göstermiştir. Çünkü bugünkü dünya şartları ve Türkiye'nin Jeopolitik durumu bunu emretmektedir... Bugün Türkiye'de Amerika ile dostluğumuzu istemeyenler ve NATO'dan ayrılmamızı isteyenler vardır. Sokaklara dökülerek NATO'ya hayır mitingleri ile milletimizi rahatsız etmekle, dostlarımızı da kuşkuya düşürmektedirler. Şu husus iyice bilinmelidir ki, bunları yapanlar; devlet, millet ve vatan sevgisinden yoksun anarşistler ve komünistlerdir. Fakat yaptıkları şiddetli ve ısrarlı propaganda ile bazı saf, temiz vatandaşlarımızı hatta çok acıdır ama bazı siyasetçilerimizi bile yanıltmışlardır. Türk Milletine buradan bir daha ilan ediyorum: NATO'ya hayır diyeceğimize, NATO'yu Türk Devlet ve milletine daha hayırlı yapmanın çarelerini bulmalıyız. Hem de elbirliği ile. Akıl ve ilim bunu emreder”¹.

Esasında 1965 yılında, AP'nin iktidara gelmesiyle, çok yönlü bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği ise, İslam Ülkeleri, Orta Doğu, Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemekteydi². 1964 Kıbrıs Krizi'ne kadar ABD ile ilişkiler normal seyrinde devam etmişti. Ancak Kıbrıs konusunda, ABD başkanı Johnson'un Türkiye'yi yalnız bırakması, hatta Rusya'ya karşı bile Türkiye'yi korumayacağını açıklaması, ilişkileri bir anda germiştir. 1965 yılında Süleyman Demirel'in³ iktidara gelmesiyle Amerikancı politikaları gütmeye beklenirken, tam aksi olmuş, Amerika bir kenara itilerek, Sovyet Rusya ile yakınlık kurulmaya çalışılmıştır.

1.1. Kıbrıs Krizi

Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında, 1958 Zürih ve 1959 Londra anlaşmaları neticesinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde kurulmuştu. Türk kesimi cumhurbaşkanlığını Fazıl Küçük; Rum kesimini ise Makarios üstlendi. Bir Rum vatandaş

¹ Metin Turhan, Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 60.

² Sedef Bulut, Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 50.

³ Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı ve Adalet Partisi'nin kurucu genel başkanı.

olan Albay Grivas'ın kurmuş olduğu EOKA⁴ adlı örgüt 1963 yılı dolaylarında, Türkler üzerine saldırı politikalarını arttırmıştı⁵. Ancak asıl buhran, aynı yıllarda Rumların Enosisten yani Yunanistan'a bağlanma fikirlerinden vazgeçmeleri sonucunda ortaya çıktı⁶.

Cumhurbaşkanı Makarios, 1963 yılında Türklerin haklarını sınırlandırmak maksadıyla anayasayı değiştirmek istedi. Buna bağlı olarak beş ilde⁷ Türkler ve Rumların ayrı ayrı belediyelere sahip olmalarını talep etti. Ortak yaşanılan şehirlerdeki işleyiş anlaşmazlıklarından dolayı, iki toplum arasında çatışmalar başladı⁸. 23 Aralık 1963 günü Kıbrıs'ta, üç Türk öldürüldü. Bunun akabinde 24 Aralık günü, Türkler tarafından Rumlara karşı uyarılar yapılmaya başlanmış olsa da⁹ aynı gün, 24 Türk öldürüldü, 41 Türk de yaralandı. Makarios, olayları önlemeye çaba harcayacağına azdıran bir adım attı: 1 Ocak 1964'de Kıbrıs'ın kurulmasına yol açan anlaşmaları feshettiğini açıkladı. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti sona erdi. 1964 yılı içinde, onlarca köy yıkıldı, binlerce Türk evlerini terk etmek zorunda bırakıldı. Adada fiilen yönetim Rumların eline geçti. Bunun üzerine 2 Haziran 1964'te İsmet İnönü¹⁰, Kıbrıs'a çıkarma yapılacağını açıkladı¹¹. Açıklamaya istinaden 5 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson, İsmet İnönü'ye nota şeklinde bir mektup göndermiştir. Mektupta ABD'nin bu konuya olumlu yaklaşmadığı, bölgeye BM Barış Gücü'nün gönderildiği belirtiliyordu. İsmet İnönü cevap olarak, üslubun yanlış olduğunu ve amacımızın sadece Türklere yapılan saldırıları durdurmak olduğunu belirtmiştir¹².

ABD'nin Türkiye'yi Kıbrıs harekâtında engelleme çabası, doğru değildi. Her kesimde olduğu gibi, özellikle sol düşünceli vatandaşlar tarafından tenkide uğradı. Özellikle üniversite öğrencileri arasında anti-Amerikan düşünceler giderek güçlendi¹³.

1.2. Haşhaş Krizi

Türkiye-ABD krizlerinden birisi de Türkiye'de üretilen haşhaşın ABD'de uyuşturucu olarak satılacağı rivayeti idi. Bu yüzden ABD Adalet Bakanı John Mitchell, 1970 yılında bu konuyla ilgili açıklamalarda bulunmaktaydı. Milliyet gazetesinin haberine göre, bu açıklamalar şu şekildeydi:

“Bugün sadece New York'ta eroinden günde üç kişi ölmekte ve 300 bin kişi eroin kullanmaktadır. Bununla mücadele edebilmek için yılda 4 milyar Türk lirasına yakın para

⁴ EOKA, Kıbrıs'ta Türk halkını yok edip adayı Yunanistan'a bağlamak için kurulmuş olan bir terör örgütüdür. İlk eylemini 1 Nisan 1955 tarihinde, bombalar patlatarak gerçekleştirmiştir.

⁵ Bülent Ruscuklu, Demokrat Parti'den 12 Eylül'e, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul 2005, s. 785.

⁷ Bu iller Lefkoşe, Limasol, Magosa, Baf ve Larnaka'dır.

⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 785.

⁹ Erol Kılınc, İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 60.

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı, 2. Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı.

¹¹ Ruscuklu, a.g.e., s. 62.

¹² Kılınc, a.g.e., s. 61.

¹³ Serhat Hürkan; Ortanın Solu'nun Ulusal Ülkücüler (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Öyküsü), Sinemis Yayınları, Ankara 2007, s. 10.

harcıyoruz. Bu eroinin çıkarıldığı afyon da Türkiye’de yetiştirilmektedir. Kaçak yolla Amerika’ya giren eroinin yüzde 70-80 kadarı Türkiye’den gelmektedir. Diğer ülkelerle de işbirliği yapıyoruz. Meksika’nın kaçakçılığı kontrol altına almasını sağladık. Hindistan da aynı şekilde. Mesela Hintliler sizden daha fazla afyon ekmektedir. Ancak öylesine iyi kontrol etmektedirler ki, bütün mal ilaç sanayine gitmektedir”¹⁴.

Hatta başka bir açıklamasında daha da ileri giderek Mitchell; “Türkiye’nin uyuşturucu maddelerin kaçakçılığının önlenmesi amacıyla ekim sahasının kısıtlanması kararını almaması halinde, bu ülkenin cezalandırılmasını destekleyeceğim” demektedir¹⁵. Ancak asıl her şeyin gün yüzüne çıktığı açıklama, Beyaz Saray Danışmanı Henry Kissinger’dan gelmiştir; “Hükümetleri değişme pahasına, eroin akımını durdurun”¹⁶. Süleyman Demirel ise bu açıklamalara cevaben “Biz bu afyonu yasaklayamayız. Biz bunu yasaklarsak sizin gençliğinizi zehirleyen Türkiye olduğunu kabul etmiş oluruz. Hâlbuki Türkiye’de 120 ton afyon yetiştiriliyor. Bu sizin gençlığınıza bir hafta yetmez.” demiştir¹⁷.

1.3. Orta Doğu Krizi

Süleyman Demirel Hükümetinin izlediği Orta Doğu politikası, Türkiye’nin Orta Doğu coğrafyasında daha aktif bir rolle buluşmasını sağlamıştı. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı’nda ABD’nin İsrail’i desteklemesi, Sovyetler Birliğinin Arapları desteklemesi, Türkiye’nin Sovyet savaş gemilerine Boğazlar’dan geçiş izni vermesi, doğrudan olmasa bile Türkiye’nin de Arapların yanında yer alması, Türkiye ile ABD’ni yeniden karşı karşıya getirmişti¹⁸.

21 Ağustos 1969’da İsrail’in, Kudüs’teki Mescidül Aksa’yı bombalaması, Türkiye’nin İsrail’i kinamasına yol açmıştır. Yine 22 Eylül 1969 yılında Rabat’ta düzenlenen ‘Birinci İslam Zirve Konferansı’na katılan Türkiye, Müslümanlara karşı izlediği politika sebebiyle İsrail’e, daha geniş ifadeyle İsrail’in en büyük destekçisi olan ABD’ye karşı tavrı almıştır¹⁹.

Süleyman Demirel’in, 1970 yılında yaptığı bir açıklamada, “Orta Doğu’ya asker taşıyacak hiçbir yabancı uçak Türkiye’den havalanmayacaktır”²⁰, ifadelerini kullanması, Türkiye üzerinden hava sahasını kullanmak isteyen ABD’nin tepkisini çekmiştir. Buna rağmen Sovyet askeri uçaklarının Türkiye’den yakıt ikmali yaparak Orta Doğu’ya gitmesi, ABD’nin olayları endişeyle izlemesine neden olmuştur. Amerika’ya göre, Türkiye’nin iniş için kendisinden izin alınmasını istemesi gerekiyordu. Ama Türkiye, böyle bir izin için

¹⁴ Milliyet, 13.11.1970, s. 9.

¹⁵ İsmail Cem, Tarih Açısından 12 Mart, Cem Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1993, s. 294.

¹⁶ İsmail Cem, a.g.e., s. 295.

¹⁷ Bulut, a.g.t., s. 54.

¹⁸ Ruscuklu, a.g.e., s. 73.

¹⁹ İsmail Cem, a.g.e., s. 280.

²⁰ Ali Haydar Soysüren, 12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 72.

girişimde bulunmamıştır. Yaşanan Orta Doğu krizi de ABD ile Türkiye'nin arasını açan nedenlerden birisidir²¹.

1.4. U-2²² Krizi

ABD İncirlik üssünden kalkan uçakları, “bilimsel uçuşlar yapıyorlar” ilkesiyle kamuoyuna yansıtıyordu. Türkiye'nin de düşüncesi bu yöneydi. Ancak durum hiç de gözüktüğü gibi değildi. Amerikalılar, Türkiye'den kalkan U-2 uçaklarıyla, Sovyetler üzerinde uçuşlar yapıp, bu ülke hakkında kendilerine gerekli olan askeri faaliyetleri ve silah sistemleri hakkında bilgi sahibi olmaktaydılar. Tarih 1 Mayıs 1960'ı gösterdiğinde, bir U-2 uçağı Sovyetler tarafından kendi topraklarında düşürüldü. Yine 1965 yılında, ABD'ye ait bir istihbarat uçağı, Karadeniz'de düştü. Tüm bunlar, Sovyetleri tedirgin etti ve Türkiye'nin kendi toprağını bu tür tehlikeli olaylar için kullandırmamasını istedi²³.

Bu gelişmelere paralel olarak, 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşında Türkiye, üslerin yakıt ikmali, silah ve cephane transferi için kullanılmasına izin vermemiştir. Yine 1969 yılında Suriye ile Lübnan arasındaki gerginlikte, Amerika'nın İncirlik üssünü olası kullanma talebini Süleyman Demirel Hükümeti, komşu devletleri üzmemek istemeyecekleri için reddetmiştir. Tüm bu yaşanan gelişmeler, yani Sovyetler lehinde kararlar çıkması Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştirmiştir²⁴.

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri gergin tutan bir gelişme de Demirel'in, Başbakan olmasından sonra Sovyetler Birliği Başkanı Kosigin²⁵ ile birbirlerini ziyaret etmeleri olmuştur. Ancak bununla da yetinilmemiş; Sovyetler, Türkiye'deki demir-çelik, petrol gibi sanayi dallarına kaynak aktarmayı da taahhüt etmiştir²⁶. İsmail Cem, Adalet Partisi'nin tek başına iktidarda bulunduğu dönemi, “Demirel'in 1965-1970 iktidarı, ABD ve NATO açısından ‘güven vermeyen’ bir iktidardır, belirsizdir, hatta tehlikelidir” şeklinde yorumlamıştır²⁷.

1.5. Süleyman Demirel ve İhsan Sabri Çağlayangil'in 12 Mart-ABD İlişkisine Dair Yorumları

ABD açısından düşünüldüğünde, Demirel Hükümetiyle iş yapmanın artık imkânı kalmamıştır. Haşhaş ekimini durdurmayan, bölgede Arap yanlısı bir siyaset izlemeye devam eden, SSCB ile ilişkilerini geliştirmek, iyileştirmek için gayret sarf eden, U-2 uçaklarının uçuş izinlerini kaldıran bir hükümetle çalışılmazdı. Ufukta daha iyi

²¹ İsmail Cem, a.g.e., s. 284.

²² U-2, Adana'nın İncirlik Üssü'nden kalkıp bilimsel araştırmalar yapmak için uçuşlar gerçekleştiren Amerika'ya ait uçakların isimleridir.

²³ Adem Çaylak, Osmanlı'dan İkibinli yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 475-476.

²⁴ Çaylak, a.g.e., s. 477.

²⁵ Tam adı Aleksey Nikolayeviç Kosigin'dir. 20 Şubat 1904 doğumlu olan Kosigin, 1927 yılında SSCB Komünist Partisine üye oldu. 1964 yılında Başbakanlığa getirilen Kosigin, bu görevini 1980 yılına değin sürdürmüştür.

²⁶ Bulut, a.g.t., s. 51-52.

²⁷ İsmail Cem, a.g.e., s. 275.

çalışılabilecek, alternatif bir sivil hükümet de gözükmüyordu. O dönemde sadece kalkınmakta olan memleketlerde değil, Avrupa’da bile imaj sorunu yaşayan ABD’nin, bir dediğini iki yapmayacak herhangi bir partinin seçim kazanma şansı zaten çok zayıftı. ABD için, iyi çalışma imkânı bulduktan sonra, çıkarları doğrultusunda seyreden herhangi bir ülkedeki yönetimin, tarzı ve biçiminin çok önemi yoktu. Bu yöndeki İhsan Sabri Çağlayangil’in değerlendirmesi önemlidir: “Bakınız İsmail Cem Bey, Amerika, şuna aldırılmaz: Bir memlekette demokratik idare olmuş, şoven idare olmuş, faşist idare olmuş, ona hiç bakmaz. Amerika, o memleketin kendisine ne ölçüde tabi olduğuna, kendi politikasına ne dereceye kadar uydu haline gelebileceğine bakar”²⁸.

2. 12 Mart Muhtırası

2.1. Muhtıra Öncesi Durum

Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, üç kuvvet komutanı ve yirmi yedi generalle bir araya gelmişti²⁹. Tağmaç, toplantıya ‘Durum tehlikeli’ diyerek başlar. Sözlerine, ‘Görevimiz rejimin devamını sağlamaktır’ diye devam eder. Konsey’in yaklaşık altı saat süren toplantısında, komutanlar artık tavırlarını belirlemişlerdir. Müdahale yapılacaktır. Müdahalenin nasıl yapılacağını, Demirel’i nasıl devireceklerini ise dört komutan, kendi aralarında yapacakları toplantıda kararlaştıracaklardı.

2.2. Muhtıranın Verilmesi

12 Mart 1971 günü verilen Muhtıra şu şekildedir:

a. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa’nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

b. Türk Milletinin ve sinelerinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa’nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

c. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize”³⁰.

²⁸ İsmail Cem, Tarih Açısından 12 Mart, s. 51.

²⁹ Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”, Milliyet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1985 s. 277-278.

³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 3, c. XII, Toplantı: 2, Birleşim: 70, 12.03.1971, Oturum: 1, s. 236.

12 Mart Muhtırası üç ayrı makama gönderilmişti; Cumhurbaşkanlığı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı ve Millet Meclisi Başkanlığı³¹. Komutanlar, radyoda okuttukları metnin, Meclis Genel Kurulu'nda da okunmasını istemişlerdir. Meclis'te saat 15:00'de oturum açılır. Meclis Başkanvekili Fikret Turhangil, komutanların, meclise gönderdikleri muhtırayı okutacağını bildirmiştir. Böylelikle askeri bir muhtıra ilk kez Meclis Genel Kurulunda okunacaktır. Fakat Demokratik Parti Grup Başkanvekili Hasan Korkmazcan, buna itiraz eder. Ancak bu itiraz, meclisteki milletvekilleri tarafından dikkate alınmaz ve muhtıra mecliste okunur. Süleyman Demirel, bu olaydan sonra istifasını hazırlar, bakanlarına da imzalatır. Hükümetin istifasını, Devlet Bakanı Turhan Bilgin kamuoyuna sunar³². Tağmaç, 12 Mart'ın ertesinde şu açıklamayı yapmıştır: 'Biz 12 Mart'ta muhtıra vermesek, 9 Mart'ta bazı radikal cuntacılar yönetime el koyacaklardı. Şimdi onların tasfiye edilmeleriyle meşgulüz'³³.

Muhtıranın ertesinde Cumhuriyet gazetesi; "Komutanlar Ültimatom Verdi ve Demirel Hükümeti İstifa Etti", "Türk Ordusu İdareyi Üzerine Almaya Kararlı"³⁴ başlıklı yazısıyla; Akşam gazetesi; "Ordu İdareye El Koyacak", "Kabine Olağanüstü Toplandı ve Hükümet Dün İstifa Etti"³⁵ başlıklı haberleriyle; Milliyet gazetesi ise, "Silahlı Kuvvetler Sunay'a ve Meclislere Muhtıra Verdi", "Demirel İstifa Etti"³⁶ manşetleriyle çıktılar. Basın, darbe yanlısı bir tavrı kendine uygun bulmuştur.

Günümüzde, 12 Mart hakkında lehte tavrı sergileyenler de aleyhte tavrı sergileyenler de olmuştur. Çetin Yetkin, "Komutanlar 12 Mart Muhtırasını vermişler ve 'Atatürkçü' kesimi saf dışı bırakmışlardır" der³⁷.

3. Muhtıranın Ardından

3.1. I.Nihat Erim Hükümeti

12 Mart günü muhtıra verilmiş, hükümet devrilmiş, kabine dağılmıştır. Bu durum üzerine, yeni bir hükümet ve yeni bir kabinenin kurulması gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu, "partiler üstü" bir hükümet kurmaktır. Bu hükümetin de tarafsız bir başbakan öncülüğünde kurulması gerekiyordu. Bunun için arayışlara girildi. Muhtırayı veren generaller, "tarafsız" bir başbakan istemekteydiler. Sunay, parti liderleriyle Köşk'te, 14 Mart günü bir araya geldi. Memleketin durumu hakkında fikir teatisinde bulundu ve kurulacak yeni hükümetin ivedilikle desteklenmesini sağlamak için yardım istedi. Demokratik Parti, TBMM üyesi birilerinin başkanlığında hükümetin kurulmasını; MHP³⁸, meclisteki

³¹ Celil Gürkan, 12 Mart'a 5 Kala, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1986, s. 136.

³² Ferit Tolga Ayan, XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 64.

³³ Süleyman Yeşilyurt, İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2008, s. 168.

³⁴ Cumhuriyet, 13.03.1971, s. 1.

³⁵ Akşam, 13.03.1971, s. 1.

³⁶ Milliyet, 13.03.1971, s. 1.

³⁷ Çetin Yetkin, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006, s. 155.

³⁸ Milliyetçi Hareket Partisi.

milletvekili sayılarına bakılmaksızın milliyetçi bir hükümet kurulmasını; YTP³⁹, bütün partilerin katılımıyla oluşturulan bir koalisyon hükümetinin kurulmasını aksi takdirde AP-CHP koalisyonuna gidilmesini; TİP⁴⁰, bir an evvel erken seçime gidilmesi gerektiğini; CHP ise acilen bir hükümet kurulması yönünde fikir beyan ettiler. Demirel, önceleri kurulacak partiler üstü hükümetin dışında kalacağını açıkladı. Ancak daha sonra Sunay ile yaptığı görüşme ardından, hükümette yer alabileceklerini belirtti. Sunay, parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde, yeni hükümeti kuracak kişinin parlamento içinden ve tarafsız biri olacağını açıklar. Bu kişi, CHP Milletvekili Nihat Erim'dir⁴¹.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihan Alpan tarafından, Nihat Erim'e telefon edilerek Köşk'e çağrılır ve burada kendisine Başbakanlık teklif edilir. Erim, kendisine gelen bu resmi teklif üzerine, partisinden istifa ettiğini bildirir⁴². Nihat Erim'e⁴³ hükümet kurma görevi, resmi olarak 19 Mart'ta verilmiştir⁴⁴.

Erim, 26 Mart'ta kabinesini açıklayarak I. Erim Hükümeti'ni ilan eder. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da kabine listesini meclise göndererek hükümetin kurulduğunu resmen ilan eder⁴⁵. Kabinede, AP'den 6, CHP'den 4, Meclis dışından 11, MBK'den 1, Bağımsızlardan 4 milletvekili bulunmaktadır⁴⁶. Başbakan Yardımcılıklarını, Sadı Koçaş ile Atilla Karaosmanoğlu üstlenmiştir. Nihat Erim, hükümeti kurma görevi hakkında şu açıklamada bulunur:

“Türkiye’de bugün olağanüstü bir durum var. Olağanüstü durumun gerektirdiği koşullara göre, kuracağım hükümet ‘milli hükümet’ olacaktır. En kısa sürede hükümeti kuracağım. Bu hükümet, reformcu bir hükümet olacaktır ve reformlara hemen başlayacaktır. Seçim yasasında gerekli değişiklik yapıldıktan sonra da hemen seçime gidilecektir”⁴⁷.

İsmet İnönü, yaptığı açıklamayla, CHP üye vermiş dahi olsa bundan CHP'nin sorumlu tutulamayacağını, bütün mesuliyetin bu hükümette olacağını vurgulamıştır. Nihat Erim Hükümeti'ne CHP'nin destekte bulunarak bakanlık vermesine şiddetle karşı çıkan Bülent Ecevit, CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa eder. Çünkü Ecevit, 12 Mart müdahalesinin “ortanın solu”na yapıldığı düşüncesindedir⁴⁸. O yüzden de böyle bir müdahalenin ardından kurulan hükümete Ecevit'in mensubu olduğu parti üye veremezdi.

³⁹ Yeni Türkiye Partisi.

⁴⁰ Türkiye İşçi Partisi.

⁴¹ Soysüren, a.g.t., s. 127-129.

⁴² Soysüren, a.g.e., s. 129-130.

⁴³ 1912 yılında doğan Nihat Erim, 1971-1972 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanlığını yapmıştır. 19 Temmuz 1980 yılında İstanbul'da Dragos'taki evinin yakınındaki bir deniz kulübünde Dev-Sol militanları tarafından silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir.

⁴⁴ Sadı Koçaş, 12 Mart Anıları, May Yayınevi, İstanbul 1978, s. 57.

⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, c. XII, Toplantı: 2, Birleşim: 78, 26.03.1971, Oturum: 1, s. 382.

⁴⁶ Ertuğrul Alatlı, Müdahale, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 23.

⁴⁷ Ayan, a.g.t., s. 67.

⁴⁸ Davut Dursun, 12 Mart Darbesi, Hatıralar Gözlemler Düşünceler, Şehir Yayınları, İstanbul 2003, s. 75.

Bu olaydan sonra artık İnönü İle Ecevit'in yolları ayrılmıştır. Bir sene sonra 5 Mayıs 1972'de 5. Olağanüstü Kurultayı'nda Parti Meclisi, İnönü yerine Ecevit'i destekler⁴⁹. 8 Mayıs günü ise İnönü, Kurultayı kaybetmesi üzerine, yıllardır sürdürdüğü Genel Başkanlık görevinden istifa eder. 14 Mayıs 1971 günü Bülent Ecevit, CHP'nin; Atatürk ve İnönü'den sonra üçüncü genel başkanı seçilir. 7 Nisan 1971 tarihinde I. Erim Hükümeti için yapılan güven oylamasında oylamaya katılan 370 üyeden 321 kabul, 46 ret, 3 çekimser oy çıkmasıyla I. Erim Hükümeti güvenoyu alarak görevine başlar⁵⁰.

4. Muhtıradan Sonra Dış İlişkiler

4.1. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

12 Mart 1971 müdahalesinin ardından Nihat Erim tarafından kurulan ilk hükümetin dışişleri bakanlığına, eski NATO temsilcisi Osman Olcay'ın getirilmesi, Türkiye'nin tekrar ABD'ye yakınlaştığı ve ilişkilere önem verildiğini düşündürmüştü, SSCB, Türkiye'ye karşı temkinli bir tutum içine girmiştir. Erim tarafından kurulan ikinci hükümetin dışişleri bakanı da Osman Olcay gibi, Batı yanlısı politikayı benimseyen Ümit Haluk Bayülken olmuştur. Moskova, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra izlediği, “bekle ve gör” politikasını 12 Mart müdahalesinden sonra da izleyerek, Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika uygulamalarına göre hareket eder⁵¹.

Türkiye'de sol akımlara karşı uygulanan bastırma politikası, SSCB basını tarafından eleştirildiyse de iki ülke arasındaki ilişkiler durma noktasına gelmemiştir. Sol akımlara baskılar sürerken SSCB devlet adamı Podgorni'nin ziyareti ile iki ülke arasında ikili bir belge imzalanmıştır. Bu durum ikili ilişkilerde “iç işlerine karışmama” ilkesine bağlı kalındığının bir göstergesi olmuştur⁵².

4.2. Türkiye-ABD İlişkileri

12 Mart müdahalesinin ABD destekli olup olmadığı müdahale sonrasında sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Müdahalenin altında imzası bulunan Org. Muhsin Batur'un, 12 Mart'tan hemen önce Amerika'ya gidip gelmiş olması tartışma konusu olmuştur⁵³.

12 Mart müdahalesinden sonra kurulan hükümetin Başbakanı olan Erim, haşhaş konusunda Demirel'den daha ılımlı bir tavır takınmıştır. İlimli tavrının altında; seçimlere gitmek, halktan oy istemek gibi bir kaygısının olmaması vardır. Ayrıca Erim, Türkiye'de kurulan bir ara rejim hükümetinin, ABD desteği olmadan ayakta kalmasının mümkün olamayacağını düşünmüş, bu nedenden dolayı da göreve başladıktan kısa bir süre sonra haşhaş krizinin sonlanması için ABD ile müzakerelere başlamıştır.

⁴⁹ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2008, s. 269.

⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, c.XII, Toplantı: 2, Birleşim: 82, 07.04.1971, Oturum: 1, s. 463.

⁵¹ Yetkin, a.g.e., s. 118-120.

⁵² Baskın Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, c. II, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 778.

⁵³ Yetkin, a.g.e., s. 134.

İlk olarak ABD'nin Ankara Büyükelçisi William Handley, Erim hükümetine Başkan Nixon'un konuyla ilgili ricasını bildirir. Ardından konu Bakanlar Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Konsey'inde görüşülür. Nisan 1971'de ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Ankara'yı ziyaret eder ve kararın ABD'nin istekleri doğrultusunda alınması için dolaylı da olsa bir çeşit baskı oluşturur.

ABD, haşhaş üretiminin yasaklanmasından dolayı üreticilerin uğrayacağı zararın karşılanması için Türkiye'ye 30.000.000 dolar vermeyi önerir. Erim Hükümeti, bu öneriyi kabul ederek Haziran 1971 tarihinden itibaren haşhaş ve afyon üretim ve ekimini yasaklar. ABD istediğini yaptırmış, ancak yardım sözünü tutmamıştır. Söz verdiği yardımın, sadece üçte birini yollamış, afyon üretimiyle geçimini sağlayan yaklaşık 100.000 köylü ailesi büyük zarara uğramıştır⁵⁴.

4.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu - Türkiye İlişkileri

12 Mart müdahalesi sonrasında kurulan Erim Hükümeti, Demirel Hükümeti döneminde AET ile başlatılan ilişkilerin devam ettirilmesinden yana olmuştur. Ama AET ile olan ilişkilerde bir ilerleme kaydedememiştir⁵⁵.

Türkiye ile AET arasında, Brüksel'de geçici bir anlaşma imzalanır. Katma Protokolün⁵⁶ yürürlüğe girişine kadar uygulanacak olan ticari hükümler belirlenir. Geçici anlaşmaların yürürlüğe gireceği 1 Eylül 1971'de Türkiye, gümrük oranlarını yüzde 120 arttırmıştır. Bu yolla anlaşma yürürlüğe girdiğindeki Türk gümrük hadleri son derece yüksek gösterilmiş, Türkiye de taahhüt ettiği indirimleri bu yüksek hadler üzerinden yapma hakkını elde etmiştir. Ankara'nın bu girişimi AET komisyonu tarafından "kötü niyet göstergesi" olarak yorumlanmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda Katma Protokol, 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir.

⁵⁴ Oran, a.g.e., s. 703.

⁵⁵ Oran, a.g.e., s. 843.

⁵⁶ Tam üyelik başvurmaya o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından verilen cevapta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşmasının imzalanması önerilmişti. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Ankara Anlaşmasının ön sözünde Türk halkının yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla, Avrupa Ekonomik Topluluğunun sağlayacağı desteğin, ilerdeki bir tarihte Türkiye'nin Topluluğa katılmasına yardımcı olacağı belirtilmiştir. 28. maddede ise, "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" denmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere, Ankara Anlaşması uyarınca kurulan Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin nihai hedefi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir. Anlaşmada, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda, gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Ancak gerek Ankara Anlaşması gerek Katma Protokol öngörüldüğü şekilde uygulanamamıştır. Bunun sorumluluğunu, Türkiye ile Topluluk arasında paylaşmak gerekir. Ülkemiz, 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır." "Türkiye'nin Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, 14 Mayıs 2017.

4.4. Türkiye- Orta Doğu Devletleri İlişkileri

12 Mart 1971 ara rejimi 1965'ten beri Demirel hükümeti tarafından sürdürülen çok yönlü dış politika anlayışından uzaklaşmış ABD'nin Haşhaş ekimindeki isteklerini kabul ederek yüzünü tekrar ABD'ye çevirmiştir. Bu durum Türkiye'nin Arap ülkeleri ile arasına tekrar mesafe koymasına neden olmuştur. Türkiye'den uzaklaşmaya bağlayan başta Irak ve Suriye olmak üzere Orta Doğu ülkeleri, SSCB'ye yakınlaşmaya başlamıştır. 1972'de SSCB ve Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmış, bu durum ABD'nin müttefiki İran ve İsrail ile birlikte Türkiye'yi rahatsız etmiştir⁵⁷.

SONUÇ

Burada, 12 Mart Muhtırası öncesinde dış güçlerin muhtırayı hazırlayan süreçlerde nasıl yardımcı ve etkili oldukları irdelendi. Belirtmek gerekir ki, muhtıradan önce ABD'nin istedikleri, muhtıra aracılığıyla yerine getirilmiştir. Türkiye ise sürmekte olan Soğuk Savaş döneminde mevcut olduğu bölgede SSCB tehlikesine karşı yalnız kalmıştır. Çünkü illegal yöntemlerle oluşturulan Türkiye-ABD dostluğu, SSCB'yi Türkiye'den uzaklaştırmıştır.

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2008.

ALATLI, Ertuğrul, Müdahale, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Alkım Yayınları, İstanbul 2005.

AYAN, Ferit Tolga, XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

BATUR, Muhsin, Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”, Milliyet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1985.

BULUT, Sedef, Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

DURSUN, Davut, 12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.

GÜRKAN, Celil, 12 Mart'a 5 Kala, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986.

⁵⁷ Baskın Oran, a.g.e. s. 794

HÜRKAN, Serhat, Ortanın Solu'nun Ulusal Ülkücüleri (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Öyküsü), Sinemis Yayınları, Ankara 2007.

İsmail Cem, Tarih Açısından 12 Mart (Tarihteki Yeri ve Sonuçları), c. II, Cem Yayınevi, İstanbul 1977.

İsmail Cem, Tarih Açısından 12 Mart, Cem Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 1993.

KILINÇ, Erol, İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

KOÇAŞ, Sadi, 12 Mart Anıları, May Yayınevi, İstanbul 1978.

ORAN, Baskın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, c. II, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2009.

RUSCUKLU, Bülent, Demokrat Parti'den 12 Eylül'e, Alfa Yayınları, İstanbul 2008.

SOYSÜREN, Ali Haydar, 12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

TURHAN, Metin, Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 3, Cilt: XII, Toplantı: 2, Birleşim: 70, 12.03.1971, Oturum: 1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Cilt: XII, Toplantı: 2, Birleşim: 78, 26.03.1971, Oturum: 1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Cilt: XII, Toplantı: 2, Birleşim: 82, 07.04.1971, Oturum: 1.

YEŞİLYURT, Süleyman, İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2008.

YETKİN, Çetin, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006.

17-25 ARALIK SÜRECİNDE ABD – ALMANYA İLİŞKİLERİ

Neriman TONGUR*

ÖZET

27 Mayıs 1960'tan başlayıp 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar olan darbeler tarihimize baktığımızda, bunları gerçekleştirenlerin dış bağlantılarının olduğunu görürüz. Özellikle ABD ve Almanya'nın, ya darbeye destek verdiği ya da darbecileri sığınmacı olarak kabul edip korudukları bilinen bir gerçektir. Yakın tarihimizdeki siyasi gelişmeler gösteriyor ki, ABD ve Almanya kendi menfaatlerine ters olan siyasi ve ekonomik gelişmelerin önünü tıkamış, her zaman kendilerine bağımlı, zayıf bir Türkiye'yi tercih etmişlerdir. Bu ülkeler, içerideki uzantıları yoluyla Türkiye'nin hassas noktalarını kaşıyarak kaos ortamı oluşturmuşlar ya da oluşan kaosu körüklemişlerdir. Özellikle bu iki ülkenin medya ayağı, olayları çarpıtarak yansıtmış ve dünya kamuoyunda Türkiye aleyhinde bir bakış açısı oluşturmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: 17 - 25 Aralık, ABD, Almanya, Darbe.

THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE RELATIONSHIPS WITH GERMANY IN DECEMBER 17 - 25

ABSTRACT

When we look at all the military coups in Turkey, from that on, first one on 27th May 1960 till the last attempt on 15th July, we all see foreign interference. It is well known that especially US and Germany either supports the military coup refugees or protects them. Recent politic events have shown that US and Germany obstructed politic and economic developments which are against their interests and preferred a weak Turkey depending on them. Using their spies they provoked sensitive internal matters leading to chaos or aggravated this chaos. The media of these two countries intentionally distorted the events and so tried to create a negative opinion about Turkey.

Keywords: 17- 25 December, US, Germany, Coup.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu tarihten günümüze kadar birçok darbe ve darbe girişimine sahne olmuştur. Darbe konusunda epey bir tecrübeye sahip olan Türkiye, bu olayların acı tecrübelerini yaşamış, ülke maddi ve manevi büyük zararlar görmüştür. Zararların telafisi

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans öğrencisi, tongurseyma@gmail.com

hiç de kolay olmamıştır. Neticede Türkiye'nin hem sosyal hem ekonomik dengesi bozulmuş, her darbe ülkeyi gelişmeden alıkoymuş ve geri bırakmıştır.

Darbelerin görünen yüzü dışında, bir de görünmeyen yüzü vardır. Asıl işler, o karanlık yüzde gerçekleştirilmektedir. Görünmeyen tarafta puslu havayı sevenler dolaşmaktadır. Dış mihraklar, görünmeyen tarafta yer aldığı için, darbelerde onların parmağının olup olmadığının anlaşılması önemlidir. Avrupa ülkeleri, ABD bu süreçlerin neresindedir, sorgulanmalıdır. İlişkilerin yürüyüş tarzı, siyasetin seyrinin anlaşılması, gelecek açısından hayati değer taşımaktadır. Burada, onun için 17-25 Aralık ya da diğer adıyla “postmodern darbe” girişimi sürecinde, ABD-Almanya ilişkilerine değinilmeye çalışılmıştır.

T. C. DARBELERİ VE DIŞ İLİŞKİLER

27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs 1960'da 37 küçük rütbeli subay tarafından gerçekleştirilen darbeye, dönemin Cumhurbaşkanı ve Hükümet Üyeleri tutuklanmış, 235 general ve 3 bin 500 civarında subay (daha çok albay, yarbay, binbaşı), emekliye sevk edilmiş; 1.402 öğretim görevlisi görevden alınmış, bazı üniversiteler kapatılmış, 520 hâkim ve yargıç görevinden uzaklaştırılmıştır. İşin daha da acısı, “Kansız İhtilâl” denirken, Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanı idam edilmiştir.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, darbeci genç subaylar tarafından tekmelenmiş, İstiklal Savaşı kahramanlarından Ali Fuad Paşa, Kore Gazisi Tahsin Yazıcı ve eski Genelkurmay Başkanı Mehmet Nuri Yamut da tutuklanıp hapse atılmıştır. Türk ordusu tarihindeki malum darbe geleneğine ait ilk işaret fişeginin, 27 Mayıs olduğu unutulmamalıdır. Ordu içinde cuntaların çoğalması ve askerin örtülü iktidarı da bu darbenin ürünüdür.

Albay Talat Aydemir'in başını çektiği darbe girişimleriyle, 12 Eylül ve 28 Şubat'ta da ordu içinde görevden uzaklaştırmalar yaşanmıştır. 1962 ve 1963'te iki kez darbeye teşebbüs eden Albay Talat Aydemir ve Binbaşı Fethi Gürcan, 1964'te idam edilmiştir. Ayrıca 1459 Harbiye öğrencisi ile beraber 200 subay da ordudan ihraç edilmiştir¹.

Olayların karanlık yüzü, 1959'a bakınca anlaşılabilir. 1959'da Güvenlik Konseyi seçimleri vesilesiyle Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan Amerika'ya gitmişlerdir. O tarihteki Başkan Roosevelt ile görüşmüşler ve ondan “300 milyon dolar kredi” talep etmişlerdir. Roosevelt, bu kredinin neden istendiğini sormuştur. Onlar da sanayileşme alt yapısı için ihtiyaç duyduklarını söylemişlerdir. Müttefik olduğumuz için de, bunu ABD'den istemekte sakınca duymadıklarını dile getirmişler, Fakat Roosevelt'in cevabı, “Hayır” olmuştur. Roosevelt; “Türkiye'nin NATO ittifakı içinde bir tarım ülkesi olduğunu ve NATO'nun tarım ihtiyaçlarını karşıladığını hatırlatmıştır. Bu kurulu düzeni bozmayın” şeklinde bir reddediş

¹ Ramazan Akkır, 17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ, 2016, s. 68-69.

gerekçesi belirtilmiştir. ABD kredi vermeye yanaşmadığı için, geriye tek bir alternatif kalmıştır: O da Rusya! Rusya'nın nabızı yoklanır. Dönemin Rus Devlet Başkanı Kuruşçev, Fatin Rüştü Zorlu'ya “Yardımcı olabiliriz” der. İşte bu Rusya'ya yönelik yüzünden Menderes yönetiminin üstü çizilmiştir. Dolayısıyla 27 Mayıs'a, bir NATO darbesidir, diyenler haksız sayılmazlar. 27 Mayıs darbesinin ilk bildirisinde “Biz NATO'ya bağlıyız” denilmesi de olayı açıklamaya yetmektedir².

Gelişmelerden anlaşılacağı üzere ABD; gelişen, büyüyen, sanayileşen bir Türkiye istememektedir. Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalması işine gelmektedir. Gelişmiş ve sanayileşmiş bir Türkiye, ABD için bir tehdit unsuru olacaktır. Ayrıca darbede rol alanların yetiştirme tarzları, dış bağları, işin iç yüzünü daha da aydınlatacaktır.

12 Mart 1971 Muhtırası

12 Mart 1971'de üç kuvvet komutanı ve Genelkurmay Başkanı'nın imzasıyla, TRT haber bültenlerinde bir muhtıra okutulur. Hükümete yönelik muhtıra ile ordu, “Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Talimatı”nın Anayasa'dan daha üstün bir belge olduğunu pratikte kanıtlayarak AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Hükümetini düşürür.

Bu darbe biraz farklıdır. Parlamento kapatılmamış, siyasal partilerin çalışması engellenmemiştir. Hiçbir yönetici tutuklanmamış ve hükümet idaresine fiilen el konulmamıştır ama bu apaçık bir darbedir. Ordu, kendi iradesini seçilmiş meclislerinin iradesine dayatmış, egemenlik kayıtsız şartsız ait olduğu söylenen meclis elinden alınmıştır. Silahların kontrolü Meclis ve Hükümetin elinden çıkmış, “silah kimdeyse iktidarın da onda” olduğu ilkesi bir kere daha doğrulanmıştır³.

1961 Darbe Anayasası, 27 Mayıs Darbesi'ni yapan askeri cunta üyelerin tutumu beğenilmez. O cunta üyelerinden emekli General Cemal Madanoğlu başkanlığında kurulan, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi sivillerin de olduğu “9 Mart Cuntası” veya “Sol Kemalist Cunta”, kendi darbesini yapar. “Siviller ülkeyi idare edemiyorlar, biz daha iyi yönetiriz” gerekçesiyle, seçkinci, devletçi ve devrimci söylemle, “Sol Kemalist Devrim Programı” ile ülkeyi idare etmeye kalkışırlar. Bu programda siyasi partiler yoktur. Devrim Partisi adı altında tek parti, “Devrim Anayasası” ve yalnızca danışmalarda bulunmak için “Devrim Meclisi” vardır. Demokrasi tamamen rafa kaldırılmış, bazı Arap ülkelerinde Sosyalizm ile soslandırılmış “Baas Yönetimi” benzeri tek partili bir yönetim kurulmak istenmiştir. Böyle bir yönetime, ancak bir darbe ile geçilebileceğinden buna zemin hazırlamak için şiddet olayları tırmandırılmıştır. Bu uğurda cunta üyeleri tarafından Deniz Gezmiş gibi Sol Gençlik liderleri eline verilen bombalar, şurada burada patlatılmış, üniversiteler karıştırılmış, buralarda dersler yapılamaz hale gelmiş, bankalar soyulmuş,

² www.yeniakit.com.tr/yazarlar/hasan-karakaya/27-mayis-chp-abd-ortak-yapimi-kanli-bir-darbe-10741.html/

³ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. VII, s. 2166-2168.

fidye almak için adamlar kaçırılmış, Amerikan hedeflerine saldırılmıştır. Darbeyi meşrulaştırma ortamı hazırlamak gerekmektedir.

Yalnız, 9 Mart Cuntası ve darbe girişimi, MİT görevlisi Prof. Mahir Kaynak tarafından deşifre edilir. Bunun üzerine darbeyi önlemek için, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç liderliğinde üç kuvvet komutanı, hemen harekete geçerek 12 Mart'ta bir muhtıra vermek suretiyle sol darbeyi önler⁴.

ABD'nin Türkiye'deki askeri müdahalelerdeki rolü, işin karanlık yüzündedir. Resmi belge yerine 1960, 1971, 1980 ve 1997 darbeleri önce ve sonrasında Türkiye'deki politik değişiklikleri incelemek ortaya bir fotoğraf koyacaktır.

ABD, Menderes döneminde olduğu gibi haşhaş üretiminin yasaklanmasını istemiştir. Türkiye, buna, “hayır” demiştir. Ekonomik gelişmeler, 27 Mayıs Darbesi öncesini hatırlatmaktadır. Türkiye, yine sanayileşme teşebbüslerine yönelmiştir. Boğaziçi Köprüsü, Ereğli Demir Çelik İşletmeleri, Keban Barajı gibi büyük projeler, bu yıllarda hayata geçirilir. Fakat bu teşebbüslere sıcak bakılmaz. Yatırımların tamamlanması için gereken yardım, SSCB'den sağlanır. Sokaklar 1960 öncesini andırır. Sol akımlar güçlenmektedir. Türkiye İşçi Partisi Meclis'e girmiştir. Hem sol hem sağ kesimlerde, ABD'ye karşı olumsuz bakış gelişmektedir.

Demirel Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e göre ABD, haşhaş üretimini yasaklanmanın reddi ve Amerikan üslerinin kullanımı ile NATO'ya ilişkin tartışmalardan rahatsızlık duymuştur. Bunun üzerine ABD, Hükümetin iç siyasi nedenlerle zayıflamasını fırsat bilerek düşüş sürecini hızlandırır. Çağlayangil, daha sonra o sıra gazetecilik yapan İsmail Cem'e de aynı döneme ilişkin “CIA, altımızı oymuş, haberimiz olmamış” demiştir. 12 Mart Muhtırası'nda imzası olan Orgeneral Muhsin Batur, “Anılar ve Görüşler” adlı kitabında, 12 Mart ortamının oluşturulmasında CIA gibi dış faktörlerin etkisini şöyle anlatır: “12 Mart'tan sonra bazı siyasilerimiz ve düşünürlerimiz olayın oluşumunda dış etkenlerin ve hatta CIA gibi dış örgütlerin haşhaş gibi konuların rolünün olduğundan bahsettiler... Bu yönlendirmede ajanlar, ajan provokatörler ve hepsinden önemlisi basın yayın yolu ile propaganda ve istenilen ortamın oluşması sağlanabilir. Bu elemanlar 12 Mart ortamının yaratılmasında kullanılmış olabilir”⁵.

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Türk demokrasi tarihine vurulan darbelerin ne ilki, ne de sonuncusudur. Bu darbeyi, 28 Şubat Postmodern Darbesi, 27 Nisan 2007 e-muhtıra, 2013 17-25 Aralık tarihinde gerçekleşen siyaset ve işadamlarına yönelik gözaltına almalarla hükümeti itibarsızlaşma girişimleri ve en son olarak, 15 Temmuz 2016'da FETÖ Terör Örgütü'nün başarısız darbe girişimi izleyecektir.

⁴ Süleyman Kocabaş, “12 Mart 1971 Darbesi'nin sebepleri ve sonuçları”, Yeni Şafak, 13 Mart 2015.

⁵ www.aljazeera.com.tr/haber/darbeler-ve-abd

1980’lerde ABD, Türkiye’de artan siyasal şiddet hareketini, Sovyet kaynaklı olarak gösterir. NATO’nun güney kanadında Orta Doğu ve Sovyetler’e sınır bir ülke olarak Türkiye için bunun anlamı bellidir. Ülke içinde sağ ve sol terör örgütlerinin istikrasızlığı temini, iç siyasetin zapt u rapt altına alınmasını gerektirmektedir. Böylece NATO’nun güney kanadını güçlendirecek adımlar atılması zarureti doğmuştur. Nitekim NATO toplantılarında Türk generallere sürekli olarak ordunun ne zaman harekete geçeceği sorulur. O kadar ki, *Amerikan Silahlı Kuvvetler Dergisi*’nin Haziran 1980 sayısında, “Türkiye öyle bir noktaya gelmiştir ki, Türk Silahlı Kuvvetlerinin müdahalesinden başka bir çıkış noktası görülmemektedir” denilir⁶.

12 Eylül 1980 Darbesi’ni gerçekleştirenlerin hedefi, hukuki ve siyasi reformlar yapıp Evren’in ifadesiyle “yozlaşmış ve işlemeyen demokrasi” yerine, “bir daha kazaya uğramayacak bir siyasal sistem” kurmaktır⁷.

Belirsizliğin giderilmesi için Batılı ülkelerden, Avrupa Konseyi ve AET’den MGK’na yönelik baskılar gelir. Örneğin, 3 Kasım’da Federal Almanya’dan bir heyet gelerek Evren’le görüşür. Dönüşte Türk Basınına, “Orgeneral Evren’in demokrasiye kısa sürede dönüleceğine dair vaadine inancımız tamdır” demeci verilir.

Orta Doğu’da Batı yanlısı, güçlü ve istikrarlı Türkiye, ABD açısından vazgeçilmez öneme haizdir. Bu yüzden de 1979 yılından itibaren Batı’nın önemli başkentlerinden sürekli olarak “Türkiye’de istikrar gereklidir” sözü vurgulanır. Gerçekten de 12 Eylül Darbesi olduğunda, yeni oluşan askeri yönetimi tanıyan ve açıkça destekleyen ilk ülke ABD olmuş, diğer ülkeler de genel olarak darbeyi anlayışla karşılamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri izlediği dış politikanın değişmeyen en temel özelliği, “Batı’ya dönük” olmasıdır. MGK döneminde de bu bağlantı güçlenerek devam etmiştir⁸.

Bir bütün olarak bakıldığında 1980-83 dönemi Türk Dış Politikasında, ABD’nin etkisi ve ağırlığı giderek artmış, Türkiye’nin Avrupa ile olan (AET ve Avrupa Konseyi) bağlantıları görece zayıflamış ve Orta Doğu (İslam Kongresi Örgütü gibi) ekonomik ve siyasi ilişkiler gelişme kaydetmiştir.

12 Eylül 1980: “Bizim Çocuklar Başardı”

Türkiye, zor bir dönemden geçmektedir. 1974’te kurulan CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, haşhaş ekim yasağını kaldırmış, akabinde Kıbrıs’a müdahale edilmiştir. Ankara ve Washington arasında yeniden kriz çanları çalmıştır. ABD, bu iki kararı gerekçe göstererek 1975-1978 arasında Türkiye’ye ambargo uygular. Türkiye’de ise, Amerikan üslerini kapatıp Sovyetler ve Orta Doğu ülkelerine yaklaşma çabaları başlar. Ülke içerisinde durum parlak değildir. 1970’lerin sonlarında sağ ve sol çatışmaları iyice tırmanmış, siyasi suikastlar artmıştır. Ülkede kaos ortamı hakimdir. Maraş Katliamı, Abdi İpekçi’nin

⁶ Birol Akgün, “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)”, Osmanlı’dan 2000’li Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, Ankara, 2012, s. 545.

⁷ Akgün, a.g.e, s. 553-554.

⁸ Akgün, a.g.e, s. 559-560.

öldürülmesi vb. Haberler, her gün gazete manşetlerindedir. Margarin, tüp, gaz ve benzin kuyukları hayatı daha da zorlaştırır. Yaşanan pek çok kanlı eylemin, bilinçli olarak engellenmediği, hatta MİT ve CIA tarafından provoke edildiği iddiaları, Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit tarafından da dile getirilir.

Uluslararası politikada da büyük değişimler vardır. 1979 İran İslam Devrimi ile ABD, bölgedeki en önemli müttefiklerinden birini kaybeder. SSCB, Afganistan'ı işgal etmişti. Yunanistan ise anti-Amerikan söylemleri ile PASOK iktidara gelmişti. ABD için Yunanistan, Türkiye ve İran'ın Batı sistemi içinde tutulması elzemdir. Bunu sağlayabilmek için 1953'te İran'da Başbakan Musaddık'a karşı, 1967'de Yunanistan'da yapılan darbeleri destekleyen ABD, Türkiye'nin kendinden uzaklaşmasını kabul edemeyecektir.

12 Eylül 1980'de TSK üçüncü kez yönetime el kor. O sırada üç bin Amerikan askeri, Anvil Expres tatbikatı için Trakya'dadır.

CIA'nın Ankara şefi Paul Henze, dönemin ABD Başkanına darbeyi, "Bizim çocuklar başardı" sözleriyle haber verir. Durum, ABD'nin 12 Eylül Darbesi ile ilişki açısından önemlidir. Bu konuda gizlilik derecesine sahipken daha sonra tasnif dışı bırakılmış Amerikan belgelerinde yapılan son araştırmalar, ABD'nin darbe aktörlerini tanıdığını ve darbenin gerçekleşmesini çıkarları açısından olumlu görerek engelleme ihtiyacı duymadığını ortaya koymaktadır.

Başkan Carter, darbe sonrasında memnundur: "12 Eylül'den önce Türkiye savunma anlamında kritik bir vaziyetteydi. SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi ve İran'da Şah Rejiminin devrilmesi sonrasında Türkiye'ye istikrarı getiren bu hareket bizi oldukça rahatlatmış" der.

ABD, önceki darbelerde olduğu gibi darbecilere karşı olumsuz bir tavır takınmaz. Darbe sonrası ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımları artar. 1981'de Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımı 1974 Kıbrıs Müdahalesi öncesi ile karşılaştırıldığında, 4 kat artmıştır. Ecevit'e göre yardım musluklarını ellerinde tutan çevreler, musluğu açmak için böyle bir durumu beklemişlerdir. Darbe sonrasında, Türk-Amerikan Savunma Konseyi kurulur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde askeri amaçlı havaalanları inşa edilmesini içeren bir mutabakat belgesi imzalanır⁹.

ABD'den alınan ekonomik yardım, akla şu sözü getirmektedir: "Borç alan emir alır!" Yardımın büyüklüğü nispetinde, karşı tarafa boyun eğmek kaçınılmazdır. Siyasi ve ekonomik politikalar da bu çerçevede yürür.

28 Şubat 1997 Postmodern Darbe

1985 yılı seçimlerinde Refah Partisi'nin galip gelmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi bir kırılmayı da beraberinde getirir. Necmettin Erbakan, İslamcı söyleme sahip siyasetçi olarak ilk kez başbakan olmuştur. Erbakan, Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam Hüseyin'in

⁹ www.aljazeera.com.tr/haber-darbeler-ve-abd

saldırılarından korumayı amaçlayan harekâtı eleştirmekte, İsrail karşıtı sözler sarf etmektedir. İslam dünyası ile dayanışma vurgusu, İran ve Libya'ya yaptığı yüksek profilli geziler, İran'la boru hattı inşa anlaşması imzalaması, Müslüman ülkeler arasında ekonomik işbirliğini öngören D-8 projesi, İslam Ülkeleri Ortak Pazarı, İslam Ülkeleri Ortak Savunma Sistemi, İslam Ülkeleri Ortak Para Birimi gibi söylemler, Washington'da endişe uyandırmıştır. İç politikada da seküler elitler, Erbakan'ın yükselişinden rahatsız ve kaygılıdır. Ordu, basın ve yüksek yargı eliyle gerilim tırmandırılır. Büyük sermaye de buna destek verir. 1997 Şubat ayı başında Sincan'da tankların yürütülmesiyle başlayan süreç, 28 Şubat 1997 tarihi Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla hükümete karşı net bir tavra dönüşür. Erbakan, 18 Haziran'da başkanlıktan istifa etmek zorunda bırakılır¹⁰.

28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı kararlar, dönemin RP-DYP koalisyon hükümetine bildirilir. Bu kararlar her ne kadar Refah Partisi tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da, DYP'den gelen tepkiler ve koalisyonu bozma tehditleri üzerine Başbakan Necmettin Erbakan, beş gün sonra bu kararı imzalar. Böylece tarihe, "Post-Modern Darbe" olarak geçen müdahale gerçekleşmiş olur. İrtica tehdidi bahanesiyle, Erbakan'ın iktidardan uzaklaşması istenmektedir. 18 Haziran 1997 tarihine kadar ordu ve hükümet arasında yaşanan gerginlikler sonucu Refah-Yol Hükümeti yıpranıp güç kaybeder.

18 Haziran'da Erbakan, DYP ve BBP ile anlaştığını, hükümet programının hazır olduğunu söylemesine rağmen, Demirel, hükümet kurma görevini, ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'a verir. Refah-Yol Hükümeti'nin sonu askerî müdahalelerden farklı bir yol izlenerek anayasal bir kurum olan MGK kararları sonrası yürüttüğü çalışmalarla getirilir¹¹.

ABD, Refah-Yol'un post-modern yollarla devrilmesinden memnundur. ANASOL-D Hükümeti'nin başkanı Mesut Yılmaz, Aralık 1997'de Beyaz Saray'da ağırlanır. Aynı ay içinde İsrail'le ilişkiler derinleştirilir. Uçak fabrikası olmamasına rağmen, 48 F-5 savaş uçağının modernizasyonu yüksek bir para ile İsrail'e verilir. Türkiye'nin, ABD'ye kayıtsız şartsız bağımlılığı sorgulamaya başladığı, dış politikada farklı açılımlara yöneldiği, iç ve dış politikada bağımsızlaşma eğilimi gösterdiği her hamlede aynı tablo ile karşılaşmıştır: Darbe!¹²

Türkiye'nin sanayileşme hamleleri, büyüme çabaları, küresel güçlerin menfaatlerine her zaman ters gelmiş ve bu büyüme çabaları, içerideki hain destekçilerin de yardımıyla, darbeler yoluyla sekteye uğratılmıştır. Bu darbeler, âdeta geleneksel bir hal almıştır. Ancak son yıllardaki siyasi ve sosyal gelişmelere baktığımızda, Türkiye'de eskisi gibi darbeler, özellikle de Türk halkı tarafından pirim verilmez. Bunun en yakın örneği çok yakın bir tarihte yaşanan 15 Temmuz Darbe Girişimidir.

¹⁰ www.aljazeera.com.tr/haberler-ve-abd

¹¹ Anıl Demir, 28 Şubat'tan 27 Nisan'a Ordu-Siyaset İlişkisi, Hürriyet Gazetesi İncelemesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo televizyon Sinema Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 56.

¹² www.aljazeera.com.tr/haber/darbeler-ve-abd

28 Şubat Post-Modern Darbe süreci Almanya'daki bazı gazetelerin sayfalarında da ele alınmış ve şu ifadelere yer verilmiştir:

Dei Zeiti, ‘Erbakan’ın Provokasyonu” başlıklı yazı yayınlar. Burada, askerin İslamcı başbakanın taleplerini öylece kabul etmeyeceği anlatılırken, hükümetin politikalarını, yalnızca askerin değil çoğunlukta olan laik toplumun da istemediği ileri sürülür. Ayrıca Taksim’de cami yapma teşebbüsü, Türkiye’yi değiştirme isteği olarak yorumlanır.

Halbmond, “Hilal” başlıklı yazısında, Mesut Yılmaz’ın üçüncü kez başbakan olduğunu ve ordunun azınlık hükümetini kurmasında destek sağladığını anlatır. Ayrıca Yılmaz’ın, merkez sağı birleştirerek köktendincilerin önüne geçeceğini de belirtilir.

Dei Ziwei Gesicher des İslam, Partinin ordu baskısıyla eğitim sistemini değiştirdiğine değinir ve ordunun pozisyonunu eleştirir. Ordu, sekülerleşmeyi tepeden emrederek uygulamış olduğu için, bunun demokrasi ile hiç alakasının olmadığını ifade eder¹³.

2013 Yılı: 15 Temmuz’un Ayak Sesleri

Gezi Olayları

27 Mayıs 2013 tarihinde, Taksim Gezi Parkı’nda 4-5 ağacın sökülmesini protesto etmek amacıyla başlayan olaylar, görünen amacını aşarak siyasi bir boyuta taşınır. Kaosu fırsat bilen iktidar muhalifi cepheler, göstericilere destek vererek olayların büyümesine yol açar. Polis, zabıta ve eylemcilerin karşı karşıya geldiği Gezi olaylarında, 7 kişi hayatını kaybeder, birçok kişi de yaralanır. Yabancı basının büyük ilgi gösterdiği olaylar dünyaya, “Türk Baharı” olarak lanse edilir. Masum bir çevre koruma protestosu, hükümet karşıtı gösterilere dönüşür. Bu olaylara destek verenler, hükümetten bazı taleplerde bulunurlar. Eylemin başlama amacı ile alakası olmayan talepler; 3. Köprü, 3. Havalimanı, Kanal İstanbul... gibi projelerin iptal edilmesi şeklindedir. Birçok sanatçı, siyasetçi, bazı sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla giderek büyüyen olayların faturası çok yüksek olur. Ağaç koruma bahanesi ile başlayan olaylarda, birçok kamu binası, araç ve gereçler, olayların yaşandığı çevre, büyük hasara uğrar. Çevreci olay, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a karşı protestolara dönüşür. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’la görüşmeler yapılır. Başbakan Erdoğan’la bazı sanatçılar ve gazeteciler bir araya gelir.

ABD Basınında Gezi Olayları

Gezi Parkı olayları, ABD basınında geniş yankı bulup canlı olarak yayınlanır. CNN Televizyonu kesintisiz canlı yayın yapıp, Taksim’de polisin olaylara müdahalesini seyircisine duyurur. FOX News televizyonu da Türkiye’deki olayları canlı olarak duyurur; polisin eylemcilere karşı biber gazı kullandığını ifade eder. ABD’de yayınlanan Washington Post gazetesi, şehrin merkezindeki bir parkın korunması ile başlayan protestonun

¹³ Şeyma Akin, 28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 134-135.

hükümete karşı giderek büyüyen bir gösteriye dönüştüğünü yazar. İstanbul’da başlayan hükümet karşıtı protesto benzerlerinin, diğer kentlerde de düzenlendiğini yazan gazete, polisin biber gazı ve tazyikli sularla meydana toplanan binlerce protestocuyu uzaklaştırdığını ifade eder. Polisin göstericilere müdahalesi ile olayların daha da büyüdüğünü ifade eden New York Times gazetesi, hükümetin Mısır’ın başkenti Kahire’deki Tahrir Meydanına benzer sayılabilecek Taksim Meydanına Osmanlı çağından bir kışla inşa etmeyi planladığını yazar. Gazete, Başbakan Erdoğan’ın Türkiye’nin dindar kitlesinden büyük destek aldığını, ancak laik kesimin hükümetin muhalif görüşlere tolerans gösterememesinin bir göstergesi olarak, gazetecilerin tutuklanmasını eleştirdiğini ifade eder¹⁴.

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekan vekili Prof. Dr. Zakir Afşar, yabancı medyanın eylemlere yoğun ilgi göstermesinin, Türkiye’deki geleneksel medyanın yanlış tavırlarından faydalandığını belirtir. Zira geleneksel medya, otosansür nedeniyle doğru bilgilendirmeyi zamanında yapamamakta, sosyal medya üzerinden yanlış bilgilendirilme yapılmakta, bu da dünyada büyük ilgi uyandırmaktadır¹⁵.

ABD Dışişleri Bakanından Gezi Parkı Açıklaması

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Taksim Gezi Parkı olayları ile ilgili olarak, “Polis tarafından aşırı güç kullanımına dair haberlerden kaygı duyduklarını” söyler. Anadolu Ajansı’nın aktardığına göre, Türkiye’deki olayları çok yakından takip ettiklerini belirten Kerry, “Bir çoğunuzun bildiği gibi Türk yönetimiyle çok yakın biçimde birlikte çalışmaktayız. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan kısa süre önce buradaydı. Orta Doğu ile ilgili girişimlerinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile çok yakın çalışıyoruz” der. Kerry, “Gerek Türk yetkilileri ile görüşmelerinde gerekse kamuoyu önünde yaptıkları açıklamalarında her zaman ifade ettikleri gibi ABD’nin insanların barışçıl protesto düzenleme hakkı dahil ifade ve toplanma özgürlüklerine tam destek verdiğini, çünkü bunun tüm demokrasiler için temel önemde olduğunu” dile getirir. “Polis tarafından aşırı güç kullanımına dair haberlerden kaygılıyız” diyen Kerry, bu olaylara karşı tam kapsamlı bir soruşturma yürütüleceğini ve “bu tür olaylarda polis güçlerinden tam itidalin gösterileceğini umuyoruz” ifadesini kullanır. Kerry, “İlgili herkesi gösteri yapan ve ifade özgürlüklerini ifade edenlerle hükümete bağlı olanları şiddete yönelik tüm provokasyonlardan kaçınmaya çağırdıklarını” söyler. Olaylarda yaralananların sayısı ve maddi hasara yönelik şiddet düzeyinden herkesin derin kaygı duyduğunu söyleyen Kerry: “Bunları başka bir ülkenin seçimleri ya da olaylarına müdahil etmek için söylemiyoruz. Demokrasinin uygulanması, hükümetler ve haklar arasındaki ilişkinin geliştirilmesi için gerekli, inandığımız evrensel ilkeleri ve değerleri yeniden teyit etmek için söylüyoruz. Büyükelçimiz görüşlerimizi üst düzey yetkililer nezdinde dile getirdi ve Türkiye’deki Amerikan vatandaşlarına yönelik seyahat uyarılarımızı güncelledik. Buraya seyahatlerinde

¹⁴ www.radikal.com.tr/dunya/gezi-parki-olaylari-dunya-basininda1135814/

¹⁵ www.milatgazetesi.com/uluslararasi-medya-tarafli-yayin-tepkisi-haber-43948.

almaları gereken tedbirler, aynı zamanda bu tür olaylara karışmamaları gerektiği yönünde uyardık. Elbette Türkiye halkı ve Türkiye hükümetinin, önümüzdeki günlerde ileriye dönük barışçıl yolları bulacağını umuyoruz”¹⁶.

ABD Senatosu’nda Gezi Oturumu

1 Ağustos 2013 Perşembe günü ABD Senatosu’nda, senatonun Dış İlişkiler Komitesi Avrupa İşleri Alt Komitesi’nde; “Türkiye Nereye Yöneliyor?, Gezi Parkı Taksim Meydanı ve Türk Modelinin Geleceği” başlıklı oturum düzenlenir. Oturuma Demokrat Senatör Christopher Murrphy başkanlık eder. ABD’den Türkiye’ye nasıl bakıldığını Murrphy’nin sözleri göstermektedir. Murrphy, açılış konuşmasında ABD için Türk-Amerikan ilişkilerinin önemini vurgular, son sekiz yılda Türkiye’ye üç kez gittiğini, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve AK Partinin Türkiye’yi bölgedeki ekonomik ve siyasi güç merkezi olarak küresel çapta ön sıralara taşıdığını büyülenerek görme şansına eriştiğini dile getirir. Ayrıca Murrphy, Türkiye’nin demokrat olmak isteyenlere ilham kaynağı olduğunu ifade ederek, “Bu örneğin ışığının kararmak yerine daha da hızlı parlaması ABD için kritik önemde” der.

Senatör, Türkiye’nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar’daki komşuları üzerinde önemli etki oluşturduğunu anlatır. Murrphy, bu ülkelerin ekseriyetle Türkiye ile diyaloglarını artırma yönünde aktif gayret gösterdiklerini ve Türkiye’nin nispeten zengin bir bölgesel ağırlığa sahip olma rolünden faydalanmayı umduklarını dile getirir.

Murrphy, Erdoğan’ın seçimler kazanmaya devam eden çok etkili bir siyasi blok oluşturduğunu; “Ancak hükümetin Gezi Parkı protestolarına verdiği karşılık, popüler demokratik yoldan seçilmiş bir liderden çok, savunmacı bir diktatörün verdiği yanıt çizgisinde göründü. Devam eden tutuklamalar protestoculara sert muameleler Twitter ve Facebook’a saldırılar, Yahudi diasporasına ve batılı hükümetlere yönelik suçlamaları Türkiye’nin dostlarının olduğu kadar eleştirel çevrelerin de kafasını karıştırdı”ğın belirtir.

ABD’nin Eski Ankara Büyükelçisi James Jeffrey, Gezi Parkı odaklı gelişmeler sonrasında AK Parti yönetiminin, ciddi tehlikeye girdiğini düşünmediğini, hâlâ ülkede çok etkili bir parti olduğunu söyler. Türkiye’nin, ABD’nin bölgede önemli müttefiklerinden biri olduğunu, ülkede kargaşanın devam etmesinin iki ülkenin bölgedeki işbirliklerini zorlaştıracağını ifade eder. Jeffrey, ABD’nin Afganistan NATO füze savunma sistemi gibi güvenlik konularında da Türkiye ile işbirliğine ihtiyacı olduğunu anlatır. Jeffrey, Türkiye’nin stratejik önemi ve Türkiye içindeki gelişmelerin, Türk halkının kendisi tarafından karar verilmesi gereken konular olması nedeniyle, ABD için Türk hükümetini açıktan eleştiri ve kınamanın uygun olmayacağını kaygıların özel ortamlarda dile getirilmesi gerektiğini vurgular¹⁷.

¹⁶ www.hurriyet.com.tr/abd-disisleri-bakanindan-gezi-parki-aciklamasi23427894.

¹⁷ Hüseyin Gülerce, FETÖ Gizli Krallığın Sonu, Motto Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 56, 57, 58.

Hüseyin Gülerce, FETÖ isimli kitabında, ABD ve AB'nin tepkilerini şu şekilde değerlendirmiştir: Gezi Parkı olaylarında en dikkat çekici olan, ABD ve AB'den aktivistlere gelen destek ve hükümete yönelik abartılı tepkilerdir. Washington ve Brüksel, darbe dönemleri dahil bugüne kadar Türkiye'ye yönelik böylesine tuhaf bir tavır sergilememiştir. Polisin, Gezi Olayları sırasındaki aşırı güç kullanımı evet eleştirilebilirdi, ama ABD ve AB'nin tepkileri eleştiri ötesi, siyasi baskı niteliğindeydi. Sanki ABD ve AB'nin melek gibi polisleri vardı. Polis kimseye şiddet uygulamıyordu. Yani süttten çıkmış ak kaşık gibiydiler de Türkiye'yi hedefe koyuyorlardı. 31 Mayıs'ta ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jen Pisaki, Taksim Gezi Parkındaki olaylarla ilgili "Polisin protestocuları dağıtması sırasında yaralananların sayısına dair kaygılıyız" dedi. Olayların hükümete karşı bir darbeye doğru evrileceğini tahmin edemeyen (!) ABD bize nasihat ediyor. Türkiye'nin uzun vadeli istikrarı, güvenliği ve refahını en iyi garanti altına almanın yolunun ifade, toplanma ve dernek kurma gibi temel özgürlüklerin onaylanmasından geçtiği vurgusunda bulunuyordu.

Bu arada Beyaz Saray'dan da birkaç günlük aralarla uyarı ve tavsiyeler gelmeye başladı. Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü Laura Lucas tarafından yapılan açıklamalarda, "Barışçıl gösteriler demokratik bir hakkın ifadesidir. Güvenlik güçlerinin itidalli davranmasını ve bütün tarafların sükunetin sağlanması için çalışmasını bekliyoruz" denildi. 6 Haziran'da devreye tekrar ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jen Pisaki girdi ve "Geçtiğimiz birkaç gündür polisin acımasızlığına yönelik kaygılarımız var. Barışçıl gösterilerin onaylanmasına yönelik çağrımıza devam edeceğiz" dedi.

Beyaz Saray ile Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'ye yönelik açıklama nöbetine girmişlerdi. 12 Haziran'da Beyaz Saray'dan üçüncü açıklama geldi. Ulusal Güvenlik Konseyi Sözcüsü Caitlin Hayden, Gezi Parkı olayları ile ilgili tüm hükümeti uyarıyor, "Türkiye'nin temel özgürlükleri onaylayacağını umuyoruz" diyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Pisaki, 9 Temmuz'da bir daha yaptığı açıklamada birkaç haftadır Gezi Olaylarını yakından takip ettiğini söyledi. Pisaki, tüm taraflara gerilimi azaltma ve sorunu diyalog yoluyla çözme çağrısı yaptıklarını belirtti. Olayların hükümete karşı bir başkaldırıya dönüştüğü ortadayken ABD hâlâ "taraflardan" bahsediyordu. Bizi, bizden daha çok düşünme diye işte buna denir. ABD çizmeyi de, haddini de aşıyordu. Tabii Washington'a yönelik tepkiler de yükselmeye başladı. Mısır'daki Sisi Darbesine bir şey diyemeyen ABD, bizde demokratik haklardan bahsediyordu. Basın toplantısında Pisaki'ye Türkiye'nin Mısır'daki darbe tepkisi hatırlatıldı. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, tarihe geçen bir cevap verdi: "ABD'nin olayın darbe olup olmadığını hâlâ değerlendirdiğini" belirtti. Türkiye'nin bunalıtmaya çalışıldığı apaçıktı. Adeta bu olaylarla ABD, ülkemizi köşeye sıkıştırıp, "Erdoğan gitsin" korosuna şeflik yapar gibiydi¹⁸.

¹⁸ Gülerce, FETÖ, s. 54-55.

MİT Tırları Operasyonu

19 Ocak 2014. Adana Cumhuriyet Başsavcısı, adli kolluk kuvveti talep ettiği Adana Emniyetinden silah ve mühimmat taşıdığı ihbarında bulunduğu tırların durdurulmasını istedi. Adana Valisi Hüseyin Avni Coş, Alay Komutanı Kurmay Albay Özkan Çokay’dan araçların durdurulmamasını istedi. Adana Valisi Coş’un devreye girmesiyle, emniyet bu talimatı yerine getirmedi. Emniyetten sonuç alamayan savcı, Adana Jandarma Alay Komutanı Kurmay Albay Özkan Çokay’dan araçların durdurularak aranmasını istedi. Savcı, Çokay talimatı yerine getirmese hakkında dava açacağını bildirdi. Savcının talimatıyla tırlar arandı 125 kişilik jandarma ile yapılan bu operasyondan, Adana Valisi Coş’a, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Servet Yörük’e, MİT Bölge Başkanı ve Adana Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Hamza Celepoğlu’na kasıtlı olarak haber verilmedi. Ancak, üst düzey yetkililere haber verilmeden yapılan baskından, medya haberdardı ve kameralarıyla orada idi. Tırlar, Seyhan Jandarma Karakoluna çekildi. Olay yeri inceleme yeleği giydirilen Jandarma İstihbarat görevlilerine kamera çekimi yaptırıldı. Devlet sırrı niteliğindeki bilgilerin deşifre olma ihtimali, Adana Emniyet Müdürlüğü Özel Hareket Şubesini harekete geçirdi. 40 Özel Hareketçi Polis, Seyhan Jandarma Karakoluna baskın yaparak Tırları kuşattı. Emniyet yetkilileri, Jandarma Komutanlığına rest çekerek, Tırları derhal vermelerini; aksi halde çatışmaya girmek zorunda kalacaklarını bildirdiler. Özel Hareket ekibinin resti üzerine jandarma, kaçırdığı Tırları polise teslim etmek zorunda kaldı.

Tırların Durdurulmasında Yabancı Eli

Washington’daki istihbarat kaynaklarından elde edilen bilgilere göre ihbar, bizzat Türkiye’deki CIA ajanları tarafından yapıldı. Adının açıklanmasını istemeyen bir istihbarat yetkilisi, o sürece ilişkin olarak şunları anlatır: “Türkiye o sırada ABD’nin menfaatlerine tamamen karşı bir politika uyguluyordu. Bu da özellikle enerji anlamında kendini gösteriyordu. Kuzey Irak yönetimi ve Rusya ile Irak petrollerinin bir tür paylaşımını yapan Türkiye’ye bir yanıt verilmesi gerekiyordu. Washington’da bu yanıtın Gülen Cemaati aracılığıyla yapılmasına karar verildi ve düğmeye basıldı. Türkiye’nin Suriye’deki İslamcılara silah yardımı yaptığı ortaya çıkarılacak ve böylece Kuzey Irak petrolüne ilişkin ABD’nin istediği noktaya gelmesi sağlanacaktı”¹⁹.

Dışişleri eski bakanı ve eski başbakanlardan Ahmet Davutoğlu, 15 Temmuz Darbe girişiminin ardından kurulan 15 Temmuz Darbe Araştırma Komisyonu’nun kendisine yöneltilmiş olan sorularını cevaplamış ve bu cevapları kitaplaştırmıştır. 15 Temmuz’a kadar gelişen siyasi sürece, FETÖ-PDY yapılanmasına değinerek bir nevi savunma niteliğinde olan kitabında, MİT Tırları Operasyonu’na yer vermiştir.

Suriye’de Bayır-Bucak Türkmenlerine yardım götüren MİT tırlarına yapılan operasyon, örgütün uluslararası amaçları ve irtibatları açısından önemli ipuçları vermektedir. Önce bu operasyonun zamanlamasına ve o günlerin diplomasi takvimine dikkat çekti.

¹⁹ www.anahabergazete.com/mit-tirlari-ve-bayir-bucak-turkmenleri-haberleri-o.

15 Ocak 2014, Kuveyt’te Suriye Donörler Toplantısı yapıldı.

17 Ocak 2104, Urfa/Harran Mülteci Kampında Suriye’ye Komşu Ülkeler Dışışleri Bakanları Toplantısı gerçekleştirildi.

18 Ocak 2014, Adana’da Yıllık Büyükelçiler Konferansı yapıldı.

20-21 Ocak 2014, Başbakanın AB Liderleriyle görüştüğü Brüksel Ziyareti yapıldı.

22-23 Ocak 2014, Suriye’de Çözüm amacıyla 2. Cenevre Toplantısı gerçekleştirildi.

Bu yoğun diplomasi takvimi içinde 19 Ocak’ta MİT tırlarına yönelik operasyonun gerçek amacı, aslında hükümet ve devlet kurumlarının itibarının zayıflatılması, mümkünse uluslararası alanda yıpratılması ve yöneticilerin, uluslararası hukuk nezdinde suçlu konuma düşürülmesiydi. İki gün önce Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı, BM Mülteciler Yüksek Komiseri ve komşu ülkeler dışışleri bakanlarına ev sahipliği yaptıktan ve ülkemizi uluslararası alanda insani diplomasi açısından öncü bir ülke olarak takdim ettikten sonra, Adana’da 100’ü aşkın büyükelçimizle Yıllık Büyük Elçiler Konferansı’nın gerçekleştirdiği günün hemen ertesinde bu operasyon düzenlendi. 19 Ocak’taki operasyon, birçok amaca aynı anda ulaşmaya çalışıyordu.

Birincisi; Harran’da düzenlenen komşu ülkeler toplantısı vesilesiyle Türkiye’nin mültecilere yönelik insani diplomasi çabasının olumlu etkileri gölgede bırakılmak istenmişti.

İkincisi; 100’ü aşkın büyükelçimizin katılımıyla düzenlenen Büyükelçiler Konferansına ev sahipliği yapılan şehir seçilerek, devlet kurumları arasında kaos görüntüsü ortaya çıkarılmıştı.

Üçüncüsü; Başbakanın gerçekleştireceği ve Türkiye-AB ilişkilerine ivme katması planlanan ziyaretler, bir gün önce Türkiye’nin AB nezdinde teröre yardım eden bir ülke olduğu görüntüsü verilerek darbelenmek istendi. Başbakan ve dışışlerinin, AB Başkentinde uluslararası platforma suçlu gibi çıkması sağlanmaya çalışıldı.

Dördüncü olarak, bütün uluslararası toplumun dikkatinin yöneldiği Cenevre Konferansı’na katılan ülkemizin eli zayıflatılarak, barbar Suriye rejiminin bile Türkiye’yi eleştirebilmesi için bahane üretmek amaçlandı²⁰.

17 – 25 ARALIK SÜRECİ

17-25 Aralık tarihlerinin akla getirdiği ilk düşünce, elbette ki bu tarihte yapılan ve büyük ses getiren operasyonlardır. Bu tarihlerle birlikte darbeler tarihimize, yeni bir kavram daha eklenmiş ve bu önemli kavram, tarihimizdeki yerini almıştır.

²⁰ Ahmet Davutoğlu, Tarihe Kayıtlar, 15 Temmuz Darbe Girişimi Araştırma Komisyonuna Verilen Cevap, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 66-67.

17-25 Aralık, “FETÖ” olarak adlandırılan, diğer adı PDY olan, devlet içine sızan illegal yapının, darbe girişimini ifade eder. Bu yapıyı meydana getiren FETÖ mensupları, başta emniyet olmak üzere devletin birçok kurumuna sızmış, 17-25 Aralık’ta oluşturdukları dosyalar ve yolsuzluk iddialarıyla hükümeti yıkmaya yönelik operasyonlar gerçekleştirmiş ve birçok gözaltı gerçekleştirilmiştir.

Türkiye için çok önemli olan projeleri yürüten işadamları, FETÖ’cü savcılar tarafından gözaltına alınmak istenmiştir. 25 Aralıktaki operasyon, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın oğlu Bilal Erdoğan’a yapıldı, ancak başarılı olamadı.

Operasyonlar zincirinin yaşandığı bu tarihlerde, asıl dikkat çeken, bu olayların gerçekleştiği sırada FETÖ’cü emniyet müdürlerinin operasyon öncesindeki ve sonrasındaki telefon trafiğidir. Emniyetçilerin, CIA’in merkezi Virginia Eyaleti başta olmak üzere 25 farklı ülkeden birçok telefon numarasıyla görüştüğü tespit edilmiş, aynı gün bu görüşmelerin en üst seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, darbe girişiminin, uluslararası bağlantıları olduğunu göstermektedir.

Dünyada söz sahibi olan MOSSAD ve CIA başta olmak üzere birçok egemen güç, dünyada değişen konjonktür itibarıyla, Mısır’da Muhammed Mursi’yi, Türkiye’de Recep Tayyip Erdoğan’ı, Tunus’ta Raşit Gannuşı’yi, Libya’da mevcut hükümeti devirmek istiyordu. 17 Aralık ile birlikte Türkiye’de, Erdoğan devrilmeye çalışıldı. Egemen güçler, Fetullah Gülen örgütünü kullanarak, 17 Aralık 2013 darbe girişiminde bulundu. 17 Aralık’ta Gülen örgütünün emniyet ve yargı ayağındaki adamları tarafından, “yolsuzluk ve rüşvet” bahanesiyle başlatılan operasyonda Başbakan Erdoğan’ın devrilmesi öngörüldü²¹.

Darbe sürecinde toplumun önemli kesimi dinlenmiş, kayıt altına alınmış, jurnallenmiş ve mahremiyet ifşa edilmiştir. Toplum nerdeyse gözetim altında tutulmuştur. Cemaatin yayın organlarından olan *Zaman* ve *Today’s Zaman*’da, hükümet hem itibarsızlaştırılmaya hem de şeytanlaştırılmaya çalışılmıştır. Pensilvanya ise bu sürece, lanetleme seansı ile destek vermiştir. Hatta Türkiye, gökten ateş yağması için dualar eden bir hoca figürü ile tanışmıştır²².

17-25 Aralık Sürecinde Almanya

Almanya Adalet Bakanı Heiko Maas, FETÖ’nün firari savcısı Zekeriya Öz ve Celal Kara’nın Türkiye’ye iade edilmeyeceği yönünde açıklamalarda bulundu. Bakan Maas, “Kesinlikle iade söz konusu olmayacaktır”, dedi. Maas’ın açıklaması: “Adli yardımlaşma ilgili olarak durum şu: Türkiye’de ağır suçlar söz konusu olduğunda, cinayet, kasten adam öldürme gibi konularda adli yardımlaşma talebi olduğunda bu talep tarafımızdan inceleniyor. Ama adli yardımlaşmadaki çekincemiz siyasi bir nedene dayanmaması, dayandığı takdirde bu talep hakkında işlem yapılmıyor.” şeklinde olmuştur.

²¹ Hüseyin Kulaoğlu, 17 Aralık Dost Modern Darbe, İstanbul 2014, s. 14-15.

²² Ramazan Akkır, 17-25 Aralık’tan 15 Temmuz’a FETÖ, Az Yayınları, İstanbul 2016, s. 94.

Deutsche Welle Türkçe’nin haberine göre, Almanya Adalet Bakanı Heiko Maas, “Türkiye’deki aktüel gelişmeleri dün gazetecilerin gözaltına alınması dahil, büyük bir kaygıyla izliyoruz” der.

Yabancı Gazeteciler Cemiyeti (VAP) üyeleri ile Berlin’de bir araya gelen Maas, *Cumhuriyet* gazetesine yapılan operasyonu ve gazetecilerin gözaltına alınmasını eleştirir. Maas, “Son gelişmeler ışığında Türkiye’yi demokratik hukuk devleti olarak tanımlar mısınız?” sorusuna şöyle cevap verir; “Basın özgürlüğü, demokrasi ve hukuk devletin bileşenidir. AB’ye üye olmak isteyen, basın özgürlüğünü de teminat altına almalıdır. Basın özgürlüğü sadece gazetelerin varlığını sürdürmelerini değil, aynı zamanda basın çalışanlarının baskı olmaksızın zapt edilmeksizin ve gayet tabii tutuklanmaksızın işlerini yapmalarını kapsamaktadır. İşte bu bizim büyük bir kaygıyla izlediğimiz bir konu”²³.

Almanya, Türkiye’nin yaşadığı iç sorunlarında, AB üyeliğini bir sopa olarak her fırsatta kullanmış ve Alman yetkililer tehditkâr açıklamalarda bulunmuşlardır. FETÖ’nün yargıdaki isimlerinden Zekeriya Öz’ü, Alman istihbaratı BND’ye bağlı ajanların koruduğu ortaya çıktı. Öz’ün Almanya’daki adresinde, Avanjenik Freburg Barış Kilisesi’nin bulunması anlamlı idi. Bu kilisenin bir başka özelliği, FETÖ’nün dünyadaki yapılanmasının temel dayanaklarından olan, “dinler ve kültürler arası diyalog” safsatasına en az FETÖ kadar önem vermesi, bölgedeki Müslüman dernek ve vakıflarla ortaklaşa projeler yürütmesidir. Öz ve eşi, kilisenin hemen arkasında bulunan Almanya’da FETÖ ile bağlantılı örgüt Gökkuşakı Özel Okulu’na yakın (Kegen Bogen-Schule) lüks evde kalmıştır.

1968’de Almanya’da kurulan kilisenin sitesinde, 2014’te hazırlanan bir rapor yayınlanır. Raporda, kilisenin bölgedeki Müslüman dernek ve vakıflarla yaptığı ortaklık ve çalışmalara yer verilir. “Komşuluktan ortaklığa Baden’deki Hristiyanlar ve Müslümanlar” başlıklı raporda, kilisenin ortaklaşa çalıştığı vakıflardan birisi, Kültürlerarası Anlayış Vakfı ya da Almanya’da bilinen adıyla Baden–Württemberg Diyalog Vakfı’dır. FETÖ’nün, Almanya’daki önemli merkezlerden birisi olan GFD’nin yönetim kurulunda da FETÖ’nün Avrupa’daki kiliselere sızmak için görevlendirdiği ilahiyatçıları vardır. GFD yönetimindeki isimler şunlardır: Tübingen Üniversitesi’nden Hristiyan ilahiyatçılar, Urs Baumann, Karl Jozef Kuschel, Ersin Uğursal ve Ahmet Ünal.

FETÖ’nün ABD’de olduğu gibi, Almanya’da da Katolik, Protestan ve Avenjelik kiliseler ve okullarla ortak projeler yürüttüğü bilinmektedir. Kilisenin hemen arkasında, terör örgütünün Gökkuşakı Özel Okulu (Regen Bogen-Schule) bulunması tesadüfi değildir. Bu okulun FETÖ ile bağlantıları, Alman *Badische Zeitung* gazetesinden Nadine Zeller’in 17 Şubat 2014 tarihli haberiyle ortaya çıkmıştır.

Öz’ün kaldığı adreste bulunan Avanjenik Kilisesinin 2004 tarihli raporunda, “Almanya’daki Çatı Dernekler” şöyle tanımlanır: Vakıf 2008’de Baden-Wurtemberg’teki

²³ www.ensonhaber.com/almanya-zekeriya-ozu-vermeyecegini-acikladi-2016-11-02-html

Alman-Türk akademisyenler tarafından kurulmuştur. Amacı, farklı kültüre sahip insanları bir araya getirerek barışa katkıda bulunmaktır. Vakıf, “Tüm dünyada sevilen Türk imam Gülen’in doktrinleri üzerine kurulan” Hizmet Hareketi ile irtibatlıdır²⁴.

2013 Yılında Almanya-Türkiye

2013 yazında Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve sosyal gündemini derinden etkileyen “Gezi Parkı” eylemleri, sadece Türkiye gündemini değil, Türkiye-AB ve Türkiye-Almanya ilişkilerini de derinden etkiler. Hatta adeta bir kırılma noktası oluşturur. AB genelinde ve Almanya özelinde, eylemlerin gerekçeleri ve eylemleri bastırmak için başvuru yöntemleri değerlendirilir. Türkiye’nin hassas bir demokrasiye sahip olduğu, bu haliyle de AB üyeliğine henüz hazır olmadığını yansıttığı düşünülür. AB her ne kadar üyelik müzakerelerini engellemese de Türkiye’nin tam üyelik noktasına getirilmesinin gerçekleşmeyeceği havası yansıtılır. Bu noktada Almanya, adeta AB ile Türkiye arasında bir “ayrıştırıcı” rolü üstlenir. Bir başka değişle Almanya, AB’nin Türkiye ile ilişkilerindeki diplomatik zincirleri kıran, demokrasiyi yalın halde kullanan bir ülke konumundadır. Türkiye ile müzakere sürecini, yapısal reformların gerçekleştirilmesi için değerlendirir. Almanya, tam üyeliğin gerçekleşme durumunu olumsuzluğa sürüklemektedir. Almanya, Türkiye ile ilişkilerini çok da önemsemeyen bir tutum sergilemeye başlar.

Türkiye ile Almanya arasında, ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla Mayıs 2013’te Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun gerçekleştirdiği Almanya ziyaretinde Alman-Türk Stratejik İşbirliği Mekanizması kurulmuştur. Bu mekanizma aracılığıyla belli periyotlarla ortak konularda toplantılar düzenlenmesi öngörülmüştür. Kısa bir süre sonra ise Türkiye’deki Gezi Parkı eylemleri nedeniyle Almanya’dan açıklamalar gelir. Alman Hükümeti, Türk Hükümeti’ni eleştiren bir tutum sergiler. Dönemin AB Bakanı Egemen Bağış, Alman Hükümetinin, dolayısıyla Merkel’in açıklamalarının, seçim kampanyasının bir stratejisi olduğunu ileri sürer. Ardından Türkiye’nin Almanya Büyükelçisi Hüseyin Avni Karshoğlu, Almanya Dışişleri Bakanlığı’na çağrılır. Bu tutum, diplomaside ciddi bir durum olduğunun göstergesi olması açısından önemlidir. “Stratejik Diyalog” beklenen ülkelerde böyle bir durumun olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir haldir.

Mayıs 2013’te Alman-Türk Stratejik Birliği Mekanizması kurulmasına rağmen, taraflar arasında ilişkiler, kuvvetlendirecek bir eksene oturmamıştır. Almanya, Türkiye’nin iç siyasetini yakından izleyen devlet olarak, Avrupa ile aradaki diyalogun sınanacağı en iyi ülkelerdendir.

Almanya’da, Merkel dışında Türkiye ile ilişkilerin seyrinin izlenebileceği ikinci isim Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier’dir. Steinmeier, Türkiye’de hükümetin attığı adımlar nedeniyle Kasım ayında yeniden başlatılan üyelik müzakerelerinin dondurabileceği uyarısına yer verir. Ayrıca, Almanya’nın Türkiye’nin AB üyeliğine şüphe ile yaklaşan tutumunu dışa yansıtan kabine üyesi olur. Steinmeier’in diğer bir önemli

²⁴ www.fetogercekleri.com/fetoda-bugun/fetocu-02-kiliseye-siginmis/

tutumu, Alman dış politikasındaki değişimi yansıtmaları olur. Münih'te düzenlenen Uluslararası Güvenlik Konferansı'nda, Almanya'nın gelecek dönemde aktif bir dış politika izleyeceği ve uluslararası misyonlar yükleneceği vurgulanır. Bunun askeri araçlarla destelenebileceği koşullara dikkat çekilir. *Kölner Standt-Anzeiger* gazetesinde; BM, NATO, AB ya da Avrupa ve Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi kuruluşların uluslararası misyonlar çerçevesinde uğraması beklenen değişimlerde Almanya'nın rol üstlenme durumuna dikkat çekilir. Uluslararası alanda daha etkin ve aktif bir Alman dış politikası denenecektir. Almanya'nın bu çerçevede Türkiye'ye yönelik tutumu, ayrı bir önem kazanmaktadır²⁵. Almanya, Türkiye'ye karşı savaşıran terör örgütü mensuplarını korumaya almakla, aslında saflarını açık etmiş bir ülke durumundadır.

17-25 Aralık Sürecinde ABD

Siyaset bilimci Ümit Özdağ, 22 Nisan 2014'te www.21yyt.org sitesinde, ABD-Türkiye ilişkilerine yönelik bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelere göre; “ABD ile ilişkiler 2013'te Türkiye'nin Suriye politikası, Gezi olayları ve nihayet 17 Aralık soruşturması çerçevesinde gerilimli geçmiştir. Türkiye'nin Suriye'de izlediği bazı radikal gruplara yardım politikası ABD tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Mayıs 2013'te gerçekleşen Başbakan Erdoğan'ın Washington ziyareti sırasında Amerikan tarafı Ankara'dan, destek politikasını terk etmesini istemiştir. AKP Hükümetinin Mısır'da askeri darbeye karşı aldığı tavır, Irak'ta Maliki Hükümeti ile sürtüşmesi de Washington'da gerginlik yaratan hususlar olmuştur. 13 Eylül 2013'te ABD'nin Libya Büyükelçisi Chris Stevens'in öldürülmesinin Amerika'da yarattığı ikinci 11 Eylül travması, Washington'un AKP'nin selevi örgütleri destekleme politikasına tepkisinin artmasına neden olmuştur. Gezi olayları ve 17 Aralık soruşturması konularında AKP Hükümetinin, açık bir şekilde ABD'yi suçlar bir tavır içerisine girmesi tansiyonu artırmıştır. Ancak her iki taraf da gerilimin kontrol altına alınması için çaba sarf etmişlerdir. Özetle, Türk-Amerikan ilişkilerinde 2013 senesinin en iyi ifadesi “karşılıklı güvensizlik ve kızgınlığın kontrollü tansiyon ile dengelenmesi” şeklinde olabilir. 2014'de Türk-Amerikan ilişkileri, 2013'te olduğundan daha iyi olmayacaktır. AKP Hükümeti, 17 Aralık soruşturmalarının Gülen cemaati tarafından yürütüldüğüne, bunun ise ABD'nin isteği olmadan gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır. Bu inanç ve Erdoğan'ın açık tepkilerinin ABD'de bıraktığı “burukluk” 2014'te ilişkiler üzerinde yük olmaya devam edecektir. AKP Hükümeti, ABD'ye rağmen uzun süreli bir iktidar sürecinin mümkün olmayacağına inanmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin 2014'te Kıbrıs ve 2015'te sözde Ermeni soykırımı konusunda vereceği/verebileceği tavizler ile ilişkilerdeki mevcut yarılmayı hafifletme politikası, 2014'e ve 2015'e damgasını vurabilir. AKP'nin ABD'nin Afrika politikalarına vereceği destek de önemli sayılabilir. Bu tavizler ile 30 Mart seçimlerinde AKP'nin yüksek oy alması durumunda, başka siyasal seçenek göremeyen ABD'yi tansiyonu düşürmeye itebilir. Esasen, ABD'nin AKP Hükümetini Kıbrıs, Ermeni sözde soykırımı ve PKK'ya

²⁵ www.21yyt.org/tr/arastirma/almanya/2014/02/07/7414/turkiye-almanya-iliskileri-ne-anlatmak-istiyor.

özerklik konularında baskı altına almak için baskı ve gerilim politikası izlediğini söylemek de mümkündür.” Geçmiş yıllara ait tahminler, ABD’nin açıktan PKK’yı yerel ordu haline getirip besleyip yönetmesi sürecinin öncüsü olmuştur.

1 Haziran 2014 tarihli *Hürriyet* gazetesinde Washington’dan Tolga Tanış, “Gezi’nin yıldönümünde ABD’nin ikiyüzlülüğü” başlıklı makalesinde, Amerikalı yetkililerin AKP Hükümetini bir sene önce çok sert eleştirirken, artık üzerine titrediklerini kaydeder. Şimdi dönüp yukarıda 22 Nisan 2014’te yazılanlar okunursa, AKP Hükümetinin ABD ile arayı düzeltmek için vereceği tavizler ile ilgili tespit dikkat çekebilir. Ancak ABD’den gelen eleştiriler, tavizlere rağmen tamamen sona ermiş değildir. Üstelik en üst düzeyde, Obama tarafından dile getirilir. Obama, 28 Mayıs 2014’te askeri akademi West Point’te genç subaylara yaptığı konuşmada: “Yeni yüzyıl diktatörlüğün sonunu getirmedir. Dünyanın değişik başkentlerinde ve yeni, yazık ki bazıları Amerikan’ın müttefiki olan ülkelerde sivil topluma karşı çok sert önlemler alınıyor. Yolsuzluk kanseri birçok hükümeti ve onların dostlarını zenginleştirirken, uzak köylerden büyük meydanlara kadar yurttaşları öfkeliyor. Ve bu olaylara veya Arap dünyasının bazı bölümlerindeki şiddet dolu ayaklanmalara bakarak, alaycı olmak kolay (Bu cümle ile Obama Amerikan iç muhalefeti eleştirir). Ancak unutmayalım ki, Amerikan çabaları, Amerikan diplomasisi ve yardımları ve ordumuzun fedakârlıklarından dolayı, insanlık tarihinde hiçbir zaman olmadığı kadar insan seçilmiş hükümetler tarafından yönetiliyor.” Bu cümleler de gösterir ki ABD, AKP ile sıkıntılar yaşamakta olduğunun altını çizmiştir²⁶.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 darbesinden, 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar yaşanan darbe süreçlerine bakıldığında, darbeye sebep olarak gösterilenler, ülkenin hükümetler tarafından iyi yönetilememesi ve ülkenin kaosa sürüklenmesidir. Ancak darbelerin arka planı, asıl planlayıcıların dışarıda olduğu ve içerideki maşalarını kullandığını gösterir.

Özellikle dikkat çekici olan, darbeler öncesinde Türkiye’nin siyasi ve ekonomik politikalarının seyridir. Adnan Menderes, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan dönemindeki Türkiye, siyasi ve ekonomik açıdan atılımların yaşandığı, Amerika ve Avrupa’nın dışında, siyasi ilişkilerde alternatif arayış ve çabaların olduğu dönemlerdir. Menderes’in sanayi yatırımları için yardım talep ettiği ABD Başkanı Roosevelt’in, Türkiye’nin NATO’nun tarım ihtiyaçlarını gideren bir ülke olarak kalmasını istemesi unutulmamalıdır. 2013 yılı Mayıs ayında patlak veren Gezi Parkı olaylarında bir araya gelen protestocuların talepleri, 3. Köprü’nün yapımının iptali, İstanbul’da yapılacak hava limanının iptal isteği gibi, asıl meselenin ülkenin iyi yönetilmemesi değil, büyüme çabası ve bu çabanın küresel güçler doğrultusunda durdurulmasıdır.

²⁶ www.yenicaggazetesi.com.tr/türk-abd-iliskileri-31014yy.htm

Küresel güçler, kendilerine rakip, dünyada söz sahibi olacak bir Türkiye değil; Orta Doğu’da piyon olarak, istedikleri gibi yönetecekleri bir Türkiye’yi tercih etmektedirler. Bunun için ülkeyi, içeriden kontrol altında tuttıkları FETÖ gibi örgütlerle hizaya çekmek istemektedirler. Bunu anlamak için, örgüt üyelerinin başarısızlık durumlarında hangi ülkelere sığındıklarına ve hangi ülkelerin koruması altında yaşadıklarına bakmak yeterlidir.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Birol, “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)”, Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, , Savaş Yayınları, Ankara 2012.

AKIN, Şeyma, 28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2011.

AKKIR, Ramazan, 17-25 Aralık’tan 15 Temmuz’a FETÖ, AZ Yayınları, İstanbul 2016.

DEMİR, Anıl, 28 Şubat’tan 27 Nisan’a Ordu Siyaset İlişkisi, Hürriyet Gazetesi İncelemesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

DAVUTOĞLU, Ahmet, Tarihe Kayıtlar TBMM 15 TEMMUZ Darbe Girişimi Araştırma Komisyonuna Verilen Cevap, Küre Yayınları, İstanbul 2017.

GÜLERCE, Hüseyin, FETÖ Gizli Krallığın Sonu, Motto Yayınları, İstanbul 2017.

KOCABAŞ, Süleyman, “12 Mart 1971 Darbesi’nin sebepleri ve sonuçları”, Yeni Şafak, 13 Mart 2015.

KULAOĞLU, Hüseyin, 17 Aralık Dostmodern Darbe, İstanbul 2017.

Sosyalizm ve Topumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. VII, s. 2166-2168.

ŞAHİN, Helin, Bermuda Posta Kutusuna Düşen Darbe Planı, İstanbul 2017.

www.21yyte.org/tr/arastirma/almanya/2014/02/07/7414/turkiye-almanya-iliskileri-ne-anlatmak-istiyor.

www.fetogercekleri.com/fetoda-bugun/fetocu-02-kiliseye-siginmis/

www.ensonhaber.com/almanya-zekeriya-ozu-vermeyeceginin-acikladi-2016-11-02-html.

www.anahabergazete.com/mit-tirlari-ve-bucak-turkmenleri-haberleri-o.

www.hurriyet.com.tr/abd-disisleri-bakanindan-gezi-parki-aciklamasi-23427894.

www.radikal.com.tr/dunya/gezi-parki-olaylari-dunya-basininda1135814/

www.aljeezara.com.tr/haber-darbeler-ve-abd.

www.yenicaggazetesi.com.tr/turk-abd-iliskileri-31014yy.htm

www.milatgazetesi.com/uluslararasi-medyaya-arafli-yayin-tepkisi-haber-43948.

15 TEMMUZ'DA ABD BAĞLANTISI

Mehmet ÖZTEME*

ÖZET

15 Temmuz gecesi Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen darbe girişimin arkasında kimin olduğu, bu girişime yeltenenlerin dış desteğe sahip olup olmadığı daha ilk gecedan itibaren konuşulmaya başlandı. Hükümet henüz ilk saatlerde darbenin TSK'nın içine sızmış FETÖ'cü azınlık bir grup tarafından yapılmaya çalışıldığını kamuoyuna açıkladı. Sonrasında ortaya konulan kanıtlar, bu açıklamaların doğruluğuna işaret ediyordu. Bu çalışmada darbe girişiminin öncesinden başlayarak, darbenin arkasında ABD'nin olduğuna ilişkin basında yer alan haber, yorum ve analizler, kronolojik bir sıralama ile sunmaya çalışılacaktır. Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, Türkiye'yi 15 Temmuz'a kadar getiren önemli olaylar hakkında bilgi verilecektir. İkincisinde, 15 Temmuz öncesi özellikle Batı mediasında yer alan darbe haberleri ve Türkiye'de bir darbe beklentisi oluşturan yazı ve analizler aktarılmıştır. Üçüncü kısımda ise 15 Temmuz ve sonrasında yurt içi ve yurt dışı basında çıkan haberler, kronolojik bir sırayla verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, ABD, Darbe.

FAILED COUP ATTEMPT OF JULY 15 AND ITS LINKS WITH THE US

ABSTRACT

At the beginning of the coup attempt in July 15 against the government of Turkey and the President, it is uttered whether these plotters have external support or not. Political and military officials have already announced to the Turkish public that in the early hours, the Turkish military tried to be done by a minority group of FETOs, who had been infiltrated into the armed forces. The evidence presented later pointed to the correctness of these explanations. We will try to present in a chronological order the news, commentary and analysis that are in the press and social media about the US behind the coup, starting from the beginning of the coup attempt in this work. The study consists of 3 parts. In the first part, information will be given about important events bringing Turkey until 15 July. In the second part, the coup news, especially in the Western media before 15 July, and the articles and analyzes that constitute a coup anticipation in Turkey are reported. The third part aims to give a chronological order to the domestic and international press releases on July 15 and after. In the last section, which carries the title "Conclusion", a short evaluation is made on the light of the information transferred in the study.

Keywords: 15 July, USA, Impact.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans öğrencisi, tongurseyma@gmail.com

GİRİŞ

15 Temmuz'a götüren süreç üzerine farklı yorumlarda bulunuldu. Kırılma noktasını 2011 seçimleri öncesi FETÖ'nün AK Parti'den 150 sandalye istemesi ve bunun kabul edilmemesi, Hükümetin ÖYM'lerdeki atamalarda bazı değişikliklere gitmesi ve FETÖ referanslı bazı kadroların merkeze çekilmeye başlaması gibi nedenler üzerine başladığını söyleyenler olduğu gibi¹, bu kavganın içten içe hep var olduğunu ifade edenler de oldu².

MİT KRİZİ VE 17-25 ARALIK OPERASYONLARI

Ancak genel olarak 2010 yılına kadar AK Parti-FETÖ arasında bir sorun varsa bile, bunun dışarıya pek yansımadağı söylenebilir. Ancak Eylül 2011'de Oslo'da yapılan görüşmelerin kamuoyuna sızdırılması, 26 Ocak 2012'de Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un gözaltına alınması, ardından 7 Şubat MİT krizi ve Başbakan Erdoğan'ın Mart 2012'de dersanelerin kapatılacağını açıklamasıyla³ birlikte AK Parti-FETÖ arasındaki kavga daha açıktan konuşulmaya başladı. Gezi Parkı olaylarıyla birlikte FETÖ'nün çatışmaya girmesinin, uluslararası dinamikleri de daha görünür olmaya başladı.

Mit Krizi

7 Şubat'ta özel yetkili savcı tarafından, MİT müsteşarı Hakan Fidan'ın şüpheli sıfatıyla KCK kapsamında ifadesinin alınmak istenmesi, tarihi bir kırılma anına işaret ediyor. Fidan, göreve gelir gelmez İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak tarafından İran yanlısı olarak ilan edilmişti⁴. Türkiye'de ise ABD basınından önce Fidan'ı İran yanlısı olmakla Taraf Gazetesi yazarı Emre Uslu suçlamış, Fidan'ın o dönemde Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'ye ilk ziyaretini İran'a yapma önerisini gündeme getirerek nereden geliyor bu İran sevgisi diye sormuştu⁵. *Jewish Press* isimli internet sitesinde yayınlanan bir yazıda ise *Hakan Fidan, bir sabah arabasında özel bir sürprizi hak ediyor* denilerek açıktan ölümle tehdit ediliyordu⁶. İsraili yetkililerin Hakan Fidan'dan duyduğu rahatsızlık sebebiyle, onu FETÖ'nü kullanmak suretiyle yok etmek istediğine dair yorumlar güç kazanmaya başladı. Fethullah Gülen, Mavi Marmara olayından sonra, İsrail'i kastederek otoriteden izin alınmadığı için hükümeti eleştirmiş ama Gülen'in bu tutumu, medya tarafından çok öne çıkarılmamıştı.

Başbakan Erdoğan, 28 Aralık 2012 tarihinde katıldığı Enine-Boyuna programında, İsmet Berkan'ın, bu olayı FETÖ-İktidar kavgası olarak gören "*FETÖ-İktidar kavgası var mı?*"

¹ <http://www.timeturk.com/tr/2013/12/20/FETÖ-ve-ak-parti-arasindaki-kirilma-ne-zaman-basladi.html>.

² <http://www.hurriyet.com.tr/9-soruda-FETÖ-hukumet-kavgasinin-arkeolojisi-ve-gelecegi-25243707>.

³ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/727711-universite-sinavi-kalkiyor-dersaneler-kapanacak>.

⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/barak-mit-icin-geri-adim-atmadi-15483272>.

⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131024_hakanfidan_emrecaliskan.

⁶ <http://www.jewishpress.com/news/breaking-news/turkey-exposed-10-israeli-agents-in-iran/2013/10/17/>.

sorusuna muhatap olmuştu. Başbakan cevaben, “Ben buna gülerim” demiş, “Biz de bunları doğrusu yazılı ve görsel medyadan öğreniyoruz. Ve buna da üzülüyoruz... Hatta zamanla bazı arkadaşlarım inanmaya da başlıyorlar... Böyle bir şeye inanmaya başladığınız anda biz kaybederiz. Böyle bir şey olamaz” diye cevap vermişti. Erdoğan programda, MİT başkanının kim tarafından ve hangi niyetle çağrıldığını bilemediğini ifade etmişti⁷.

Aynı sıralar FETÖ'nün ülke dışı yayın yapan gazetesi *Today's Zaman* ise, Geziciler lehine ve Cumhurbaşkanı Erdoğan aleyhine yönelik keskin bir dil kullanıyordu. Gazete, *Erdoğan Neden Türkiye'yi Kutuplaştırıyor?*, *Muhalefetin Kriminalleştirilmesi*, *Erdoğan'ın Gazetecileri* gibi hükümeti ve Erdoğan'ı hedef alan köşe yazılarına yer veriyordu. FETÖ medyasının, Türkiye'ye ve dışarıya yönelik söyleminde bir farklılık görünüyordu. Örneğin *Zaman*'ın Kahire temsilcisi, verdiği röportajda Erdoğan için diktatör tanımlamasında bulunmuş ve Taksim olaylarını Başbakana karşı bir ihtilal girişimi olarak yorumlamıştı⁸.

17-25 Aralık Operasyonları

17-25 Aralık Operasyonlarında, Yılmaz ve Uslu'nun yazıları, Türkiye'nin İsrail'le bozulan ilişkilerinden FETÖ'nün duyduğu rahatsızlığı ortaya koyuyordu. Bu konuda Mavi Marmara olayı önemli bir kırılma noktası oluşturmuştu. Mavi Marmara olayının hemen ardından FETÖ'cü emniyet ve yargı mensupları, 2002 yılında arşive kaldırılan Selam-Tevhid dosyasını 2011 yılında soruşturmayı genişleterek yeniden başlattılar. Soruşturma, Hükümetin İsrail'e karşı uyguladığı politikanın intikamını almayı amaçlayan bir operasyon olarak düşünülmüştü. Hakan Fidan'ı hedef alan MİT krizi, 17-25 Aralık operasyonları, İsrail'in Türkiye'deki uzantılarını kullanarak gerçekleştirdiği operasyonlardı. İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak'ın, Fidan göreve gelir gelmez yaptığı açıklama, açıkça Hakan Fidan'ın suikastla tehdit edilmesi, FETÖ'nün Türkiye'de hangi amaca yönelik çalıştığı hakkında açık bir kanıt sunuyordu.

17-25 Aralık operasyonları olduğunda ülkenin kritik noktalarına yerleşmiş bu örgütün amacının, yolsuzluk olmadığı çok açıktı. İsrail için harekete geçen bu terör örgütü, Erdoğan'ı istiyordu. Erdoğan, FETÖ'yü uluslararası güçlerin uzantısı olarak tanımladı ve 15 Temmuz'a gelene kadar onlarla adeta tek başına mücadele etti. 1 Ağustos akşamı bir televizyon programına konuk olan eski Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ da, 2012-2016 yılları arasında Başbakan Erdoğan'ın FETÖ'ye karşı tek başına mücadele ettiğini vurguladı⁹.

15 TEMMUZ ÖNCESİ

15 Temmuz'a gelene kadar, uluslararası güçler, FETÖ yapılanmasını kullanarak hükümeti yıpratmaya ve düşürmeye yönelik farklı hamlelerde bulundu. MİT Krizi, Gezi olayları ve

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=UAlxTeLEbWM>.

⁸ <http://odatv.com/zaman-kahire-temsilcisi-erdogan-diktator-0506131200.html>.

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=zCFwGNff2Ys>.

hemen arkasından gerçekleştirilen 17-25 Aralık operasyonları, bunun en açık delillerindendir. Fakat operasyonlarla istediklerine ulaşamayan bu güçler, özellikle 2014 yılından başlayarak uluslararası medyada Erdoğan'ın diktatörlüğü, Türkiye'nin totaliterleştiği ve darbe söylentilerini gündeme getirmeye başladılar.

Rubin: Türkiye’de Darbe Olasılığı Yüksek

Bush'un Orta Doğu danışmanı Michael Rubin, 21 Mart 2016 tarihinde yayınlanan yazısında açık bir şekilde “Türkiye’de darbe olasılığının yüksek olduğunu” yazdı¹⁰. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı kontrolden çıkarmakla, paranoyayla, tek adam olmakla suçladığı yazısında, idam olmasa bile uzun yıllar hapis yatabileceği iddiasında da bulundu. Rubin makalesinde, Türkiye’de darbe olursa ABD’nin darbe yönetimiyle çalışmaya devam edeceğini belirtti¹¹.

Rubin, darbe girişimin gerçekleştiği gecenin sabahında *New York Post*’ta yayınlanan makalesinde, Türkiye’de gerçekleşebilecek bir darbenin gerekliliğini dile getirmişti. Darbe girişiminin hemen ardından *Foreign Policy*’de yazdığı makalenin başlığı, *Erdoğan Darbe İçin Hiç Kimseyi Değil Kendini Suçlasın* idi. Makalede Fethullah Gülen’in bir hoşgörü adamı olduğunu ve Gülen’in müntesiplerine yapılan hukuksuzluğun darbeye neden olduğunu yazıyordu¹².

Türkiye’de darbe olasılığını gündeme getiren Rubin, bu yazıları kaleme almadan önce FETÖ’ye yönelik tutumunda önemli bir değişim meydana geldi. Önceleri Gülen hareketine ilişkin sert eleştirilerde bulunmuş olmasına rağmen, 20 Mayıs 2015 tarihinde, *Gülen Hareketini Yeniden Değerlendirmek Lazım* başlıklı bir makale yazarak, Gülen’den özür dilemiş ve bu hareket hakkında oldukça olumlu şeyler söylemiştir. Yabancı dilde yayın yapan Fethullahgulen.org sitesi de Rubin’in özrünü haberleştirmiştir¹³.

Michael Rubin’in kim olduğu bu bağlamda önem arz etmektedir. Amerikan Girişim Enstitüsü’nde çalışan Rubin, Amerikan Askeri Donanması Akademisi’nde dersler vermiştir. *Orta Doğu Bülteni (Middle East Quarterly) Dergisi*’nin editörlüğünü yapan Rubin, 2002-2004 yıllarında George W. Bush’a İran ve Irak konularında danışmanlık yapmıştır. Bağdat’ın düşmesinden sonra koalisyon işgal yönetiminde görev almıştır¹⁴.

Foreign Affairs: Er ya da Geç Bir Hesaplaşma Yaşanacak

Dick Cheney’in danışmanlığını yapan John Hannah’ın *Foreign Affairs*’te bir makalesi yayınlandı. Makalede, Cumhurbaşkanı Erdoğan’la, er ya da geç bir hesaplaşmanın olacağı ifade ediliyordu. *Erdoğan Gibi Bir Sorunu Nasıl Çözersiniz?* başlığını taşıyan yazıda şu ifadeler yer aldı:

¹⁰ <https://www.aei.org/publication/could-there-be-a-coup-in-turkey/>.

¹¹ <http://odatv.com/erdogan-darbeyle-devrilirse-abdnin-ne-yapacagini-acikladi-2203161200.html>.

¹² <http://foreignpolicy.com/2016/07/15/erdogan-has-nobody-to-blame-for-the-coup-but-himself/>.

¹³ <http://www.fethullah-gulen.org/news/michael-rubin-apologized-gulen-movement.html>.

¹⁴ <http://www.timeturk.com/michael-rubin-den-erdogan-a-darbe-senaryosu/haber-137178>.

Türkiye'nin Erdoğan sorunu, yıllardır inşa halinde. ABD yetkilileri, yıllardır sorunun korktukları kadar kötü olmadığını ya da meselenin kendi kendine hallolacağını ve böylelikle yeryüzündeki en önemli jeo-stratejik toprakların bir bölümü üzerine kurulu eski bir müttefik hakkında zor kararlar alma durumuyla karşı karşıya kalmaktan kurtulacaklarını umdular. Ancak ihtiyat galip gelmedi. Tersine, Erdoğan problemi giderek kötüleşiyor, Metastas yapıyor (yayılıyor), ve ABD çıkarları için büyük tehlikeler yaratmaya devam ediyor. Er ya da geç bir hesaplaşma günü yaşanması ihtimal dâhilinde. ABD, zararlarını azaltma hazırlıklarına şimdiden başlamalı.¹⁵ Hannah, Ahmet Davutoğlu'nun hükümetin başından el çektilirilmesi de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tek adam olma isteğine bağlar ve; "Erdoğan bir başarısızlık. Ancak aynı zamanda ABD çıkarları için büyüyen bir tehdit" tespitini yapar. Hannah, Erdoğan'ın nasıl durdurulabileceğine ilişkin şu seçenekleri sunar: AK parti içinden kopan bir merkez sağ parti, Gezi Parkı eylemlerine benzer bir kitle hareketi ve askeri darbe.

15 TEMMUZ VE SONRASI

Darbe girişiminin başladığı 15 Temmuz gecesi, gerek Amerika, gerekse Avrupa ülkeleri bekle-gör politikasını tercih etmişlerdi. Kutay, Batı medyasının tutumunu incelediği yazısında Batılı siyasi yetkililerin darbeye ilişkin ilk tepkileriyle ilgili şunları yazmıştır: *Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki Paralel Devlet Yapılanması FETÖ mensubu cunta tarafından teşebbüs edilen darbeye ABD ve Avrupa kamuoyunun verdiği ilk tepkiler bekle-gör stratejisi etrafında şekillenmiştir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi kurumların, ABD ve çeşitli Avrupa ülkelerinin yetkililerinin verdiği ilk tepkilerin zamanlaması bu görüşü desteklemektedir. Batılı yetkililerden gelen demokrasi ve hukuk devleti vurgusu ile seçilmiş hükümete destek çağrıları zamanlama olarak darbenin sivil güçler tarafından boşa çıkartıldığının kuvvetli emarelerinin belirtmeye başlamasına denk gelmektedir. Bu anlamda yukarıda sayılan kurum ve ülkelerin yetkililerinin darbenin ve dolayısıyla hükümetin akıbeti belli olmadan kendilerini bağlayıcı açıklamalardan sakındıklarını not etmek gerekmektedir¹⁶.*

İncirlik'ten Kalkan Uçaklar, Ankara'yı Bombalayan F-16'lara Yakıt İkmali Yaptı

16 Temmuz günü darbe girişimine ilişkin basında yer alan en önemli malumat, İncirlik'ten kalkan tanker uçaklarının, Ankara'yı bombalayan F-16'lara yakıt ikmali yapmasıydı. *Hürriyet*'te yer alan haber¹⁷; "F-16'ların uzun süre havada kalabilmesi için İncirlik Hava Üssünden KC135R tipi iki tanker uçak görevlendirildi. Bu uçaklar önce Ankara'da sonra da İstanbul'da görev yaparak F-16'ların saatlerce havada kalmasını sağladı" ifadelerine yer verdi.

¹⁵ <http://foreignpolicy.com/2016/06/15/how-do-you-solve-a-problem-like-erdogan/> Ayrıca bkz. <http://ahmetsaltik.net/2016/06/17/foreign-policy-erdogan-sorunu-gittikce-kotulesiyor-hesaplasma-yakin/> <http://www.ahaber.com.tr/analiz/2016/07/21/ciaden-darbe-itirafi>.

¹⁶ <http://setav.org.tr/5-soru-bati-medyasinda-15-temmuz-darbe-girisimi/yorum/40707>.

¹⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/iste-darbe-girisiminin-perde-arkasi-40149376>.

Aynı gün CNN International, İncirlik Hava Üssü'nün enerjisinin kesildiğini ve Türk yetkililerce giriş-çıkışa kapatıldığını duyurdu¹⁸. 30 Temmuz'da basında yer alan haberler, İncirlik'ten kalkan uçakların radar kayıtlarını yayınladı. Sabah gazetesinin verdiği haberde: *Kayıtlara göre 15 Temmuz'da ikisi gece yarısından önce biri sabaha karşı havalanan 3 tanker uçağı Ankara ve İstanbul üzerinde darbecilerin savaş uçaklarına yakıt ikmali yaparak İncirlik'e döndü. Kayıtlara göre 3 tanker uçağı, F-16'lara 20'den fazla yakıt ikmali yaptı. Darbeci General Van'ın, Türkiye'de sadece Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nde bulunan 7 tanker uçağından 4'ünü hazırlattığı belirlendi* ifadeleri yer aldı.

Süleyman Soylu: Darbenin Arkasında ABD Var

ABD'den darbe girişimine ilişkin ilk resmi açıklama, Dışişleri Bakanı John Kerry'den geldi. Kerry, konuyla ilgili detayları bilmediğini söyledikten sonra: *Türkiye'nin barış, istikrar ve devamlılık içinde kalacağını umuyorum*¹⁹ dedi. Bu açıklama, darbeyi kınamadığı gibi, darbeye karşı açık bir tutum da takınmamıştı. Süleyman Soylu, twitter hesabından yaptığı açıklamada bunu açıkça dile getirdi. ABD'nin darbe girişimindeki rolüne ilişkin ilk açık kanıt, darbe girişimi devam ederken Stratfor sitesinin, Cumhurbaşkanı'nın uçağının yer bilgilerini resmi twitter hesabından paylaşmasıyla geldi. Amerika'nın Teksas eyaletinde bulunan ve CIA'nın gölge kuruluşu olarak değerlendirilen Stratfor, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın uçağının yerini kısa bir süre içinde tespit ederek, arka arkaya uçağın bulunduğu yerin bilgilerini içeren twitler attı. Stratfor yetkilileri, bu bilgilere nereden ulaştığı sorularını cevapsız bıraktı²⁰. Stratfor'un yaptığı bu paylaşım, Cumhurbaşkanı'nı öldürmeye giden FETÖ'cülere açık bir yardım olarak değerlendirildi.

İncirlik'te Amerikalılarla Darbe Öncesi Görüşmeler

18 Temmuz'da yankı uyandıran asıl haber, darbe öncesinde 39. Mekanize Tugay komutanı Hasan Polat'ın, Amerikalılarla 12 kez buluşmasıydı. Haberde şu bilgilere yer verildi: *Bugün gözaltına alınan 39. Mekanize Tugay Komutanı Tuğgenaral Hasan Polat'ın darbe öncesinde İncirlik Hava Üssü'nde Amerikalılarla 12 kez buluştuğu iddia edildi. Görüşmelerin çoğunlukla kurmay bir albay ve bir kurmay yarbayla yapıldığı ifade edildi. FETÖ'cüler ile ABD'lilerin darbenin başarılı olması için öldürülmesi gereken kişilerin sayısını bile planladığı öne sürüldü*²¹.

Kerry, FETÖ İçin Kanıt İstiyor

Aynı tarihte basına yansıyan bir başka önemli gelişme, Türkiye'nin Fethullah Gülen'i teslim etme çağrısına, ABD tarafından verilen cevap oldu. Brüksel'de temaslarda bulunan Kerry, *Türkiye Gülen'in iadesi için iddialar değil kanıt göndermeli* demişti. Kerry'nin,

¹⁸ <http://t24.com.tr/haber/nn-international-incirlik-hava-ussu-turk-yetkililer-tarafindan-giris-cikislara-kapatildi,350326>.

¹⁹ <http://t24.com.tr/haber/abd-disisleri-bakani-kerry-turkiyenin-baris-ve-istikrar-icinde-kalacagini-umuyorum,350175>.

²⁰ <http://www.milliyet.com.tr/abd-li-ozel-istihbarat-kurulusu-gundem-2285537/>.

²¹ <http://www.gazetevatan.com/incirlik-te-abd-lilerle-12-sir-toplanti-967820-gundem/>.

ayrıca *Türk hükümetine sükûneti koruması, hukukun üstünlüğünü muhafaza etmesi ve kurumlara saygı duyması şeklinde kuvvetli çağrıda bulunuyoruz*, ifadeleri de darbecileri değil Hükümeti hedef alıyordu. Aynı toplantıda AB Dış Politika Temsilcisi Federica Mogherini de, *Endişeliyiz* açıklamasını yapmıştı. Mogherini, *Şu saatlerde ülkede yaşananlar konusunda endişeliyiz. Türkiye’de temel haklara, insan haklarına, demokrasiye saygı göstermeliyiz ve Türkiye’nin bu haklara saygı göstermesini sağlamalıyız* ifadelerini kullanmıştı. Belçika Dış İşleri Bakanı da, “İdam cezası” söylemlerinden dolayı kaygılı olduklarını dile getiriyordu²².

Clinton’a Bir Milyon Dolar Bağış

ABD Başkanlık seçimlerinde FETÖ’nün, vakıfları ve şirketleri aracılığıyla Clinton’u desteklediği herkesin bildiği bir sırdır. ABD’de Gülen’e bağlı Türk Kültür Merkezi’nin Başkanı olan Recep Özkan, 2015’de Clinton’a bir milyon dolar bağış yapmasıyla adını duyurmuştu. Bağışlar özellikle Hillary Clinton’a 2006’da başlayarak seçim kampanyalarına düzenli olarak Mahmut Topal ismiyle yapılmış. Clinton’a, Mahmut Topal ve Mara Topal isimleriyle yapılan bağışlar 2007-2008 ve 2009 yıllarında yoğunlaşmıştır²³.

Clapper: Muhataplarımız Tutuklandı

29 Temmuz günü ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper ve ABD Merkez Kuvvetler Komutan Joseph Votel’in açıklamaları, Türkiye’de büyük tepki topladı. Açıklamalara yer veren *Hürriyet* gazetesinde şu ifadeler yer aldı²⁴: *ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper, darbe girişimi sonrası Türkiye’deki bazı muhataplarının tutuklandığını söyledi. Türkiye’deki darbe girişimiyle ilgili tuhaf bir açıklama da, ABD Merkez Kuvvetler Komutanı Joseph Votel’den geldi. Amerikalı komutan, FETÖ’nün darbe girişiminden çok, ABD’nin bölgedeki operasyonlarının etkilenmesinden endişe duydu. The Wall Street Journal gazetesinde yer alan habere göre Votel, darbe girişimi sonrası tutuklanan terör örgütü mensuplarını da, ABD ordusunun yakın müttefikleri olarak gördü. ABD’nin Colorado eyaletinde bir güvenlik forumunda konuşan Clapper, şunları söyledi: Darbe girişimi ve geri tepmesi, Türkiye’deki ulusal güvenlik aygıtının tamamını etkiledi. Bizim bazı muhataplarımız, ya tasfiye edildi ya da tutuklandılar. Şüphesiz ki bu durum ABD’nin Orta Doğu stratejisini daha güç hale getirecek. Merkez Kuvvetler (CENTCOM) Komutanı Joseph Votel ise, Darbe girişiminin ardından ABD ordusunun Türk ordusundaki birçok yakın müttefikinin hapse konduğunu söyleyerek, Birçok Türk lider, bilhassa askeri liderle şüphesiz ki ilişkilerimiz var. Bu ilişkilerin nasıl etkileneceği konusunda kaygılıyım dedi.*

²² <http://www.bbc.com/turkce/36823432>.

²³ <http://aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/abdden-darbe-girisimi-aciklamasi/617692>.

²⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/abdden-cok-onemli-aciklama-40174899>. Ayrıca bkz.

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/29/abdli-generalinden-itaraf-darbeciler-muttedikimiz>.

SONUÇ

ABD daha önce de Türkiye’de gerçekleşen darbelere ya destek vermiş, ya onaylamış ya da planlamıştır. Amerika, gerek 1960 darbesinde, gerek 1971 muhtırasında, gerek 1980 darbesinde ve gerekse 28 Şubat’ta darbecilerin yanında yer almıştır.

Mavi Marmara olayı, önemli bir dönüm noktasıdır. İsrail’e karşı tutum içinde olan bir Türkiye istenmemektedir. FETÖ’nün bu konudaki tavrı, ABD ve İsrail’le uyumludur. *Todays Zaman*’da çıkan yazılar, bunu göstermektedir.

MİT krizinde Hakan Fidan’ın hedef alınması, İsrail ve ABD’deki Neo-Con’ların arzularıyla uyumludur.

17-25 Aralık operasyonlarının amacı, Türkiye’nin İran’la ve komşularıyla kurduğu Batı’dan bağımsız ilişkiyi hedeflemektedir. Erdoğan bu operasyonlarla, ABD’nin temel stratejik hedeflerinden sapma gösterdiği için cezalandırılmak istenmiştir.

ABD ve Batı medyası, özellikle 2010’dan itibaren Erdoğan’sız bir AK parti projesini, Erdoğan’ı hedef alan “diktatör”, “otoriter” gibi söylemler üzerinden işlemektedir.

Darbe günü tanker uçaklarının İncirlik Hava Üssü’nden kalkmış olması, ABD ve NATO’nun, işin içinde olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın uçağının koordinatlarının, CIA’nın gölge kuruluşu Stratfor tarafından, twitter hesabından dakika dakika paylaşılması, diğer bir önemli veridir.

Darbe girişimi esnasında Amerika’dan ilk gün “nötr” hatta darbecileri onaylayan açıklamalar gelmesi, bir başka göstergedir. Amerika darbeyi, Türkiye “stratejik müffetiki” olmasına rağmen geç bir vakitte kınamıştır. Amerika, 19 Temmuz günü, Obama’nın Erdoğan’la yaptığı telefon görüşmesinde darbe girişimini kınamıştır.

Amerikalı askeri yetkililerin, darbeci askerleri “muhataplarımız” olarak ifade etmesi, darbecilerin içeriye alınmasından duyduğu rahatsızlığı gizlememesi, diğer bir önemli göstergedir.

Amerika’nın Fethullah Gülen’i Türkiye’ye iade etme talebini yokuşa sürmesi, aradan yıllar geçmesine rağmen ısrarla teslim etmemekte direnmesi önemli bir işarettir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü John Kirby’nin, tutuklanan darbeciler için endişelendiğini açıklaması, darbeciler lehinde kayda değer bir tavidir.

KAYNAKÇA

<http://www.timeturk.com/tr/2013/12/20/FETÖ-ve-ak-parti-arasindaki-kirilma-ne-zaman-basladi.html>.

<http://www.hurriyet.com.tr/9-soruda-FETÖ-hukümet-kavgasinin-arkeolojisi-ve-gelecegi-25243707>.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/727711-universite-sinavi-kalkiyor-dershaneler-kapanacak>.

<http://www.hurriyet.com.tr/barak-mit-icin-geri-adim-atmadi-15483272>.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131024_hakanfidan_emrecaliskan.

<http://www.jewishpress.com/news/breaking-news/turkey-exposed-10-israeli-agents-in-iran/2013/10/17/>.

<https://www.youtube.com/watch?v=UAIxTeLEbWM>.

<http://odatv.com/zaman-kahire-temsalcisi-erdogan-diktator-0506131200.html>.

<https://www.youtube.com/watch?v=zCFwGNff2Ys>.

<https://www.aei.org/publication/could-there-be-a-coup-in-turkey/>.

<http://odatv.com/erdogan-darbeyle-devrilirse-abdnin-ne-yapacagini-acikladi-2203161200.html>.

<http://foreignpolicy.com/2016/07/15/erdogan-has-nobody-to-blame-for-the-coup-but-himself/>.

<http://www.fethullah-gulen.org/news/michael-rubin-apologized-gulen-movement.html>.

<http://www.timeturk.com/michael-rubin-den-erdogan-a-darbe-senaryosu/haber-137178>.

<http://www.ahaber.com.tr/analiz/2016/07/21/ciaden-darbe-itirafi>.

<http://setav.org/tr/5-soru-bati-medyasinda-15-temmuz-darbe-girisimi/yorum/40707>.

<http://www.hurriyet.com.tr/iste-darbe-girisiminin-perde-arkasi-40149376>.

<http://t24.com.tr/haber/nn-international-incirlik-hava-ussu-turk-yetkililer-tarafindan-giris-cikislara-kapatildi,350326>.

<http://t24.com.tr/haber/abd-disisleri-bakani-kerry-turkiyenin-baris-ve-istikrar-icinde-kalacagini-umuyorum,350175>.

<http://www.milliyet.com.tr/abd-li-ozel-istihbarat-kurulusu-gundem-2285537/>.

<http://www.gazetevatan.com/incirlik-te-abd-lilerle-12-sir-toplanti-967820-gundem/>.

<http://www.bbc.com/turkce/36823432>.

<http://aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/abdden-darbe-girisimi-aciklamasi/617692>.

<http://www.hurriyet.com.tr/abdden-cok-onemli-aciklama-40174899>.

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/29/abdli-generalden-itiraf-darbeciler-muttefikimiz>.

DARBELERİN FİKRİ ALT YAPISI AÇISINDAN AMERİKA MANDASINI SAVUNAN AYDINLARIMIZ

Ömer Lütfi BAŞGÜL*

ÖZET

I. Dünya Savaşının ardından gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı sırasında, ABD başkanı Wilson'un yayımladığı ilkeler sonucunda 'manda' kavramı ortaya çıkmıştı.

Yenilen devletlerin tamamında olduğu gibi Osmanlı devlet adamları ve aydınları da yapılacak antlaşmalarda ve sonrasında uygulanacak planlar hazırladılar. Ortaya atılan fikirler arasında, Amerika Mandası düşüncesi de mevcuttu. Bu çalışmada manda fikrinin ortaya çıkışı, temsilcileri ve faaliyetleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Amerika Mandası, Manda Taraftarları, Mandacı Faaliyetleri.

TO UNEARTHEN THE INTELLECTUAL INFRASTRUCTURE; OUR INTELLECTUALS ADVOCATING THE IDEA OF AMERICAN MANDATE

ABSTRACT

During the Paris Peace Conference following World War I, US president Wilson published his principles, after these principles the 'mandate' concept emerged.

Like all the states that were defeated, Ottoman statesmen and intellectuals starting to search for new plans. The idea of the American mandate was one of those ideas. In this work we will examine the emergence of this idea, its representatives, and the representatives' activities.

Keywords: American Mandate, Mandate supporters, Activities of Mandate Supporters.

GİRİŞ

Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesini imzalamıştı. Mütareke sonrası başlayan işgaller, Türk aydın ve idarecilerini bu durumdan kurtulmak için düşünmeye, çareler aramaya sevk etti. O dönemde ortaya atılan fikirleri, "Manda ve Himaye önerileri, Bölgesel Kurtuluş önerileri, Bolşeviklik önerileri, Bağımsızlık öneri-leri" olarak tanımlayabiliriz. Bu fikirler arasında en çok ilgi görenlerden biri, Amerika Mandası

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: omerbasgul@gmail.com

fikridir. Öyle ki bu fikir, dönemin aydınlarının yanı sıra devlet adamlarını ve generalleri de etkilemiştir. Binbaşı Hüsrev Bey, 7 Haziran 1919 tarihinde Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta; *“Rauf Ahmet, Cemiyet-i Akvam'ın murakebesi altında olmak üzere tavsif edilen bir (manda) usulünü terviç ediyor. İstiklaliyet-i tammenin hiçbir vakit nasibedar olamayacağını, ismen olsa bile bin türlü kuyud ve şürud altında hal-i esaretten farklı bulunamayacağını, binaenaleyh Amerika gibi bitaraf ve prensiplerine sahip bir hükümetin himaye değil, fakat murakabe tarzında olan mandasını ileri sürüyor. Ehveni şer olan bu usulün millete ne derecelerde faidesi dokunacağını doğrusu kestiremiyorum. Fakat ihtimal ki bu fikir çare-i halas olabilir”*¹ diyordu. Yine aynı şekilde İsmet İnönü de, 27 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal'e, manda hakkındaki fikirlerini şu cümlelerle anlatıyordu; *“Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerikan milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki, ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın murakabesine tevdi etmek, yaşayabilmek için yegane ehven çare gibidir”*².

Bu çalışmada, yukarıda örnekleri verilen “ehveni şer, kötünü iyisi, murakabe” gibi sözlerle Amerika Mandası fikrini yaymaya çalışan kişilerin dördünün hayatlarını ve bu fikir doğrultusunda gerçekleştirdikleri eylemleri inceleyerek, manda savunucularının ortak noktalarını bulmaya çalışacağız.

I. WILSON PRENSİPLERİ CEMİYETİ

Millî Mücadele Döneminde mandacı olan kişilerin, cemiyetler altında toplandığı görülmektedir. Tıpkı diğer gruplar gibi, Amerika Mandasını destekleyenler de bir cemiyet altında toplanmışlardır. Wilson Prensipleri Cemiyeti adını verdikleri bu cemiyetin, resmi kuruluş tarihi 14 Ocak 1919 olarak kabul edilmektedir. Kuruluş yeri, *Zaman* gazetesi binasıdır. Halide Edip, Celâlettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Avni, Yunus Nadi, Ahmet Emin (Yalman), Velid Ebuzyiya, Celal Nuri, Necmettin Sadık ve Mahmut Sadık bu cemiyetin bilinen üyelerindendir³.

Üyelerinin büyük çoğunluğu gazeteci olan bu cemiyet, adını, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a gönderdiği muhtıra ile duyurmuştur. Bu muhtıranın giriş kısmında, *“Türk aydın ve ileri gelenleri 'Türk Wilsoncular Birliği' adını verdikleri bir cemiyet kurdular. Amaçları; dünyada yeni bir devrin müjdecisi olan ABD'nin büyük başkanına müracaat etmek olup, kendi milletlerinin belirli bir zaman içinde devlet işlerine vâkıf yabancı bir devletin yönetimi altına girmektir. Arzumuz nihai bağımsızlığımızı sınırlayacak bir vasilelik olmayıp, gelişmemiş ve geri kalmış bir milleti, milletler topluluğunda şerefli bir yere yükseltecek belirli bir zaman için eğitimidir. Bu eğitim ve idareyi ABD sağlayacaktır.*

¹ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969, s. 60.

² *age.*, s. 172.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 445-446.

Amerika'dan yönetilmesi istenen Türk İmparatorluk sınırlarını barış konferansı tespit edecektir” denilmektedir⁴.

Cemiyetin gönderdiği bu muhtıra, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Türkiye'nin ihtisasa dayanan bir hükümet sistemine kavuşması, sağlam ve emin bir şekilde gelişmesi. İkinci bölüm ise, Türkiye'de devlet hayatında millet ve din ayrımının tamamen ortadan kaldırılması hususlarını içermektedir.

Muhtırada bulunan dokuz maddenin iyice incelenmesinden çıkan neticeye göre Türk hükümeti, şeklen mevcut olup hiçbir yetkiye sahip olmayacaktır. Bütün idare, Amerika baş müsteşarlarından müteşekkil bir komisyonun elinde bırakılmıştır. Amerika'nın rehberlik edeceği Türkiye'nin, ordusu da olmayacak ve sadece başında Amerikalı bir umumi müfettiş ile onun seçeceği bir heyetin bulunacağı polis ve jandarma kuvveti olacaktır. Bu cemiyetin mensuplarına göre, Amerika Türkiye'yi koruyacağı için, Türkiye'nin ordu beslemesine gerek yoktur. Amerika rehberliği ve eğitim devri, en az on beş en çok yirmi beş yıl devam edecektir. Bu zamanın bitiminden sonra, cemiyet mensuplarının tasavvurlarına göre, Amerikalılar çekilip gidecek ve arkalarında hür, kuvvetli, müreffeh, kültürlü, bütün etnik unsurları müşterek değerlere sahip bir Türkiye bırakacaktır⁵.

Muhtıra, bir kısım Türk aydınının, Amerika'ya inandığını ve bağlandığını göstermektedir. Halbuki bu tarihlerde Amerika'nın Türk toprakları lehinde bir çalışması olmadığı gibi, vatanın bölünerek azınlıklara toprak verilmesi ve bağımsızlıklarının kazandırılması yönünde görüşleri vardır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, varlığını yaklaşık olarak iki ay sürdürebilmiştir⁶. Ancak cemiyetin kapanmasıyla Amerika Mandası fikri ortadan kalkmamıştır. Cemiyetin kapanmasının ardından bu fikrin savunuculuğuna devam eden aydınlar ve onların faaliyetleri, bir sonraki kısımda incelenecektir.

II. AMERİKA MANDASINI SAVUNAN AYDINLAR VE FAALİYETLERİ

a. Halide Edip

Halide, 1884 yılında Beşiktaş/İstanbul doğumludur. Babası, II. Abdülhamit devrinde Ceyb-i Hümayun (Padişah Hazinesi) kâtipliği, Yanya ve Bursa Reji Müdürlüğü yapan Mehmet Edip Bey, annesi Fatma Berifem Hanım'dır. Yedi yaşında iken yaşını büyüterek girdiği Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden bir öğrencinin jurnali üzerine bir sene sonra padişah II. Abdülhamit'in iradesi ile uzaklaştırılmış ve evde özel ders görmeye başlamıştır. İngilizce öğrenirken çevirdiği kitap 1897'de basılır. Bu çeviri nedeniyle II. Abdülhamit tarafından Şefkat Nişanı ile ödüllendirildi. Daha sonra kolejin yüksek sınıfına geri dönerek

⁴ Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, Giresun 1972, s. 39.

⁵ Erol, 1972, s. 40-41.

⁶ Tunaya, 1986, s. 446.

İngilizce ve Fransızca öğrenmeye başlayan Halide Edip, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan ilk Müslüman kadın olmuştur⁷.

Halide Edip, Amerikan mandası ve Wilson Prensipleri Cemiyeti hakkında şunları yazmaktadır: *“Bütün dünyada kuvvetli bir tesir yapan ve yenilmiş milletlere biraz ümit veren Wilson Prensipleri bizde de büyük bir tesir yaptı ve İstanbul’da Wilson Prensipleri Cemiyeti, tanınmış yazar ve avukatlar tarafından kuruldu. Galiplerin yenilen milletlere karşı hiç taviz vermeyecekleri hissediliyordu. Taksim faciasına uğrayan Türkiye, tabii olarak, dikkatini Wilson gibi hiçbir ülkeye dikmeyen adamın tarafına çevirdi. Gazete mümessilleri Vakıf matbaasında toplanarak Paris’te bulunan Wilson’a bir muhtura göndermeye karar verdiler. Bu muhturanın esası, Amerika’nın Türkiye’ye evvela muayyen bir zaman için barış temin etmesi, yani taarruzdan korunmasını sağlaması, aynı zamanda Türkiye’ye iktisadi yardımda bulunması, bu yıllar esnasında Türkiye’ye mütehasşıslar göndererek yeni bir rejim kurması ve iç kalkınmayı sağlamasından ibaretti. Cemiyet 1918 yılı Kasım ayında kuruldu. İki ay içinde ortadan kalktı. Çünkü Doğu Anadolu halkı da başından beri bunun aleyhinde idi”*⁸.

Görüşlerini yaymak için yurt dışıyla da bağlantı kurmak isteyen Halide Edip, bu amaçla Amerika kamuoyunun desteğini almak üzere, “Amerikan Halkına Mektuplar” adlı risaleler yazmıştır. Bu mektuplardan 7 Ağustos tarihli olanında şöyle demiştir: *“Şu anda, eski ve yeni dünya devletleri, siyaset masası üzerindeki Yakın Doğu meselesinde hüküm verme aşamasında. Yakın Doğu meselesi, size pek çok değişik kaynaklardan, binlerce defa sunulmuşsa da Türkler meselesinin içinde olmasına rağmen, hiçbir zaman bir Türk veya Türkler tarafından bu durumun mahiyeti size izah olunmamış. Size, bu durumu tümü ile Türkler açısından sunacağım: Bu meseleyi, diğer Müttefiklerden çok, Amerikan halkının doğru anlaması gerektiğini düşünüyorum, zira Amerikalılar, Doğu’nun güvenliğini tarafsızca ve bölgesel çıkar gözetmeksizin düşünüyorlar ve dünyayı düzeltmek için samimi bir arzu ile bu savaşın içindeler. Avrupalı güçler, bu meseleyi çözmek yerine, konuyu karmaşık hale getirip gerçekleri örttüler. Türk meselesini, mümkün olduğunca açık bir ifade ile belirteceğim. Türkiye, eski padişahların yönetimi dışında, iyi idare edilememiş ve güçlü vasıfları yok edilmiştir. Türkler, bu durumu geçen yüzyıl boyunca artan bir açıklıkla hissetmişler ve 1908 devrimi ile mutlakiyet sona ermiş, yönetim, toplumsal hakları gözetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti değişik ırk ve dinlerden oluşmuş azınlıklara sahiptir. Eskiden beri Türkler, bu azınlıklara hemen hemen tüm özerkliği ve siyasi imtiyazı vermiş olup, bunlar kendi dillerini, kültürlerini, yaşantılarını ayrı birer topluluk olarak geliştirmişlerdir. Milliyetçilik dalgası Türkiye’ye geldiğinde ise, azınlıkların başlattığı hareketlerden etkilenen Türkler de diğer cemaatlerin tavrı ile hareket etmişlerdir ki şu anda Türk çocukları, Rum veya Ermeni bölgesinden geçmemekte ve Hristiyan çocukların saldırısına uğramaktadırlar. Aynı olay Türk bölgesindeki Hristiyan çocuklara*

⁷ İpek Çalışlar, Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib, Everest Yayınları, İstanbul 2010, s. 21-22; İnci Enginün, “Halide Edip Adivar”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. I, İstanbul 2001, s. 377.

⁸ Halide Edip Adivar, Türk’ün Ateşle İmtihani, Can Yayınları, İstanbul 1962, s. 24.

yapılmaktadır. Doğu, değişik ırk ve topluluklardan oluşan Osmanlıdır. İster Rum ister Ermeni ister Türk olsun, her insana eşit fırsatlar verilmektedir. Kurulması düşünülen Ermenistan'ın büyüklüğü ne olursa olsun, Türkiye'deki Ermeniler bulundukları yerlerden asla gitmeyeceklerdir, çünkü bu insanlar ticaretle uğraştığından aynı fırsatı dünyanın hiçbir yerinde bulamayacaklardır. Aynı şey Rumlar için de geçerlidir. Türkiye'deki toplumsal unsurlar birbirlerine ne kadar çok düşürülürse, o kadar çok harap olmuş guruplar ortaya çıkacaktır. Nefret ve parçalanma artacaktır"⁹.

Yine aynı risalelerinde Türkiye'nin toplumsal yapısı ve uygulanması gereken sistem hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder; "Türkiye, 12 milyonu Türk ve birkaç milyonu değişik azınlık ve topluluktan oluşan bir ülkedir. Türkiye, geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece bir parçası ve buna ilaveten yaklaşık 15 milyon insanın yaşadığı Suriye ve Arabistan'a sahip büyük bir coğrafyadır. Türkiye'deki aydınlar, Suriye ve Arabistan'ın ekonomik ve siyasi olarak Türkiye'yi ilgilendirdiğine inanıyorlar, ancak imparatorluk ülkesi Türkiye açısından geride kalmış bir düşünce olup, Suriye'nin tamamı, Türk idaresi altında hiçbir şekilde olamaz. Öte yandan Türkiye ve Suriye'nin ekonomik olarak birbirine bağlı olduğu düşünülmelidir. Buralara gelecek yönetimler, birbirlerini iyi veya kötü etkileyeceklerdir. Düşünülen sınırlardaki topluluklar öylesine karışık yaşar ki, Osmanlı İmparatorluğu meselesinin çözümünde kalıcı sistemler düşünülmeli ve uygulanmalıdır. Eğer Osmanlı topraklarından bir bölümüne yabancı bir güç mandacılık edecek ise, diğer bölümüne de entrika ve siyasi karmaşıklardan kurtulmak için, mandasına almak zorunda kalacaktır"¹⁰.

Yayınlanmış olduğu bu risale ve mektuplarda Halide Edip, bir yandan Türkiye'yi ABD'ye tanıtmaya çalışırken bir yandan da ABD manda fikrini kabul ederse elde edeceği ekonomik ve beşerî çıkarlara dikkat çekmektedir. ABD'nin yanı sıra Anadolu'da gerçekleştirilecek kongreler üzerinde de etkili olmak isteyen Halide Edip, ilerleyen yıllarda Mustafa Kemal'in isteği üzerine¹¹ yazdığını söylediği mektupta ise şöyle der:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim,

Ülkenin siyasi durumu en sıkışık evreye geldi. Kendimize bir yön çizebilmek için, Türk milletinin, zarını atıp olumlu bir duruma girme zamanı geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'nin manda meselesini Amerikan Senatosuna resmen teklif etmiş olmakla birlikte, Senato'nun bu teklifi kabul etmemesi için bütün güçleri kullanıyorlar. Bölüşümden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

⁹ Deniz Bilgen, ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerika Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 153-154.

¹⁰ Bilgen, 2004, s. 154-155.

¹¹ Çalışlar, 2010, s. 315.

Suriye’de umduğunu bulamayan Fransa, zararını Türkiye’den çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu’nun bölümünden pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere’nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk’ün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için bile olsa istemiyor. Yeni imkân ve görüşlere tamamen çağdaş ve güçlü bir Müslüman-Türk hükümeti, başında hilafet de olursa, İngiltere’nin Müslüman tutsakları için kötü bir örnek olur. İngiltere, Türkiye’yi bütünüyle ele geçirebilse, kafasını kolunu koparır, birkaç yılda sadık bir sömürge durumuna sokar. Buna da başta, özellikle ülkenin din adamları çoktan isteklidirler. Fakat bunu, Fransa ile dövüşmeden yapamayacağı için istemez. Fakat Türkiye’yi bütün olarak bırakma gereği duyulursa, yani bölüşmenin, büyük askeri fedakârlıklarla yapılabileceği anlaşılırsa, Latinleri sokmak için Amerikan mandaterliğini tutar ve destekler. Nitekim İngiliz siyasetçileri arasında zaten bu görüşe eğilimli olanlar var. Morisson (Morison) gibi ünlü kimseler Amerika’nın Türkiye’de genel mandaterlik kurmasını istiyorlar.

Başka bir çözüm yolu da Türkiye’yi Trakya’dan, İzmir’den, Adana’dan belki de Trabzon’dan hele İstanbul’dan yoksun bıraktıktan sonra, eski Kapitülasyonlarla ve bir gün, nasıl olsa çökecek iç sınırlar içinde bağımsız bırakmak.

Biz, İstanbul’da, kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan mandasını “ehven-i şer” olarak görüyoruz. Dayandığımız noktalar şunlar:

1- Aramızda, nasıl olsa, Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı vatandaşı olma hakkından yararlanacaklar hem de dışarıdaki bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, sürekli olarak işlerimize karışılmasına yol açacaklar ve zaten göstermelikten ibaret olan bağımsızlığımızı, azınlıklar adına her yıl parça parça kaybedeceğiz.

Güçlü bir hükümet ve çağdaş bir yönetim kurulabilmesi için, Patrikhane’nin siyasi ayrıcalıktan ve azınlıkların, güçlü devletler aracılığıyla yaptıkları sürekli tehditler ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu başaramayacaktır.

2-Birbirini yok eden; çıkar sağlama, hırsızlık, macera ve şöhrat için yaşayanların tutkularını yerine getiren hükümet anlayışı yerine, milletin refahını ve kalkınmasını sağlayacak ve halkı çağdaş bir halk haline getirebilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gerekebilir. Bunun için gerekli olan paraya, uzmanlığa ve kudrete sahip değiliz. Yabancı devletlerden ödünç para almak, siyasi tutsaklığı artırıyor. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka, olumlu bir sonuç veren yeni bir yaşam tarzı yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurulmasını yararlı gören Filipin gibi vahşi bir ülkeyi, bugün kendi kendini idareye muktedir, çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. On beş- yirmi yıl sıkıntı

çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi; her ferdi, öğrenimi ve zihniyetiyle gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak Yeni Dünya'nın yeteneği yaratabilir.

3-Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya ihtiyaç var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan daha güçlü bir elde bulabiliriz.

4-Bugünkü oldu-bittileri ortadan kaldırmak ve davamızı süratle dünyaya karşı savunabilmek için, gerekli güce sahip bir devletin yardımını istemek lazımdır. Yayılma siyaseti güden Avrupa'nın başvurduğu bin bir yol ve alçakça siyasetine karşı, böyle bir vekil olarak, Amerika'yı kendimize kazanarak oraya atabilirsek, Doğu Meselesi'ni de, Türk Meselesi'ni de gelecek için kendimiz çözümlemiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı, bir an önce istememiz gereken Amerikan mandası da, elbette sakıncasız değildir. Haysiyetimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız, bazılarının düşündüğü gibi, Amerika'nın resmi sıfatında dini eğilim ve taraft tutma yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadının Amerika'sı, Amerika'nın yönetim mekanizmasında bir yer tutmaz. Amerika'nın yönetim mekanizması dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok düzenli, çeşitli cins ve mezhepten insanları çok uyumlu ve kaynamış olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da mandaterlik yapmak ve Avrupa'da başına dert açmak niyetinde değildir. Fakat onların onur meselesi yaptıkları şey, yöntemleri ve idealleri ile, Avrupa'dan daha üstün bir millet olmak iddiasıdır. Bir millet içtenlikle Amerikan miletine başvurursa, girdikleri ülkenin ve milletin yararına nasıl bir yönetim kurabildiklerini Avrupa'ya göstermek ister.

Amerikan resmi mahfillerinin önemli şahsiyetleri arasında bizden yana epeyce bir eğilim belirdi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok hatırı sayılı Amerikalı, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmi ve gayri resmi Amerikan görünüşünün altında yatan gizli düşünce şudur: Türkiye'yi parçalamamak, eski sınırları içinde bir bütün olarak bırakmak şartıyla genel ve tek bir manda kurmak istiyorlar. Suriye Amerikan Komisyonu oradayken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yı istemiştir. Suriye'nin bu isteği Amerika'da pek sıcak karşılanmıştır.

Amerika bizim topraklarımızın üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görünüyor. Eğer manda alırlarsa bunu, bütün usları eşit şartlar altında bir memleket evladı olarak kabul edip alacaklarını, önemli çevrelerden haber aldım.

Ne var ki, Avrupa, mutlak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak, özellikle İngiltere, Ermenilere tavizler vermek istiyor. Amerikan kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim fikir adamlarını düşündürüyor. Reşat

Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi, milli birliğimize şekil veren siyaset adamlarımız, Ermeni meselesi için bir çözüm yolu tavsiye ediyorlar. Resmi olarak size yazılıyor.

Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler, bunun, Hristiyan öldürmek, İttihatçıları getirmek için yapılan bir hareket olduğu düşüncesini elbirliğiyle Amerika'ya benimsetmeye çalışıyorlar.

Her an, bu Millî Mücadele'yi durdurmak için kuvvet gönderilmesi tasarlanıyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî Mücadele, süratle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya dek, Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta, Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başaracağız.

İşte bütün bunlar karşısında, davamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya başvurmaya mecbur görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi, geniş görüşlü bir iki kişi belki kurtarabilir. Macera ve boğuşma devri artık geçmiştir. Gelecek için kalkınma ve birlik savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bunca evladı ölen zavallı ülkemizin fikir ve medeniyet savaşında kaç şehidi var? Biz, Türkiye'nin hayırlı evlatlarından, yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Sizin Rauf Bey kardeşimizle birlikte, temelleri bile çöken zavallı ülkemiz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarıınıza dua ederim. Milli davada canla başla çalışanlar arasında, sade bir Türk askeri tevazusuyla sizinle beraber olduğumu ifade ederim.

10 Ağustos 1919

Halide Edip¹²

Hem yayımladığı risale ve makalelerde hem de gönderdiği bu mektupta Halide Edip, Amerika Mandasının zararları olduğunu saklamamaktadır. Ancak yine de ehven-i şer olarak gördüğü Amerika'dan vazgeçmemektedir. Yaptığı tüm faaliyetlerle 'Amerika Mandası' fikrinin en hararetli savunucusu olan Halide Edip, İngiltere baskısı ile hakkında çıkartılan idam kararının ardından kocası Adnan Bey ve dava arkadaşı olarak gördüğü Yunus Nadi ile birlikte Anadolu'ya kaçmış ve bir süre sonra Millî Mücadele'ye katılmıştır.

b. Yunus Nadi

1879 yılında Fethiye'nin Seydiler Köyü'nde dünyaya geldi. Babası Fethiye eşrafından Abalzade Halil Efendi'dir. İlköğrenimini Fethiye'de tamamladıktan sonra Rodos'da Ahmet Mithat Efendi ve Tevfik Ebuuzziya'nın sürgünleri sırasında kurdukları ve o dönemde

¹² Erol, 1972, s. 125-128.

çok saygın bir okul olan Süleymaniye Medresesi'ne devam etti. Bu okulda, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Öğrenimine İstanbul'da Galatasaray Sultanisi'nde ve Hukuk Mektebi'nde devam etti. Öğrenciliği sırasında Malumat gazetesinde yazı yazarak gazetecilik yaşamına başladı. Uzunca bir süre Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazarlık yapan Yunus Nadi, bir süre sonra kendi gazetesi olan Yeni Gün gazetesini çıkarttı ve yazılarını burada yayımlamaya başladı. Aynı dönemde Nadi, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne İzmir vekili olarak seçildi. Gazetesinin kapatılmasının ardından Anadolu'ya kaçan Nadi, burada gazeteyi Anadolu'da Yeni Gün adıyla tekrar çıkartmaya başladı¹³.

Yunus Nadi, Wilson Prensipleri Cemiyetinin, ABD başkanı Wilson'a gönderdiği muhtıradan imzası olmasına rağmen bu muhtıranın hemen ardından, ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol aracılığıyla, kendi bireysel mektubunu da Wilson'a göndermiştir. Bu mektubunda Nadi şöyle demektedir:

“Başkan Wilson’a Efendim,

Siz yalnız bir cumhurbaşkanı değilsiniz, ayrıca erdeminizin yüceliği sizi bu mevkiye getirmiştir. Dolayısıyla bir cumhurbaşkanından daha büyüksünüz ve insanların içinde en yücelerinden ve iyilerinden birisiniz. Hükümetin denetimini sizin kutsal ve namuslu ellerinize bırakan, size iktidar veren milletin üstünlüğüne ve kavrayışına saygılar olsun...

Büyük savaşa kadar, sayın efendim, bizim ülkemizde ve ufkumuzda tanınmıyordunuz. Amerika, her zaman bir düşler ülkesiydi ve bize yabancıydı. Doğu'da daha yakın yüzyıllara dek, Padişahın bir komşu ülkenin sarayını ziyaret etmesi tarihsel olay sayılırken, Roosevelt'in Afrika ormanlarında ava çıkması bize düş gibi geliyordu, nasıl 40 katlı yapılar düş gibi geliyorsa. Ama zamanla düşündük ki, cumhurbaşkanına uzak ülkelerde avlanmaya izin veren bir milletin, bizimkilerden tamamen başka bir düşünce ve yaşam biçimi olmalıdır. Ve büyük milleti öğrenmeye çalıştık.

Okuduk ve inceledik ve bu defa Albay Mahon'un düşünceleri bizim çalışmalarımıza ve izlenimlerimize girdi. Mahon'un görüşlerine göre uygarlık, sadece Hristiyanlığa dayanan Avrupa uygarlığı idi ve bu uygarlık sanki çölde bir vaha gibiydi.

Amerikalıların düşünce biçiminde büyük etkenlik kazandığı, Amerika'yı bile kurtardığı söylenen bu kişiye göre, sadece bir tek savaş vardı dünyada, o da Hristiyanlarla ona inanmayanlar arasındaydı. Hristiyanlığın zaferi için hiçbir şey esirgenmemeli ve Amerika bu kutsal savaşın önderi olmalıydı. Böyle olmazsa inanmayanlar İsa'nın yapıtlarını yok ederdi. Biz Mahon'dan bunu öğrendik ve misyonerlerinizin davranışları da bunu kanıtladı.

Bizi, Amerika'yı ve Amerikalıları incelemeye sürükleyen şey, sadece merak değildi. Amerika'nın Doğu sorununda bizim ülkemizde oynamak istediği rolü (Avrupa milletleri gibi) ve bu rolün bizim yaşantımızda ne gibi etkisi olabileceğini anlamak istedik. Ama biz ne kadar iyi yürekli ve eli açıksak, Amerika ve Avrupa o kadar dar kafalı ve dindardı. Altı

¹³ “Yunus Nadi”, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XXIV, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1995, s. 12644.

yüzyıldır Avrupa bize haçlı gözüyle baktı. Avrupa'ya ne kadar ayrıcalık tanısak, Avrupalılar dinimizden dolayı, bizden daha çok nefret ettiler, 18 ve 19. Yüzyılların özgür düşüncelerine karşın.

Bir şey beklemediğimiz Amerika, Büyük Savaşta (1. Dünya Savaşı) bize başka bir biçimde göründü. Ayrıca ülkeniz, acılı uğraş yıllarında ve sizin cumhurbaşkanlığınız altında, bizim ülkemizde barışı yöneten değil, ilk defa barışın hakemi olmak istedi.

Arada bir şöyle diyordunuz: “İnsanlığı savaşın kötülüğünden korumak gerekir, yalnız şimdi değil, her zaman için.” Birbirlerini boğazlayan insanlar, bu sözleri duyunca birbirlerine ateş etmeyi niye durdurdular? Çünkü sözlerinizde kutsal ve yüce bir melodi vardı. Belki de insanlık bilmeden, evet bilmeden, yeni bir yaşama doğru giriyordu. Ve Rus devrimi, belki de sizin ilkelerinizi izleyebilir, sonuçları doğru doğal olmasa da, kaba da olsa, sizin dünyayı ulaştırmak istediğiniz iyileştirmenin bir kanıtıdır. Evreni yöneten ilksiz ve sonsuz güç, her peygamberin kendi çağının gereksinmelerini görmesi ve ona göre milletini seçmesi kuralını koymuştur. Ve siz çağımızın peygamberisiniz.

Gittikçe büyüyen ününüz ve şanınızla, barış koşulları konusunda görüşünüzü açıkladınız ve bir gün, dünyayı tehlikeden korumak ister gibi savaşa girdiniz. Ama barış çabalarını ihmal etmediniz. Milletiniz savaşırken siz barışın sağlanması için çalıştınız. Daha sonra Washington'un mezarı başında ölümsüz söylevinizi verdiniz ve ünlü 13 maddenizi yayınladınız. Herkesten iyi bilirsiniz ki, efendim, konuşmanın gücü kılıcinkinden üstündür. Bu nedenledir ki, sözleriniz ruhlara işlemiş, elleri gevşetmiş ve herkes barış yoluna girmiştir. Ama biz, hiçbir zaman bu yolun bu kadar müthiş, bitmek bilmez ve mutsuzluklarla dolu olacağını beklemiyorduk.

Versailles Konferansında bizim barışımızın düzenlenmesi Amerikan Senatosu'nun kararına kadar ertelendi. Bir yandan Albay Mahon'un yazılarını düşünerek, öte yandan Haçlı Seferi'ne çıkmış aç Avrupa'nın düşüncelerinden korkarak Senato'daki tartışmaları izledik. Amerika'dan çeşitli komisyonlar geldi. Ülkemizi ziyaret ettiler, halkımızı gördüler, bizi incelediler ve Mahon'un yazılarına karşıt olarak gördüler ki Türkler ezen bir millet değil, tam tersine acı çeken ve ezilen bir millettir. Gerçek de buydu. Bir halk üzerine söylenenleri işitmekten çok yerinde görmek daha iyidir.

Bu son aylar, sizin Senatonuz Avrupa işlerine karışmamak kararı aldığı zaman, bizim için bir seri zorluklar ve mücadeleler dönemi oldu. Sizin kararınız üzerine bizim durumumuz daha da kötüleşti. Şimdi biliyoruz ki, sizin barışa ve savaşa müdahaleniz bizim için gökyüzünden inmiş bir yardımdı. Sizin koruyuculuğunuz ortadan kalktıktan sonra çektiğimizi size anlatamayız, ama eminim ki bunları duymuş ya da okumuşsunuzdur. Avrupalılar bizi yok etmek ve adımızı haritadan silmek istiyorlar.

Nasıl olur da siz ve temsil ettiğiniz büyük Amerikan milleti, bize yardım etme gücü varken, nasıl olur da tarafsız kalır?

Büyük savaş sırasındaki etkinizin büyüklüğü bizim yüreğimizde sizin kişiliğinizi incelemek, iyiliğinizi ve yeteneklerinizi anlamak isteği doğurdu. İncelemelerimiz sonunda sizde olağanüstü bir güç bulduk. Siz üstün bir insansınız, dolayısıyla ahlaki çabalarınız vardır, bunu duyduk. Öyleyse siz, insanlığın bir parçası olan Türkleri savaştan daha kötü koşullarda çabalar halde nasıl bırakırsınız? Bu belki de hiç çözemeyeceğimiz bir sorundur. Bilirsiniz ki insanlığın ıstırabı sürdükçe savaştan kaçınılamaz. Amerika'nın yardımını bekleyen yoksul Doğu için koşul budur. Gene de lütfen ıstırap çeken Doğu'nun en derin ve içten saygılarını kabul buyurunuz."

Yunus Nadi¹⁴.

Yunus Nadi, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden ayrı olarak gönderdiği bu mektupta Amerika ve Wilson'u öve öve bitirememekte, onu bir 'peygamber' ve 'yüce insan' olarak nitelendirmektedir. Wilson'un istediği taktirde yeryüzündeki bütün savaşları durdurabileceğine inanan Yunus Nadi'nin bu mektubu, o dönem aydınlarının ne kadar yanıldıklarını ve içinde bulundukları hayal dünyasını göstermektedir.

c. Ahmet Emin (Yalman)

Ahmet Emin, 1888 yılında Selanik'te dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul Alman Lisesine başlamış ardından da İstanbul Hukuk Fakültesi'ne geçmiştir. Henüz hukuk fakültesinde öğrenci iken 1907 yılında Sabah gazetesinde yazarlığa başlayarak basın hayatına atılmıştır. 1910 yılında mezun olduktan sonra ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik ve felsefe dallarında doktora yapmıştır. İstanbul'a döndükten sonra Vakıf gazetesinde başyazarlık yapmıştır. 1920 yılında İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmiştir¹⁵.

Ahmet Emin, Wilson Prensipleri Cemiyet'i kurulmadan önce Vakıf gazetesinde 'İstikbal Düşünceleri' başlığı altında yazdığı makalelerde ülkede yapılması gerektiğini düşündüğü reformları yazmaktaydı. Bu yazılarında, Türkiye'nin geleceği ile ilgili bir projede dikkate alınması gereken hususları beş maddede, Türkiye'de yapılması gereken köklü reformlar için neden Avrupa ülkelerinin değil de ABD'nin tercih edilmesi gerektiğini ise altı maddede açıklamaktadır. Ona göre Türkiye'nin geleceği ile ilgili bir proje hazırlanırken dikkate alınması gereken hususlar şunlardır:

1- Koruma, vasilik ve denetim şeklindeki yabancı müdahalelerinin önüne geçmek ve milletin kendinden aldığı kuvvetle mukadderatına sahip olduğu inancıyla yaşamasını ve gelişmesini sağlamak. Yabancı sermayesini memlekete siyasi değil, iktisadi bir esas üzerine sokmak.

2- Birçoklarımızın farkına bile varmadığı halde, yıllardan beri yavaş yavaş maddi ve manevi alanda bir çöküş halinde ve nüfus azalması tehlikesiyle karşı karşıya bulunan

¹⁴ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1978, s. 89-92.

¹⁵ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 484.

yurdumuzu köklü ıslahat tedbirleri ile kurtarmak. Asılsız esassız ümitlerle vakit kazanmağa çalışmanın ve üstünkörü işler yapmanın başkalarını değil, kendi kendimizi aldatmak demek olduğunu nihayet anlamak.

3- Bizim ıslahat vaatlerimize artık inanmayan ve yurdumuzda mutlaka bütün ahalinin hukuk ve menfaatlerini garantileyen, üstüne alan, dış dünyanın da inanabileceği bir idare sistemi kurulmasında ısrar eden Avrupa ve Amerika’da güven sağlamak.

4- Yurdumuzda yaşayan unsurlar arasındaki akıllı ve ölçülü kimselerde güven uyandırmak, inanç yaratmak.

5- Yurdumuzun devletler arasında eskisi gibi birbirleriyle çekişme, rekabet konusu olmasına fırsat yaratmamak ve son vermek.

Avrupa devletlerinin değil, ABD’nin tercih edilmesinin nedenlerini ise şu şekilde sıralamaktadır;

1- Amerikalılar, Panama, Filipin ve Küba’da yaptıkları ıslahat ile bu alanda tecrübeli eleman ve uzmanlara sahiptirler. Yurdumuzdaki nüfus azalmasını önlemek ve korumak için gerekli yardım kuruluşlarını iyi çalıştıran da Amerikalılardır.

2- ABD, ülkemizden uzaktır ve kendi sınırları dışında bir siyasi emeli yoktur.

3- ABD, yüksek medeni fikirlerin savunucusu olarak ortaya atılmıştır ve bütün dünyada sanıldığından çok büyük maddi ve manevi güce sahiptir.

4- İngiltere ve Fransa’da hakimiyet ve istiklalimizin tam olarak muhafazasına samimi suretle taraflı bulunanlar, Avrupa devletlerinden birinin işlerimizle fazla ilgilenmesinin diğer Avrupa milletlerini kıskançlığa, rekabete sürükleyeceğini düşünerek Amerika’dan uzmanlar getirmenin en uygun yol olacağını kabul etmektedir.

5- Çeşitli Avrupa devletlerinin iktisadi çıkarları, Amerikalıların yurdumuzdan kendi hesaplarına hususi bir surette fayda sağlamak fikrine düşmelerine karşı bir engel teşkil eder.

6- Amerikalı uzmanlar, yurdumuzdaki gerçekleri ve işlerin içyüzünü görecekleri için aleyhimizdeki haksız kışkırtmalar artık tesirsiz kalacak sönecektir.

Ahmet Emin, görüş ve düşüncelerini şu şekilde noktalamaktaydı: *“İşte bu sebeplerle, ABD’den uzman getirilmesini, yurdumuz için en uygun, hatta içinde bulunduğumuz şartlara göre başlıca hâl çaresi sayıyoruz. Eğer bu görüşlerimizi barış müzakereleri başlamadan ABD’ye ve diğer İtilaf Devletleri’ne kabul ettirebilirsek, istiklal hakkımızı, şeref ve haysiyetimizi saldırılardan korumuş, aynı zamanda geleceğimiz için kuvvetli ve yaralı bir yardım sağlamış oluruz”*¹⁶.

¹⁶ Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 161-162.

Ahmet Emin'in bu görüşleri, henüz Wilson Prensipleri Cemiyeti ortaya çıkmadan önce yayımlandığı için oldukça önemlidir. Yazılarında açıkça görüldüğü gibi Ahmet Emin, pek çok sorunun nasıl çözümlenebileceğine dair fikirleri olmasına karşın, bunların yalnızca Amerika desteği ile gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır.

d. Bekir Sami (Kunduh)

Bekir Sami, Rus ordusunda general iken Osmanlı tarafına geçip, Türk ordusunda da generallik yapmış Musa Kunduh Paşa'nın oğludur. 1865'de Kuzey Kafkasya'nın Osetya Bölgesinde dünyaya gelmiştir. O doğduğu sene ailesi Anadolu'ya göç etmiştir. Lise eğitimini İstanbul'da Galatasaray Lisesinde tamamlayan Bekir Sami daha sonra Paris'e giderek burada Siyasal Bilgiler tahsilini tamamlamıştır. Görev olarak Amasya Mutasarrıflığı, Van, Trabzon, Bursa, Beyrut, Halep Valilikleri yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisine ve Birinci TBMM'ye Amasya vekili olarak katılmıştır. TBMM Hükümetinin İlk Dış İşleri Bakanı olmuştur. 1926 İzmir Suikastı davasında yargılanmış, beraat etmiş ve siyasi hayatı bu olayla sona ermiştir¹⁷.

Osmanlı döneminden beri devlet görevinde bulunan Bekir Sami de Amerika Mandasını savunanlar arasında yer almaktadır. Bekir Sami, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta; bağımsızlığın, elbette istenir ve tercih edilir olduğunu ancak tam bağımsızlıkta ısrar edilmesi halinde bunun memleketi bölünmeye götüreceğini belirterek iki üç ili içine alacak bağımsızlık yerine, memleketin bütünlüğünü koruyacak mandanın tercih edileceğini söylüyordu. Bekir Sami Bey ayrıca: *“Osmanlı ülkesinin tümünü içine alan, meşruti idare ve dışarıda temsil hakkı baki kalmak şartıyla belirli bir zaman için Amerikan mandaterliğinin en faydalı düşünce olduğunu”* belirtiyordu¹⁸.

Yine Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektupta Bekir Sami, Amerika mandası yanlısı olmasının nedenlerini şu şekilde anlatır: *“Amerika Hükümeti'nin, Şark-ı karibde hiçbir alâkai siyasiyesi olmadığı gibi; böyle bir râbitai siyâsiyyeyi ihdas etmediği dahi, arzu etmez ve edemez. Şimdiye kadar, hiçbir Müslüman kavmini idare etmediği için, Hilâfeti İslamiyye'nin kesbi kuvvet ve azemet etmesinde, kendi için âtiyen bir endişeye mahal göremez. İktisâden, Amerika'nın memleketimizle olan münasebâtı, senevî on beş ilâ yigirmi milyon lirayı mütecâviz değildir. Dünyanın en zengin bir kavmi olan bir millet için, böyle cüz'i bir meblağın âmil-i siyâset olamayacağı, bedihidir. Amerika efkâr-ı umûmiyyesi, ma'atteessüf, düşlerimizin senelerce devam propagandaları sâyesinde, bittamâm aleyhimizdedir. Binâenaleyh, mandaterliğimizi kabûl edüp etmeyeceklerinde, mütereddid olmaklığımızla beraber; idealist olan bu garîbüttab milletin, evsafı mahsusasındadır: İstifâde etmek, mümkün ve bugün aleyhimizde bulunan efkâr-ı umûmiyenin lehimize derhal tebdili, bir emri müte'assir değildir... Emperyalist olmayan Amerikalılar, bir vazife-i medeniye ve tarihi bir şeref-i milli olmak üzere, kabûl edecekleri*

¹⁷ Zürcher, 1995, s. 488-489.

¹⁸ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983, s. 574.

mandaterliğimizi memleketimiz hakkında nâfi bir sûrette icrâ ve tatbik edeceklerine, inanyoruz. İsbât-ı rüşd ettiğimize kani oldukları anda, istiklalimizi bahş ile vazifelerini ikmal etmiş addedeceklerine, kâni'iz. Küba ve Filipin Adaları, buna delildir”¹⁹.

Görüldüğü üzere Bekir Sami’de Amerika’nın yardım edip etmeyeceğinden emin değildi. Bu yardımın zararlarının olacağının farkında idi. Hiçbir yönü ile Osmanlı’ya benzemeyen Küba ve Filipin’i örnek göstererek Amerika Mandası fikrine sarılmıştı.

III. AMERİKA MANDASI FİKRİNİN SONU

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde manda fikrini savunanlar, bağımsızlık fikrini savunanları etkilemeye, onları kendi saflarına çekmeye çalışmışlardı. Erzurum Kongresi kararlarının açıklanmasının ardından 7. Madde, mandacılar için, konunun Sivas Kongresinde görüşülüp kabul edileceği ve Amerika Senatosuna bir heyet gönderileceği şeklinde yorumlanmıştı. Erzurum Kongresinin 7. Maddesi şu şekildedir; *“Milletimiz insani ve asri amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından ihtiyaçlı bulunduğumuzu takdir eder. Bundan ötürü; devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila isteği olmadan herhangi devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına, böyle insancıl ve adaletli kuralları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılması en büyük milli arzumuzdur”²⁰*. Bu maddede, devletimizin iç ve dış bağımsızlığına vurgu yapılmasına rağmen ‘memleketimize karşı istila isteği olmayan herhangi devlet’ ifadesi, mandacılar tarafından doğrudan Amerika olarak kabul edilmiş ve bu maddeden ümit bulan mandacılar, Sivas Kongresinde daha çok etkili olmaya çalışmışlardır.

Manda tartışmalarının en yoğun gerçekleştiği yer Sivas Kongresidir. Çünkü Amerikalı generaller, mandacılar, bu konunun Amerika Senatosunda görüşülebilmesi için bütün milletin temsil edildiği bir meclis tarafından müracaat yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdi²¹. Kongrede söz alan manda taraftarları, bağımsızlığı savunanları ikna edebilmek için ‘manda istiklali ihlal etmez’ demektedirler. Mandanın ateşli savunucularından biri olan Vasıf Bey, burada yaptığı konuşmada *“Bütün devletler bizi müstakil bırakacaklarını söyleseler, biz yine mandaya muhtacız. 400-500 milyon borcumuz var, oysa devletin geliri, borcun faizini bile karşılayamaz. Sonra yanı başımızda bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var. Parasız ordusuz ne yapabiliriz, onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz, onlar dretnot yapıyorlar, biz yelkenli gemi yapamıyoruz. Bu haller ile bugün istiklalimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler”* demişti²². Mandacılar burada, bağımsızlık taraftarlarının

¹⁹ Fahrettin Kırzioğlu, Bütününü Erzurum Kongresi, Kültür Ofset Ltd. Sti., Ankara 1993, s. 266-267.

²⁰ Kadir Kasalak, Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 127.

²¹ Erol, 1972, s. 84; Çalışlar, age., s. 177; Taha Akyol, Ama Hangi Atatürk, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 66.

²² Akyol, 2008, s. 90.

tepkileriyle karşılaştılar. Özellikle Bursa'dan gelen ve ikisi de mutasarrıf olan Osman Nuri Bey ve Ahmet Nuri Bey burada bağımsızlığın en büyük savunucularından olmuşlardır. Ahmet Nuri Bey yaptığı konuşmada; *"Bu millet ölmemiştir, her millet gibi yaşamak hakkına maliktir ve bugünkü asar-ı tezahüratiyle bu hakikati göstermek üzeredir. Zaten bu izharat-ı milliye de bu hakikati isbat etmektedir. Müstakil yaşamak için müstakil yaşamaya azmetmek lazımdır. Bir millet müstakil yaşamak için her şeyden evvel kendi menabine istinat etmek lazım gelir, biz 600 senedir müstakilen yaşadık. Herhalde bugün bizim manda kaydına pek uzak olmamız lazımdır. Onun için evvela manda kelimesinin katiyyen reddini talep ediyorum"* demiştir²³. Kongre de gerçekleşen uzun görüşme ve tartışmalar sonucunda Rauf Bey'in teklifi üzerine, Amerika Senatosuna gönderilmek üzere bir mektup yazılmasına karar verildi. Kongre adına yazılan ve Başkanlık Divanı üyelerinin imzaladıkları ve 11 Eylül 1919 tarihinde telgraf haline getirilerek gönderilen belgede şöyle denilmektedir:

"Amerika Birleşik Devletleri Senato Başkanlığına;

Padişahın Rumeli ve Anadolu'sunun bütün illeri ve bağımsız sancakları ile İslam halkı delegelerinden oluşan Sivas Genel Kongresi, Osmanlı yurdunda yaşayan bütün çoğunluk ve azınlıkların ayırım yapmaksızın soy ve inanç her türlü yaşama hakkıyla insan hakları, politik, sosyal ve ekonomik girişimlerini güvenceli bulundurmak düşüncesinde ulusun, toplu istencini temsille gerçekçi isteklerini dünya uygarlığının bilgisine sunarak gerçekleştirmek kesin kararlılığı ile 4 Eylül 1919 gününde toplandı.

Sivas Genel Kongresi halk çoğunluğunun genel özlemi olan ana yolları ve bundan sonra izleyeceği eylem biçimlerini belirleyip ve genel örgütün birbirlerini oybirliğiyle saptamış olduğu gibi, üyeleri arasından sürekli bir Temsilciler Kurulu seçmiştir.

Sivas Genel Kongresi, başlıca kararlarından olup bugün, oybirliğiyle aldığı bir karara dayanarak, ABD Senatosu üyeleri arasından bir özel kurulun seçilip, Osmanlı yurduna gelmesini ve böylece yurdumuzla halkımız konusunda gelişigüzel bir karar alınıp, barışın bu yolla kararlaştırılmasından önce Osmanlı yurdunun anılan kurulca büsbütün görülüp ve bugünkü gerçek durumun her türlü çıkar duygusundan uzak ve yansız bir gözle inceden inceye irdelenmesini insanlık, hak ve adalet adına dilemektedir.

Başkan: Mustafa Kemal Paşa

Başkan Vekili: Hüseyin Rauf

İkinci Başkan Vekili: İsmail Fazıl Paşa

Yazman: İsmail Hami (Danışment)

Yazman: Mehmet Şükrü (Koç)"²⁴

²³ Akyol, 2008, s. 92.

²⁴ Akyol, 2008, s. 94.

Manda taraftarları, gönderilen bu muhtıra ile amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirmişlerdir denebilir. Muhtıradaki açık açık ABD mandası istendiği ve bunun için başvurulduğu yazılmasa dahi ABD'den bir heyetin inceleme yapması ve konu ile ilgili karar verilmesi için Türkiye'ye çağırılması, mandacılar arasında sevinç ile karşılanmıştır.

ABD tarafından görevlendirilen General Harbord önce İstanbul'da Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa ile görüşmüştür. Harbord'un burada Halide Edip gibi bazı Amerika mandası fikrini benimsemiş kişilerle de görüştüğü bilinmektedir²⁵. O, İstanbul'daki temaslarının ardından Anadolu'ya geçerek Sivas'a gelmiş ve Mustafa Kemal, Rauf Orbay gibi dönemin önde gelen simaları ile görüşmüştür. Harbord'un yaptığı görüşmelerin ardından Türk aydın ve idarecilerinin manda görüşünü tanımladığı sözleri şunlardır; *“Onların manda sözü ile anladıkları, bizim görüşümüzden farklıdır. Onlara göre manda, ağabeyin kardeşine önerileri gibi bir şey. İçişlerinde veya uluslararası ilişkilere karışmadan, herhangi bir otorite ortaya koymadan uygulanan bir ilişki...”*²⁶ Sözler, o dönem Türkiye'sinde 'manda' kavramının ne kadar yanlış anlaşıldığını göstermektedir. Harbord, görüşmelerini tamamladıktan sonra 16 Ekim 1919 tarihinde, “Yakın Doğu'da Hakikatler” isimli bir rapor sundu. Harbord, raporunda ABD'nin manda isteğini neden kabul etmesi gerektiğini maddeler halinde yazarken bölgedeki Ermenilerin tek ümidinin ABD olduğunu ve eğer ABD sorumluluğu üzerine almaz ise bölgenin, *“Türk'ün tarif edilemeyecek kadar kötü”* idaresine kalacağını da vurgulamaktadır²⁷. Raporunda ABD'nin manda uygulamasını kabul etmesi için, leh ve aleyhine olan durumları sıraladıktan sonra raporunu; *“Böyle bir düşünceyi uygulamada yükleneceğimiz ağır sorumluluk, en azından bir nesil boyunca sürecektir, üstelik belki de sonunda, bir takım hatalar veya ihmallerden dolayı, dünyanın bize karşı inancı sarsılmış olacaktır. Uygulamadığımız takdirde kendimiz için ne kadar yeterli sebebimiz olursa olsun, milyonlarca insan, uğruna savaşa girdiğimiz görevi yarım bıraktığımıza ve hepsinin umudunu kırdığımıza hükmedecektir.”*²⁸ diyerek noktalamıştır.

General Harbord'un başında bulunduğu heyetin hazırladığı raporun ardından mandacılar, gelecek haberleri beklemekteydi. Ancak zaman geçmekte, ABD tarafından herhangi bir açıklama yapılmamakta ve her geçen gün Anadolu'daki bağımsızlık taraftarları güç kazanmaktaydı. 1920 yılına gelindiğinde Türkiye'nin gündeminde Meclis-i Mebusan'ın toplanması vardı. Paris Barış Konferansı da, Türkiye hakkında kesin bir karar almadan dağılmıştı²⁹. 1 Haziran 1920 tarihinde Amerika Senatosu, manda tasarısını 23 oya karşılık 52 oyla reddetti. Yapılan açıklamada *“Reisicumhur 24 Mayıs 1920 tarihli mesajıyla sunduğu Ermenistan mandaterliğinin yürütme organınca kabulünü, Kongre, reddeder”*

²⁵ Kasalak, 1993, s. 113.

²⁶ Kasalak, 1993, s. 115; Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, Tercüman Yayınları, İstanbul 1981, s. 111.

²⁷ Kasalak, 1993, s. 116; Cemal Kutay, Örtülü Tarihimiz, c. II, Hilal Matbaası, İstanbul 1975, s. 794.

²⁸ Kutay, 1975, s. 833; Kasalak, 1993, s. 119.

²⁹ Kasalak, 1993, s. 209.

denilmektedir³⁰. Daha önce belirtildiği üzere, 1920 yılında güç kaybeden manda düşüncesi, Haziran ayında alınan bu kararla tamamen güç kaybetmiştir diyebiliriz.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi ve isyanların ardından ülkeyi kurtarma düşüncesi ile yola çıkan aydınlardan bazıları, ülkenin İtilaf Devletleri tarafından taksim edilmesi, ekonomik ve teknolojik yetersizlikler, uzun süredir Osmanlı'ya çok büyük zarar veren azınlık faaliyetleri gibi nedenlerden ötürü manda fikrini savunmakta idiler. Amerika başkanı Woodrow Wilson'ın yayımladığı ilkeler, bu aydınlar için bir umut ışığı olmuştur. Bu aydınlar hem yurt içinde hem de yurt dışında Amerika Mandası fikrini yaymak amacıyla çalışmalarda bulunmuşlardır. Amerika Mandası taraftarları, Wilson'ı göklere çıkarmışlar ve onu bir 'peygamber' olarak nitelendirmişlerdir. Bu görüşteki aydınların biyografileri incelendiğinde, ekseriyetinin yurt dışında veya Türkiye'deki yabancı okullarda öğrenim gördükleri belirlenebilir.

Manda yanlısı aydınların yayımladıkları makaleleri ve gönderdikleri mektupları detaylı olarak incelediğimizde bu aydınların tamamının, Amerika Mandasının ülkemize vereceği zararlardan haberleri olduğunu görmekteyiz. Manda taraftarlarının, birbirlerinden farklı zamanlarda yazdıkları mektup, haber, telgraf gibi yazıların tamamında, bu zararları ehven-i şer olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Manda sisteminin ülkemiz için bir ehven-i şer olduğunu söylemiş ve bağımsızlığımızı tamamen kaybetmektense böyle bir yolu tercih etmek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Anadolu insanını hiç tanımayan bu aydınların, bağımsızlığımızı kendi imkanlarımızla kazanamayacağımıza inanmaları, çok fazla şaşırılacak bir durum değildir. Ancak Batı medeniyetini yakından tanıyan bu aydınların, Amerika'nın hiçbir çıkar gözetmeden bir ülkenin kalkınıp gelişmesine yardım edeceği düşüncesine inanmaları, insanı hayrete düşürmektedir. General Harbord da raporunda, bu aydınların 'manda' kavramını abi-kardeş ilişkisi ile karıştırdıklarını belirtmektedir.

Manda yanlıları, tüm bu çabalarıyla aslında boşa kürek çekmekteydiler. Zira ABD en başından beri tüm Osmanlı sınırlarını kapsayan bir manda yönetimi ile hiç ilgilenmemiş ve tam tersi, özellikle Ermeniler olmak üzere pek çok azınlığın Osmanlı topraklarında kendi devletlerini kurmalarını destekliyordu. Amerika senatosuna sunulan manda tasarısının, 'Ermenistan Mandası' adını taşıması da bunun en büyük kanıtlarındandır. Ne ABD'den ne Anadolu'dan beklediği karşılığı alamayan mandacılar, bu fikirlerini canlı tutamamışlar ve Amerika Mandası fikri bu şekilde gündemden düşmüştür.

³⁰ Erol, 1972, s. 104.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Can Yayınları, İstanbul 1962.

AKGÜN, Seçil, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, Tercüman Yayınları, İstanbul 1981.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983.

AKYOL, Taha, Ama Hangi Atatürk, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

BİLGİN, Deniz, ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerika Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

ÇALIŞLAR, İpek, Biyografisine Sığmayan Kadın: Halide Edib, Everest Yayınları İstanbul 2010.

DURU, Orhan, Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1978.

ENGİNÜN, İnci, "Halide Edip Adivar", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. I, İstanbul 2001.

EROL, Mine, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, Giresun 1972.

KARABEKİR, Kazım, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969.

KASALAK, Kadir, Mili Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, Bütünöyle Erzurum Kongresi, Kültür Ofset Ltd. Sti. Ankara 1993.

KUTAY, Cemal, Örtülü Tarihimiz, c.II, Hilal Matbaası, İstanbul 1975.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi, c. II, İletişim Yayınları, İstanbul 1986.

TEVETOĞLU, Fethi, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

"Yunus Nadi", Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Basımevi, İstanbul 1995.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

1876'DAN GÜNÜMÜZE DARBELER ve DEVŞİRME OKUMUŞLAR İLİŞKİSİ

Zübeyde ÇOBANOĞLU*

ÖZET

Jön Türkler, yakın tarihimizin en önemli politik gruplarından birini oluşturmuşlardır. Bir asır geçmesine rağmen amaçları, emelleri, siyasi ilişkileri hâlâ açıklığa kavuşturulamamıştır. Onlar, dini hassasiyetleri ön planda olan yazarların şiddetli eleştirilerine karşın, pozitivist eğilimli yazarlar tarafından Türk aydınlanmasının öncüleri olarak görülmüşlerdir. Muhafazakâr yazarlar, kendilerini işbirlikçi, vatan haini, maneviyattan yoksun, hırsız, din düşmanı olarak tanımlamışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti; Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının gerçekleştireceği birçok önemli reformun temellerini atmış, yeni devleti ve birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin omurgasını oluşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin modernleşme çabaları yalnızca askeri düzeyde kalmamış, ekonomi, eğitim, kültür-sanat ve kadın hakları gibi birçok alana yayılmıştır. Burada, Jön Türk kadrolarınca Batı uygarlığının nasıl algılandığı, Türkiye'nin Batılılaşması doğrultusunda hangi yol ve yöntemleri önerdikleri üzerinde odaklanılmıştır. Bunun yanında aydınların, batılılaşma hareketlerinde nasıl etkili oldukları ve darbelerle nasıl yön verdikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jön Türkler, Türk Modernleşmesi, Batılılaşma Hareketleri, Darbeler Tarihi.

RELATIONS BETWEEN PRO-WESTERN INTELLECTUALS AND COUPS FROM 1876 TO MODERN ERA

ABSTRACT

One of the most important political groups in recent history has formed the Young Turks. Although a century has passed goals, ambitions, political relations are still not fully elucidated. In this atmosphere of fierce criticism and even insults the authors at the forefront of religious sensitivities canip Although the positivist leaning more and more Turkish writers saw themselves as pioneers of enlightenment. Conservative writers called them as collaborator, traitor, and devoid of spirituality, thief, and an enemy of religion.

The developments laid the foundations of modernization reforms that would be realized in the single-party period by Mustafa Kemal Atatürk and his friends and constituted the backbones of the new republic and Republican People's Party. Modernization reforms of

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans öğrencisi, cbnglu.29@hotmail.com

the CUP were not only related to military issues, but also enclosed modernization reforms in terms of economic, educational and cultural domains and women rights. The concern in this study is with how Young Turks perceived West and the ways and means this group proposed regarding Westernization of Turkey. When looked at Young Turks' thought from this point of view, three proposals are crystallized. besides, the influence and impact of the westernization movement in giving directions on how to educated intellectuals we will examine.

Keywords: Young Turks, Turkish Modernization, Westernization Movements, History of Coups.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren coğrafi keşiflerin başlamasıyla gümrük vergilerinin azalması, ticaret yollarının yön değiştirmesi, uzun süren savaşların ekonomik yönden etkilemesi neticesinde ekonomik bunalım baş göstermişti. Ekonomi yanında, Anadolu'da çıkan isyan hareketleri, yeniçeri kalkışmaları, askeri yönden devleti zayıflatmış bu da göçlerin yaygınlaşmasına, sosyal düzenin zayıflamasına sebebiyet vermişti. Taşradan göçlerin başlaması, büyük kentlerin nüfuslarını hızlı bir şekilde artırmış, işsizlik ve güvenliğin bozulmasına neden olmuştu. Bunların yanında, toplumun ilerlemesini sağlayacak en önemli alanlardan biri olan eğitim kurumlarının bozulması, yeni doğan çocuklara beşik ulemalığının verilmesi, Avrupa'da yaşanan gelişmelerin takip edilememesi gibi sebepler neticesinde gerileme baş göstermişti.

XIX. Yüzyıla gelinceye kadar III. Selim'in Avrupa'daki gelişmeleri takip etmesi için gönderdiği elçiler, II. Mahmut'un askeri alanda yaptığı ıslahatlar, çöküş seyrini engelleyememişti. Fransız İhtilali'yle (1789-1799) birlikte, ortaya atılan görüşlerin telkini, Osmanlı Devleti içinde de yayılıyordu. Bilindiği üzere Devlet-i Ali-i Osmaniye'nin içerisinde birçok millet yaşamaktaydı. Eşitlik kelimesiyle birlikte ortaya çıkan modernleşme çabaları, XVII. ve XVIII. yüzyılda batıyı etkilerken, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda etkileri hissedildi. Bu üç yüzyıl içinde Osmanlı halkı ve yöneticileri, ekonomik ve askeri alanda kayıplar verilmesi üzerine, buhran içine sürüklendi. Bunu fırsat gören batılı devletler, reform adı altında sundukları modernleşme çalışmalarıyla Müslüman bir ülkeyi kendi çıkarlarına uygun dönüştürmeye çalıştılar. Bu hareketlerin doruk noktasına ulaştığı XIX. yüzyılda batılı devletlerin etkisiyle Tanzimat Fermanı¹ ve Islahat

¹ 3 Kasım 1839'da okunan Tanzimat Fermanı, Abdülmecid döneminde dışişleri bakanı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuştur. Gülhane Parkı'nda okunması nedeniyle, Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat-ı Hayriye de denir. Bu fermanla devlet, kendisini yenilemesi gerektiğini kabul etmiştir. Fermana yer alan başlıca konular; tüm vatandaşların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması, yargılamada açıklık, vergide adalet, erkeklere dört yıl mecburi askerlik, rüşvetin ortadan kaldırılması, herkesin mal ve mülküne sahip olması, bunu miras olarak bırakabilmesi gibi hususlardır. Bu ferman sayesinde padişahların yetkileri meclisler ya da kişilerle sınırlandırılmıştır. Burada amaç, iktidarı saraydan alıp bürokrasiye vermek ve devlet yönetiminde merkezileşmeyi sağlamaktır. Tanzimat döneminde yeni batı tipi okullar açıldı. Osmanlı Bankası kuruldu, Ticaret ve Ceza kanunları

Fermanı² ilan edildi. Bu fermanlar incelediğinde Türk halkı ile ilgili bir kelimeye rastlamadığı, varsa yoksa azınlıklara verilen haklardan bahsedildiği görülmekteydi. Bu da gösterir ki, Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar, devlet yönetiminde artık açıktan söz sahibi olabileceklerdi.

Batıya gönderilen ve modern eğitim kurumlarında yetişen öğrenciler, Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirecekti. Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla özgürlük, eşitlik, meşrutiyet çığlıkları atılmaya başlanmıştı. Bu sloganları atanlar, kendilerine 'Genç Osmanlılar'³ ismini vermiş devlet içinde yetişmiş insanlardan oluşmaktaydı. Bu grup Osmanlı içinde örgüt şeklini almış muhalif gruptu. Genç Osmanlılara göre Tanzimat, Osmanlı toplumunun kendine has özellikleri dikkate alınmadan, Batılı olan her şeye yüksek değer atfetmekten türeyen bir düzenlemeydi. Namık Kemal, medeniyete giden yolda dinin rehberliğini düşünürken, Şinasi bu yolda ilerlemek ancak rasyonalite sayesinde mümkün olacaktır fikrini savunmuştur. Bu tartışmalar 1902'de yapılan Jön Türk Kongresine kadar devam etmiştir.

Bu sırada Osmanlı Devleti içinde mason locaları taraftar toplamaya başlamıştı. Hatta V. Murad'ı mason yapacak kadar etkili bir şekilde çalışıp, gizli örgütün içine almışlardı. Günlerini Abdülaziz'in kendisine tahsis ettiği Kadıköy Kurbağalı Dere'deki çiftlik evinde geçiren Murat, bu dönemlerde meşrutî rejimi savunan Yeni Osmanlılarla görüşmeye başladı. Sık görüştüğü Şinasi, Namık Kemal ve Ziya (Paşa) Beylerle meşrutiyet, hürriyet konusunda fikir alış-verişinde bulundu. Büyük güçlerin Osmanlı Devleti'ne müdahaleye hazırlandığı bir sırada muhalif grup, Abdülaziz'i hal edip Şehzade Murat'ı tahta çıkarma hazırlığına girişti. Özellikle 1870 yılı sonlarında locanın başına Cleanthi Scalieri'nin geçmesi, bu hareketi daha da hızlandırdı. *Cleanthi Scalieri'nin bu dönemde en büyük başarısı Şehzade Murat'ı tekris etmesi oldu. Tekrise konu olan Şehzade, tahtın varisi olunca sıradan bir prosedür uygulanmadı. Scalieri tören için sadece güvendiği biraderlere haber verdi ve masonluk ritüellerinde yeri olmamasına rağmen tekrisi loca yerine Louis Amiable'nin evinde gerçekleştirdi. Zatı Şahane Veliaht Şehzade Murat Efendi'yi Cleanthi Scalieri'ye öneren, şehzadenin başmabeyincisi Seyit Bey'di. 20 Ekim 1872 tarihinde akşam saat yedide tören için üstadı muhterem Cleanthi Scalieri, 1. Nazır Ragıp Efendi, 2. Nazır Hilmi Efendi, Kâtip Ahmet Bey, Muhakkik Seyit Bey, Tören Üstadı Joseph Macarius, Çırak*

yapıldı. Fermanla verilen sözler tamamen yerine getirilememesine rağmen, bu çabaların çağdaşlaşmaya ve Cumhuriyet fikrine önayak olduğu söylenebilir (Heper, 2004, s. 448-449).

² Islahat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, devletin yıkılmaktan kurtarılması için, siyasi kuruluşlar, kişi hakları, yeni kurumların kurulması konularında yapılması düşünülen köklü değişiklikler için Sultan Abdülmecid zamanında çıkartılan fermanıdır. Bu fermanla Padişah, idari reform vaat etmiş ve gayrimüslimlere yasal güvence vermiştir. Ferman, gayrimüslimlerin özerklik ve bağımsızlık isteklerini karşılamak, böylece Batılı güçlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasını önlemek için hazırlanmıştır (Heper, Türkiye Sözlüğü, s. 283).

³ Yeni Osmanlılar, 1865'te gizli bir cemiyet olarak kuruldu. Cemiyetin aralarında Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin de bulunduğu üyeleri, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun bir anayasanın yürürlüğe girmesine ve seçilmiş üyelerinin ülkenin idaresini üstleneceği bir meclisin toplanmasına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Yeni Osmanlılar Cemiyeti dâhilinde örgütlendiler ve görüşlerini birçok gazetede ifade ettiler (Heper, 2004, s. 485).

*Tevfik Bey, Çırak Nuri Bey, L'Union d'Orient Locası'nın üyeleri Üstat Dr. Jean Scalieri ve Giorgio Plati, hatip olarak törende yer alan Louis Amiable'in evinde hazır bulundular*⁴. Görülüyor ki, Osmanlı Devleti içinde birçok devlet adamı, memuru mason locasına kayıt olmuş, kendi vatanı aleyhine kumpasın içinde bulunuyorlardı. V. Murat'ın validesi de oğlunun tekrar padişah edilmesini istiyor bu yüzden saray içinde aktif çalışmalarda bulunuyordu. Saray içinden adamlar ayarlayarak, şehzadenin dışarı çıkması yasak olduğu halde dışarı çıkması ve komiteyle haberleşmesi sağlanmıştı. Sarayla haberleşmede Kavasbaşızade Tevfik, Tütüncübaşı Hüseyin, Kahvecibaşı İbrahim ve Muhtar Bey faal görevler üstlenmişti. Haberleşmede ilk önceleri zaptiyeler, sonra ve daha uzun süre suyolları kullanılmıştı. *Sarayla haberleşme, komitenin Sultan Murat'ın saraydan çıkarılmak istenmesine kadar aksamadan devam etti. Suyolu vasıtasıyla saraydan çıkarma girişiminin başarısız olması, sonrasında suyollarının kapatılmasıyla sarayla haberleşme güçleşti*⁵. Masonlar, V. Murad'ın bozuk sınırlarını iyileştirmek için saraya gizlice girerek tedavi etmişler, bunu da padişahın gizlemişlerdi. *Komite üyelerine çalışmaları mukabilinde herhangi bir ücret verilmiyordu. Ancak, Sultan Murat padişah olduktan sonra hepiniz mesrur olursunuz, deniyordu. Bu nedenle herkes mevkiine göre bir memuriyetle ihyâ edileceğini düşünmekteydi*⁶. Bu çalışmalar, Abdülaziz tahttan indirildikten sonra da devam etmişti.

Dönemin sadrazamlarından olan Mithat Paşa, hayranı olduğu İngiltere'deki rejimin, Osmanlı Devleti'nde de uygulanması gerektiğine inanmıştı. Mithat Paşa, dönemin padişahı Abdülaziz'i tahttan indirmek için önce talebeleri ayaklandırmıştı. Daha sonra görev değişikliğine gidildiğinde yanlış kararlar neticesi sonucunda tekrar göreve Mithat Paşa getirilmişti. Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal ile birlikte Kanun-i Esasiyi hazırlamıştı. İngiliz büyükelçisi Lord Elliot'un desteği ve dönemin Şeyhülislamı Hasan Hayrullah Efendi'den fetva alarak hazırlık yaptılar. Bir gün sonra Harbiye Mektebi Kumandanı Süleyman Paşa, iki tabur askerle Dolmabahçe Sarayını bastı ve Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi. Abdülaziz'in yerine Şehzade Murat geçirilmiş fakat akıl sağlığı iyi olmadığı için II. Abdülhamit Han tahta çıkarılmıştı. *II. Abdülhamit döneminde ilan edilen I. Meşrutiyet (2-3 Aralık 1876) Mithat Paşa'nın eseri sayılabilir. Hayran olduğu ve destek gördüğü İngiltere o zaman dünyanın mukayese kabul etmez derecede ileri ve üstün devleti olduğu için, Türkiye'de de İngiltere'ninkine benzer bir değişim uygulanırsa bütün pürüzlerin giderileceğine inanmıştı*⁷. Tersane Konferansı'nda yabancı devlet adamlarının baskılarından kurtulmak isteyen Mithat Paşa, I. Meşrutiyetin ilanı ile bu baskılardan kurtulacaklarını ve İngiltere'nin, Rusya karşısında Osmanlı'nın yanında olacağını umuyordu. İngiltere ile anlaşmak istemeyen II. Abdülhamit hakkında, Rus taraftarıdır, görüşü etrafa yayılmış V. Murat'ın iyileştiği propagandası yapılmıştı. Tersane

⁴ Ahmet Kısa, 2012, Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi (1876-1878), Yüksek Lisans Tezi Ankara, s. 12.

⁵ Kısa, 2012, s. 32.

⁶ Kısa, 2012, s.38.

⁷ Yılmaz Öztuna, II. Abdulhamid Zamanı ve Şahsiyeti, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 26.

Konferansı'nda bütün teklifleri reddetmek zorunda kalan II. Abdülhamit, Rusya tehlikesi karşısında tek başına bırakıldı.

1877'ye gelindiğinde Osmanlı Devleti, birçok cephede savaşırken yenik ve yorgun düşmüştü. Yapılan seçimlere göre Meclis-i Mebusan⁸; 69'u Müslüman, 46'sı gayri Müslim, toplam 115 üyeden oluşmuştu. 19 Mart 1877'de büyük bir törenle açılmıştı. Karışık bir yapısı olan meclisin içinde, Türkçe bilmeyenler dahi bulunmaktaydı. Devlet, içinde bulunduğu durumun yanı sıra meclisten gelen Müslim ve gayri Müslimlerin seslerinden bunalmıştı. Karışıklıktan kurtulmak için II. Abdülhamit, 13 Şubat 1878'de meclisi tatil etti. Meclisin çok uluslu ve her milletin kendi çıkarları için çalışıyor olması, Osmanlı Devleti'ne bu hassas döneminde bir fayda sağlamamıştı. Mecliste birçok vekilin dış güçlerle irtibatlı, ayrılıkçı olduğunun farkında olan II. Abdülhamit Han, buna aracılık eden meclisi kaldırarak yetkiyi kendinde topladı.

1. DARBECİ KADRO OLUŞUYOR

II. Abdülhamit, Meclisi kapatıp yetkileri eline aldı. Böylece saraydan yönetim devri başladı. Abdülhamit, döneminde birçok okul açmıştı. Osmanlı Devleti içinde yabancı okullar çoğalmış, birçok aydın da bu okullarda yetişmişti. Özellikle Fransız okullarında verilen eğitim, Osmanlıda yaşayan, yavaş yavaş şekillenen aydın tipi üzerinde etkili olmuştu. *Tanrı'nın varlığına dair yapılan tartışmaların, çoğu kez biyolojik materyalistlerin zaferiyle sonuçlandığı Mekteb-i Tıbbiye, içinde yaşadıkları toplum değerleriyle çatışmaya giren yeni bir aydın tipinin ortaya çıkmasında önemli bir işlev görmüştür*⁹. Bu okullarda yetişen önemli kişilerin başında Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik gelmektedir. Pozitivizmin ve biyolojik materyalizmin Fransız aydın zümreleri arasında etkili olduğu bir dönemde Mekteb-i Tıbbiye'ye bu ülkeden getirilen kitaplar ve eğiticiler belirleyici olmuştu. Bu etkilenme, çok geçmeden, Jön Türk kuşaklar arasında, yaşadıkları evreni maddiyatçı biçimde açıklama yönünde güçlü bir eğilim oluşturdu. Bu da dinden uzaklaşmaya, Jön Türkleri, batı kültürü doğrultusunda Osmanlıda yeni bir medeniyet temeli oluşturma sevdasına itmiştir.

*1889 yılında İstanbul'da Askeri Tıbbiyeli beş öğrenci, İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ni kurdular. Bu kurucuların en ünlüleri Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo'ydu. Kurulan gizli örgütün başlıca etkinliği, zaman zaman kendi aralarında toplanıp Namık Kemal ve benzeri yazarların yapıtlarını okumaktı. Bir çeşit gizli fikir kulübüydü. 1895'e doğru üyeler, Paris'te bulunan Ahmet Rıza ile temas kurdular ve onun telkinleri sonucunda örgütün adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti diye değiştirdiler*¹⁰. Örgüt yapısı, Carbonari tüzüğü

⁸ Osmanlı Devleti'nde, 23 Aralık 1876 tarihli Kanuni Esasi'ye (anayasa) göre kurulmuş ve I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde görev yapmış yasama organıdır. Seçilmiş parlamenterlerden oluşmakta ve padişah tarafından atanan üyelerin oluşturduğu Ayan Meclisi ile birlikte, Genel Parlamento (Meclis-i Umumi) oluşturmaktaydı. İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877- 1920), Ankara 1998, s. 185.

⁹ Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 46.

¹⁰ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 47.

kullanılarak oluşturulmuştu. Bu durum, masonların jön Türkler üzerindeki etkisini düşünölmeye layık hale getirir. Jön Türkler, İttihat ve Terakki üzerine derinlemesine araştırmalar yapan Erik-Jan Zürcher'in de belirttiğı gibi Kemalist Devrim'in Altı Ok'unu oluşturan ilkelerin temelleri devrimden on yıllar öncesinde atılmaya başlanmıştır. Jön Türklerin, mason localarına kayıtlı, Ermeni ve Yahudi işbirlikçileri, halktan kopuk yaşayan insanlar olarak, birçoğunun maneviyattan yoksun halde yaşadıkları, genel bir tespittir.

2. İLK DARBE HAREKÂTI

Meclisi kapatmış bir padişahın varlığı, kendilerine yardım edecek bir Mithat Paşa'nın olmayışı İngiltere'yi rahatsız etmeye başlamıştı. Hemen hemen her ölkede itibarı bulunan Osmanlıyı, İngiltere'ye yakın birileri yöneltmeliydi. Bu yüzden İngiliz yanlısı Mithat Paşa'yı sürgünden getirterek sadrazam yapmak, V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmak için harekete geçtiler. İngilizler, Sultan Abdöfaziz'in ordu ve donanma politikalarından oldukça korkmuşlardı. Bu yüzden Abdöfaziz Han'a yaptıkları darbe tecrübelerine dayanarak işe koyuldular. *Sultan Aziz darbesinin arkasında İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Elliot vardı. Kısa müddet önce yerine İstanbul'a ünlü arkeolog Lord Layard getirilmişti. Layard, Intelligence Service denen Britanya gizli haber alma servisinin İstanbul ajanı Sandison'la beraber yeni bir darbe hazırlığı içine girdi*¹¹. Bu sefer işlerine yarayacak daha mütevazı bir adam seçtiler. Bu adam Yeni Osmanlılardan, Osmanlı Devleti ve Abdöhamit Han hakkında eleştiri yazıları yazan gazeteci Ali Suavi'ydi. Suavi, aynı zamanda Mary adında bir İngiliz kadın ile evliydi. Rus orduları Yeşilköy'e kadar gelmişken bu Yeni Osmanlı aydını, birkaç liman çalışanı ile Balkanlar'dan gelen göçmenlerden birkaç yüz zavallıyı kandırarak 20 Mayıs 1878 günü, Sultan Murad'ın bulunduğu Çırağan Sarayı'nı bastı¹². *Ancak derhal yetişen ve sonradan müşir olan Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa, elindeki sopayı Ali Süavi'nin kafasına indirerek bu darbeci gazeteciyi öldürdü. Olay iki saat içinde bastırılmakla beraber Sultan Abdöhamid'in bütün idaresi boyunca tesirini üzerinden atamadığı bir olay olmuştur*¹³. Intelligence Service'yle düzenlenen anlaşma gereğı Ali Suavi'nin eşi, Çırağan Sarayının karşısında beklemiş, fakat gereken işaret gelmeyince evindeki belgeleri yakarak limandaki bir gemiyle Londra'ya gider. Burada bir Ermeni ile evlenerek Paris'e yerleşir. Bu olay, Osmanlı Devleti içinde yetişmiş bir okumuşun dış güçle irtibatlı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Abdöfaziz döneminden beri aktif olan Scalyeri, başarısız girişimlerine rağmen emellerinden vazgeçmemişti. Bu sefer, yeni Osmanlı padişahı Abdöhamit Han'ı hedef almıştı. Ali Suavi olayı, padişah üzerinde oldukça tesir bırakmış, buna önlem olarak da istihbarat örgütünü güçlendirdi. II. Abdöhamit'in Hüsnü Bey'i, Scalyeri komitesine hafiye olarak (1878) yerleştirmesiyle bir şeyler ortaya çıkmaya başlamıştı. Scalyeri ve arkadaşları, Hüsnü Bey'in hafiyelik yaptığını anlamış ve bilgi gizlemeye başlamışlardı. Abdöhamit'i tahtan indirmek için harekete geçen Scalyeri ve ekibi, V. Murad'ı suyuolları kapandığı için kayıkla saraydan kaçırmak

¹¹ Yılmaz Öztuna, 2008, II. Abdöhamid Zamanı ve Şahsiyeti, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 55.

¹² BOA, YA.HUS.00376.00151.002.001, bkz. ek: 1.

¹³ Öztuna, 2008, s. 56.

istemişlerdi. Fakat havanın fırtınalı olması sebebiyle kayık, sarayın girişine savrulmuş ve saray muhafızları tarafından fark edilerek tutuklanmışlardı. Bu olayın anlaşılması ve ekibindekilerin yakalanması üzerine Scalieri, değişik yollardan mason localarının yardımıyla Avrupa'ya kaçmıştı. Kaçmadan önce, evinde bulunan evrakları almak istese de başarılı olamamış bu evraklar sonradan padişahın eline geçmiştir. *Bu mütalaalara göre mason cemiyetine mensup komite azalarının Sultan Murad'ı Avrupa'ya kaçırmak istediği anlaşılır*¹⁴.

Sultan Abdülhamit Han'a 21 Temmuz 1905'te 'Bomba Hadisesi' adı verilen Ermeni komitacıların düzenlendiği bir saldırı daha olmuş fakat sultanın şeyhülislamla bir dakika fazla konuşması hayatını kurtarmıştı. Bu olayı duyan Tevfik Fikret, *Bir Lahza-i Ta'ahur* adlı ünlü manzumesini yazmıştı. Fikret, kendi devletinin padişahına düzenlenen saldırının hedefi vuramamasına üzülmüştü.

O, 'Ey şanlı avcı, dâminı bîhude kurmadın/Attın, fakat yazık ki, yazıklar ki, vurmadın!', beytiyle Ermeni komitacıları övmüş ve yüceltmışti.

Bu sırada Avrupa, Müslümanlara ve Türklere karşı haçlı zihniyetini canlandırmıştı. Fakat işin üzücü tarafı bizim gazeteci, yazar ve aydınların, durumu fark etmeyerek hâlâ batılılaşma derdi ile uğraşırken ülkeyi böldüklerinin farkına varmamış olmalarıydı. Jön Türklerin, İslamiyet'e bakış açısı da sorunlu idi. Kısakürek, bu zümre İslam'ı anlamadığı için Osmanlı'daki gidişatın sorumluluğunu İslam'a yüklemeye çalıştığını ifade eder: *"Bunlar hürriyetçidir, ıslahatçidir, meşrutiyetçidir, ruhlarının gizli bir noktasında şeriat icabı sandıkları kötü idareden şikâyetçidir, fakat hem kendi özleri, hem de yabancı medeniyet karşısında derinliğine hiçbir idrak sahibi değil. Tanzimat ve Tanzimat sonrası münevverleri İslam'ın yanlış anlaşılma ve tatbik edilmesini dava edeceği yerde, dilinde sahte bir tevhit kelimesi, bizzat İslam'ı dava etme yoluna girmiş körkütük taklitçi bir cehalet ve hamakat timsalidir."* Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Jön Türkler, sahte Müslüman olarak ifade edilmektedir¹⁵.

II. Abdülhamit'in uzun iktidarına rağmen Yeni Osmanlıların radikal fikirleri ölmemiş, kitaplar ve gazeteler vasıtasıyla gençler arasında oldukça cazip bir hale getirilmişti. İngiliz bağlantılı Mithat Paşa, gençlere hürriyet ve meşrutiyet şehidi olarak anlatılıp yüceltiliyordu. Bu sırada Yahudiler, Padişaha gelerek Filistin'den toprak satın almak istediklerini söylemişlerdi. Ermeniler, Mason localarına kayıtlı olan Osmanlı gazetecilerin yardımı ile, 'Kızıl Sultan' propagandası halk arasında yayılmış, padişah yalnızlık içine atılmıştı. Birçok Genç Osmanlı, Avrupa'ya gitmiş, burada Avrupalılar tarafından kendilerine Jön Türk adı verilmişti. Paris'te yapılan kongrede bir araya gelen gençler arasında Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, Mithat Paşa'nın oğlunun yanı sıra birçok Osmanlı vatandaşı olan Müslim ve gayri Müslimler bulunmaktaydı. Bu kongrede alınan kararlara

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1944, 'V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skalyeri-Aziz Bey Komitesi', *Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, s. 278.

¹⁵ Yaşar Demir, 2012, "Jön Türkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar", *Dergi Park Akademi*, c. I, S. 2, Yaz, s. 110.

Avrupa basınına, Osmanlı Devleti'nin hükümdarı Sultan Hamid, Ermeni katili olarak yansıtılmış, o da Osmanlı gazetecileri ve aydınları tarafından alkışlarla karşılanmıştı. Fakat Jön Türkler, Paris'teki konferansa birçok millet katıldığı ve alınan kararların uygulanmasında sorun yaşandığı için başka bir yerde şube açmaya karar verdiler. Selanik'te gizli bir merkez kurarak Manastır'da bir şube açtılar. İttihatçıların en güçlü sloganları, ittihad-ı anasır¹⁶ idi. Böylece İttihatçılık fikri, asker ve subaylar arasında hızla yayılmaya başladı. Cemiyetin en faal üyelerinden Talat, Enver ve Cemal Paşa gözü kara komitacılardandı. İttihatçılar, kendileri ile işbirliği yapmayan ordu içerisinde ve Balkanlardaki her engel gördükleri şahsa karşı suikastlar düzenlemeye başladılar. Bu sırada Reval görüşmeleri olmuştur. Konu Almanya'ya karşı Rus ve İngiliz anlaşmasıydı. Fakat İngiliz ve Rus ajanları, bu görüşmeden Almanya'nın haberi olmasın diye İttihatçılar arasında, Makedonya'nın bölüştürüleceği haberini yaydılar. *Hâlbuki Almanya ve Avusturya ile anlaşıp onlara pay vermeden İngiltere ve Rusya'nın, Makedonya'yı Osmanlı'nın elinden kapması tamamen imkân dışı bir şeydi. Ancak Osmanlı'da birçok zihin, bu derecedeki gerçekleri bile kavrayamadı*¹⁷. Reval görüşmelerini bahane ederek ordunun silahı ile dağa çıkan Niyazi Bey ve arkadaşları, II. Meşrutiyetin ilanını istediler. Oldukça müşkül durumda kalan Sultan, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyeti ilan etti. Böylece Meclis-i Mebusan açılmış, yapılan seçimlerde silah zoruyla halk, İttihat ve Terakicileri seçmişti.

3. 31 MART VAKASI!

Jön Türkler, hiç şüphesiz bütün görüşleri birbiriyle örtüşen kişilerden oluşan homojen bir grup değildir. *Hareket, içinde çok farklı görüşleri, niyetleri ve kişilikleri barındıran oldukça geniş bir yelpaze manzarası arz eder. Ahmet Rıza pozitivist, Mizancı Murat İslamcı, Abdullah Cevdet biyolojik materyalist, Malumyan Efendi Ermeni Komitecisi, Yusuf Akçura Türk milliyetçisidir. Ancak hepsini birleştiren ortak nokta, Abdülhamit karşıtlığı ve anayasal rejim taraftarlığıdır*¹⁸. Jön Türklerin bu temel konulardaki görüşleri arasında kesin ayrımlar yapmak çok kolay değildir. Çünkü o dönemde, bir görüşü hararetle savunan bir Jön Türk'ü, kısa bir süre sonra oldukça farklı bir yöneliş içinde görmek mümkündü. Zira bu kişilerin Batı ile ilgileri, entelektüel kaygılardan çok devletin çöküşünü durdurmak üzere Batı'dan nelerin alınabileceği gibi oldukça pragmatik bir niyetten türemiştir. Bu yüzden, soruna çare olarak gördükleri her düşünce ve bilgiyi bir kurtuluş reçetesi olarak sunma gibi aceleci bir tutum içinde olmuşlardır. Düşüncelerinin eklektik ve yüzeysel olmasının ana nedeni budur. Bu düşünceler içinde bulunan Jön Türkler, 13 Nisan 1909'a gelindiğinde, basında sansürün kaldırılmasıyla herkes istediğini yazmaya başlamış, Abdülhamit düşmanlığı gitgide yayılmaya başlamıştı. Buna karşılık muhalif basında da reddiyeler yazılıyordu. Bu yüzden muhalif gazeteci Ahmet Samim ve Hasan Fehmi Bey

¹⁶ Millet sistemi içinde düşünülen dini kimliklerin her birini, bunlara etnik kimlikleri de ekleyerek, Osmanlılık toplamını oluşturan eşit birer unsur olarak görülmeye başlanması.

¹⁷ Öztuna, 2008, II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti, Kubbealtı yayınları, İstanbul, s. 130.

¹⁸ Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 33.

suikast düzenlenerek öldürülmüşlerdi. 31 Mart olayında birçok iddiadan biri de başta Şeyhülislam Cemalettin Efendi olmak üzere devrin ileri gelenlerden bir kısım ricali, sultanı devirmek ve iktidarı tam manasıyla ele geçirmek için İttihat ve Terakki'nin bir hafta öncesinden Avcı Taburlarını Selanik'ten İstanbul'a getirmiş olmalarıdır. Başlarında subay olmayan ve küçük gruplar halinde gelen bu taburlar ayaklandılar. Adliye nazırını, gazeteci Hüseyin Cahit Bey zannıyla Lazkiye milletvekili Emir Şekip Arslan Bey'i öldürdüler. Bu karışıklık üzerine İttihatçılar, Selanik'te bulunan kuvvetleri İstanbul'a sevk etmeye başladılar. Hareket Ordusu olarak anılan bu ordunun İstanbul'a gelmesi, Abdülhamit Han'a bağlı olan Birinci Orduda tereddütler uyandırdı. Birinci Ordu komutanları, padişahın huzuruna çıkarak bu orduyu İstanbul'a sokmamasını istediler. Padişah, bu yaşta Müslümanı Müslümana kırdırtmayacağını söyler. 25 Nisan'da Mahmut Şevket Paşa, İstanbul'a girdi ve hâkim oldu. Örfi idare ilan edip yüzlerce kişiyi meydanlarda asarak teşhir etti. Birçok gazeteyi kapatarak gazetecilerin mal varlığına el kondu¹⁹. Balkan çeteleri, Yıldız Sarayı'na girerek saraydan altın ve kıymetli eşya aşırıydılar. Sultan Abdülhamit Han'ın dini kitapları yaktığı, devlet hazinesini israf ettiği, bu yüzden halifelik sıfatının düşmesi gerektiği haberi çıkartılarak hâl'i istendi. Sultan Hamit'e hâlinin tebliği, Türkiye tarihinde kara bir leke olarak kalmıştır. Hâli tebliğe senatör Ermeni Aram, Draç Milletvekili Arnavut Esad Toptani, Selanik milletvekili Yahudi Emanuel Karaso ve Senatör Bahriye Feriki Gürcü Arif Hikmet Paşa gitmiştir. Bu gidenlerden Karoso'nun İtalya'dan para alan bir casus olduğu, Osmanlıda iâşe müfettişi iken iki milyon altın alarak Napoli'ye kaçtığı bilinmektedir. Esat Toptani, Arnavutluk'ta devlete isyan ederek silah çekmiş ve birçok Müslümanın kanına girmiş, Balkan Harbi sırasındaki İşkodra savunmasındaki ihaneti ile tarihe geçmiştir. Aram Efendi ise, Ermeni komiteleri ile yakından ilgisi olan, Sultandan Ermenilerin intikamını almak için heyete sokulmuş birisidir. Padişah 38 kişilik mahiyeti ile hemen o gece trenle Selanik'e gönderilmiş, bütün nakit parasına ve bankalardaki önemli mevduatına el konulmuştur. Alatinin Köşkü'ne hapsedilen sultanın, gazete okumasına bile müsaade edilmemiştir.

İttihat ve Terakki, yönetimi ele geçirmiş, Sultan Abdülhamit'in ayakta tutmaya çabaladığı Osmanlı Devleti'ni kısa sürede çöküşe götürmüştür. Balkanlar'da alınan yenilgiler, barış görüşmelerinde aleyhimize verilen kararlar bilhassa ordu içerisindeki subaylar arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. *İttihat ve Terakkicilerde, Kamil Paşa hükümetine karşı bir hoşnutsuzluk oluşmuştu. Bu hava içerisinde İttihat ve Terakki mensupları, 23 Ocak 1913'te Bâbiâli Baskını adı verilen hükümet darbesiyle iktidarı tekrar ele geçirdiler*²⁰. Baskının başında bulunan Enver Bey ve darbe ekibi, halkı da kışkırtarak sarayı basmışlar ve Sadaret yaveri Nafiz Bey'i şakağından vurarak öldürmüşlerdi. Nazım Paşa vurulmuştu. Kamil Paşa hükümeti istifa ettirilerek yerine Mahmut Şevket Paşa hükümeti getirilmişti. Türk siyasi tarihinin ilk kanlı darbesi olarak tarihe geçen bu baskın, Türkiye Cumhuriyetinde devam edecek darbelerin öncülerindendir.

¹⁹ BOA, ZB.00602.00049.003, bkz. ek: 2.

²⁰ Ahmet Halaçoğlu, 2014, "Balkan Savaşları (1912-1913)", Türkler Ansiklopedisi, c. XIII, s. 230.

İttihat ve Terakki Partisi, aldığı sert tedbirler yanında, devletin çöküşünü hızlandırırken toplum yapısını da sarsmıştır. İttihatçı yönetim, Edirne'yi kurtarmak için para bulamadığı dönemde dahi eğitim bütçesini istikrarlı bir şekilde artırdı. İttihat ve Terakki döneminde sanat alanında da önemli gelişmeler olduğunu görüyoruz. Öncelikle 1916 yılından itibaren her yıl bir devlet resim sergisi açılmış ve devlet, resim başta olmak üzere tüm sanat dallarının yaygınlaşması için büyük çaba göstermiştir. Bu nedenle İstanbul'da biri kadınlar, diğeri erkekler için iki konservatuar kurulmuştur. Batı müziğinin Anadolu'ya girişi de bu sayede olacaktır. Devlet, tiyatronun gelişmesi için İstanbul'daki tiyatrolara maddi yardım yapmış, bir aktör yetiştirme okulu da açılmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ilk Türk kadın tiyatrocuları sahne almaya başlamıştır. Bu modernleşme hareketleri, aydın kesim ile halk arasında bir uçurum oluşturur. Sonrasındaki gelişmeler, toplumu bir arada tutan kültür ve İslam Medeniyetinin ortasına bırakılan bomba tesiri yapmıştır. 1916 yılı parti kongresinde hükümet; Şeriat ve modern kanunlar arasındaki ikiliği ortadan kaldırmak için bir kanun tasarısı hazırlamış ve tasarı, ezici bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Tasarıya göre bütün Türk vatandaşları için din farkı olmaksızın evlenme esası getirilmişti. Muhafazakâr yayın organları kapatılmış, toplumun dini dogmatizm etkisinden kurtularak laikleştirilmesi süreci başlatılmıştır. Kadınlı-erkekli sosyal toplantılara ağırlık verilmiş, toplumun muhafazakar uygulamalardan kurtularak kadının da yer aldığı modern hayata alışması için gayret gösterilmiştir. Böylelikle İslam Medeniyetiyle yoğrulan halk, Batı Medeniyetiyle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu hal, halk ve yönetimde onarılmayacak yaralar açmıştır. Başarılı olamayan bu yönetim, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin yapıldığı dönemde ortadan kaybolmuştur. Daha sonra İstiklal Harbi başlamış bu millet, “yedi düvele” karşı tek vücut şeklinde savaşmış ve kazanmıştır. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilir. Yeni kurulan bu yönetim şekli, modern ve laik bir devlet olarak tanımlanarak halifelik laikliğe görülür. Mecliste, Gümüşhane bağımsız mebusu Zeki (Kadir Beyoğlu) Bey'in itirazları dışında başka kimsenin ret oyu vermediği oylama ile, 3 Mart 1924'te kaldırılarak cumhuriyet yönetiminin İslam coğrafyasıyla bütün bağları kopartılmış olur.

4. CUMHURİYET BİR İLK: 1960 DARBESİ

Bir devletin yönetim şeklinin cumhuriyet oluşu o devlet yönetiminde demokrasiyle işlerin yürüdüğünü göstermemektedir. Cumhuriyet²¹ ve demokrasi²² aynı şeyler değildir. İdeal olan bir cumhuriyetin, demokrasiyle yönetilmesidir. 1923'ten sonra yeni Türkiye'de siyasi partiler kurularak demokrasiye geçiş çalışmaları başlatılmıştı. Resmi kuruluşu 9 Eylül 1923'te olan Cumhuriyet Halk Fırkası, Mustafa Kemal'in başkanlığında oluşturuldu. 1938'e kadar zaman zaman Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası adı altında partiler kuruldu. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü yönetimine muhalefetler oldu.

²¹ Cumhuriyet, devlet başkanının seçimle başa geldiği yönetim biçimidir. Aydoğan Kutlu, 2011, Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 12.

²² Demokrasi, doğrudan bütün vatandaşların katılımlarıyla siyasi kararların alındığı yönetim şekli. Mustafa Erdoğan, 2005, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitapevi, s. 229.

Mustafa Kemal, başta bu partilerin kurulmasını desteklese de kısa sürede işlerin rengi değişti. Bu partiler, muhalif iktidar adayı görülerek kapatılmışlardı.

Atatürk'ün ölümünden sonra iktidara gelen İsmet İnönü, 1945'te yapılan Şirketi Hayriye'nin devletleştirilmesi tasarısına kadar tek parti rejimini yürüttü. Bütçe kanunu oylamasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'ın ret oyu kullanması aralarında bir güvensizlik oluşturdu. II. Dünya Harbi sonrası dış ilişkiler ağı değişmişti. Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü; 7 Haziran 1945'te ülkede siyasal liberalleşmenin önünün açılması için dilekçe sundular. Buna Türk siyasi hayatında *Dörtlü Takrir*²³ denir. Bu dilekçe, reddedilmiş olsa da Türkiye'de demokrasinin önünü açan önemli bir adımdır. 7 Ocak 1946'da CHP'den istifa eden²⁴ Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Demokrat Parti'yi kurdular. Aynı yıl, baskın seçime gidilerek gizli oy, açık sayım hükmüyle bir seçim yapıldı. Sonuç, mevcut iktidarın devamıdır. Fakat 14 Mayıs 1950'deki seçim farklı olur. Demokrat Parti 'Yeter artık söz milletindir' sloganıyla katıldığı seçimde, 474 milletvekilin 396'sını alarak galip çıkar. Demokrat Parti hükümetini kurmakla görevli Adnan Menderes, hükümet kurup 1954 seçimine kadar göreve devam eder. DP hızla icraata girer. Karayolları, barajlar, okullar yapar. Tarımda makineleşmeye önem vererek sulanan alanları artırır. Bunların yapılmasıyla birçok alanda özellikle tarım ürünlerinde yüzde 300-400'e varan ciddi üretim artışı yaşanır. *Ticaret ve sanayinin kalkınması için gerekli yatırımların yapılmasına karar verilir. Bu bağlamda teşvikler ve vergi kolaylıkları getirilir. Bir yandan da devlette gerek şeker fabrikaları gerekse çimento fabrikalarının kurulmasına özel önem ve öncelik verilir*²⁵.

Ekonominin yanı sıra siyasal alanda bazı adımlar atılmış bu kapsamda Türkçe Ezan kaldırılarak dini özgürlükler konusunda ılımlı politika izlenmiştir. 1954'ten sonraki dönemde özellikle kışla ve askeri birliklerde bazı kıpırdanmalar olmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ekonomik, askeri ve endüstriyel alanında kalkınmasından rahatsız olanlar vardır. İttihat ve Terakki subayları gibi ordu içinde bulunan bazı subaylar, değerlendirilerek kendi çıkarlarını uygulamak için harekete geçecek bir yapı oluşturulur. Örsan Öymen'in *Bir İhtilal Daha Var* kitabında Dünder Seyhan'a ait hatıralardan aktardığına göre, sucuklu yumurta yerken bir ihtilal hazırlığına karar verilir. Darbe sonrası faaliyetlerden ABD'nin işte parmağı olduğu anlaşılmaktadır. Alınan karar, subaylar arasında yankı bulur. 27 Mayıs 1960 darbe ortamı oluşturulmaya başlar. DP ikinci döneminde ekonomik daralma yaşamış dış borçlanmaya gitmiştir. Borçlanmayla birlikte gelen döviz krizleri, ekonomiyi döndürebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu sıralarda ABD ile ilişkiler gerginleşmiş Beyaz Saray'da yapılan toplantılarda Menderes'ten şikâyetler çoğalmıştır. Adnan Menderes'in,

²³ Dörtlü Takrir, 7 Haziran 1945'te CHP'li Celâl Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün meclis grubunda açık olarak görüşülmek üzere verdiği önerge'dir. Dört kişi verdiği için Dörtlü Takrir diye anılır.

²⁴ BCA, 490.01.5.27.17.4, bkz. ek: 3.

²⁵ Erdoğan Günel, 2009, Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, Karakutu Yayınları, İstanbul, s. 120.

ABD’den para yardım talebine ret cevabı alması ve yönünü SSCB’ye çevirmesiyle ilişkiler gerginleşir.

17 Şubat 1959’da Kıbrıs’ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulması için anlaşmaya giden Menderes, Londra’ya giderken uçağı düşürülmüştür. 16 kişinin öldüğü kazadan Adnan Menderes, ufak yaralarla kurtulmuştur. 1959 yılının sonunda ülkenin birçok yerinde CHP’liler ve DP’liler arasında taşlı sopalı kavgalar çıkarılmış öğrenciler ayaklandırılmıştır. Özellikle Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşleri, müdahalenin ayak sesleridir. Dönemin muhalefet yazarları, gazetelerde hükümete karşıt yazılar yazarken bile Adnan Menderes askeri bir darbenin olacağına inanmaz. *Zira Adnan Menderes en yakın siyaset arkadaşlarından Mükerrrem Sarol’a, 24 Mayıs 1960 akşamı geç saatlerde Çankaya Köşkindeki toplantı sonrasında, bahçedeki nöbet tutan askerleri işaret ederek; ‘Doktor, bu Mehmet’mi bize silah çekecek, Bu Mehmet’mi bize ateş edecek’ demiştir*²⁶. Askeri müdahale, 26/27 Mayıs 1960 tarihinde daha çok binbaşı, yarbay ve albay gibi orta dereceli rütbesi olan genç subayların inisiyatifinde yapılmış, ciddi bir tepkiyle karşılaşılmadığı için darbeciler, ülke yönetimine egemen olmuşlardır. Birçok yönetici tutuklanarak hapse konulmuş istifaya zorlanmıştır. Adnan Menderes ve arkadaşları, yargılanarak idam edilmiştir²⁷.

Bu darbe harekâtı, özellikle yeni bir anayasa yapmak için İstanbul’a çağrılan üniversite öğretim üyeleri, müdahaleye ciddi anlamda müdahale ederek birçok tutuklanmaların ve yargılanmaların önünü açmışlardı. Kurucu Meclisin üyesi olan Doç. Dr. Muammer Aksoy, Form dergisinde yayınladığı yazısında, “Bugün aydınlara düşen vazife tarihte bir benzeri rastlanmayacak kadar mükemmel başlayan adil ihtilalin gölgelenmemesine bazı ihmaller yüzünden hızını kaybetmesine mani olmaktır. Hareket noktamız, 27 Mayıs kurtuluş zaferinin hukuki ve sosyal mahiyeti hakkında doğru bir kıymet hükmü vermek olmalıdır. Anayasa komisyonu raporunda ve Türk hukuk kurumunun onu destekleyen yazısında belirtildiği üzere, 27 Mayıs darbesi çoktan gayrimeşru bir zulüm çetesi ve bir menfaat şebekesi haline gelmiş eski iktidarın tasallutundan milleti kurtarmak için hak ve hukuk istikametinde yapılan bir hamledir” şeklinde yazmıştır. Bu da gösterir ki, halkın iradesiyle seçilmiş iktidarı, milletin iradesi yok sayılarak alaşağı edilmiş ve kendi yaptıkları meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Daha sonra üniversite cenahı, askeri teşkilata bir ihtilal komitesi kurdurarak darbe hükümetini seçtirmişlerdir. Milli Birlik Komitesi adıyla, askerlerden 38 kişilik bir organ kurulmuş bu organın başında Orgeneral Cemal Gürsel, hem devlet başkanı hem de başbakanlık görevini üstlenmiştir. Demokrat Parti üyeleri Yassıada’da yargılanmış ve tutuklu bulunan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 16 Eylül 1961’de, Başbakan Adnan Menderes ise ertesi gün İmralı Adası’nda idam edilir.

²⁶ Günal, 2009, s.145.

²⁷ BCA, 010.09.90.276.1.66, bkz. ek: 4.

Bu arada darbe operasyonunun, ABD'nin mali yardımı ile yapıldığını belirtmekte fayda var. ABD, darbe hükümetine 34 milyon dolar vermiştir. Menderese para vermeyen ABD, ayrıca yeni Türk Hükümetinin talebi üzerine 103 milyon dolar daha yardımda bulunmuştur. 27 Mayısçılar, iktidarlara süresince, açıklamalarında ABD karşıtı bir tutum izlememişlerdir. Hatta tersine devrilen DP yönetiminin, Kars ve Ardahan'ı Ruslara satacağı, 1958 yılında DP tarafından uygulanan "Vatan Cephesi" türü girişimlerin, daha önce Bulgaristan'da da pratiğe geçmiş olan, "komünist" yöntemler olduğu yolunda kara propagandalar yapılmıştır. Milli Birlik Komitesi'nin en önemli icraatlarından biri, daha sonra Küba füze bunalımında gündeme gelecek olan ABD'nin Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi olur.

Askeri darbe olmasına rağmen bu darbeden mağdur olan kesimin bir kısmı yine askerler olur. İrtica hareketleri bahane edilerek ordudan önemli miktar asker ihraç edilir. Diğer mağdurlar, üniversite öğretim üyeleridir. İlmi yetersizlik ve tembellik yaptıkları gerekçesiyle üniversitelerden uzaklaştırılarak yayın hakları ellerinden alınır. *Bu konuya ilişkin olarak MGK genel sekreteri Orhan Araklı şunları anlatır; 'Her türlü kanaate, inanışa taarruz ediyorduk. Solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı Kürtçü diye, namaza gideni softa diye, kitapsız kitapsız diye, kitaplıyı hırsız diye, talebeye ciddi davrananı sert, samimi hareket edeni laubali diye damgalıyorduk. Solcu, sağcı, mason, Kürtçü, gerici, cahil, tüccar kitapsız, politikacı vs. gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajı aşabilenler içerde kalabiliyordu. Bazı profesör, rektör, dekan ve kürsü profesörü olmak için, çok değerli ilim adamlarını bize harcatmışlardı*²⁸. Askeri müdahalelerin yanı sıra devlet başkanı Gürsel'in yönlendirmeleriyle Doğu Anadolu'da bulunan ağa, şeyh gibi toplumsal statüsü olan kişiler sürgüne gönderilmişti. Doğrusu bir plan dâhilinde gibi gözükmeyen bu darbe harekâtına destek veren aydınlarımızın neye destek verdiklerinin bilincinde olmadığı görülmektedir. Bir aydının, toplum yararına olacak bir şeyi planlayarak, üzerinde uzun uzun düşünerek yapması gerekmektedir. Fakat 1960 darbesi okumuşlarının yaptıkları, Türkiye'yi kaosa ve geriye götürmekten başka bir işe yaramamış sadece belli bir kesimin mevki, iktidar hırsını kullanan yabancı devletlerin piyonu olarak kullanılmışlardır. Darbenin açtığı tahribatların faturası, bir süre sonra Türkiye'ye çok pahalıya mal olacaktır. Türkiye'de sağcı-solcu çatışmasının yanında Kürt-Türk kavgası da başlatılmış yabancı devletlerin kuklası olan yazar ve gazeteciler, olayları körükleyerek Türk Milletinin birlik beraberliğini bozmuşlar, demokrasiye büyük darbe vurmuşlardır. Darbeci zihniyetin yanında olan aydınlar kadar, buna karşı gelenler de görevlerinden uzaklaştırılmış, illerden köylere okul öğretmenliğine sürgüne gönderilmişlerdi.

1961-1965 döneminde Türkiye koalisyon kültürüyle tanışmış, ilk kez denemek zorunda bırakılmıştı. Bu dört yıllık süreçte dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuş, ülke 1963 yılı hariç her yıl seçime gitmiştir. 1965 yılına gelindiğinde Adalet Partisi seçimlerden tek başına çıkmış, Süleyman Demirel başkanlığında yeni bir döneme girilmişti. Türkiye bu döneme girdiğinde tek bir sosyal yapıdan yoksun hale getirilmişti. Alevilik, Şiilik

²⁸ Örsan Öymen, 1986, Bir İhtilal Daha Var 1908-1980, Doğan Kitapevi, İstanbul, s. 274-275.

çalışmaları siyasi partilerin ve çeşitli zümrelerin kendi çıkarları doğrultusunda sömürülmesi kuşku ve huzursuzluğu büyüttü. Ama asıl sorun sağ-sol çatışmasının yakın bir gelecekte milleti ikiye ayıracak, dış ideolojilerinin Türkiye’de istediği gibi hareket etmelerine neden olacaktı. Özellikle basında çıkan haberler sağ-sol çatışmasına sebep olurken, gizli komünizm propagandaları yayımlandığı gibi karşıt olarak hilafet özlemi verilerek karmaşık bir ortam oluşturulmaktaydı. AP hükümeti tek başına iktidar olduğu süreçte, ülkenin ekonomisi için Keban Barajı, I. Boğaz Köprüsü gibi bazı ciddi yatırımların öncülüğünü yapmış, büyümeyi sağlayacak adımlar atmıştı. Fakat Adalet Partisi içinde bölünmeler baş göstermekle birlikte iktidar partisi, silahlı kuvvetlerle sağlıklı bir zemin oluşturmamıştı. Adnan Menderes döneminde olduğu gibi Demirel de müdahaleci zihniyete sahip komutanların saldırısına uğramıştı.

5. 12 MART 1971 MUHTIRASI

Demirel hükümetine verilen bir muhtırayla, parti yönetimden çekilmişti. Hiçbir tepkiyle karşılaşmayan Türk Silahlı Kuvvetleri, yönetime el koymuştu. 12 Mart darbesi, ülke içindeki çatışmaların ve sermaye birikiminin gerekliliklerinin bir mahsulü olarak görülmektedir. Demirel’in izlediği siyaset, hükümetin dış politika tercihleri, özellikle *Günaydın* gazetesinin Demirel hakkında başlattığı yolsuzluk kampanyası, *Demirel’in haşhaş ekim yasağı nedeniyle ABD tarafından düşürülmesi*²⁹, yükselen işçi sınıfı hareketi ve devrimci gençlik hareketinin önünün kesilmesi gibi nedenler dış güçleri tedirgin etmişti. Eskiden beri orduda bulunan yabancı danışmanlar, ordu üzerindeki tesirlerini göstermiş, kendilerine engel olan bu hükümeti devirmişlerdi. AP’nin küçük ve orta burjuvaziye nazaran büyük sermayenin çıkarlarını kollayan bir politika izlemesi sivil-asker arasındaki ayrımı artırmıştı. Aradaki ayrımı kaldırmakla yapılan bu askeri harekât başarıya ulaşamamış, Türk ordusu aydın gurupları arasındaki mücadelede, siyasi meselelerin çözüme kavuşturulması için bir aracı olarak kullanılmıştır. *Kayalı’ya göre 1960 sonrasında ordunun müdahale potansiyeli taşımasının en temel nedeni; ordunun, Türkiye’nin sorunlarına ancak Kemalist bir reçeteyle çözüm bulunabileceğine inanması ve aydın gruplarının da orduyu bu hususta desteklemesidir*³⁰.

Bu dönemin en gerçekçi sorunu ise ilim ve bilimin yuvası olması gereken üniversitelerde, şiddet ve anarşi olaylarının tırmanmasıdır. Koskoca bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin olayları önleyememesi, oldukça manidardır. Sorunları çözmek yerine sadece üzerini örterek kaçmaya çalışan darbeci zihniyet, bu olayların gittikçe artacağını ve şiddetleneceğini acaba düşünmemiş miydi?

6. 1980 DOĞRUDAN ASKERİ MÜDAHALESİ

1973-1980 arası, yaşanan hükümet istikrarsızlıklarıyla anılır. Yapılan bu askeri müdahale bazı kesimlerce desteklenmiş olsa da demokrasinin ve serbest piyasanın önünde en büyük

²⁹ 12 Mart muhtırasının, Demirel’in haşhaş ekimini yasaklamamasından dolayı verildiği ileri sürülür. Nihat Erim, 12 Mart Anıları, İstanbul 2007, YKY, s. 256.

³⁰ Kurtuluş Kayalı, 2005, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 31-32.

engeldir. Böyle bir ortam içindeyken yapılan askeri müdahale, artık halk tarafından da olumlu karşılanmıştır. *12 Eylül 1980 tarihinde askerler ülke yönetimine el koydukları zaman, dünyada farklı tepkiler ortaya çıkmış, Amerikan yönetimi harekâtı anlayışla karşıladıklarını bildiren bir açıklama yapmıştı*³¹. Bu saatten sonra Türkiye – Amerika ilişkileri düzelmiş, Türkiye'ye gelen çeşitli düzeydeki yöneticiler dikkat çekmiştir. Yeni yönetim anayasa çalışmalarına başlamış, siyasi partiler hakkında yeni gelişmeler yaşanmıştır. Okullardaki anarşinin önüne geçilebilmesi, can ve mal güvenliğinin sağlanması için sıkıyönetim ilan ettirilmişti. Sıkıyönetim komutanlarına çok önemli yetkiler verilerek, tutuklanmaların artması sağlanmıştır. Bu ise birçok kişinin haksız yere gözaltına alınmasına sebebiyet vermiştir.

Devletin tarımdan elini çekmiş olması, köylüyü kente taşımış, gittikçe bozulan toplum yapısı ve kültürü dejenere olmaya başlamıştı. Bu sırada Afganistan'ın SSCB tarafından işgaliyle Afganlıların Türkiye'ye sığınması da toplumsal yapıyı dalgalandırmış, büyük şehirlerde daha kalabalık bir yapıyı oluşturmuştu. 1980 darbesiyle başa gelen cumhurbaşkanı Kenan Evren, sorunu meclise taşıyarak 1982 anayasasını çıkardı. Bu sırada her yerde sıkıyönetim ilan edilmiş, insanlar suçsuz yere tutuklanıp bir kısmı idam edilmişlerdi. Kenan Evren, idamlara ilişkin 'asmayalım da besleyelim mi?' yaklaşımıyla dönemin hukuk ve temel haklara nasıl yaklaştığını açıkça gösterdi. Özellikle muhafazakâr görüşlü gazeteler sansür alırken, sol kesimi destekleyen Hürriyet, Cumhuriyet gibi gazetelerin yayınlarına izin verilmişti.

İslam Medeniyetiyle yoğrularak kendi kültürünü oluşturan Türk toplumuna en büyük darbe, üçüncü defa yeni bir medeniyet oluşturma fikriydi. Üniversitelerde başörtülü öğrenciler, okula alınmayarak en temel hakları olan eğitim öğretim hakkı ellerinden alınmıştır. Başörtüsüyle okula gelen öğrenciyi şeriatçı diye fişleyerek derse almayan üniversite hocaları, bu öğrencilerin şeriatı getirerek ülkedeki laikliği bozacaklarını savunmuşlardır. *Kuran kursu hazırlıklarından sonra imam hatip liselerinde şeriat tornasından geçerek üniversite ve yüksekokulların türlü bölümlerini bitirip devlet makinasında öğretmenlik, kaymakamlık, valilik, polislik, yargıçlık, mühendislik, hekimlik gibi görevler üstlenen insanların sayısı gittikçe çoğalıyor*³², endişesi dile getirildi. Mevcut durum, bunca zaman İslam Medeniyeti içinde yer alan, daha sonra laiklik adı altında modernleşme çalışmalarına giden bir Türkiye portresi vermekteydi. Hatta bazı yazarlar, 12 Eylül darbesinden sonra sağ görüşlü yazarların daha aktif olduklarını, bunun şeriatçıların laikliğe açtıkları savaş olduğunu değerlendirmişlerdi. Aydınların 1960-70 darbelerinde yaşanan sağ-sol çatışmasının sadece yön değiştirerek laiklik-şeriat adını aldığını fark edemeyerek, yeni bir çatışma ortamına girdiklerini anlamamış olmaları çok acıdır. Beş bin yıldan fazla bir geçmişe sahip olan Türkler, bin yıldır İslam Medeniyeti içinde yer almıştı. Okumuşların kendi medeniyet değerlerine savaş açmaları anlaşılabilir

³¹ Erdoğan Günel, 2009, Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, Karakutu Yayınları, İstanbul, s. 291.

³² Hıfzı Velidedeoğlu, 1990, 12 Eylül Karşı Devrim, Evrim Yayınları, İstanbul, s. 262.

bir durum değildi. Genç Osmanlılarla başlayan daha sonra Jön Türklerle devam eden modernleşme çalışmalarının, ülkeye ne getirdiğinin görülmemiş olması normal değildi. Aydınlarımızın hangi zihniyete hizmet ettiğini, düşüncelerinin aslında dış güçler tarafından nasıl yönlendirildiğini anlamamış olması gelecek açısından kaygı verici idi. Dönem modaları gibi, sosyalizm akımının, yeni bir toplum ve devlet yapmaya çalışılması gittikçe yaygınlaşmıştı. Erol Güngör, *‘Türkiye’de sosyalizm ile cehalet, Rusya ve Çin’de dahi görülmeyecek derece sarmaş dolaş vaziyettedir*³³, tespiti yapar.

1983 yılına geldiğinde yapılan seçimlerde başa geçen Turgut Özal, hükümetin ekonomik sorunlarını çözmeye çalışır. Fakat 17 Nisan 1993’de aniden rahatsızlanarak onun vefat etmesi ülkede şok etkisi meydana getirir. O günlerle ilgili araştırmalarda, Özal’ın suikasta uğradığı yönünde güçlü delillerin bulunduğu söylenmektedir. Sonraki dönem Türkiye’de zoraki koalisyon dönemi başlamış oldu. ANAP-DYP hükümetinin başarılı olamaması sebebiyle Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan hükümeti kurmakla görevlendirildi. Daha sonra Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi dönüşümlü başkanlık yaparak bir koalisyon hükümeti kurdular. Erbakan hükümetinin, üniversitelerde başörtülü öğrencilerin eğitim alamamalarını, insan haklarına aykırı bulması ve bu fikri savunması, başbakanlık konutunda iftar yemeği vermesi, Taksim’de cami yaptırma projesi, özellikle sol kesimin siyasal İslamcılıkla suçlamalarına yol açmıştı. Toplumun yapısında yer olan normal şeyler olan bu hareketler, demokratik rejimde olmamasına rağmen sol kesimle birlikte askeri bürokrasinin harekete geçmesine sebep olmuştu. Bu dönemde yapılan sanayileşme çalışmalarının yanı sıra endüstriyel mühendislikte de önemli adımlar atılmıştı. Bu adımların atılmasıyla birlikte kalkınan bir Türkiye’nin olması, dış mihrakları korkutmuş olacak ki harekete geçerek birçok faili meçhul cinayetler dizisi başlatıldı.

7. TÜRK DEMOKRASİSİNDE YENİ BİR YARA: 28 ŞUBAT SÜRECİ

Türk demokrasisi, 28 Şubat 1997-18 Nisan 1999 döneminde dış güçler tarafından yeniden sekteye uğratılmıştır. Hükümetin Atatürk’ün ilke ve yöntemlerinden uzaklaştığı, laikliğin hızlı bir şekilde yıpratılmaya çalışıldığı gerekçesiyle bazı tedbirlerin alınacağını söyleyen Genelkurmay Başkanlığı kamuoyunda algı oluşturmaya başlamıştı. Erbakan’ın basında yaptığı ‘ordu ile uyum içerisindeyiz’ açıklaması, genelkurmay genel sekreterliğince sert bir şekilde cevaplanmış; *‘Türk Silahlı Kuvvetleri yalnızca Atatürk’ün kurduğu laik cumhuriyete inanalar ve bu hedefe gönül verenlerle uyum içerisinde*³⁴, denilmişti. Böylece ordu ile siyasi iktidar arasında tüm köprüler atılmıştır. MGK, 28 Şubat tarihinde kamuoyuna ilan ettiği bildirgeyle, istifa hakkı bile verilmeden hükümet düşürülmüş, başörtülü milletvekilleri meclisten çıkarılmıştı. *DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, meclis kürsüsüne gelerek şu sözleri sarfetmişti: "Burası hiç kimsenin özel yaşam mekânı değildir. Burası devletin en yüce kurumudur. Burada görev yapanlar devletin kurallarına uymak*

³³ Erol Güngör, 2010, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 292.

³⁴ Günel, 2009, Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, Karakutu Yayınları, İstanbul, s. 369.

*zorundadırlar. Burası devlete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz!"*³⁵

Seçilmiş milletvekili olan Merve Kavakçı, başörtüsü sebebiyle meclisten kovulurken, daha öncesinde Fethullah Gülen'in o dönemde Necmettin Erbakan tarafından iftara çağrılmış olmasına rağmen gelmemesi dikkat çekici bir nokta idi. Bu nokta daha sonra yeni bir darbe teşebbüsü olarak karşımıza çıkacaktır. Erbakan hükümetinin istifası sonrasında hükümeti kurma görevi, Tansu Çiller'e değil Mesut Yılmaz'a verildi. Buna yönelik eleştirilere karşı Demirel, "Takdir Cumhurbaşkanı'nın diyor Anayasa. Yani benim takdirim." demiştir. Böylece yeni hükümeti ANAP-DSP-DTP koalisyonu kurmuş oldu. Bu dönemde Necmettin Erbakan, kapatılan partisine rağmen bu sefer Refah Partisi adı altında yeni bir parti kurmuştu. Fakat bu parti de irticacı etiketi altında kapatılmıştı. Necmettin Erbakan'ın yanında bulunan Recep Tayyip Erdoğan, parti içinde ciddi bir ayrışma yaşayarak yeni bir parti kurmuştu. 4 Ağustos 2001 yılında kurulan AKP, siyasi yelpazedeki yerinin muhafazakâr demokratlık olduğunu belirtmiştir. 2002 seçimlerinde Ak Parti'nin yüksek oy alması, özellikle CHP tarafında şok etkisi oluşturmuştur. Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili adaylığının yüksek seçim kurulunca kabul edilmemiş olması, büyük tepkiler uyandırmıştı. Fakat parti içinden Abdullah Gül seçilerek, 59. Dönem hükümeti kurmuştu. 59. Hükümet kendine bir çalışma planı çizerek harekete geçmiş ülke yararına birçok yenilik yapmıştır. Yollar yanında, hastaneler yaptırmış, sağlık alanında ve eğitim alanında yeniliklere gidilerek öğrencilere ücretsiz ders kitabı dağıtmıştı. YÖK sisteminde değişikliğe gidilerek, yeni üniversiteler kurulmuş, kılık kıyafet serbestliği getirilmişti. Yapılan yeniliklerde, en çok dış politikada sorun yaşanmıştı. 2004'te yapılan yerel seçimlerde AK Parti daha da güçlenerek çıkmış ve icraatlarına devam etmiştir. *Ak Parti Hükümetlerinin dört yıllık ekonomik performansını, özellikle makroekonomi açısından oldukça olumlu bulmak mümkündür*³⁶. Sağlık sorununda da önemli adımlar atan hükümet, kamu sağlık hizmetlerini tek çatı altında toplayarak sosyal ayrımı ortadan kaldırmış, ilaç fiyatlarında ciddi bir indirim uygulamıştı.

8. YAKIN DÖNEM DARBESİ: 15 TEMMUZ

Ak Parti'nin çalışmalarından rahatsız olan kesimler, geçmişte olduğu gibi harekete geçerek yeni bir darbeye giriştiler. Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bulunan bir grup asker, TRT binasını basarak spikere zorla muhtıra okutup yönetime el koyarak sıkıyönetim ilan edildiğini halkın sokağa çıkma yasağı olduğunu duyurdu. Birçok öğretmen, asker, üniversite öğretim üyeleri ve bir kesim halkın da destek verdiği bu olay, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın halkı sokağa çağırmasıyla halk ve polis dayanışması içinde bastırıldı. Halk, günlerce sokaklarda kalarak yeni bir darbe teşebbüsünü önleyip, hükümetin yanında oldu. Olaylar sonucunda 104'ü darbe yanlısı asker olmak üzere 300

³⁵ Bülent Ecevit, 2 Mayıs 1999, TBMM Meclis Genel Kurulu konuşması, Radikal, 3 Mayıs, 1999, Pazartesi, S. 933, s. 1.

³⁶ Ahmet Atılğan, 2006, "Ak Parti Hükümeti Ekonomik Alanda Başarılı", Haber Ajanda Dergisi, Ankara, Kasım, S. 8, s. 1.

civarında kişi hayatını kaybetti. 1491 kişi yaralandı, farklı rütbelerden 8036 asker gözüaltına alındı. Yargı ve sivil siyaset mensupları dâhil olmak üzere toplam gözüaltı sayısı 22 Temmuz tarihi ile birlikte 10 bini buldu. Bunun yanı sıra askerî, idari ve adli kurumlarda birçok kişi görevden alındı. Bu olayların arkasında Amerika ve İngiltere'nin maşa olarak kullandığı, yıllar önce Necmettin Erbakan'ın iftar yemeğine davet edilmesine rağmen bu iftara katılmayan Fethullah Gülen isimli kişi çıkmıştı. Yapılan araştırmalarla, yıllarca hükümet içine kendilerine hizmet edecek elemanlar yerleştirip kadro sahibi yapmak için birçok usulsüzlük yapıldığı belirlendi. Yeni ortaya çıkan araştırmalarda FETÖ terör örgütünün başında bulunan Fetullah Gülen'in mason localarına kayıtlı olması ne kadar ironiktir.

SONUÇ

Türkiye'nin tarihi incelendiğinde çok köklü bir geçmişe ve kültüre sahip olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin, yönetim şekli değişse de bir uzantısı olan Türkiye Cumhuriyeti tarih boyunca dış müdahalelerin baskısı altında kalmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı münevverleri, batının ilerleyişi karşısında bir eziklik yaşamışlar bunu aşılabilmek için batı gibi yaşamak gerektiğine karar vermişlerdi. Osmanlı üzerinde çıkarları olan yabancı devletler, okullar açmış ve kendi kültürlerinde eğitim verdiler. Bu okullarda yetişen çoğu okumuşlarımız, kendi ülkelerinin çıkarlarını korumak yerine ülkeyi bölmeye ve dağıtmaya çalışmışlardır. Özellikle mason localarına kayıtlı olan birçok aydın ve devlet adamı, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında rol oynamışlardır.

Bu mesele sadece devlet yönetimiyle sınırlı kalmamış, toplumun dini duygularında ve İslam Medeniyetinde yapılan ağır tahripler sonucu, halkın yönetimle arasının açılmasına sebep olunmuştu. Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmaya çalışan Abdülhamit'i hedef alan karalama projesi, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin yararına çalışan hükümet başkanlarına da yapıldı. Özellikle darbelerde askeri birliklerin kullanılıyor olması, İttihat ve Terakki zihniyetinin darbeci yanının hâlâ yaşıyor olduğunu gösterdi. Darbelerin arkasında, her zaman destekleyen bir dış gücün bulunması, devlet ve milletin bekası açısından önemli bir durumdur. Haç ve Hilal kavgasında, karşılıklı güçlü bir İslam devleti görmek istemeyen Haçlı zihniyetinin içerideki uzantıları devreye sokulmuştur. Okumuşların devşirilmesi, son dönemler başarıya ulaşan müdahalelerin kaynağı olmuştur. Ülkesinin geleceğini düşünenlerin, darbenin değil devletin yanında olması gerekirken, bizim ülkemizde tersi olmuştur. Hükümetler biraz istikrarlı şekilde ilerlediğinde yapılan darbeler, ülkenin istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olmuştur. Eğitim kurumları, yurtdışına gönderdiğimiz öğrencilerin yetiştirilmesi, ülke için çalışan vatansever üretimini sağlayamamıştır. Başka ülkelerin çıkarları için çalışabilen okumuşların varlığı, kültür ve benlik kaybımızın göstergesi durumundadır.

Yerli, bilinçli bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Eğitim kurumlarında vatan, millet bilincinin verilmesi, geleceği kuracak okumuş zümrenin, kendi kültür ve medeniyetine

sahip çıkan nesillerin ülkeye sahip çıkması gerekmektedir. Okumuşlarda darbelere karşı tarih bilincinin gelişmesi önceliğimiz olmalıdır.

KAYNAKÇA

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 490.01.5.27.17.4, 5/17, 22 Eylül 1945; BCA, 010.09.90.276.1.66, 90/1.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), YA-HUS.00376.00151.002.001, 9 Ağustos 1321; **BOA**, ZB.00602.00049.003, 63/50, 31 Nisan 1325.

AHMAD, Feroz, 2004, İttihat ve Terakki 1908-1914, Kaynak Yayınları, İstanbul.

ATILGAN, Ahmet, 2006, “Ak Parti Hükümeti Ekonomik Alanda Başarılı”, Haber Ajanda Dergisi, S. 8, Kasım 2006.

AKŞİN, Sina, 2007, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt, 1992, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara.

BAŞGİL, Ali Fuad, 1966, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, Yağmur Yayınevi.

DEMİR, Yaşar, 2007, 'Jön Türkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar', Dergi Park Akademik, c. I, S. 2, Yaz 2012.

ERDOĞAN, Mustafa, 2005, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitapevi, Ankara.

ERİM, Nihat, 2007, 12 Mart Anıları, YKY, İstanbul.

GÜNGÖR, Erol, 2010, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Yayınları, İstanbul.

GÜNAL, Erdoğan, 2009, Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, Karakutu Yayınları, İstanbul.

HANİOĞLU, Şükrü, 1981, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul, Üçdal Neşriyat.

HANİOĞLU, Şükrü, 1989, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, İletişim Yayınları, İstanbul.

HEPER, Metin, 2004, Türkiye Sözlüğü, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

KISA, Ahmet, 2012, Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi (1876-1878), Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, 2007, Ulu Hakan II. Abdülhamid Han, İstanbul Büyük Doğu Yayınları, 15. Basım.

KUTLU, Aydoğan, 2011, Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye’deki Evrimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MARDİN, Şerif, , 2004, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖYMEN, Örsan, 1986, Bir İhtilal Daha Var 1908-1980, Doğan Kitapevi, İstanbul.

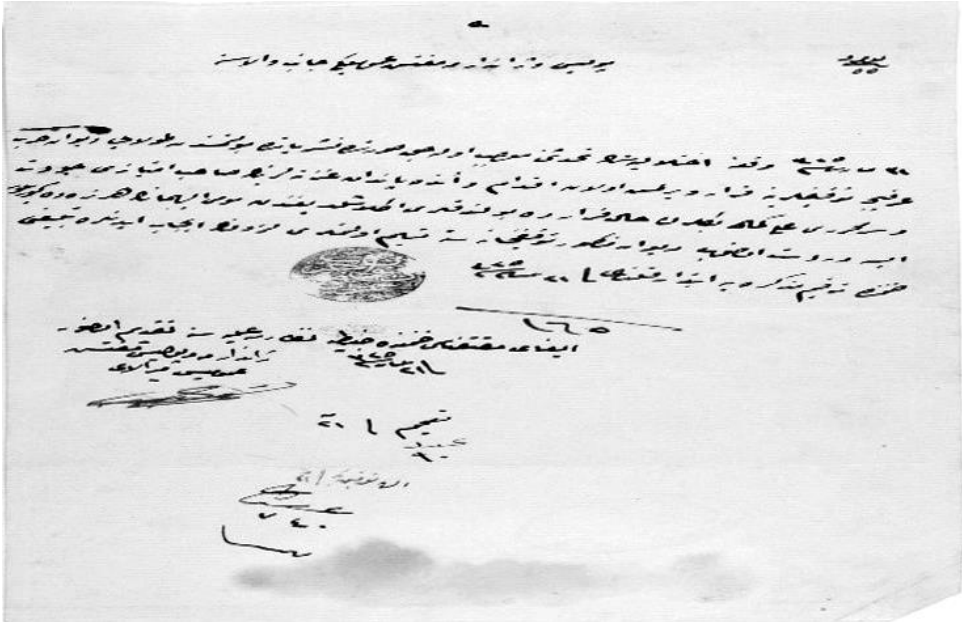
ÖZTUNA, Yılmaz, 2008, II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

SÖĞÜTLÜ, İlyas, 2012, Jön Türkler ve Türkiye’nin Batılılaşması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1944, ‘V. Murad’ı Tekrar Padişah Yapmak isteyen K. Skalyeri-Aziz Bey Komitesi’, BELLETEN, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, 1990, 12 Eylül Karşı Devrim, Evrim Yayınları, İstanbul.

şahsın velev pederi veya büyük pederini dahi olsun götürmeye kalkışması Nuri Çavuş namında bir şahsa da burada polis yazdırmak için memlekete gidip gelmek üzere komiser-i mumaileyh tarafından pederi merhum Mehmed'in tezkire-yi müruriyesini sahte olarak bera-yı istimal vermiş, Reşat Efendi adamlarından Nazif, cemâliye iki şahısla görüşüp konuşmuş, Nazif'in serhoşluğu himaye etmek ve birlikte arabada gezmek ve cemâliye alenen adam dövdmek ve madrubları davasından vazgeçirmek için tevazuğ eylemek ve ol babdaki evrak-ı resmiyeyi yırtmak ve Cemal'i her zaman karakolda bulundurup serairi hükümete vakıf eylemek ve şu suretle efendinin vekili umuru olup ona öteden beri taht-ı tarassud ve takibde bulunan Kadıköylü Ahmet Bey'e ita'-yı malumat eylemek ve Fuad'ın adamı olduğu gerek memuriyeti zabıta ve gerek karyesi ahalisinin ekserince malum olan Cemil nam şahsın Kolağası Necati Efendi namında biri ile enva-yı rezaleti asakir-i şahanesi memuriyeti zabıtaya tecavüzat-ı ihsaniye ile hakareti üzerine derdest olunarak Necati Efendi kışlay-ı hümayuna ve Cemil de Kadı Karyesi merkezine gönderilmiş olduğu halde oradan selleme hüsselam bırakmak gibi rıza-yı hümayuna mugayir ahval-i seyriyesine evrakı resmiye ile tahakkuk olup cümlesi mahfuz olduğu ve icrası icrayı menutu ferman-ı hümayun bulunduğu maruzdur. Ol babda emr ü ferman hazreti menlehül emrindir. 9 Ağustos 1321 Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi”.

Ek 2: BOA, ZB.00602.00049.003. 31 Mart Vakasından sonra İkdam gazetesinin kapatılması için çıkan karar raporu:

Belge Transkripti: “Numara 55.

Polis ve Jandarma Müfettiş-i Umumiliği canibi valasına. 31 Mart 1325 vaka-yı ihtilaliyesinin taahhüsünün mucib olacak surette neşriyatta bulunmasından dolayı Divanı Harbi Örfice tevkiflerine karar verilmiş olan İkdam gazetelerinin sahib-i imtiyazı Cevdet ve sermuharir Ali Kemal Bey'lerin hal-i firarda bulundukları anlaşıldığından mumailayhimanın her nerede görülür ise derdest olunup divan-ı mezkûr tevkifhanesine teslim olunmaları lüzumunun icap edenlere tebliği zımında terkinin muzakereye ibtida kılındı. 31 Nisan 1325 içfayı muktezası zımında Zabtiye Nezaret-i aliyesine takdim olunur. Jandarma ve Polis Müfettiş-i Umumisi Miralay (imza).

490	01			5	27	17
-----	----	--	--	---	----	----

Bu durum karşısında Parti Divanı Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün hareketlerini, Tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan Parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretile Partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan Partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhalefetle birleşerek Partiyi yıkmaya çalışmak mahiyetinde görmüş ve Tüzüğün 147, 148 ve 149 uncu maddeleri gereğince her ikisinin Partiden tard edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oy birliğile varmıştır.

Aslının aynıdır.

22. IX. 1945

Ek 3: BCA, 490.01.5.27.17.4 numaralı Adanan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden çıkartılmasını gösteren arşiv belgesi.

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEPİN RUHSATI

Yüksek Adalet Divanında yapılan duruşması sonunda
ölüm cezasına çarptırılan ~~H-T-H-S-M~~ oğlu-1899-----
doğumlu ~~ADNAN MENDERES~~ hakkındaki ceza 17-9-961
tarihinde infaz edilmiş olmakla C.M.U.K. nun 152 nci
maddesine göre defnine ruhsat verildi. 17-9-961.

Mufasa kayıtlı olduğu yer ;
Aydağ Vilayeti

(11929)

010	09			90	276	1
-----	----	--	--	----	-----	---

66

Ek 4: BCA, 010.09.90.276.1.66. Adnan Menderes' in idam kararını gösteren Arşiv belgesi.

KÜLTÜREL DARBE İDEOLOĞU ABDULLAH CEVDET VE DÜŞÜNCE HAYATI

Sümeyye Melek ÖNCEL *

ÖZET

Çalışmada kısaca Abdullah Cevdet'in de içinde bulunduğu Jön Türklere dair bilgi verildikten sonra Abdullah Cevdet'in doğumuyla birlikte hayatı ve hayatına yön veren mühim olaylar, düşünceleri değerlendirilecektir. Ardından eserleri ışığında oluşan düşünce yapısına değinilecektir. Ayrıca Atatürk inkılaplarına Abdullah Cevdet'in etkisi ve bu inkılapları savunurken dayandığı düşünceler hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Jön Türkler, Abdullah Cevdet, Materyalizm, Batıcılık, İnkılaplar.

AN IDEOLOG OF CULTURAL COUP ABDULLAH CEVDET AND HIS INTELLECTUAL LIFE

ABSTRACT

The study aims at evaluating the Abdullah Cevdet's life with people and ideologies that influenced him alongside the Jeune Turcs he is adhered to. Moreover, his mindset will be regarded in line with his works. Furthermore, the influence of Ahmet Cevdet over the reforms of Atatürk and the fundamentals of these reforms will be clarified.

Keywords: Young Turks, Abdullah Cevdet, Materialism, Westernization, Reforms.

GİRİŞ

Jön Türkler, II. Abdülhamit dönemindeki siyasi muhalefet hareketleri ile bu hareketlere katılan kişi ve gruplar için Avrupalıların kullandığı bir tabirdir. Bu gurubun hepsini kapsayan bir ideolojiden bahsedilemezse de ortak noktaları; II. Abdülhamit rejiminden duyulan hoşnutsuzluk ve bu rejimi devirerek yerine meşrutî bir rejim tesis etme arzusudur. Jön Türklerin dünya görüşünü, pozitivizm ve biyolojik materyalizm kuvvetli şeklide etkilemiş, önde gelen bazı liderleri, ilk dönemlerde siyasi amaçtan ziyade, toplumsal gelişmeyi engellediğini düşündükleri dinin yerine bilimi hâkim kılma gibi bir fikrin peşinde koşmuşlardır¹.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi smyymlk42@gmail.com

¹ M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türkler", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul 2001, s.586-587; Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat Terakki, Ankara 1998.

Tanzimat Dönemi'ndeki yeniliklerle, batılılaşma sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak Tanzimat'ın başarısızlığı, Osmanlı aydınını yeni yollar aramaya yöneltmiştir. Bu yeni düşünce akımlarından hoşnut kalmayan padişahların baskı altında tuttuğu Jön Türkler, Batılıların destekleri ve aydınların yoğun çalışmaları sonucunda yönetime yön vermeye başlamışlardır. Yeni açılan mekteplerde yetişen gençlerdeki hoşnutsuzluk ve yurtdışında bulunan aydınların yoğun etkinlikleri sonucunda gizli cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Bu cemiyetlerden biri de Abdullah Cevdet'in de kurucularından olduğu İttihat ve Terakki Cemiyetidir².

Abdullah Cevdet'in Hayatı

Abdullah Cevdet, Jön Türk fikir adamı, şair ve siyasilerindendir. 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğmuştur. İlköğrenimini Hozat ve Arapkir'de yapmıştır. Askeri Rüşdiye ve Kuleli Askerî Tıbbiye İdadisi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye kaydolmuştur³. Materyalizmin hâkim olduğu bir dönemde Fransa'dan bu okula getirilen kitaplar ve öğretmenler dolayısıyla Mekteb-i Tıbbiye, biyolojik materyalist eğilimlerin bulunduğu ve materyalist görüşlerin kolay kabul edildiği bir yer olmuştur⁴. Abdullah Cevdet, ailesinde dinî eğilim kuvvetli olan, başlangıçta arkadaşları arasında dinine bağlı biri olarak tanınan birisidir. Fakat bu çevreden etkilenmiştir⁵.

Tıbbiye öğrenimini yaptığı sırada tanıştığı İbrahim Temo, ona Felix Isnard'ın Spritualisme et Materyalisme adlı kitabını okumasını tavsiye etmiş ve dindar olan bu gençte kitap, şüphe uyandırmıştır. Son sınıfta okuduğu Louis Buchner'in, Madde ve Kuvvet adlı kitabı, fikir ve inançlarında köklü değişmelere sebep olmuştur⁶.

3 Haziran 1889'da tıbbiyeli arkadaşları İbrahim Temo, İshak Sukutî, Mehmet Reşit ile birlikte, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer almıştır⁷. Gizli cemiyette, Abdülhamit karşıtı faaliyetlerde bulunulması, insanlara bunun gösterilmesi, milleti kurtarmak için yapılacak fedakârlıklardan çekinilmemesi, cemiyetin maksadını gizli tutup arkadaşların ele verilmemesi şeklinde esaslar düzenlemişler ve bu esaslara hizmet etmeye yemin

² Selami Kılıç, II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılabının Fikir Temelleri, Erzurum 1998.

³ M. Şükrü Hanoğlu, "Abdullah Cevdet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. I, İstanbul 1988, s. 90; Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul 2014, s. 290; Süleyman Hayri Bolay, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi", Türkler, c. XIV, Ankara 2002, s. 539.

⁴ Cemal Güzel, "Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. XIX, Ankara 2002, s. 66.

⁵ Hanoğlu, Abdullah Cevdet, s. 90.

⁶ Ülken, Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 290; Bolay, Düşünce Tarihi, s. 539.

⁷ Hanoğlu, Abdullah Cevdet, s. 90; İbrahim Temo, İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları, İstanbul 2000, s. 13-15; Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, İstanbul 1948, s. 62; Süleyman Kâni İrtem, Yıldız ve Jön Türkler İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi, İstanbul 1999, s. 13.

etmişlerdir⁸. Zamanla cemiyet içinde bulunanlar arasında, fikrî farkların ortaya çıkmasıyla Abdullah Cevdet'in de aralarında bulunduğu cemiyetten ayrılmalar yaşanmıştır.

O, okuldaki siyasi faaliyetleri dolayısıyla birkaç defa okul idaresi tarafından tutuklanmış ve mektepte hapis yatmıştır. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuş, Haydarpaşa Hastahanesi'nde göz doktorluğu yardımcılığına tayin edilmiştir. Daha sonra geçici görevle kolera mücadelesi için Diyarbekir'e gönderilmiştir. Burada da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti için çalışmalarına devam etmiş, aralarında Ziya Gökalp'in de bulunduğu pek çok kimseyi teşkilata üye kaydetmeyi başarmıştır⁹.

Abdullah Cevdet, İstanbul'a dönünce yaşanan olaylar sonrasında cemiyetin yayınlayıp dağıtmayı düşündüğü beyannameyi kaleme almıştır. Bu sırada bazı faaliyetleri ile dikkat çekmiş, İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Adapazarı Redif Taburu tabipliğine tayin edilmiştir. Ancak görevine gitmeden beyanname dolayısıyla yapılan soruşturma sonucu, erbab-ı fesaddan olduğu tespit edilerek, bazı arkadaşlarıyla birlikte tutuklanmıştır. Sonrasında da meclis kararı ile Trablusgarp'a sürülmüştür¹⁰. Burada da cemiyet için faaliyetlerine devam etmiştir. Mizan, Meşveret dergilerine, imzasız ya da Bir Kürt takma adı ile yazılar göndermiştir. 1897'de Trablusgarp'tan Tunus'a, oradan da Fransa'ya kaçmıştır. Cenevre'de İshak Sukuî ile Osmanlı adlı dergiyi çıkarmıştır.

1898'de Cenevre'den Almanya'ya gitmiş, daha sonra Osmanlı Devleti'nin isteği sonucunda buradan çıkarılmış ve Cenevre'ye dönmüştür¹¹. Aleyhte çalışıyor ve sürgünden kaçmış olmasına rağmen Viyana Büyükelçiliği'nde Türkiye'nin resmî hekimi olmuştur¹². Bu sırada yılda 15.000 Frank alıyor olması, İttihatçılar tarafından kötüye yorumlanmış ve daha o zaman aralarının açılmasına sebep olmuştur¹³. Ayrıca cemiyet sandığından verilen parayla göz ihtisas stajını yapmaya başlaması da eleştirilmiştir. Kahire'ye yerleşip oradaki Jön Türk şubesini idare etmesi istendiği halde, Paris'ten ayrılamaması şahsî işlerini umuma ait hizmetlere tercih ettiği düşüncesini doğurmuştur¹⁴. Ayrıca aldığı maaşları önceleri cemiyete gönderirken sonradan göndermemesi dolayısıyla, teşkilattaki arkadaşları tarafından şahsî davrandığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir¹⁵.

Abdullah Cevdet'in, Paris'te kaldığı süre içinde dergiye gizlice yazı yazdığını fark eden Paris Sefiri Salih Münir Paşa, tahsisatını kesmiştir. Dergiye yazı yazmayacağı sözü üzerine, tahsisatı geri verilen Abdullah Cevdet, yine gizlice yazılarını yazmaya devam etmiştir¹⁶. Bu dönemde faaliyetleri dolayısıyla kendisine İstanbul'a dönmesi söylendiği

⁸ İrtem, İttihat ve Terakki, s. 13.

⁹ Haniöğlu, Abdullah Cevdet, s. 90.

¹⁰ A.g.e, s. 90.

¹¹ Ülken, Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 352.

¹² BOA, BEO , Tarih: 24.Ca 1317 Dn: 1379.

¹³ Ülken, Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 352.

¹⁴ Kuran, İttihat ve Terakki, s. 108.

¹⁵ Şükrü Kaya Gökozanoğlu, Jöntürklerin Birkaçının Biyografisi, İstanbul 1936, s. 8.

¹⁶ Haniöğlu, Abdullah Cevdet, s. 91; Gökozanoğlu, Jöntürkler, s. 8.

halde, bunu kabul etmediği için görevinden uzaklaştırılmıştır¹⁷. Daha sonra Viyana'dan sınır dışı edilmiş ve Paris'e gitmiştir. Burada Ahmet Rıza ve arkadaşları saray tarafından teklif edilen görevi kabul etmesini harekete ihamet kabul ettiklerinden kendisini aralarına alamayacaklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Cenevre'ye geçmiş ve Osmanlı mecmuasını burada tekrar yayınlamaya başlamıştır¹⁸.

Cenevre'de 1904'te *İctihat* Matbaası'nı kurmuş ve *İctihat* dergisinin ilk sayısını çıkarmıştır. Ayrıca Kütüphane-i *İctihad*'ı kurmuştur. Bu dönemde II. Abdülhamit ile hükümet erkânı hakkında, çirkin ifadelerle eleştirilerde bulunduğu Bir Rüya adlı eserini yayınladığı için de İsviçre'den sınır dışı edilmiştir. 1905'te Mısır'a geçen Abdullah Cevdet, *İctihad*'ı orada yayınlamaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleriyle olan anlaşmazlıkları dolayısıyla Mısır'da kalmayı tercih etmiştir¹⁹. Bunların yanı sıra yine Mısır'da yayınladığı *Kahriyat* adlı risalesinin ithal ve neşri de yasaklanmıştır²⁰.

1910 yılı sonunda İstanbul'a dönen Abdullah Cevdet, *İctihad*'ı 24. sayısından itibaren burada yayınlamaya başlamıştır. II. Meşrutiyet sonrasındaki siyasî faaliyetlere Abdullah Cevdet, Osmanlı Demokrat Fırkası'nın ikinci başkanı olarak katılmıştır. Bu fırka, Hürriyet ve İtilaf'a katılınca, siyasî faaliyetlerini azaltmıştır. Daha sonra Mütareke'ye kadar siyasette geri planda kalmayı tercih etmiştir. Partinin yayın organı olan dergilerde yazılar yazmıştır. Mütareke'nin ilan edilmesiyle Abdullah Cevdet, yeniden siyaset ve yayın sahnesine çıkmıştır²¹. Bu arada İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ilk nizamname taslağını yazmış ve kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca İngilizlerle işbirliği yapan Kürt Teali Cemiyeti'nde de önemli roller üstlenmiştir. Açıkta etnik ayrımcılık müdafaasında bulunmasa da çeşitli Kürt dergilerinde yazılar yazmıştır. Ancak *Jin* gazetesi ve *Jin* dergisinde yayınlanan yazılarında, bu fikirlerini açıkça ortaya koymuştur. Etnik farklılık ve özelliklerin uygulanmasını istemiştir. Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu vilayetlerde, kendi istiklallerini temin için Wilson İlkelerinin uygulanmasını istemiştir²².

İstiklal Harbi'nden sonra Abdullah Cevdet, yeni yönetimi öven yazılarıyla yayın faaliyetini sürdürmüştür. Ancak Mütareke dönemindeki ayrılıkçı siyasî faaliyet ve yazıları, işgal kuvvetleriyle olan ilişkileri ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin beyannamesini imzalamış olması sebebiyle Âlî Karar Heyeti, kendisinin bir daha devlet hizmeti almasını yasaklamıştır. Bundan sonra Abdullah Cevdet, kendisini tamamen *İctihad*'ın yayımına vermiştir. Bu dönemde önemli materyalist eserler de yayımlamıştır. 29 Kasım 1932'de ölmüştür.

¹⁷ BOA, İ.HUS., Tarih: 06 S 1328 Dn: 109.

¹⁸ Hanioğlu, Abdullah Cevdet, s. 91; Gökozanoğlu, Jöntürkler, s. 8.

¹⁹ Ülken, Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 353; Hanioğlu, Abdullah Cevdet, s. 91; Gökozanoğlu, Jöntürkler, s. 9.

²⁰ BOA, DH.MKT., Tarih: 21 Ra 1326 Dn: 1249.

²¹ Hanioğlu, Abdullah Cevdet, s. 92.

²² Bolay, Düşünce Tarihi, s. 539-540; Hanioğlu, Abdullah Cevdet, s. 93.

B. Eserleri ve Düşünce Hayatı

Türkiye’de Doğu-Batı klasiklerinin tanınmadığı bir dönemde bu eserleri tanıtmak için çaba gösteren kişi, Abdullah Cevdet olmuştur. Abdullah Cevdet’in tercüme eserlerinden oluşan çalışmaları, üç gruba ayrılabilir. Birinci grup, Doğu ve Batı edebiyatının klasiklerinden yapılan çevirilerden oluşmuştur. Bu çevirileri, Shakspeare, Ömer Hayyam gibi edebî kişiliklerden yapmıştır. İkinci grup, İslamiyet ve dini geleneklere dair çevirileri olmuştur. Bunların başında Dozy’nin *İslamiyet Tarihi*’dir. Dozy’nin Hz. Peygamberin hayatını marazi psikoloji ile açıklamaya çalışması, dini inançlara tecavüz olarak görülmüş ve bu çeviri büyük tepki almıştır. Üçüncü grup ise, Abdullah Cevdet’in sosyal reformlara ait fikirlerinin oluşmasında etkilendiği yazar ve eserlerden oluşur. Bu alanda özellikle Gustave Le Bon’dan etkilenmiştir. Makalelerinin birçoğunda ona dayanmış ve Le Bon’un fikirlerini Türkiye’nin o günkü sosyal meselelerine uygulamaya çalışmıştır. Henüz gençken Le Bon’un eserlerini çevirmeye başlamış, hayatı boyunca da onun eserlerini tanıtmıştır²³.

Abdullah Cevdet, 1890-1891 yılları arasında yazdığı şiirlerinin bir kısmını dini duyguların etkisiyle kaleme almıştır²⁴. Taluat’ın başındaki Taat-ı Şerif’te Peygamberi son derece övmüştür. Bunun yanı sıra Fransız edebiyatı yazarlarından etkilendiği şiirler de yazmıştır. İlk fikir eseri olan *Dimağ* (Beyin) 1895 yılında yayınlanmıştır²⁵. Daha sonra bir felsefe ansiklopedisi niteliğinde olan ve İslam âlimleriyle biyolojik materyalist filozofların fikirlerini bağdaştırmaya çalıştığı *Fünûn ve Felsefe* adlı çalışmasını hazırlamıştır²⁶. Bu eserde Abdullah Cevdet, Allah’ın her sıfatının aslında insanları bilimsel araştırmalar yapmaya teşvik ettiği gibi fikirler dile getirmiştir. Dini, bir sosyal eğitim aracı saymıştır²⁷.

1895’te Schiller’den çevirdiği, *Guillaume Tell*’e yazdığı ön söz, Jön Türk çevrelerinde büyük rağbet görmüş ve *İki Emel* adıyla risale olarak yayımlanmıştır²⁸.

Abdullah Cevdet, Gustave Le Bon’un halk psikolojisi ile ilgili kitabı *Ruhu’l-Akvam*’ı, *Milletlerin Ruhu* adıyla yayımlamıştır. Toplumsal konularda halkın, doğru kararlar veremeyeceğini söyleyip, seçkin aydınların halkı yönetmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre bu dâhileri ortaya çıkaracak araç eğitimidir. “Avamın ilmi dindir, havâsın dini ilimdir”, demiştir. Gustave Le Bon’un pozitivizmi ve bilimciliği yanı sıra, onun kitlelere duyduğu güvensizlikten ve otoriter yönetime eğiliminden de etkilenmiştir²⁹. Yine aynı fikir adamının etkisinde kalarak melezleşme teorisi ile Türk ırkı hakkında yeni bir teklifte bulunmuştur. Uzun tarihi süre içerisinde ihtiyarlamış olan ırkın; yeni, canlı ve dahi elemanlar yetiştirebilmesi için, daha üstün bir ırkla karışması gerektiği fikrini savunmuştur.

²³ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 355-356.

²⁴ Emel Koç, “Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Yansımaları”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 2, Kasım 2009, s. 80.

²⁵ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 351.

²⁶ Hanioglu, *Düşünce Tarihi*, s. 90.

²⁷ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 2002, s. 230-231.

²⁸ Hanioglu, *Abdullah Cevdet*, s. 10.

²⁹ Sacit Kutlu, “İkinci Meşrutiyet Döneminin Düşünce Akımları”, <http://www.obarsiv.com/cağdas-turkiye-seminerleri/0708.html>, 19 Ocak 2008, s. 5.

Dünyanın en genç milletin Amerika olduğunu, oradan damızlık getirerek, Türkleri melezleştirip gençleştirmenin mümkün olduğunu söylemiştir. Bu fikrini Cumhuriyet hükümetine teklif etmiş ancak düşüncesi ilgi görmemiştir³⁰.

Abdullah Cevdet, Eylül 1904'te etkisini uzun yıllar sürdürecektir olan *İctihat* mecmuası ve aynı adı taşıyan yayınları kurmuştur. *İctihat* bu dönemde on altı sayfası Türkçe, geri kalan on altı sayfası yabancı dillerde yayımlanan ve Jön Türk hareketi içinde siyaset yerine kültüre ağırlık veren tek mecmua olmuştur³¹. Derginin ilk sayısı Fransa'da çıkmış ve 28 yıl yayın hayatına aralıksız devam etmiştir. Abdullah Cevdet, birinci sayıdaki makalesinde fikirlerini ve yayın maksadını dile getirmiştir³². Abdullah Cevdet'in büyük tepkiler alan, bazen Jön Türk neşriyatını dahi eleştirdiği yazıları, bu mecmuada yayımlanmıştır. Osmanlı hanedanının gerekli olmadığı fikrini ortaya atan yazısı bunlardan birisi olmuştur³³. Bunun dışında *İctihat*, yayımlanan din aleyhtarı makaleler dolayısıyla birçok defa kapatılmış³⁴, ancak değişik adlarla çıkmaya devam etmiştir.

Abdullah Cevdet'in laikleşme politikasının ilk temellerini *İctihat*'ta görmek mümkündür. Genel olarak *İctihat*'da Atatürk devrimlerinin öncülüğünü yaptığı sayılan birçok konu bulunmuştur. Kadın haklarına verilen önem, saltanat kurumuna olan kuşku ve Batı klasiklerinin anlaşılabilirliği takdirde Batı'ya yaklaşılabilirliğini savunması gibi fikirlerine yer verilmiştir. İnkılaplar dışında Atatürk ile paralel diyebileceğimiz diğer bir görüşü, maneviyatı besleyen unsurların, dinin dışında aranması gerektiğini dile getirmesi olmuştur³⁵.

Abdullah Cevdet, 1912 Eylül'ü sonu itibariyle başlayıp Trabzon'da noktlanan bir inceleme seyahati gerçekleştirmiştir. Sırasıyla Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon şehirlerinde incelemelerde bulunmuştur. *İctihat* mecmuasının 67, 69 ve 70. sayılarında seyahat ve buna dair notları yayımlanmıştır. Samsun, Ordu, Trabzon için yazdığı notları özellikle şehir tarihçiliği açısından önemlidir³⁶.

Abdullah Cevdet, dinin gereksiz olduğunu ve bilimle uyuşmadığını göstermek için Hollandalı Oryantalist Dozy'nin İslam'a ve Hz. Peygambere ağır eleştiriler yönelttiği iki ciltlik kitabını tercüme edip takdim yazarak yayımlamıştır. Bu çeviri dolayısıyla adı 'Dinsiz Filozof'a çıkmıştır³⁷. Bu çeviride eserden çok, Abdullah Cevdet'in İfade-i Mütercim başlıklı altı sayfalık takdim yazısı tepki çekmiştir. Bu kısımda yazar, Müslümanların yazdığı İslam tarihi kaynaklarının tamamının taraflı olduğu, gerçekleri yansıtmayıp zorba idarecilerin baskıları sonucu tahrif edilerek yazıldığı şeklindeki düşüncelere yer vermiştir.

³⁰ Bolay, Düşünce Tarihi, s. 540.

³¹ Hanioglu, Abdullah Cevdet, s. 91.

³² Ülken, Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 353.

³³ Hanioglu, Abdullah Cevdet, s. 92.

³⁴ BOA, Y..EE..KP.,Tarih: 22 B 1322 Dn: 22.

³⁵ Şeref Mardin, Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908, İstanbul 2002, s. 228.

³⁶ Ersin Müezzinoğlu, "Dr. Abdullah Cevdet'in Samsun, Giresun, Ordu ve Trabzon Seyahat Notları", Turkish Studies, S. 7/3, Ankara 2012, s.1856.

³⁷ Kutlu, Düşünce Akımları, s.5.

Dozy'nin eserinde dile getirilen gerçeklerin, hiçbir bağınazlığa düşmeden kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Dozy'nin de iyi bir Müslüman olduğunu ileri sürmüş ve Dozy'nin Müslümanlığına işaret ederken ed-Dinü el-mu'âmeletü (din davranıştır) şeklindeki rivayeti kullanmıştır. Dini değerlerle alay edildiği gerekçesiyle eser, toplumun her kesiminden büyük tepki almıştır³⁸. Bunun dışında Abdullah Cevdet'in eserin sonuna koyduğu zeyl kısmında söyledikleri de büyük tepki çekmiştir. Bu kısımda yer verdiği nazarlarda, İslam'ın Arap ihtiyaçlarına göre biçilmiş kaftan olduğunu bu bölgenin dışına çıkıldığında değiştiğini, âlimlerin aslında cahil olduğunu, İttihad-ı İslam'ın İslam için zararlı olduğunu, dini konularda mutlaka islahat yapılması gerektiğini ve bunun için de bir Luther'e ihtiyaç olduğunu söylemiştir³⁹.

Dozy'nin eseriyle birlikte dini değerlerle alay ettiği gerekçesiyle tepki çekmesi üzerine Abdullah Cevdet, kalan nüshalardan İfade-i Mütercim adlı takdim kısmını çıkarmıştır. Daha sonra bu fikirleri savunmadığını, amacının Dozy'nin eserini ilim adamlarının dikkatine sunarak onların İslam'a yönelik tenkitleri duyup cevap vermelerini sağlamak olduğunu söylemiştir. Tepkiler devam edince 1910 yılında İbrahim Hakkı Paşa kabinesi kitabın yasaklanmasına karar vermiş, kalan nüshalar yakılmış ya da Galata Köprüsü'nden denize atılmıştır⁴⁰.

Abdullah Cevdet'e, eser dolayısıyla en sert tepkilerden biri, Mehmet Akif'ten gelmiştir. Akif, dine hücum ederek halk arasında fitne çıkarması sebebiyle Abdullah Cevdet'in ehli imandan sayılamayacağını savunmuştur. Bu çalışmanın önemini vurgulayan ilk müspet yazı ise *İçtihat*'ta yayımlanmıştır. Bu yazıda Dozy'nin İslam tarihi dönemlerini tarafsız bir şekilde tasvir ettiği söylenmiştir. Esere yasak gelince yine *İçtihat*'ta Ebu'z-Ziya Tevfik'in eser ve mütercimi savunan ve eleştirileri cevaplayan Tarih-i İslamiyet adlı makalesine yer verilmiştir⁴¹.

Çok sayıda telif ve tercüme kitap neşreden Abdullah Cevdet'in telif eserlerinin sayısı kırk altıya, tercümelerinin sayısı da otuza yakındır. Tıpla ilgili olanları dışındaki önemli bazı eserleri şunlardır: *Mahkeme-i Kübra*, *İki Emel*, *Hadd-i Te'dib*, *Ahmet Rıza Bey'e Açık Mektup*, *Fünûn ve Felsefe*, *Bir Hutbe*, *İstanbul'da Köpekler*, *Yaşamak Korkusu*, *Cihân-ı İslâma Dâir Bir Nazar-ı Târihî ve Felsefî*, *Âdâb-ı Muâşeret Rehberi'dir*⁴².

Abdullah Cevdet, gerek Osmanlı toplumunun gerekse tüm İslam toplumlarının geri kalmasında en önemli etken olarak İslam'ı görmüştür. Toplumun ilerlemesinde biyolojik materyalizmin önemli bir katkı sağlayacağını düşünerek zamanla dinin yerini biyolojik anlamda materyalizmin alacağını ispatlamaya gayret etmiştir⁴³. Dinin ortadan kalkmasını

³⁸ Hanoğlu, Abdullah Cevdet, s.91-92; İbrahim Hatipoğlu, "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyetine Yöneltilen Tenkitler", İslam Araştırmaları Dergisi, S.3, _1999, S.201-202.

³⁹ Bolay, Düşünce Tarihi, s.539.

⁴⁰ Hatipoğlu, Dozy'nin Tarih-i İslamiyetine Yöneltilen Tenkitler, s.202,204.

⁴¹ A.g.e, s. 208.

⁴² Hanoğlu, Abdullah Cevdet, s. 93.

⁴³ Koç, Materyalizmin Türkiye'ye Girişi, s. 81.

sağlayacak kişilerin ileri eğitim sonucu yetişeceğini ileri sürmüştür. O, dinin birliği sağladığına, halk nazarındaki itibarına inanmış fakat ahiret hayatına inanmamıştır. Abdullah Cevdet'e göre; ilim havasın dinidir, din avamın ilmidir⁴⁴.

Abdullah Cevdet, ülkeye yeni bir çağdaşlaşma modeli getirmeye çalışmış; insan, devlet ve toplumla ilgili konuları Batıcı anlayışla çözmeyi istemiştir. Batıdan getirdiği bilgilerin geniş halk kitlelerine yayılmasında ve yaptıklarını meşrulaştırmak yolunda dini vasıta olarak görmüş, düşünceleri Batılılaştırmaya çalışmıştır⁴⁵. Batı Medeniyetini her yönüyle benimseyerek ona katılmak gerektiğini vurgulamıştır. Avrupa'yı her şeyi ile kabul etmeyi ilerililik, geleneğe bağlı kalmayı ise gericilik olarak nitelendirmiş, Doğu'dan gelen her şeyi geri bulmuştur. Ona göre kadın toplumdaki yerini gereği gibi almamıştır. Kadınların örtünmesinin gerçek Müslümanlıkla ilgisi olmadığını iddia etmiş; "Müslümanlık ne çarşaf içindedir, ne de serpuş altındadır. Müslümanlık işlerde ve fiillerdedir. Hatta kalplerde bile değildir." demiştir⁴⁶.

Batı'yı ilmin, irfanın, gücün, kuvvetin beşiği olarak değerlendirmiş, Avrupa'ya düşmanlık beslemenin bu değerlere düşmanlık beslemek anlamına geleceğini, bunun da Türk toplumunun felaketi olacağını belirtmiştir. Abdullah Cevdet, iki toplumu karşılaştırmasında Müslüman Türk toplumunun dünyayı algılayışını ve yaşam felsefesini sorgulamıştır. Batılı toplumların iş ve çalışma ahlakı açısından geldikleri nokta ile Türk toplumunun içinde bulunduğu ataleti karşılaştırarak bu farkı âlim-cahil, kuvvet-zayıf, zengin-fakir kavramları ile vurgulamıştır. Toplumun kötü gidişten kurtulabilmesinin yolu da Batı'ya düşman olarak kötüleme yerine, oradaki bilimi, teknolojiyi ve özellikle anlayışı en kısa zamanda kavramak gerektiğini savunmuştur. Batı medeniyetine karşı toplumda olumsuz algının oluşmasına sebep olarak dönemin hoca ve ulemasını göstermiş, dinimizin ve Kuran-ı Kerim'in ayetlerinin kullanıldığını dile getirmiştir⁴⁷.

Abdullah Cevdet, Batılılaşmayı sadece Batı'nın bilim ve tekniğinin alınmasından ibaret görmez. Ona göre medenî Batı'nın örf, adet, gelenek ve göreneklerinin de alınması gerekir. Türk toplumunun geleneksel özelliklerinin, zamanın ihtiyaçlarına cevap veremediğini savunur⁴⁸.

Abdullah Cevdet, Batılılaşma yolunun, öncelikle toplumun eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilmesinden geçtiğini savunur. Toplumda arzu edilen değişimin gerçekleşmesi ve kalıcı hale gelebilmesi için, toplumun zihinsel olarak değişime hazır olması gerektiğini dile getirmiştir. Zihinsel hazırlık ise ona göre, toplumların eğitim, kültür düzeyleriyle yakından ilgilidir. Öncelikle toplumun eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilerek Batı kültürünün temel kazanımlarının en kısa sürede Türk toplumuna kazandırılması gerekmektedir.

⁴⁴ Bolay, Düşünce Tarihi, s. 539.

⁴⁵ A.g.e, s. 540.

⁴⁶ Kutlu, Düşünce Akımları, s. 4-5.

⁴⁷ Ramazan Uçar, "Abdullah Cevdet'in Batı Medeniyeti ve Batılılaşma Anlayışı", Toplum Bilimleri Dergisi, Temmuz-Aralık 2011, s. 9-10.

⁴⁸ A.g.e, s. 11.

Toplumun istenen eğitim düzeyine gelebilmesi için, Doğu-Batı klasiklerinin insanlarımıza tanıtılması gerektiğine inanmıştır. Bu amaçla yapılacak tercümelerin önemli olduğunu ve toplum tarafından okunması gerektiğini savunmuştur. Ona göre tercüme edilen eserlerin okunabilmesi için toplumda okur-yazar oranının üst düzeye çıkarılması gerekmektedir⁴⁹.

Abdullah Cevdet ve dergisi *İçtihat*'ın, bütün eleştirilere rağmen savunduğu konulardan biri; cehaletin temel sebebi, toplumsal hayatın baş belası olarak gördükleri Arap Harflerinin atılarak yerine Latin Harflerinin alınmasıdır. Cumhuriyet döneminde alfabe değişikliği konusu üzerine daha da ağırlık vermiştir. Çünkü ona göre medeniyete giden yol, öncelikle buradan geçmektedir. Alfabe değişikliği konusunda ısrarının sebebi olarak, okuma yazma oranının düşüklüğünü, Avrupa'nın gelişmesini okuma yazmaya borçlu olduğunu bu sorun halledilmeden ilerlemenin gerçekleşmeyeceğini göstermiştir⁵⁰. Mekteplerin, iyileştirilemiyorsa kapatılması gerektiğini savunmuştur. Bu kurumların öncelikle mekân anlamında, daha sonra da eğitimciler, programlar ve uygulanacak yöntemler olmak üzere yenilenmesi, çağın gereklerine uygun hale getirilmesi gerekmektedir⁵¹.

Cumhuriyet döneminde yapılan inkılapların, Türk kadınına ciddi bir saygınlık kazandırdığını dile getirmiştir. Bu anlamda Abdullah Cevdet, Cumhuriyet dönemi inkılaplarının en harareti savunucusu olmuş, özellikle tek eşli aile yapısına geçilmesini ısrarla dile getirmiştir⁵². Ona göre yüksek bir millet olabilmek için, medenî bir kanuna sahip olmak şarttır. Bu anlamda Medeni Kanununun kabulü, kendisini çok sevindirmiştir⁵³.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, Batılı tarzda bilim zihniyeti oluşturabilmek için, Batılı eserlerin tercümesine büyük önem verilmiştir. Bu proje dolayısıyla da Cevdet'e, pek çok tercüme siparişi verilmiştir. Çevrilen bu eserler, Maarif Vekâleti tarafından onaylanarak okullarda okutulmuş, öğretmenlere kaynak eser olarak tavsiye edilmiştir. Bu tercümelerin kimlerden ve hangi kitaplar olacağı konusunda da Abdullah Cevdet, belirleyici olmuştur. *İçtihat* dergisinin, Maarif Vekâleti tarafından desteklenmesi de onun resmi ideoloji tarafından benimsendiğini gösteren önemli delillerden biridir⁵⁴.

Abdullah Cevdet, Cumhuriyet döneminde yazdığı her yazıda Mustafa Kemal için büyük bir deha, bu günün peygamberi şeklinde sıfatlar kullanmıştır. Ankara'ya bir ziyaretinde Mustafa Kemal'le görüşmüş ve ertesi gün dergisinde yazdığı yazıda, görüşmeyle ilgili bilgi vermemiş sadece ona olan hayranlığından, Mustafa Kemal'in başarılarından bahsetmiştir. Bütün bunların yanı sıra Cevdet'in ölümünden sonra inkılapların hazırlığında onun büyük emeğinin geçtiğini belirten bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda bu emeğin görülmemesinin nankörlük olduğu savunulmuştur. Bugünkü inkılapların temellerini, seneler öncesinde

⁴⁹ Uçar, Batı Medeniyeti, s. 12-13.

⁵⁰ Mustafa Gündüz, "Mustafa Kemal ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatına Abdullah Cevdet'in Etkileri", Turkish Studies, S.5/1, Winter 2010, s. 1073.

⁵¹ Uçar, Batı Medeniyeti, s. 19.

⁵² A.g.e, s. 14.

⁵³ Gündüz, Abdullah Cevdet Etkileri, s. 1075.

⁵⁴ A.g.e, s. 1074.

kimsenin bahsetmediği bir sırada *İctihat*'ın attığı yorumu yapılmıştır. Bunun dışında Cevdet, inkılaplarla ilgili konuşurken; ben bunları söylemiştim, ben bunları bugüne kadar savunuyordum, benim dediklerim oldu, şeklinde ifadelerde bulunmuştur⁵⁵.

SONUÇ

Abdullah Cevdet'in hayatını etkileyen dönüm noktalarından en önemlisi, Mektebi Tıbbiye'de eğitim görmesi olmuştur. Dini değerlere önem veren bir ailede, dini hassasiyeti olan bir birey olarak yetiştirilmiştir. Ancak bu mektepte tanıştığı arkadaşları ve okuduğu kitaplar, onun inancında değişikliklere sebep olmuştur. Arkadaşlarının tavsiyesi neticesinde Materyalizmle ilgili kitaplar okumaya başlamış ve dini, nerdeyse yok sayacak kadar bu fikirleri benimsemiştir. Onun devamında, yönetim karşıtı fikirleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Yine mektepte tanıştığı arkadaşlarıyla birlikte yönetim, padişah karşıtı faaliyetlerde bulunacak olan bir cemiyet kurmuşlardır.

Abdullah Cevdet, mektebi bitirip doktor olarak göreve başladıktan sonra gizli faaliyetleri dolayısıyla İstanbul'dan uzaklaştırmak için Viyana'ya resmi görev verilerek gönderilmiştir. Ancak yönetim karşıtı faaliyetlerine devam ettiği için Cenevre gibi çeşitli bölgelere sürgüne gönderilmiştir. Kurduğu *İctihat* adlı dergisinde yazmaya hayatının sonuna kadar devam etmiştir.

Doğu-Batı klasiklerinden çeşitli çeviriler yapmış, özellikle Dozy'nin *İslam Tarihi*'ni çevirmesi ve bu eserin takdimini yazması, dinsiz biri olarak görülmesine sebep olmuştur. Dozy'nin, *İslam Tarihi*'ne kabul edilemez şekilde yaklaşması ve Abdullah Cevdet'in de bu görüşleri tasdik ederek toplumun İslam'a olan bakışını bağnazlıkla suçlayıp bu şekilde yorumlar yapması, onun kabul edilmemesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Abdullah Cevdet'in yaptığı pek çok çeviriye baktığımızda onun, kendi etkilendiği ve savunduğu görüşlerin öncüsü yazarlardan çeviriler yaptığını görüyoruz. Özellikle Batıcılık konusunda etkilendiği yazar Gustave Le Bonn'dan çevirileri, onun fikirlerine dayanarak kaleme aldığı yazıları çok fazladır. Bunun haricinde de yabancı yazarlardan çeviriler yapmıştır. Çevirilerinin bu kadar çok olmasına önemli bir sebep, toplumun ilerlemesi yolunda önemli katkının bu çevirilerin okunmasıyla sağlanacağına olan inancı olmuştur. Batılılaşma konusunda Batı'nın her şeyiyle kabulünde ısrar etmiştir. Bütün bunların devamında, Cumhuriyet döneminde yapılan bütün inkılapların savunucusu olmuştur.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS, Tarih:06 S 1328 Dn:109; DH.MKT, Tarih: 21 Ra 1326 Dn: 1249; Y..EE..KP.,Tarih:22 B 1322 Dn:22; BEO, Tarih:24.Ca 1317 Dn: 1379.

⁵⁵ A.g.e, s. 1077-1078, 1083.

AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat Terakki, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

BOLAY, Süleyman Hayri, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Düşünce Tarihi, Türkler, c. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 513-566.

GÖKOZANOĞLU, Şükrü Kaya, Jön Türklerin Birkaçının Biyografisi, Resimli Ay Basımevi, İstanbul 1936.

GÜNDÜZ, Mustafa, “Mustafa Kemal ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatına Abdullah Cevdet’in Etkileri”, Turkish Studies, Volume 5/1, Winter 2010, s. 1067-1088.

GÜZEL, Cemal, “Türkiye’de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. XIX, s. 63-81.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “Jön Türkler”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “Abdullah Cevdet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 90-93.

HATİPOĞLU, İbrahim, “Osmanlı Aydınlarınca Dozy’nin Tarih-i İslamiyetine Yöneltilen Tenkitler”, İslam Araştırmaları Dergisi, S. 3, 1999, s. 197-213.

İRTEM, Süleyman Kâni, Yıldız ve Jön Türkler İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

KILIÇ, Selami, II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Türkiye’sine Türk İnkılabının Fikir Temelleri, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum 1998.

KOÇ, Emel, “Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Yansımaları”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. I, S. 2, Kasım 2009, s. 75-96.

KURAN, Ahmet Bedevi, İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, Tan Matbaası, İstanbul 1948.

MARDİN, Şerif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

MÜEZZİNOĞLU, Ersin, “Doktor Abdullah Cevdet’in Samsun, Giresun, Ordu ve Trabzon Seyahat Notları”, Turkish Studies, Volume 7/3, Summer 2012, s. 1843-1857.

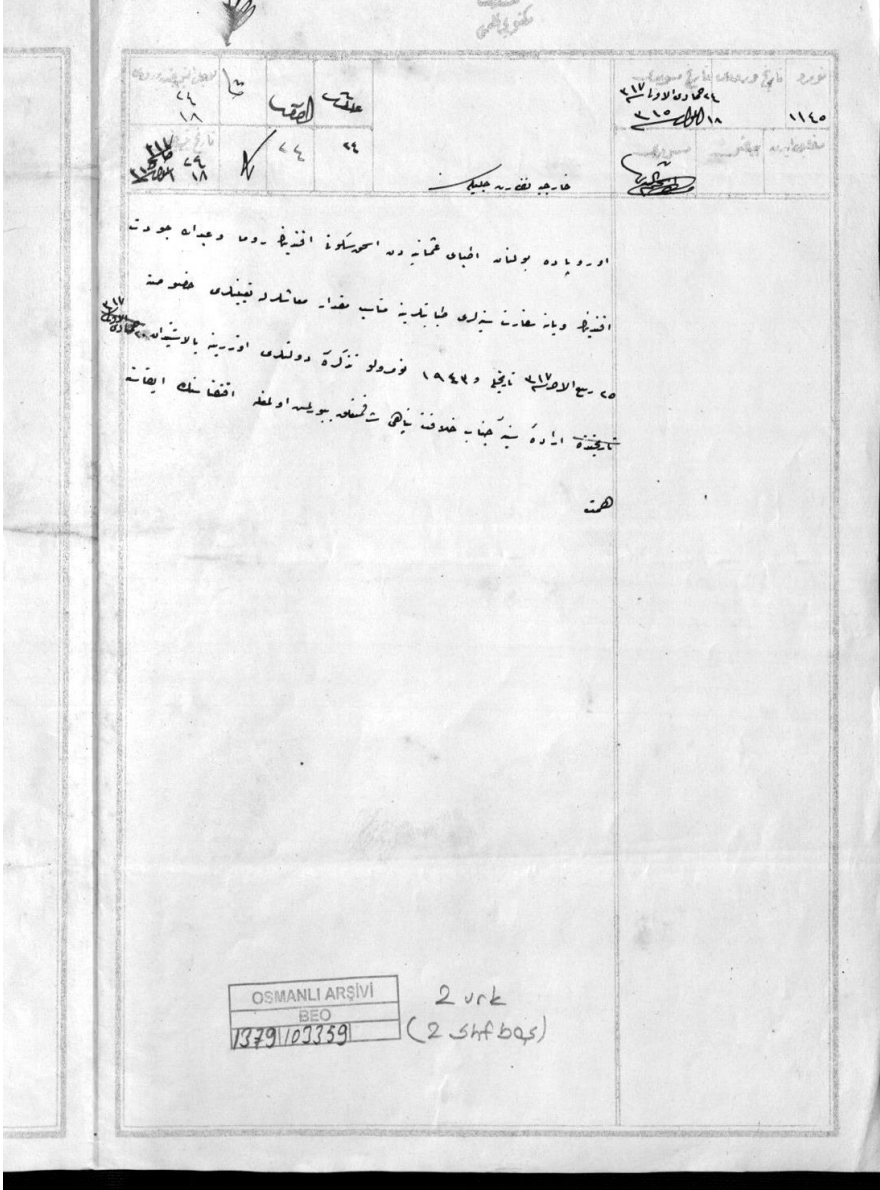
TEMO, İbrahim, İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları, Arba Yayınları, İstanbul 2000.

UÇAR, Ramazan, “Abdullah Cevdet’in Batı medeniyeti ve Batılılaşma Anlayışı”, Toplum Bilimleri Dergisi, c. V, Temmuz-Aralık 2011, s. 7-30.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Kültür Yayınları, İstanbul.

KUTLU, Sacit, “İkinci Meşrutiyet Döneminin Düşünce Akımları”, <http://www.obarsiv.com/cagdasoturkiyeseminerleri/0708.html>, 19 Ocak 2008, s. 1-13.

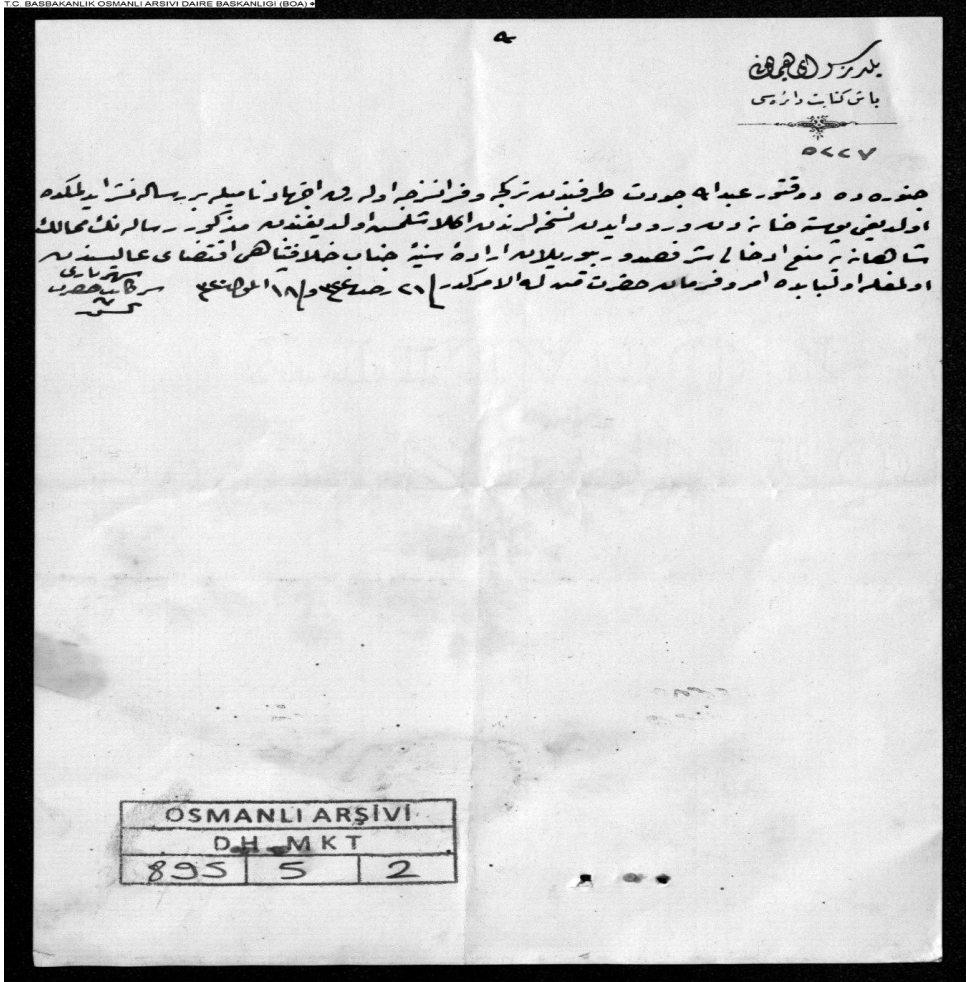
EKLER

BEO.001379.103359.001

Ek 1: Avrupa’da bulunan İshak Sûkutî’nin Roma; Abdullah Cevdet’in Viyana Sefareti’ne belli bir miktar maaş karşılığında görev yapmak için tayinlerinin yapılması (BOA, BEO, Tarih: 24.Ca 1317 Dn: 1379).

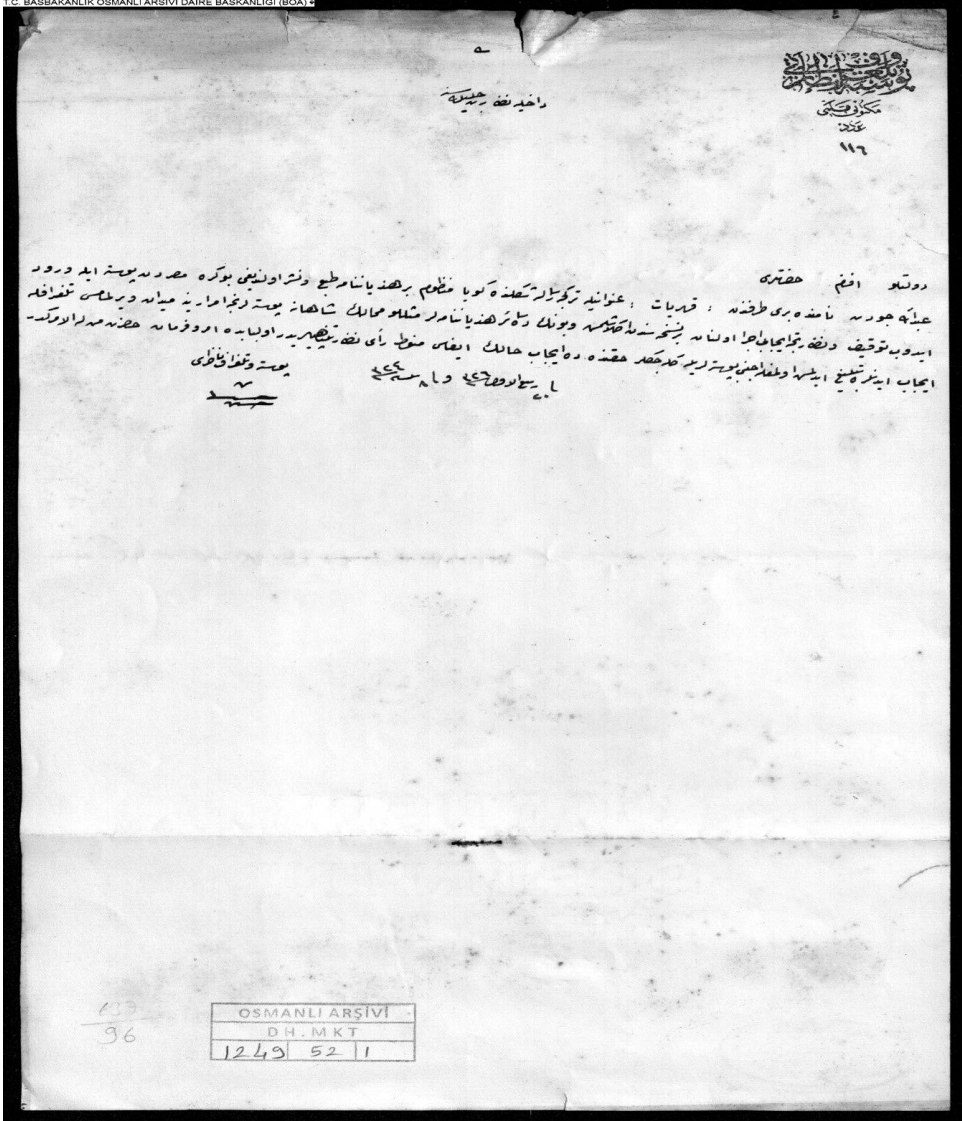
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

DH.MKT.00895.00005.002

Ek 2: Cenevre’de Abdullah Cevdet tarafından Türkçe ve Fransızca olarak İçtihat namıyla bir risale neşr edildiğinin anlaşılması üzerine bu risalelerin memalik-i şahaneye sokulmamasına dair yazı (BOA, Y..EE..KP., Tarih: 22 B 1322 Dn: 22).

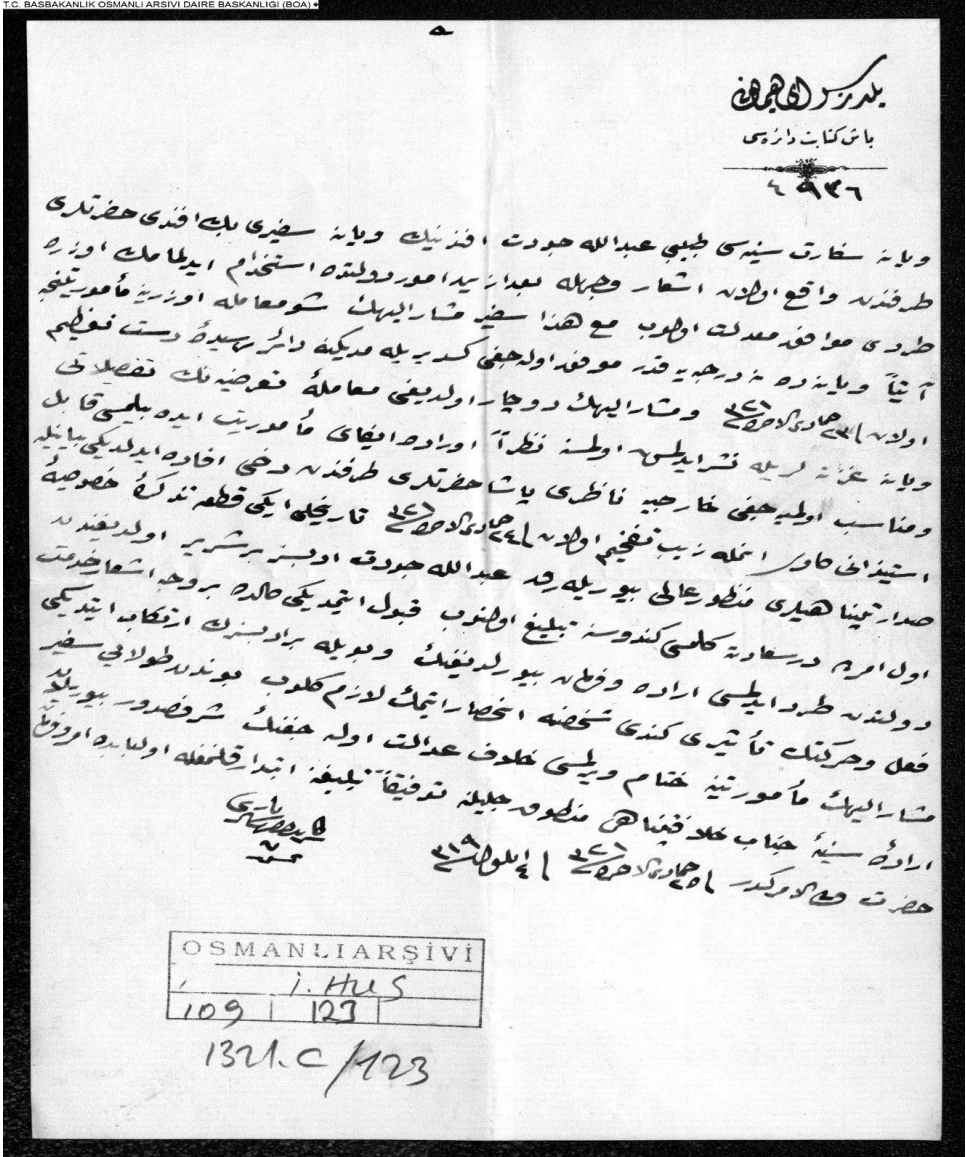
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

DH.MKT.01249.00052.001

Ek 3: Abdullah Cevdet tarafından Mısır'da Kahriyat adıyla yayınlanan Türkçe risalenin ithal ve neşrinin yasaklanmasına dair belge (BOA, DH.MKT, Tarih: 21 Ra 1326 Dn: 1249).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

İ.HUS.00109.00123.001

Ek 4: Viyana Sefaret-i Seniyyesi Tabibi Abdullah Cevdet Efendi'nin Dersaadet'e gelmesi kendisine tebliğ olunup kabul etmediğinde devlet hizmetinden uzaklaşması hususunda kaleme alınan yazı (BOA, İ.HUS, Tarih:06 S 1328 Dn:109).

TÜRK SİYASETİNDE PRENS SABAHATTİN

Büşra BAĞCI *

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri büyük buhranlarla geçmiştir. Bu süreçte aydınlar ve devletin ileri gelenleri devletin kurtuluşu için çareler aramaya başlamışlardır. Prens Sabahattin de bunlardan biridir. Prens Sabahattin devletin kurtuluşu için yurt içinde ve yurt dışında çalışmalarda bulunmuştur. Diğer aydınlar ile görüşmeler de bulunup, I. ve II. Jön Türk kongrelerine katılır. Fransa'da Le Play'ın Science Socialesin'den etkilenmiş ve ilmi içtima yöntemini benimsemiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetiminde ise Adem-i Merkeziyet yönetimini benimsemiştir. Fakat bu düşünce farklı kesimler tarafından kabul görmemiştir. Prens Sabahattin, Abdülhamit ve İttihat Terakki döneminde kabul görmemiş ve bu gruplar ile çatışma içerisine girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Prens Sabahattin, Adem-i Merkeziyet, Jön Türk, Le Play.

PRINCE SABAHATTIN IN TURKISH POLITICS

ABSTRACT

The last periods of the Ottoman Empire were great successes. In this process, the intellectuals and the leaders of the state have begun to seek remedies for the emancipation of the state. The Prince Sabahattin is one of them. Prince Sabahattin has been working for the liberation of the state both in Turkey and abroad. He was in talks with other intellectuals, and participated 1st and 2nd of Young Turk congresses. In France he was influenced by Le Play's Science Sociales in and adopted the method of scientific inquiry. In the administration of the Ottoman Empire, decentralisation (adem-i merkeziyetçilik) was adopted. But this idea has not been accepted by different sectors. Prince Sabahattin, Abdülhamit and the Committee of Union and Progress during the period was accepted and entered into conflict with these groups.

Keywords: Ottoman State, Prince Sebahattin, Adem-i Centralism, Jön Türk, Le Play.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecine girmesiyle birlikte devlet adamı, âlim, düşünür ve tarihçiler, bu durumun sebepleri üzerinde yoğunlaşmış, gerilemenin çöküşle sonuçlanmamasının yollarını düşünüp araştırmışlardır. Bunlardan biri de Prens

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi.

Sabahattin'dir. Prens Sabahattin, kendine göre kurtuluş için çareler aramaya başlar. Bu amaçla yurt içinde ve yurt dışında faaliyetlerde bulunur. Yurt dışında Le Play ve Demonlis gibi düşünürlerin eserlerini okur, onların çalışmalarından etkilenir.

Bu düşünürlerin fikirlerini, ülkemizde de uygulamak için çalışmalara başlamıştır. Okuduğu eserlerin etkisiyle, toplum bilimini benimser. Hayatın her alanında bireyseliği savunur. Bireyi, topluma tercih etmiştir. Devletin kurtuluşunu da bu duruma bağlayıp çalışmalarını hızlandırır. Bu düşünceye paralel olarak "Teşebbüs Şahsi ve Ademi Merkeziyetçilik" cemiyetini kurar. Görüşlerini halka duyurmak için de Terakki gazetesini çıkarır.

Prens Sabahattin'in düşüncesi, diğer aydınlar tarafından kabul görmemiş ve Prens Sabahattin eleştirilmiştir. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki yönetimi tarafından da kabul görmemiş ve ülke dışına çıkmıştır.

PRENS SABAHATTİN'İN HAYATI

Asıl adı Mehmed Sabahaddin'dir. 1878 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Damad Mahmud Celaledin Paşa; annesi, Sultan Abdülmecid'in kızı ve II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'dır. Annesinden dolayı yerli bazı kaynaklarda, "Sultanzade" denilmekte, Batı kaynaklarında ise "Prens" olarak anılmaktadır.

Prens Sabahattin, ilk ve orta öğrenimini, devrin usulüne göre; özel ve itinalı bir şekilde Kuruçeşme'deki Mahmut Celalettin Paşa Köşkü'nde yapmıştır. İlk gençlik yıllarını, babasının siyasi huzursuzlukları yüzünden, ona dert ortaklığı ile geçirmiştir. Küçük yaşta devrin meşhur hocalarından dersler alarak; Arapça, Farsça ve Fransızca'yı öğrenmiştir¹. Küçük yaştan itibaren evlerine gelen devrin önde gelen edebiyatçı ve fikir adamlarıyla tanışmış; onların bilgi, kültür ve tecrübelerinden yararlanmışır.

Gençlik yıllarında, biraz da aile üzerindeki baskı dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü felaketlere, ancak yurt dışında yürütülecek bir mücadeleyle çare bulunabileceği düşüncesini benimsemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında babasının da etkisi bulunmaktadır. Damat Mahmut Celaledin Paşa; Abdülhamit'in yöntemini beğenmiyor, iç ve dış meselelerle ilgili konularda ona çeşitli ikazlarda bulunuyordu. Lakin bu durum, Abdülhamit üzerinde etkili olmuyordu. Daha sonra Abdülhamit ve babası, Mahmut Celaledin'in arasının açılması üzerine babası ve kardeşi Lutfullah'la birlikte Paris'e kaçtı (Ekim 1899). Orada II. Abdülhamid idaresine karşı mücadele eden Jön Türkler'e katıldı. Ancak Paris'teki Jön Türkler'in lideri Ahmed Rıza Bey'le birçok konuda ihtilafa düştü. Bu arada Le Play sosyoloji ekolü temsilcilerinden Edmond Demonlis'in kurduğu La Science Sociale cemiyetinin faaliyetlerine katıldı. 4-9 Şubat 1902'de, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren Jön Türkler'i birleştirmeyi hedefleyen I. Jön Türk Kongresi'nin

¹ Süleyman Hayri BOLAY, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri, Nobel Yayıncılık, c.1, Ankara 2015, s. 509.

toplanmasında önemli rol oynadı. Kongrede başkan seçilmesine rağmen nihai hedef konusunda gruplar arasında uzlaşma sağlanamadığı için arzu ettiği sonucu alamadı².

Prens Sabahattin, buradaki faaliyetlerinin ardından meşrutiyetin ilanıyla birlikte İstanbul'a dönmüştür. Fakat bu sefer de, Fransa'ya kaçış nedeni olan Abdülhamid yönetiminin yerini, çok daha ağır bir şekilde İttihat ve Terakki istibdadı almıştır. 1909'da tekrar yurt dışına kaçan Sabahattin, 1918'e kadar siyasi ve bilimsel aktivitelerini yurt dışında sürdürmüştür. 1918'de İttihat ve Terakki iktidarının düşüşünden sonra ikinci kez yurda dönmüştür. Osmanlılık kavramına olan bağı devam etmekle birlikte, Milli Mücadeleye destek vermiştir. Ancak 1924 yılında, hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmasına yönelik kanun uyarınca Türkiye'yi son kez terk etmiştir. 1924–1948 arasında Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşamıştır. 30 Haziran 1948'de İsviçre'de hayatını kaybetmiştir³.

1899 – 1908 İLİŞKİ VE FAALİYETLERİ

Prens Sabahattin'in aktif bir şekilde siyasete katılımı, babasıyla birlikte Avrupa'ya kaçmasıyla başlamıştır. Yurt dışında diğer muhalif grupların da desteğiyle bir kongre toplama girişiminde bulunmuştur. Prens Sabahattin'in babası Damat Mahmut Paşa, Abdülhamit yönetimine karşıydı. Sultan Abdülhamit ve Damat Mahmut Paşa arasındaki ilk sorun, Bağdat Demiryolu imtiyazı meselesinde, karşı sermaye gruplarının tarafı olmalarıyla ortaya çıkmıştı. Damat Mahmut Paşa'nın, İngiliz sermaye grubundan yana olması, ancak imtiyazın Almanlar tarafından alınması, Paşa'yı öfkelenmişti. Bu süreçten sonra Jön Türk olmaya karar veren Paşa, iki oğlu Sabahattin ve Lütfullah'ı alarak Fransa'ya kaçmıştır. Paşa ve oğullarının ülkeyi terketmesi, Abdülhamit'i telaşlandırmıştır. Abdülhamit, Paşa'nın dönmesi için çağrıda bulunmuştur. Fakat bir netice alınamamıştır⁴.

1899 yılının Aralık ayında İstanbul'dan ayrılan Damat Mahmud Celaleddin Paşa ve oğulları, yurt dışındaki muhalif hareketler çerçevesinde çeşitli etkinliklerde bulunmuşlardır. Yurt dışındaki muhalif hareket, hanedan mensuplarının katılımıyla canlılık kazanmıştır. Mısır'da bulundukları sırada, Hidiv tarafından masrafları karşılanan Sabahattin ve Lütfullah kardeşler; Kahire'de 1901 yılında 'Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza Beyanname' başlıklı iki bildiri yayınlamışlardır. Cenevre'de yayınlanmaya başlayan Osmanlı gazetesi, Paşa'nın girişimleriyle İngiltere'de çıkarılmaya başlanmış (1900), Mısır'da *Kanun-i Esasi* gazetesine yardımlarda bulunmuşlardır.

BİRİNCİ JÖN TÜRK KONGRESİ

Abdülhamid döneminde yurt dışına kaçan, genel olarak "Jön Türk" adıyla anılan, Osmanlı aydınları; Osmanlı yönetimine karşı yöntem belirleme amacıyla, 1902 yılında Paris'te bir kongre düzenlemişlerdir. Kongerenin yapılmasına, Prens Sabahattin'in de katkıları olmuştur. Bu kongre sonucunda, aydınlar arasında görüş farklılıkları yaşanmış, aydınlar iki

² Abdullah Uçman, "Prens Sabahattin", DİA, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 341.

³ Kaan Durukan, "Prens Sabahattin ve İlmî İçtima, Türk Liberalizminin Kökenleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 145.

⁴ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul-1987, s. 42.

gruba ayrılmışlardır. "Merkezci" akımın önderliğini Ahmet Rıza Bey, "adem-i merkezîyet" akımını da Prens Sabahaddin Bey'i temsil etmiştir. Gruplar dış müdahale konusunda da görüş birliği sağlayamamış ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ahmet Rıza ve arkadaşları, yabancı devletlerin Türkiye'ye müdahalesine karşı çıkarken, Sabahaddin ve ekibi müdahaleden yana tavır almıştır⁵.

Ahmet Bedevi Kuran, Sabahattin Bey'in yaptığı bir konuşmayla, müdahalenin gerekliliğini şu gerekçeye dayandırıldığını anlatır. Meşrutîyet ihtilali çıktığında Osmanlı Devleti karışacaktır. Bu sırada kargaşalıktan kendi adına yararlanmak isteyen devletler çıkabilir. Bunu önlemek için, "hür ve demokratik" devletlerle, önceden anlaşmaya varıldıktan sonra ihtilal yapılmalıdır. Gerektiğinde bu devletler, ihtilali koruyacaklardır. Yine Kuran'ın ifadesine göre, Ahmet Rıza dahi çok kereler *Meşveret* gazetesinde yabancı devletleri, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya çağırılmıştı. Ahmet Rıza'nın kongrede ikilik çıkarması, kişisel rekabet yüzündendir⁶.

1902 Kongresinde askerin devrime katılması doğrultusunda beliren görüşün, gerçekleştirilmesi amacıyla Sabahattin taraftarları, çalışmalarına başlamıştır. Sabahattin ve Fazlı Bey'ler Malta'ya giderek, Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey'le görüşmüşlerdi. Sabahattin Bey, gemilerin Çanakkale'den sokularak askerlerin İstanbul Ahırkapı'ya çıkarılmasının savunmuş ve bu görüş kabul edilmiştir. Bu konuda Recep Paşa'nın da onayı alındıktan sonra, iş yine İngilizler'in konudan haberdar edilmesine kalmıştı. Çünkü gemiler Çanakkale'ye geldiğinde, İngiliz Donanması da Beşik'e de olacaktı. İşin mali yönü, yine İngiliz'lerden sağlanan paralarla hallolmuştu. Öte yandan Sabahattin, Lütfullah ve Fazlı Beyler, gemileri sağlamak amacıyla Atina'da toplanmışken, Trablusgarp'tan gelen bir haberle Recep Paşa'nın bu konuda tereddütleri olduğu öğrenildi. İsmail Kemal, "para ve aristokrat" peşinde koşarken, Recep Paşa'yı ikna edemedi ve tasarı gerçekleşmedi⁷. Sabahattin ve grubu, başarısız olan darbe girişiminden sonra yeni bir ihtilal hazırlığına girişmemekle birlikte, örgütsel faaliyetlere ağırlık vermişlerdir. Örgütün propaganda aracı olarak da bir gazete çıkartmaya başlamışlardır.

Sabahattin'in grubu, şu alanlarda faaliyetler göstermiştir:

İstanbul, İzmir, Erzurum, Trabzon, Kastamonu, Ege adalarında örgüt kurmak.

Velihaht Reşat Efendi ile, tahta geçince meşrutîyeti ilan vaadi şartıyla haberleşmek. Bu sözü Sir Edward Grey ve Clemenceau'ya iletme.

1906'da çıkmaya başlayan *Terakki* gazetesini Türkiye'ye sokmak.

⁵ Bayram Bayraktar, "Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 6-7, İzmir, 1996-1997, s. 53.

⁶ Sina Akşin, "31 Mart Olayına Değin Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXVII, S. 3, s. 542.

⁷ Akşin, a.g.e, s. 46-47.

1907 yılında Hüseyin Tosun Bey'in, Kafkasya yoluyla Erzurum'a gitmesi ve yeni vergileri ileri sürerek isyan çıkartması⁸.

Grup, faaliyetlerini yapmak için kongreden sonra Paris'te, "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" adlı derneği kurmuştur. Teşebbüs Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Prens Sabahattin başkanlığında, Ahmet Fazlı, İsmail Kemal, Dr. Nihat Reşat, Dr. Fırat, Miralay Zeki, Dr. Sabri Hüseyin Tosun, Milaslı Murat, Şair Hüseyin Siyret'ten oluşmuştur. Deneğin yanında, aynı yerde 1906 yılında Terakki adında bir gazete çıkarak görüşlerini daha etkili kılmayı amaçlamışlardır. Sabahaddin'in görüşleri, ayrıca, *The Times*, *The Levant Herald And Eastem Express*, *Le Temps* ve *Pro Ermenia* gazetelerinde de yayınlanmıştır. II. Meşrutiyet ilan edilinceye kadar geçen iki yıl gibi kısa bir sürede, *Terakki*'nin ülkeye girişi yasaklanmasına rağmen, Sabahaddin'in görüşleri Türkiye'de aydınlar ve askerler arasında küçümsenemeyecek miktarda taraftar bulmuştur. *Terakki*'nin ilk sayısında cemiyetin amaçlarından söz edilmiştir. Buna göre;

"Fenn-i içtimanın" yurttaşlar arasında yayılması, bu uğurda çeviriler yapılması,

Osmanlı unsurları arasındaki ayrılığın giderilmesi,

Uygar ülkelerde, Osmanlı halklarının savunulması ve Türkiye lehinde devamlı bir cerayan-ı fikir tevlidi,

Osmanlı ülkesinde, gerekli yerlerde teşkilat kurmak⁹, hedeflenmiştir.

İKİNCİ JÖN TÜRK KONGRESİ

Ahmet Rıza, Sabahattin ve K. Malumyan'ın ortak başkanlığı altında II. Jön Türk Kongresi, 27 Aralık 1907 tarihinde düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda alınan kararlarda, adem-i merkeziyet ilkesine ağırlık tanınması noktasında, İttihat Terakki yandaşları ve Sabahattinciler arasındaki ayrılık netleşmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanına yönelik girişimlerinin başarıya ulaşmasının ardından, iki cemiyetin birleştiği ilan edilir ve anlaşmazlık ortadan kalkmış gibi görünür (22 Ağustos 1908)¹⁰.

Kongre, Ermeni komitacıların teşebbüsü üzerine toplanmıştır. Sabahattinci ve Ahmet Rızacı görüşler arasındaki aykırılığın yine ortaya çıkmasıyla birlikte, iki taraf arasında anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, yabancıların karışması gibi anlaşmazlık konularının bir yana bırakılması sayesinde sağlanmıştır. Burada yayımlanan bildirge, Jön Türk düşüncesine bağlı olarak kesin bir ihtilal kararını yansıtmaktadır. Hedefler şöyle özetlenmektedir: "Bu kadar felaketlere sebebiyet veren bir usulü idareyi derhal yıkmak elzemdir." Bunun için matlubumuz: Abdülhamit'i tahttan inmeye zorlamak, "idare-yi hazıranın" esasından değiştirilmesi, parlamenter düzenin kurulması olarak belirlenmiştir. Bu hedefe varmak için yapılacak şeyler; 1. Siahlı direnme, 2. Grev ve pasif direnme, 3.

⁸ Akşin, a.g.e., s. 53-54.

⁹ Akşin, a.g.m., s. 543.

¹⁰ Oya Okan, "Prens Sabahattin" Literatürü Üzerine", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. VI, S. 11, 2008, s. 482.

Hükümete vergi vermemek, 4. “Ordular dahilinde telkinat: Asker ne evladı vatana, ne de erbabı kıyıma karşı yürümeğe davet olunacak,” 5. Genel ayaklanma, 6. Duruma göre gerekli görülen “sair vesaiti icraat”¹¹.

PRENS SABAHATTİN VE İLM-İ İÇTİMA

Sabahattin'in düşünce sisteminin temeli, Le Play tarafından kurulmuş olan Science Socialdır. Science Sociale (cemiyet ilmi)'in kurucusu olan Le Play, Fransa'nın Monfleur şehri civarında Le Riviere köyünde 11 Nisan 1806 tarihinde doğmuştur. 76 yaşındayken 13 Nisan 1882 tarihinde Paris'te ölmüştür. Babasını çok küçük yaşta kaybeden Le Play'ı, annesi ve teyzesi yetiştirmiştir. Maden mühendisi olarak mezun olmuştur. Fakat daha sonra sosyoloji ile ilgilenmiş kendisine ait bir görüş ortaya koymuştur¹². Toplumsal olaylara sosyal açıdan yaklaşmış, sosyolojide gözlem tekniğini uygulamıştır.

Le Play, araştırmalarında toplumun en küçük birimi olan aileyi ele almıştır. Özellikle çevrelerine daha çok bağlı olan işçi ve dar gelirli aileler üzerine araştırma yapmıştır. Çalışmaları sonunda toplumları, kamucu toplumlar ve bireyci toplumlar olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Ona göre toplumlarda Doğu'da cemaat, Batı'da birey hâkimdir. Özel teşebbüs ve bireycilik desteklenmelidir. Bireyci aile tipi, ideal aile tipidir. Bu ayrımla, toplumların gelişmişlikleri ya da geri kalmışlıkları açıklanmak istenmiştir. Aile biriminin tipinden başlanarak toplumların gelişmişlik seviyesi, bilimsel olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durumda dünyanın gelişmiş toplumları, bireyci aile (bireyci toplum) tipine, geri kalmış toplumları da geniş aile (kamucu toplum) tipine sahip toplumlardır. Bireyci toplumlar; sabit ve kararsız olarak iki gruba ayrılır. Kamucu toplumlar; taslak, gelişmiş ve sarsılmış olmak üzere üç gruba ayrılır. Kamucu toplumlar, merkeziyetçi; bireyci toplumlar ise âdem-i merkeziyetçi yapıdadır¹³.

Kamucu (bütüncü) toplumlarda bireyler aile, devlet gibi zümrelerin koruması altında yetişecek biçimde eğitilmektedirler. Bireyci toplumlarda bireyler, kendisinden başka bir güce dayanmayan, kendi kendine yeten kişisel girişkenliği gelişmiş insanlar olarak yetişirler. Kamucu topluluklar, her şeyi devletten bekleyen, kendi kendini idare edemeyen fertlerden oluşmaktadır. Böyle bir toplulukta bireylerin özgürlükleri sınırlıdır. Merkezi iktidar, istediği takdirde ferdi özgürlüğü kısıtlayabilmektedir. Bu tür topluluklar ya Batılılaşmak ya da Batı karşısında yok olmak zorundadır. Bireyci toplumda, sosyal yapının temeli ferttir. Bireysel hayat, kamu hayatından daha önemlidir. Merkezi otorite sınırlanmıştır. Kuvvetler ayrılığı, mahalli idare veya âdem-i merkeziyet gibi siyaset kavramları, toplum hayatının dayandığı temellerdir. Birey, özgür bir şekilde aktiftir ve sosyal yapıyı oluşturmaktadır.

¹¹ Sina Akşin, a.g.m., s. 545.

¹² Mustafa Korlaelçi, “Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Kayseri-1983, s. 32.

¹³ Edmond Demolins, 19. Yüzyılda Karşılaştırmalı Eğitim Denemesi: Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebepleri Nelerdir?, Çevirenler: A. Fuat, A. Naci, Pegem Akademi Yayınları, I. Baskı, Ankara 2015, s. 2.

Ataerkil aile yapısının egemen olduğu kamucu toplumlar, öncelikle Doğu toplumlarıdır ve bu toplumlar gelişmeye kapalıdır. Avrupa'nın Doğu ve Güneyi, Afrika, Orta ve Güney Amerika ulusları da bu kategori içinde yer almaktadır. Bireyci toplumlar ise, Batı toplumlarıdır. Avrupa'nın batısıyla Kuzey Amerika toplumları bunun en tipik örnekleridir. Bu toplumlarda kararsız ve kök aile tipine rastlanmakta ve bireycil girişimcilik, gelişmenin en önemli unsuru olarak ortaya konulmaktadır¹⁴.

Prens Sabahattin, Le Play'den etkilenecek oluşturduğu fikri yapıya, İlm-i İctima adını vermiş ve bu onun fikirlerinin alt yapısını oluşturmuştur. Sabahattin, İlm-i İctima'ya şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Bir cemiyeti ıslah edebilmek için önce o cemiyetin içtimai bünyesini tanımalı. Bu bünye içerisindeki farkları belirlemeli. Bunu yapmadan ıslahat programları çizmeye kalkmak dümensiz bir gemiyle seyahate çıkmaya benzer. Bunu başarmanın, içtimai bünyenin tanımlanması ve farklarının belirlenmesinin tek yolu, İlm-i İctimadır”¹⁵.

Sabahattin'in, Le Play Sosyolojisine ilgi duymaya başlaması ve İlm-i İctima fikrinin kendisinde gelişmesi, Le Playci düşünürlerden ve aynı zamanda Sabahattin'in yakın dostu olan Edmond Demonlis'in en önemli kitabı olarak kabul edilen ve daha sonra *Anglo Saksonlann Eshab-ı Faikiyyeti Nedir?* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilen eseri ile gerçekleşmiştir¹⁶.

Sosyolog, tarihçi ve eğitimci kimliği ile tanınan Edmond Demonlis, 1852 yılında Marsilya'da doğmuş, 1906'da Verneuil'de ölmüştür. Babası fizikçi olan Demolins, orta öğrenimini Mongre Cizvit Kolejinde tamamlamış, 1873 yılında Paris'e yerleşmiştir. Burada 1881 yılında *Reforme Sociale* (Sosyal Reform) isimli dergiyi kurarak müdürlüğünü yapmıştır. 1886'da *Science Sociale* (Sosyal Bilim) dergisini, eğitim alanında kendi geliştirdiği programları uygulamak için 1898 yılında *Ecole des Roches*'i kurmuştur¹⁷.

Demonlis; toplumları, zümrelerin hâkim olduğu ve kişilerin önem kazandığı toplumlar olarak sınıflamıştır. Bireylerin önem kazandığı toplumlarda, toplumsal zümreleşmenin, bireyin çevresinde oluştuğunu söylemiştir. Bu duruma Anglo-Sakson ülkeleri örnek göstererek, bu tür toplumların geliştiğini öne sürmüştür. Edmond Demonlis aileyi; ataerkil, yarı ataerkil, tikel ve kararsız aile olarak dört gruba ayırmıştır.

Le Play'in kuramlarını geliştiren Edmond Demonlis'in, “science sociele'i” kavramını Sabahattin, Türkçeye “ilm-i içtima ” olarak çevirmiştir. Bu yöntemin diğer takipçileri Hanri de Tourville, Paul Descamps gibi isimler olmuştur. II. Meşrutiyette ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, daha çok politik nedenlerle, Sabahattin'in fikirlerine fazla ilgi gösterilmemiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, demokrasi kültürünün

¹⁴ Hayati Tüfekcioğlu, “Frederic Le Play'nin Tarih Anlayışı”, Sosyoloji Dergisi, 2003, 3(6), s. 24.

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001, s. 336.

¹⁶ M. Şükrü Hanoğlu, “Osmanlı Devleti'nde Meslek-i İctima Akımı”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 382.

¹⁷ Demolins, a.g.e., s. 1.

yaygınlaşmasının bir sonucu olarak, bu görüş giderek artan bir şekilde etkili olmaya başlamıştır. Sabahaddin'e göre toplumlar, "ilm-i içtima" açısından sınıflandırılmalıdır. Bunlardan birisi, özgürlük ve refahlarını kamuda arayan "tecemmüi"ler (toplumcular), diğeri ise bağımsız düşünen ve sosyal refahlarını bireyselliğin gelişmesinde arayan infiradiler (bireyciler) dir¹⁸.

Bunlar *communauties* (kamucu, iştiraki) ve *paticularist* (bireyci, ferdi) toplum tipleridir. Birinci tip toplumda kişi değil aile, kabile, klan ya da devlet gibi zümreler üstünlüktedir. Bu tür topluluklar, her şeyi devlet kapısından bekleyen, müstehlik ve sorumsuz, kendi kendini idare edemeyen fertlerden oluşmaktadır. Böyle bir topluluk insanların hürriyetleri, kendilerine gayet dar bir hareket alanı bırakıldığı için çok azdır. Merkezi iktidar, ferdi hürriyet alanını dilediği şekilde kısar, fertleri baskı altında tutar. Bu tür topluluklar, Batı karşısında yavaş yavaş hayat sahnesinden silinmeye, Batı tarafından massedilmeye, bir çeşit Batılılaşmaya mahkûmdurlar. Bu tip toplum, tek kelime ile Doğu'dur. İkinci tip toplumda ise, sosyal yapının temeli fert ve ferdi gayretlerdir. Hususi hayatın temeli, şahsi teşebbüstür. Hususi hayat, umumi hayata hâkimdir. Merkezi otorite, sınırlanmış veya parçalanmıştır. Kuvvetler ayrılığı, mahalli idare veya ademi merkezizet gibi siyaset prensipleri, toplum hayatının dayandığı temeller haline gelmiştir. Fert, geniş bir hürriyet alanına sahiptir. Kısaca aktif bir vatandaş olan fert, sosyal yapının mimarıdır. Bu tür toplum, Batı'dır. Bu görüşler ışığında Sabahattin, az gelişmişliğin coğrafyasını Asya, Doğu ve Güney Avrupa, Afrika ve Güney Amerika olarak çizer. Sabahattin, bu görüşü benimseyerek, Osmanlı toplumunun çağdaşlaşmasına uyarlamaya çalışmış ve ayrımı yapılan iki tipin adı olarak da *Tecemmüi* ve *İnfiradi* terimlerini kullanmıştır. Sabahattin, esas meselenin Osmanlı'nın içinde bulunduğu tecemmüi toplumdan infiradi topluma geçmesi olarak belirlemiş ve bunun yolunun da hür bireyler yetiştiren bir eğitim sisteminin kurulmasından geçtiğini savunmuştur¹⁹.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Toplumsal yapımızla bağlantılandırarak sorunlarımızı çözmeyi amaçlayan Sabahattin'e göre düşünce yapımız, okullarımız, eğitim sorunlarımız, mülkiyet biçimimiz, yönetim yapımız, kısaca sosyal örgütlenme biçimimizden kaynaklanan hastalıklarımızın tedavisi için cemaatçi yapının getirdiği, merkezilikten, bireysel yapının gerektirdiği adem-i merkezizete geçilmesi gereklidir. Bunun için de eğitimde bazı değişiklikler yapılarak okullar yenilenmelidir. Science Sociale'in bireyci eğitim üzerindeki araştırmalarından ve İngilizler'in 'Public School'undan ve yeni okulların eğitimsel koşullarından esinlenerek, ülkenin uygun yerlerinde kız ve erkekler için ayrı ayrı okullar açılmalıdır. Ayrıca eğitim kurumlarına, o okullardan işinin eri öğretmen ailelerin getirilmesi gerektiğini söyler. Gençlerimizde bireyci kişiliği yaratmak için, Anglo-Saxon eğitim çevresinden, özel hayatlarının aile ve çiftlik gibi kurumlarından yararlanılması gerekir. Bu yollarla yetişecek

¹⁸ Bayraktar, a.g.m , s. 52.

¹⁹ Murat Kılıç, "Türk Siyasal Hayatında Bir Muhafız İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek-i içtima", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12, 2010/2.

gençlere, toprağa güçlüce yerleşecek, bağımsızlıklarını kendi çalışmaları ile yaratmayı hazırlayacak gerekli kolaylıkların gösterilmesi” gerekir²⁰.

O, İngilizce, Fransızca ve Almancanın iyi bilinmesi gerektiğini savunmuştur. Demonlis’e göre öğrenciler, ilk üç yıl genel eğitim görmeli, yüksek okulda yani ihtisas kısmında bölümlerini kendileri seçmeli, geleceklerine kendileri karar vermelidir. Tarih ve coğrafya dersi; insanın bugününü, geçmişini, memleketini incelemesi, araştırması ve öğrenmesi açısından önemlidir ve öğrencilerin bu dersleri öğrenmeleri asli görevleridir. Fizik ve kimya derslerinin somut bir şekilde, sınıf dışında serbest havada yapılması, öğretimin doğal ve gerçek hayata uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilere, ziraat ve sanayi kuruluşları gezdirilmeli, tarlada ölçme yapılmalı, bitki ve hayvanlar, doğal ortamlarında görülmelidir. Öğrencilerin el işi becerileri geliştirilmelidir. Özellikle tahta ve demir işlemeciliği çocuklara sabretmeyi, çalışmaya devam etmeyi, pes etmemeyi öğretmektedir. Top oynamak, kürek çekmek gibi çeşitli sportif faaliyetler, çocuğun beden ve zihinsel gelişimini aynı anda sağlamaktadır. Okullarda çeşitli sanat faaliyetler yapılmalı, ahlaki konferanslar düzenlenmelidir. Bu tip okulların açılması, masraflı olmalarını gündeme getirmiştir. Ancak Demonlis’e göre bu okulların açılmaması, millete daha da pahalıya mal olmakta, bir milletin gençliği eski okullarda feda edilmektedir²¹.

Prens Sabahattin; merkezilikten adem-i merkeziyet’e geçişi, merkezî yönetimin sınırlandırılarak yerel yönetimlere her türlü yetkinin verilmesini de içermektedir. Kolluk kuvvetleri, adli işler, eğitim, mülkiyet, ulusal zenginliklerin işletilmesi ve malî işlerde de merkez dışı anlayış geçerli olmalıdır. Yerel yönetimlerin düzenlenebilmesi için meydana getirilecek kurulların başkanlıklarına, “Hindistan ve Mısır gibi yerlerin yönetimlerinde edimsel yararlılık göstermiş olan İngilizler’den devlet görevine alınacak birtakım kişiler” yetenek ve deneyimlerinden yararlanmak üzere getirilmelidir²².

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri büyük çalkantılarla geçmiştir. Ülke içindeki isyanlar, yabancı devletlere karşı alınan yenilgiler, ekonomik buhranlar; ülkeyi daha da felakete sürüklemiştir. Bu durumda aydın kesim, Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için çareler aramaya başlamıştır. Aydınlar için Osmanlı Devleti’nin bu durumu, temel sorun haline gelmiştir. Prens Sabahattin de bu konu üzerinde durup, çözüm önerileri bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla yurt içinde ve yurt dışında çalışmalar yapmıştır.

Prens Sabahattin’in aktif bir şekilde çalışmalara başlaması, babasıyla birlikte Avrupa’ya kaçmasıyla başlamıştır. Yurt dışında diğer muhalif grupların da desteğiyle bir kongre toplanması girişiminde bulunmuştur. Abdülhamid döneminde, yurt dışına kaçan, genel

²⁰ Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir, çeviren: Muzaffer Sencer, Elif Yayınları, İstanbul-1965, s. 63-64.

²¹ Demonlis, a.g.e., s. 6.

²² Prens Sabahattin, a.g.e., s. 63.

olarak "Jön Türk" adıyla anılan aydınlar; Osmanlı yönetimine karşı yöntem belirleme amacıyla 1902 yılında Paris'te bir kongre düzenlemişlerdir. Bu kongre sonucunda aralarında görüş farklılıkları yaşanmış, aydınlar iki gruba ayrılmışlardır. Ahmet Rıza önderliğinde "Merkezci" akım, Prens Sabahattin önderliğinde ise, "adem-i merkeziyet" akımının görüşü temsil edilmiştir. Grublar, dış müdahale konusunda da görüş birliği sağlayamamış ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ahmet Rıza ve arkadaşları, yabancı devletlerin Türkiye'ye müdahalesine karşı çıkarken, Sabahaddin ve ekibi müdahaleden yana tavır almıştır.

Kongreden sonra Prens Sabahattin ve taraftarları, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini (TŞAMC) kurmuşlardır. Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Prens Sabahattin başkanlığında, Ahmet Fazlı, İsmail Kemal, Dr. Nihat Reşat, Dr. Fırat, Miralay Zeki, Dr. Sabri Hüseyin Tosun, Milaslı Murat, Şair Hüseyin Siyret'ten oluşmuştur. 1906 yılında *Terakki* adında bir gazete çıkararak görüşlerini daha etkili kılmayı amaçlamışlardır. TŞAMC'nin *Terakki* aracılığı ile ortaya koyduğu fikirler, gençler, azınlıklar ve tüccarlar arasında taraftar bulmuştur. Ayrıca rakibi olan İTC gibi bu cemiyet de devletin çeşitli bölümlerinde ve sürgünde dağılmış Türkler arasında sempatanlar bulmuştur. 1908'e kadar yurt dışında Meslek-i İctimanın savunuculuğunu yapan TŞAMC, bu tarihten sonra Meşrutiyetin sağladığı ortamda değişik teşkilatlar ve teşebbüsler altında faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ahmet Rıza, Sabahattin ve K. Malumyan'ın ortak başkanlığı altında 27 Aralık 1907 tarihinde Paris'te II. Jön Türk Kongresi düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda alınan kararlarda adem-i merkeziyet ilkesine ağırlık tanınması noktasında İttihat ve Terakki yandaşları ile Sabahattinciler arasındaki ayrılık netleşmiştir.

Prens Sabahattin, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için, politik tedbirlerden ziyade sosyal değişmeye dikkat çekmiştir. Bu amaçla çeşitli sosyoloji akımlarını incelemiş, "ruhunu tatmin edecek ilmi esasları" *adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi* kavramlarıyla temellenen *ilm-i içtima*'da bulmuştur. Rejimin ismini ve kanunlarını değiştirmekten ziyade, o ülkede yaşayan insanları değiştirmek gerektiği üzerinde durmuş; temelde fert olarak insanı ele almıştır. Sabahattin Bey'in fikirlerinin temelini, science sociale "fenn-i içtimâ" ekolü meydana getirir. Kendisi Avrupa'dayken E. Haeckel'i (1834-1919), Büchner (1860-1917), A. Fouillée (1838-1912), Le Play (1806-1882) ve E. Demonlis'i (1852- 1907) okumuş; en çok da Demonlis'in etkisinde kalmıştır. Le Play'in kuramlarını geliştiren Edmond Demonlis'in, "science sociale" kavramını, Türkçeye "ilm-i içtima" olarak çevirmiştir. İlm-i ictima doğrultusunda eğitimde, mülkiyede ve yönetimde değişiklik yapılmasını öngörür. Bu süreçte science sociale'in bireyci eğitim üzerindeki araştırmalarından ve İngilizler'in 'Public School'undan ve yeni okulların eğitim ortamından faydalanmıştır.

Prens Sabahattin'in düşünceleri, örgütsel alanda ilk kez kendisinin kurduğu "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nde savunuldu. Bunun dışında Sabahattin'in

düşünceleri doğrultusunda birtakım örgütler daha kurulmuştur. Kurulan bu örgütler şöyle sıralanabilir²³:

1. Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti.
2. Cemiyet-i İnkılabiye: Eylül 1904'de İstanbul'da Mercan İdadisi ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri tarafından kurulan örgüt, daha sonra "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin İstanbul şubesi olmuştur.
3. Osmanlı Ahrar Fırkası: 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Programı, "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile aynıdır. Partinin adı, 31 Mart olayına karışır ve kendi kendini fesheder.
4. Nesl-i Cedid Kulübü: "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin devamı olan örgüt, 1908'de İstanbul'da kurulmuş, 1911'de kapanmıştır.
5. Millî Ahrar Fırkası: 1919'da İstanbul'da kurulan örgüt, programında "Adem-i Merkeziyet ve Meslek-i İctima" doktrinini devam ettirmiştir.
6. Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti.
7. Hürriyet ve İhtilaf Fırkası: Prens Sabahattin'in düşüncelerini doğrudan savunmayan, İttihat ve Terakki'ye karşı olanların kurduğu bir örgüttür.

Prens, hem Abdülhamit yönetimiyle hem de İttihat ve Terakki yönetimiyle mücadele etmiştir. Her iki rejime karşı da ihtilâl hazırlıklarının içinde bulunmuş, fikren ve fiilen dış yardım almayı savunmuştur. Yönetim alanında Adem-i Merkeziyetçiliği benimsemiştir. Siyasal örgütler üzerinde bu kadar etkili olmasına karşın, hiçbir partiye girmemiştir.

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

AKŞİN, Sina, "31 Mart Olayına Değin Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXVII, S. 3.

BAYRAKTAR, Bayram, "Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. II, S. 6-7, İzmir 1996-1997.

BOLAY, Süleyman Hayri, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri, Nobel Yayıncılık, c. I, Ankara 2015.

²³ Mustafa Ergün, "Prens" Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri, Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, c. I, S. 2. Afyon 2008, s. 5.

DEMONLİS, Edmond, 19. Yüzyılda Karşılaştırmalı Eğitim Denemesi: Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebepleri Nelerdir?, Çevirenler: A. Fuat, A. Naci, Pegem Akedemi Yayınları, I. Baskı, Ankara 2015.

DURUKAN, Kaan, "Prens Sabahattin ve İlmi İçtima, Türk Liberalizminin Kökenleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ERGÜN, Mustafa, "Prens Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri", Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, c. I, S. 2. Afyon 2008.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Osmanlı Devleti'nde Meslek-i İçtima Akımı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul 1987.

KORLAELÇİ, Mustafa, "Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Kayseri 1983.

KILIÇ, Murat, "Türk Siyasal Hayatında Bir Muhalif İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek-i İçtima", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12, 2010/2.

OKAN, Oya, "Prens Sabahattin" Literatürü Üzerine, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. VI, S. 11, 2008.

SABAHATTİN, Prens, Türkiye Nasıl Kurtarılabılır, çeviren: Muzaffer Sencer, Elif Yayınları, İstanbul 1965.

TÜFEKÇİOĞLU, Hayati, "Frederic Le Play'in Tarih Anlayışı", Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, S. 6, 2003.

UÇMAN, Abdullah, "Prens Sabahattin", DİA, C. XXXIV, İstanbul 2007.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

NECİP FAZIL'IN 'AYDIN' DEĞERLENDİRMESİ

Aysel BAŞPINAR *

ÖZET

Necip Fazıl Kısakürek, düşüncesi, dünya görüşüne bağlı mücadelesiyle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında geniş kitlelerin dikkatini çekmiş bir mütefekkir ve sanat adamıdır. Eserlerinde ve yazılarında aydınlar üzerinde tespitlerde bulunmuş, onların hangi yolu takip etmeleri gerektiğini, kendilerini ve halkını nasıl ilerleyip geliştirebileceklerini, halka nasıl yol gösterici olacaklarını açıklığa kavuşturmuştur. Çalışma, onun kendi eserleri, çıkarmış olduğu dergi ve gazetelerinden yola çıkılarak meydana getirilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, hayatından bahsedilmiş, diğer bölümde ise yazıları merkeze alınarak düşünce dünyası, ideolojisi, hayata bakışı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, Aydın, Batı Taklitçiliği.

NECİP FAZIL'S VIEW ON "INTELLECTUAL"

ABSTRACT

Necip Fazıl Kısakürek is an artistic man who has drawn attention to large masses in the early years of the Republican era, in his fight against thought, worldview and concepts. In their works and writings, they have been spotted on the intellectuals, clarifying which way they should follow, how they can advance themselves and their people, and how they can guide the public. The work was brought to the view from its own works, out of the magazines and newspapers from which it came out. In the first part of his work, his life was mentioned and in the other part it is tried to reveal the thought world, ideology, and a view of life by taking his writings to the center.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, Intellectual, Western Imitation.

GİRİŞ

Aydın, belli bir eğitim görmüş, değişik dünya görüşlerini bilip, onları yorumlayabilen ve kendi dünya görüşü doğrultusunda meselelere çözümler getiren insandır (Özer, 2007, 30). Aydın kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla; egemen ideoloji (geleneksel değerler sistemiyle birlikte) arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır. Parçalanmış toplumların ürünü olan aydın, bu toplumların varlığının kanıtıdır, çünkü onların parçalanmışlığını içselleştirmiştir (Sartre, 2010, 34).

* NEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi.

Türk aydını, başından beri geçimini devletten sağlamanın yollarını aramış, devletle maddi ilişkiler kurmuş, iktidarlara muhalif bir pozisyonda olsa da onunla bu tür ilişkilerini koparmamanın yollarını bulmuştur. Diğer taraftan aydınların, devleti hep bir geçim kapısı olarak görmeleri, devletin de bu ilişkiyi kullanarak onları ve onların temsil ettikleri muhalefet hareketlerini pasifize etmesinin bir yolu olmuştur. Jön Türk önderlerinin büyük bölümü yurt içinde geçimlerini memuriyetten sağlamışlar, Avrupa'ya kaçıp orada faaliyet gösterirken sultana yazdıkları layihalar yoluyla devletle ilişkilerini kesmemişlerdi. Daha da geride, örneğin Namık Kemal (1840-1888) muhalif fikirleri nedeniyle cezalandırılarak sürgüne gönderilse de devletin maddi desteğini kaybetmemiş, sürgünde hem memuriyete devam etmiş hem de sultana layihalar yazmaktan vazgeçmemişti (Sönmezer, 2014, 19).

Osmanlı Devleti, kültürel alanda Avrupa ile yakın ilişkiler kurunca Türk aydınları, batı kültür ve ideolojilerini kendilerine gaye edinmiş ve yaşamlarını ona göre düzenlemeye çalışmışlardır (Özer, 2007, 31). Tanzimat'tan sonra ülkesiyle manevi ve kültürel bağlarını yavaş yavaş koparmışlar, bunun yanında kültürüne ve manevi değerlerine bağlı olan halktan da iyice uzaklaşmışlardır. Onları okuyan halk da kendi kültürüne yabancılaşmaya ve kendi kültürünü beğenmemeye başlamıştır (Özer, 2007, 33). Aydınlarla devlet arasındaki sorunlu ilişkinin görünümü, Cumhuriyet döneminde de değişmemiştir. 1908'de iktidara gelen cemiyete bağlı aydınların bir bölümü cumhuriyet rejiminde de iktidarı ellerinde tutmuşlar ve "halk için halka rağmen" sloganıyla nitelenen ya da aydın despotizmi diye tarif edilen bir rejim yerleştirmişlerdir. Bu tabakanın dışında kalan aydın kesimleri ise rejime muhalif olsalar bile genel olarak devletten geçinmişler ya da bir şekilde devletten yardım görmüşlerdir (Sönmezer, 2014, 21).

Basın, Türkiye'de aydınların yoğunlaştığı en önemli alandır. Basın, genel anlamda toplumsal sınıfların ve onların kesimlerinin seslerini ve taleplerini dillendiren, bir parçası olduğu sivil toplumda, ideoloji yayan bir işleve sahiptir (Sönmezer, 2014, 56).

I. NECİP FAZIL'IN KİŞİLİĞİ, SİYASET İLİĞİSİ

Necip Fazıl, 26 Mayıs 1905'te Abdülbaki Fazıl Bey ve Mediha Hanım'ın ilk çocuğu olarak İstanbul'da Çemberlitaş civarında bir konakta dünyaya geldi. Babası, onun doğumundan sonra Hukuk Mektebi'ni bitirmiş ve bazı memuriyetlerde bulunmuştur. Büyükbabası Mehmet Hilmi Efendi, cinayet mahkemesi reisliğinden emeklidir. Asılları Maraşlı ve Dulkadiroğullarına kadar uzanan Kısakürekler sülalesinden gelir (Okay, 1987, 1).

Necip Fazıl, soy kütüğünü takip ederek iz sürer ve bu iz sürme sonucunda, dedelerinin beş yüz yıllık şeceresine ulaşır. Adını bilebildiği ilk dedesi, devrine göre büyük şöhrete sahip Maraş'ta şeyhülislamlık yapan Mevlâna Bektut Hazretleri'dir. Kısakürek lakabını onun oğlu almıştır. Necip Fazıl'ın hatıralarına göre, Maraş'ta bir kıtlık olmuş ve o zamanki dedeleri; Arastadaki buğday ambarında, kısa kürekle erzak dağıttığından "Kısakürek" lakabını almıştır. Yine başka bir rivayete göre, Yavuz Sultan Selim Doğu Seferi'nin ardından Maraş'ı zapt ettikten sonra, bir caminin açılış merasiminde kürek lazım olur.

Padişah da orada bulunan kısa boylu adamı ileri itip şaka yollu: "Alın size kısa kürek" der. Padişah tarafından söylendiği için bu lakabı memnuniyetle taşırlar (Yorulmaz, 2014, 16).

Necip Fazıl, daha 4-5 yaşlarındayken okumayı sökmüştür; sayıları ve tarihleri yazmakta zorlanmaz. Dedesi, her fırsatta dizine oturtup, Fuzulî divanından parçalar okur ve ona tekrar ettirerek hafızasını dener. Zekası, hazırcevaplığı ve dedesini daima arkasında görmesinin verdiği güvenle adı, "büyük küçük"e çıkar (Kısakürek, 2013, 84; Sönmezer, 2014, 77). İlk öğrenimi, çeşitli okullarda kesintili ve düzensiz bir şekilde geçmiştir. Önce Gedikpaşa'da Fransız Mektebi'nde, bir müddet sonra aynı yerde bir Amerikan Mektebi'nde, Büyükdere Emin Efendi Mahalle Mektebi'nde, Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'nde, Vaniköy Rehber-i İttihat Mektebi'nde okur. Heybeliada'daki Numune Mektebi'nden diploma alır, o yıl Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'ne yazılır. Oradan ayrılan Necip Fazıl, Darülfünun felsefe şubesine yazılır. Bu öğrenimini de tamamlayamaz. Hükümetin açtığı müsabakayı kazanarak burslu olarak, felsefe öğrenimi için Paris'e gönderilir. Paris'in eğlence hayatı onu daha çok çekmiştir. Kendi ifadesiyle, "bohem" hayatı yaşar. Türkiye'ye dönüşünde Ankara ve İstanbul'da memuriyet ve müfettişliklerde bulunur, çeşitli yerlerde dersler verir. 1942'den sonra geçimini yazılarından ve yayın mesleğinden sağlar (Kısakürek, 1999, 30; Okay, 1987, 2).

Necip Fazıl, ilk şiirinin 13-14 yaşlarındayken, Millî Mücadele yıllarında *Tercüman* gazetesinin edebi ilavesinde yayınladığını söyler. O sırada Bahriye'de öğrenci olduğunu, gazete elinde sokakta yürürken herkesin durup ona baktığını ve "İşte geleceğin büyük şairi" diye parmakla gösterildiğini hayal ettiğini belirtir (Yorulmaz, 2014, 107).

Zeki ve nüktedanlığı ile tanınan Necip Fazıl'ın, sözünü esirgemeyen dobra bir yapısı vardır. Söyleyeceğini saklamaz, sakınmadan söyler. Bu uğurda, bir şey kaybederim endişesi taşımadan hareket eder, doğru bildiğinden sapmaz (Yorulmaz, 2014, 306). İslam'ı alaya alan, küçümseyen, kim olursa olsun onun öfkesinden mutlaka nasibini alır, kılıcını her iki tarafa da sallar. Onun hışmına muhatap olmamak ve sözlerine çarpılmamak için düşmanları çekinirdi (Yorulmaz, 2014, 299). Necip Fazıl'ın fikirleri üzerinde özellikle Abdülhakîm Arvasî'nin etkisi büyüktür. Nakşibendî şeyhlerinden olan Arvasî'yi tanınmasından sonra Necip Fazıl'ın düşüncesi daha çok dini ve tasavvufî konulara yönelmiş ve bu yönde fikirler ileri sürmüştür. Onun, ilahî marifete ulaşmak için aklın belli bir hissesinin olduğu, asıl hürriyetin Allah'a esaretten ibaret olduğu fikirleri, tasavvufî düşüncenin özelliklerini yansıtır (Ersoy, 2007, 47).

CHP döneminde de DP döneminde de her şeye hakim gözüyle bakılan egemen güçlerin önündeki en büyük engel o olmuştur. Tanzimat'tan beri kendilerini batıcılığın kalesi olarak gören Türk'ün düşmanlarına karşı muhalefeti tek başına yürütür. Hasımlarının dilinden iyi anladığı için, karşıtlarının onunla başa çıkmaları ve ileri sürdüğü görüşleri çürütmeleri kolay olmaz (Yorulmaz, 2014, 313). DP'yi CHP'den ayırmayarak, fazla bir şey beklemezdi. A. Menderes'in göreve gelir gelmez, Ezanı aslî şeklinde okutması ve serbest bırakmasından ümitlenir. Menderes'in çıkışlarını dualarla karşılar: "*Bir asır evvelinden başlayarak 1923*

yılına dek 'Allah' ismini sadece görenek diye ağzına alan, 1923'ten 1950'ye kadar da bu ismi anmayı cinayet sayan ve bunun göreneğini temelleştiren devlet büyüklerine karşılık 'Hükümet Reisi' sıfatıyla ilk defa ve canevinden 'Allah' diyen Adnan Menderes'i başımızdan eksik etme!.. Ona kendisinden evvelki devirden tarihin 'Kabus Devri' diye anacağı çığırdan devraldığı ruhî, fikrî, ahlakî, idarî, içtimâî pislikleri kökünden temizlemek mazhariyetini ihsan et!" şeklinde dualar eder (Yorulmaz, 2014, 214). Menderes, partinin başına geldiği sıralarda, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'ya kapak yaptığı resimde, ecel köprüsünden geçen başbakan, bir ip üzerinde yol alan cambaz olarak çizilir. Menderes, cambaz teline çıkmış, idam gömleğini de giymiştir. İpin bir ucu İnönü'nün, öbür ucu da, Bayar'ın elindedir. Altında şöyle yazar: "A. Menderes geçebilecek misin?" 1940'lı yılların başında mahkeme ve hapislerle yüzleşmeye başlayan üstat, 1950'li yıllarda aynı şekilde mahkemelerde sürünmüş ve hapis yatmıştır. Başbakan Menderes'in, "Aslında sana yapılanlar bana yapılıyor" demesine rağmen, ona karşı baskı ve zulümler devam etmiştir (Yorulmaz, 2014, 215).

Necip Fazıl, bazı yazılarında Menderes'i korkak ve ürkek olarak niteler. Pasif kalmakla ve radikal olmamakla suçlar. Mason kulübünden elde ettiği gizli belgeleri yayınlamaya başlayınca, DP içindeki bazı kişileri ürkütür. Muhalifleri, bunun üzerine Menderes'e daha fazla yüklenerek, Büyük Doğu'nun kapatılmasına çalışırlar (Yorulmaz, 2014, 243). Necip Fazıl, *"Demokrat Parti, Halk Partisi'nin tam zıddı olamamanın vebalini, asıl onun suçlarını kendisine yükleyen fıkirsız bir ihtilâl darbesi yüzünden hayatıyla ödedi ve bu sır da anlayamadı"* şeklinde görüş belirtmiştir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 423).

27 Mayıs darbesiyle hapse atılan Necip Fazıl, yaklaşık 1.5 yıl Üsküdar Toptaşı Cezaevi'nde kalır. İçeride yatarken dışarıda ne olup bittiğini takip eder, gelişmelerden haberdar olmaya çalışır. Hapishanedeyken Menderes'in idam edildiğini, iki gardiyandan dinler. Ona göre bu gardiyanlar, kendisine mürit bağlılığıyla bağlandıkları ve güvendiklerinden, bütün sırlarını paylaşıyorlardı. "Kimseye bir şey söylemeyin, eğer konuşursanız arkadaşınızın kurşunu ile ölürsünüz" demelerine rağmen, onunla iletişime geçiyorlardı (Yorulmaz, 2014, 230). 27 Mayıs darbesi ardından, cezaevine girmesiyle dergisi kapatılmış olan Necip Fazıl Kısakürek, 1961'de salıverildikten sonra Yeni İstiklal ve Son Posta gazetelerinde çalışır. 1960'lı yıllar boyunca konferanslarına devam eden Necip Fazıl, 1965'te iktidara gelen Adalet Partisi ve Başbakan Süleyman Demirel'e karşı, sert bir muhalefet yürütür. Demirel'in Mason olduğu yönündeki Büyük Doğu'da yaptığı yayınlar, 1968'de çıkarttığı *Vahidüddin* adlı eseri ve aynı yıl kitaplaştırdığı *İdeolocya Örgüsü* yargılanmasına neden olmuştur (Beyaz, 2012, 33-34; Sönmezer, 2014, 102). Yapılan incelemeler sonucunda eserde suç unsuru bulunmadığına dair bilirkişi raporu doğrultusunda mahkeme beraat kararı verir. Ancak kararın temyize bozdurulması ve daha önceki karar aksine, mahkemenin bozma ilamına uymasıyla, Kasım 1973'te bu davadan mahkum olur. 1976'daki üçüncü baskısından sonra tekrar takibata uğrar. Bütün bilirkişi raporlarına rağmen 25 sayfalık kararla 1.5 yıl mahkumiyet verilir (Boz, 2013, 106).

Necip Fazıl, 12 Eylül 1980 darbesi ardından, kesinleşmiş hapis cezaları nedeniyle evinde inzivaya çekilir. Yine sık sık ziyaret edilen ve akıl danışılan Necip Fazıl Kısakürek, Türk sağ için önemli bir tarihi figür durumuna gelmiştir. Turgut Özal, Anavatan Partisi'ni kurmadan evvel, kendisini birkaç kez ziyaret eder ve tavsiyeler alır. Özal'ın ziyaretleri, Necip Fazıl Kısakürek'in son siyasi ilişkisi olur. 25 Mayıs 1983'de, 79 yaşında hayata gözlerini kapar (Sönmezer, 2014, 104).

2.NECİP FAZIL'IN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Necip Fazıl'a Göre Toplum

Toplum kendiyile ahenk içinde yaşayan, kendini temsil eden ve kendine tabi olan bir sanatkârı içinde barındırır. Orta Çağ sanatkâr ve entelektüeli şu özelliklere sahiptir: Bir dünya anlayışı, bir eşya ve hadise görüşü, bir güzel ve doğru hükmü, bir kemal ölçüsü, bir yarın iştiyakı, bir tenkit ve tayin terazisi, bir kültür bağı, bir ferdiyet örgüsü, bir cemiyet alakası. Bu dönemden itibaren her şeyde olduğu gibi edebiyatımızda da bozulma başlamış ve günümüze kadar bu devam etmiştir. Necip Fazıl, Türk sanat ve fikir hayatında Edebiyat-ı Cedîde'den sonra ahlâk bozukluğunun başladığını, bundan öncekilerde ise bunun kör topal devam ettiğini söyler. O zamana kadar devam eden, eski hayatın sürmesini sağlayan ahlâk kırıntıları artık o günden sonra çürümeye yüz tutmuştur. Bu çürüyen ahlâkın yerine getirilecek yeni şuur ortaya konmayınca, ahlâk bozukluğu kaçınılmaz olmuştur. Ahlâk ortadan kaybolunca, birbirini saymak, sevmek, ihtiyarlara saygılı olmak gibi ahlâkî değerler çöpe atılmıştır. Geçmişten getirilen her şey, yerle bir olmuştur. Geçmişin inanmış neslinin yerine artık inanmayan, doymak bilmeyen, hiçbir kalıba sığmayan, rahatsız ve ıstırap dolu bir nesil gelmektedir (Beyaz, 2012, 130). Necip Fazıl'a göre, insanoglunun içine ve dışına doğru bütün münasebetlerinde, ahlâk dayanağını temel kabul etmek, bilinen bir husustur. Ahlâk olmadan ne ruh, ne de insan vardır. Ahlâk, fail olmak yerine münfail sıfattır, sadece tavır ve eda hüviyetiyle, içinde fikir, manâ, sır, hikmet, her şeyi birleştiren ve kendisinden zuhura geldiği ruhu, zuhur ettiren üstün duyuş ve anlayıştır. Ahlâk, anlayıştan doğar ve anlayışı tamamlar (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 116; Kısakürek, 1999, 86).

Necip Fazıl ahlaki davanın merkezine devleti, devletin merkezine de ahlaki davayı koymaktadır. Ona göre, Kanuni Sultan Süleyman devrinde idari yapıda baş gösteren bozulma, yavaş yavaş büyümüş ve Tanzimat'a kadar gelmiştir. Necip Fazıl'a göre, gittikçe derinleşen ahlaki bozulma sonucunda, devlet içinde hızla "rüşvet, irtikap, iltimas, hafiyelik, nizam ve ölçü nefreti, aziz menfaatini koruma insiyakı, idare-yi maslahat mizacı" gibi gayri ahlakilik yayılmıştır (Sönmezer, 2014, 266). Kanunî Sultan Süleyman'a birleştirilen Sarı Selim'den, III. Selim'e kadar (17'nci ve 18'inci asırlar) manzara: Kendimizi, kendimize ve dâvamıza imanımızı, vecdimizi, aşkımızı, zaman ve mekâna tahakküm kudretimizi, kısaca ruhumuzu ve ahlâkımızı kaybetmeye başladığımız ve aşksız, vecdsiz, anlayışsız, hikmetsiz yobazlar elinde küflendiğimiz devirdir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 75).

Ona göre, Tanzimat'a gelinceye kadar Türk sanat ve fikir adamı, belli başlı bir görüş merkezi etrafında sebep, sonuç ve gayelerini çerçevelemiş; zaman, mahâl ve istikbâl olarak üç ahengiyle temsil etmiş, kendi ömrü ve anlayışı içinde hadiselerle hakim olmuş bir cemiyetin en iyi üyesiydi. Kaderini ortak ettiği cemiyet devam ettikçe, bütün haşmetiyle yaşadı. Cemiyet, ana zeminini kaybeder etmez de göçtü (Kısakürek, 1984, 166). Tanzimat'ı doğuran şuur da, gelen dünyanın getireceği muvazeneden ziyade, gelen dünyanın götürdüğü muvazeneyi sezebilecek, gelenin varlığından ziyade gidenin yokluğunu kavrayabilecek ve ancak deri üstündeki tezahürleri görebilecek kadar sığdır. Bu şuur, fikir adamları elinde ve birkaç iç alemin meydana gelmesi sonucu değil, gündelik siyaset adamları elinde ve bir dış münasebetin emirleri sonucu meydana gelmiş, bir siyaset olmaktan ileriye geçememiştir (Kısakürek, 1984, 168). Necip Fazıl: *"Tanzimat'tan bu güne kadar Türk edebiyatında bir dünya anlayışı, bir eşya ve bir hadise görüşü, bir güzel ve doğru hükmü, bir kemal ölçüsü, bir macera humması, bir tenkit ve tayin terazisi, bir kültür bağı, bir ferdîyet mayası, bir cemiyet alakası ve bir iç ve dış murakabesi cevherlerini taşıyan tek bir nesil ve tek bir şahıs gelmemiştir."* şeklinde belirtir (Kısakürek, 30 Mayıs 1936, 1). Ona göre, Tanzimat belki maziye değil, fakat tamamıyla geriye gidiş, benliğini teslim ediş devridir. Türk sanatkar ve entelektüeli, Avrupa'nın edebi, harsi, siyasi ve iktisadi köleliğine girer ve satıl taklitçiliğinin gözü kör meftunluğuna sığınır. Garp artık onun için kanunları aranacak ve kendi kemal kalitesi içinde pişirilecek bir "problem"e değil, sebebi meçhul ve düşünmeden tapınılacak bir "phenomene" idi (Kısakürek, 18 Nisan 1936, 2). *"Tanzimat hayret devridir ve bütün gaye İslamiyet'i yıkmaktır. O devir insanın kendisi bilmese de ve o hâlâ "Lâ İlahe illallah" dese de, gidiş odur, ama farkında olan yoktur. Başta fes, aşağıda pantolon... Altı kaval üstü şişhane (!)... İşte böyle bir tezatlı âlemdir gider.. Japonlar, Avrupa'ya talebe gönderirlerken önce karşılarında alırlar talebeyi ve şöyle derler: 'Şu diploma, şu şهادetnameler gelecek... Zamanında gelmediği takdirde intihar et!..' Gider Japon, Avrupa'ya... Ve istenilenleri götüremeyecekse batırır bıçağı, ölü, gider. Bizimkiler ise bu kadar bir idealizmden bile mahrum... Gittiği yerden alacağını bir kenara bırakalım, kendi ruhunu da orada bırakır. Ve bar kültürünü, kabare kültürünü alır, gelir. Sonra bize hakir gözle bakar"* şeklinde görüşlerini belirtir (Kısakürek, 2014, 204).

Ona göre, Batı tesiri 19. yy. başlarında bir kezzap yağmuru halinde üzerimize yağmaya başlar ve müdafaa şemsiyemizi tutan ham yobaz ve kaba softa olduğu için şemsiyeyi delik deşik eder ve sahte aydınlar, kahramanlar kadrosunda ciğerimize kadar nüfuz eder (Kısakürek, 1998, 118). Tanzimat sonrasında da Batı hayranlığı ve körü körüne taklit devam eder. Arada bunun derece ve doz farkı vardır. Bu daha da artarak devam eder ve kendine ait bir tip doğurur. Tanzimat insanı, henüz eskiden tamamen kopamamış, eskiyi de bir şekilde sürdürmek zorunda kalmışken, ondan sonra gelenler bu bağları daha fazla gevşetmiş ve taklidi Batı'nın "sokak işportası" ürünlerinden yaparak işi daha da kötüye götürmüştür (Kısakürek, 1989, 137; Beyaz, 2012, 138). Tanzimat devrinde Garp klasikleri ile uğraşılıp, Türk, Arap ve Acem düşünce dünyası ile alaka devam ederken, sonradan gelenlerde bu edebî seviye ve düşünsel alaka kaybolur. Batı ile alakada ise, iş tamamen

işporta mallarına kadar varır. Sonuç olarak Edebiyat-ı Cedîde denen bir edebî akım ve Jön Türk denen bir münevver sınıf ortaya çıkar (Beyaz, 2012, 139).

Necip Fazıl, Meşrutiyet hakkında, şunları belirtir: *"Meşrutiyet; artık içimize, elinde bir de "Hasta Adam!" kırbacı, "Düyun-u Umumiye"leri, Kapitulasyonları, bankerleri, mektepleri ve kavaslarıyla giren Avrupalı karşısında duyduğumuz, fakat bir türlü ferdî ve içtimâî illiyetlerine ulaştıramadığımız akılsız bir hıncın, intikamını basit idare şekillerinde aramasından ibaret, cüce bir aksülâmel"* (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 76). Meşrutiyet, getirdiği ruhî ve içtimâî şartlar bakımından, İslâm'ın, yine cepheden, fakat gitgide daha şuurlu bir teaddiyle apaçık hırpalanmaya başladığı devirdir. Meşrutiyet, teşkilâtî Yahudilik, Masonluk ve Dönmeliğin eseridir. Yahudilik, Masonluk ve Dönmelik isimli üç ayaklı sehpanın, ipinde sallandırmak istediği tek hüviyet, İslâm'dır (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 154). *"Dünya Savaşına gelinceye kadar Tanzimat sonrası sanat ve fikir adamının vasfı, zihin ve ruhi ana idrak melekelerinden mahrumluktur. Avrupahlaşma teşebbüsünün ancak soysuzluğunu getirebilmiş ve Tanzimat ruhunu daha iyi duyurmaya hizmet etmiştir."* (Kısakürek, 1984, 177). Birinci Dünya Savaşı ve sonrası fikir adamı, bir önceki kaba zümre ve mektep seviyesini aşmış, ferdiyet kıymetlerine sokulabilmiş fakat bu kıymetleri kanunlaştıramamıştır. Bir takım başkallıkları, ayrılıkları, rekabetleri temsil etmiş, fakat toptan meydan muharebesi zaferi kaydedememiştir. Kötüyü, çirkini, bayatı sezer gibi olmuş, fakat iyiyi, güzeli, yeniyi bulamamıştır (Kısakürek, 1984, 183). Necip Fazıl bu dönem nesli hakkında: *"Siz elden giden imanlar, kaybolmuş muvazeneler, ürpertici icatlar ve korkunç tecrübeler nesli oldunuz. Siz ruhları vecd yerine tekallüsün, iman yerine şüphenin, aşk yerine şehvetin, nizam yerine kargaşalığın sardığı ve nihayet imana imandan, inkarı inkara kadar topyekûn bir davranışla gerçek hayata yol açmak zorunda bulundurduğu büyük nesilsiniz."* (Kısakürek, 1984, 209).

Necip Fazıl, Cumhuriyet Türkiye'si'ni üç devreye ayırır. İlk 15 yıllık dönem dediği 1940'a kadarki Mustafa Kemal dönemidir. Bunu "yalancı saltanat devri" olarak nitelendirir. İkincisi, 1940 ile 1950 arası "İnönü Dönemi"dir ki, onu da eleştirir. "1950'den sonraki dönem"de de pek çığır açıcı bir hareket görülmediğini söyler. 1950 sonrası dönemi yöneticilerinin şansı, kendilerinden öncekilerin sevilmemesi ve onlardan nefret edilmesidir. Bundan dolayıdır ki, CHP karşısında yer alan siyasetçilerin hepsi, siyaseten belli şanslara sahip olmuşlar, ancak bunların hiçbirisi insanların manevî yönleri ile ilgilenmemişlerdir. O yüzden bu tarz siyasetçiler, kısa bir süre sonra yok olup gitmişlerdir (Beyaz, 2012, 191). Cumhuriyet devri, şahsiyeti, Fransızların (Lejyon donör) nişaniyle mükâfatlandırılan Tanzimat'ın Mecellesine karşılık, boyacı küpü tercüme kazanına sokulup çıkarılmış İsviçreli Türk Medenî Kanununun kabul edildiği bir dönemdir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 65).

Necip Fazıl'a göre, dillere daima yeni kelime aşıları yapılabilir, ancak bu işi sadece sanatkarlar yapabilir. Aksi taktirde kafa yetiştirmeye engel ve eser vermeye mani, felaket iklimi doğmuştur. Ecnebi kelimelerin pasaportsuz, ameliyatsız, aşısız dilimize sokulması insanı kalp sektesinden götürebilir. (Yorulmaz, 2014, 407). Kelimeler, milletin dilinde

yıllarca piştikten sonra vücuda getirilebilir. Bir milletin öz dili, âlimlerin, aydınların, yabancı kültürlerle temasta olanların lisanı değil, okur-yazar olmayanların, bakkalın, çakkalın, hamalın, işçinin, dadının, babaannenin, köylünün, neferin dilidir. Bunların bilmediği hiçbir kelime, Türkçe olamaz; ve topyekûn bir tasfiye hareketi belirtmesi bakımından yavaş yavaş seçmek ile bir tutulamaz. Böyle bir hareket, olsa olsa, bir milletin ruh nakışlarını silmek manasına gelir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 432). Necip Fazıl, Arap Harfleri olarak isimlendirilen harflerin aslında Arap harfi olmasından da öte İslam harfleri olduğunu söyler. Bunlar, asırların biriktirdiği bir dünyayı, medeniyeti içinde barındırır. Yapılan Harf İnkılabını eleştiren Necip Fazıl, inkılap yapılırken ortaya atılan iddiaları gülünç bulur. Eski harfleri herkesin okuyamaması, imlasındaki karışıklık, öğrenilmesindeki zorluk, kelimelerin fonetiğinin dilimize uymaması gibi sebepler, çok basit ve sıradan bahanelerdir. Çünkü onun yerine almış olduğumuz Latin Harfleri de bize ait değildir. Ona göre, Arap Harflerinde görülen mahzurların bir kısmı, eskinin eğitim ve öğretim sisteminin hantallığından ve yanlışlığından kaynaklanmaktadır (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 364). *"Yeni dille Türkçe'nin baba ve evladın, mazi ile halin, ticaretle ahlakın, dudakla kalbin, şehvetle aşkın, ilimle hakikatin, profesörle talebenin, fikirle gazetenin, sanatla nizamın, şairle gururun, meclisle anayasa mahkemesinin, hükümetle danıştayın, toprakla köylünün, makine ile millî dehanın, sermayedarla işçinin, servetle dağıtım ölçüsünün, makamla liyakatin, parti programıyla ideolocyanın ve nihayet devlet bünyesinde beyin merkeziyle yumruk manzumesinin aralarını efsane çapında açtılar ve bu hale devrim dediler."* (Kısakürek, Mayıs 1969, 3).

Batı Taklitçiliği

Batılının Greko-Lâtin Medeniyeti dediği medeniyet manzumesinin ana direklerinden biri, Roma'dan aldığı nizam görüşüdür. Bu nizamın bütün ruhu, her şeyin aslı gibi İslamiyet'tedir! Necip Fazıl bunu ideal bir zemin üzerinde kılınan bir namaza benzetir: İmamın duruşunu, saflara bakışını, o safın imama uygunluğunu... Biz nizamın kaynağını Avrupa olarak biliyoruz. Namazda safa girerken dirsekler, birbirine temas ettiğinin farkında değildir. Ve maddede bu temasa özenirken, manâda onu kaybetme hali içindedir (Kısakürek, 2014, 196; Kısakürek, 1989, 309). Necip Fazıl, *"Batı tefekkürünün topyekûn seyri şöyle. (Plâstik) plâna bağlı akıl, mücerret fikir ve dış zevk harikası Eski Yunan... Aynı tesirler altında nizam yatağı ve gurur ahlâkçısı Roma... Bu vaziyette iç dünyadan ve mutlak müessirden haber getiren İsevilik... Yeni ahlâk ve hassasiyet... Ruh önünde eriyen madde ve (plâstisite) dünyası... İsevilğin tahrifçi ellerde bozuluşu... Böylece daralan ve dünyasını kaybeden akıl... İskenderiye Mektebi ile suni ve zoraki akıl mistiği... Kilise İskolâstiği etrafında büsbütün daralan kapkaranlık Orta Çağ tüneli... Akıl ve zevk fişkırlışıyla (Rönesans)... 'Yunan + Roma + Hristyanlık = Batı Medeniyeti' formülü"* şeklinde belirtir (Kısakürek, 2014, 92; Kısakürek, 1989, 141).

İncirimizden, findığımızdan, tütünümüzden kazandığımız parayla, müspet bilgiler arasındaki bütün manevi ihtiyaçlarımızı Avrupa'dan bekledik, şarklılığı bir aşağılık ukdesi halinde, halka gibi burnumuzda taşıdık. Bütün harplerini teknik cihazı sayesinde

kazandığımız sömürgeci Avrupalı da, idraksizliğimizi istismar etti (Kısakürek, 1984, 140). Necip Fazıl, geri kalışın nedenlerini, Batı'nın bilgiye ulaşma yollarını keşfetmesi ya da kendi içinde bir hamle yaparak öne geçmesinde değil, Doğu'nun kendi içinde rehavete düşmesinde görmektedir. Başka bir ifadeyle Batı'da bir şuur uyanırken, Doğu uykuya dalmıştır (Sönmezer, 2014, 178). Doğu Batı'ya, en üstün taarruz ve temsil devleti olan Osmanlı Devleti'nden başlayarak, dört-beş asırdır; Arabıyla, Acemiyle, Hintlisiyle, Çinlisiyle, Türkmeniyle, bütün derisini, maddesini esir düşüren, ruhunu bulandıran şaşkınlıkla bakmaya başlamıştır (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 32). Ona göre, Doğu'nun temel zaafı, akli ve maddeye hâkimiyeti önemsememesinden kaynaklanmaktadır. Doğu'nun ruhu, maddesini bulamayınca, Batı'nın erdiği madde yetkinliği onu yıkmıştır. Bu yüzden asırlar boyu esir ve mukallit yaşamıştır. Necip Fazıl'a göre Doğu, elindeki kıymetleri kendi öz bahçesindeki kuyuya düşürmüş, sonra dışarıda kıymet aramıştır. Doğu'da buhran, Doğu'nun İslâm ile kazandığı toplayıcı ve bütünleştirici zemini dünya çapında ve yeni zaman ve mekânlar içinde koruyamama, davanın aşk ve vecdini kaybetme, işi dedikodu ve mezhep tartışmalarına bırakma yüzünden önce Araplarda, sonra Farsta, sonra da Türklerde patlak vermiştir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 53).

Necip Fazıl'a göre sorun, Batı'yı taklit etmekte yatmaktadır. Tanzimat adamı ve sonrasında yetişen nesiller, hep taklit uygulamalarına girişmişler ama asla gerçekten Batılı olmaya çalışmamışlardır. Türk sanatçısı ve entelektüeli, Batı'yı özümseyemediği gibi şarklı da olamamaktadır. Dili, zihniyeti ve içinde yaşadığı toplum, birbiriyle çelişmektedir. Arapça ve Farsçanın en çetrefillisini kullanmakla birlikte dilini kullandığı dünyayla hiç ilgisi yoktur; tersine, zihniyeti Batılı olma gayreti içindedir. Kendi toplumuna da tamamen yabancısıdır, öz Türkçe'ye güvenmemektedir (Sönmezer, 2014, 158). Necip Fazıl, bu Batı hayranlarını, hastanelerde çalışan hademelere benzetir. Onlar da doktorlar gibi beyaz gömlek giyerler ve köylerine gittikleri zaman doktor geçinirler. Halbuki işleri tükürük dökmektir. Batı hayranları da bu hademelerin doktorluktan anladığı kadar Batı'dan anlarlar (Kısakürek, 1989, 18).

Batı taklitçiliği sebebiyle toplumun öz kök ve kültürel değerlerinden uzaklaşmasıyla, nesiller arasında beklenmedik bir uçurum ve tezatlar kendini göstermiştir. Artık dallar köke bağlı değildir. Kökten ayrı, köke benzemeyen dallar ortaya çıkmıştır. Taklit ve hayranlık, kendi öz soyunu inkâr etmek, artık yeni neslin özelliği arasına girmiştir. Halbuki kökünü beğenmeyen dal ve dalını beğenmeyen meyve, daha olmadan çürüyeceğini çok iyi bilmelidir (Ersoy, 2007, 132). “*Garp, kafa ve ruh noktalarına nüfuz edemeden sadece dış aletleriyle benimseyici bir telakki sahibinin külahıyla inanan maymun seviyesini nasıl aşsın?.. Bir asırdır herkesin, bilerek veya bilmeyerek diline pelesenk ettiği 'Garp, Garp, Garp' bütün batıl ve gerçeğiyle işte bu kafa ve ruh maktalarına nüfuz etme işidir. Biz bu nüfuz etme işinde maymun seviyesindedir!*” (Kısakürek, 1984, 121).

Necip Fazıl, bugünün Batı manzarasının bir ucunda materyalist bir mistik yani yarı idealist bir bir materyalizm Rusya, diğer ucunda anti-materyalist fakat materyalist bir hayat

Amerika olduğunu söylemektedir (Kısakürek, 1989, 248; Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 60).

Sözde Aydınlar

Reformcuları inceleyecek olursak bunlar, bir baştan öbür başa, Batı akliyeciliği karşısında afallamış, sonradan aynı Batı'nın fikrinden nem bile kapamamış, Doğu'nun özüne giremezken Batı'nın kabuğunu bile görememiş yüz karalarındır (Kısakürek, 1998, 158). Reformcu, dini, her türlü insan hamlesinin manivelası kabul etmek zorunda kaldıktan sonra ancak bu manivelayla kaldırılabilir yükleri sırtlayabilmeleri için insanlara daha hafif şartlar arayan ve Şeriatı keyfine göre uydurmaya kalkan, gizli bir kâfirden başkası değildir. Sağdaki ölçülerin kabuğunda kalan ham yobaz ve kaba softaya karşılık sol, hikmetlerin kabuğunu delemeyen ve sır idrakine eremeyendir (Kısakürek, 1998, 160).

"Doğunun bilinmeyişi, Batının ise ucuz anlayışı ve manâsına Batıyı bir şey zannetmenin ifadesidir. Bütün sahte kahramanlarımız bu idrakin adamlarıdır. Bunlar, kaşık helvaları gibi, kaşığın tek tek çıkardığı helvalardır! Meselâ Mustafa Reşit Paşa, meselâ Mithat Paşa, meselâ Namık Kemal... Bunlara baktığımız zaman tıpkı iplerle hareket ettirilen kuklalar gibi, bütün hareketlerin, iki iplikten ibaret olduğunu görürüz" (Kısakürek, 2014, 203). Kahramanlık vasfını çalanların en tehlikelisi bu sahte kahramanlardır. Çünkü onlar kahramanlıklarını, kurdukları rejimle ve zorla kabul ettirenlerdir (Kısakürek, 1989, 51). *"Üstelik bu yolda gidenler, son derece sığ irfan ve idrakleri, basit hokkabazlık marifetleri ve işportacı diyalektiklerine rağmen teşhis edilememişler ve millet katili ilan edilecekleri yerde millî kahraman sayılmışlardır... Tanzimat sonrası, koyu cahil ve katmerli ahmak, sözde aydınlar zümresi, altı kaval, üstü şişhane kıyafetleriyle, Hilali Haça feda edici böyle bir yön tutmuşlardır ki, Doğru Yolu büsbütün kesmek, tıkamak ve onun vadettiği kurtuluşu kendilerinde göstermek gibi, karşı çıkılması çok zor bir çığır açılmasına vesile olmuşlardır"* (Kısakürek, 1998, 147).

Türk cemiyeti, ham yobaz ve kaba softalar devri ve Tanzimat boyunca, nefisini ve insanlığı muhasebe edebilmek kudretinde bir fikir adamı yetiştirememiştir. Nis'te ölürken Papa'dan bir rahip isteyip hacı öperek, Hristiyan usulüyle gömülmesini vasiyet eden Fuat Paşa; bir sarhoşluk gecesi, muslukta gaseyan ederken yanındaki peşkirci vezire, "Paşa, bu milleti adam etmek için onu Hristiyan etmekten başka çare yoktur!" diyen Mithat Paşa, nam-ı diğer Mürtet Paşa; Ermeni'den bir vezire İslamiyet'i övmesine karşılık, "Biz seni İslamiyet'i sevdiğin için değil, Ermeni olduğun için vezir yaptık!" karşılığını veren Ali Paşa yoluyla 70-80 yıl içinde meyvesini verdi ve kötü amacını kemale erdirdi (Kısakürek, 1998, 150; Kısakürek, 1989, 69-70-79). Necip Fazıl'a göre, Tanzimat'la beraber bizde, sahte kahramanlar fabrikası kuruldu ve o fabrikadan domuz sucukları gibi kangal kangal sahte kahraman meydana geldi. Bu fabrikanın ilk ve en muhteşem mamulü, Büyük Reşit Paşa diye anılan Mustafa Reşit'tir (Kısakürek, 1989, 58). Necip Fazıl'a göre, Mustafa Reşit Paşa, İslami arınma davamızın büyük ve derin bir dikkatle hesaba çekmesi gereken bir kimsedir ve kendisinden sonra yüz küsur yıldır ne olmuşsa ve hatta bugün Türkiye'de ve

İslam aleminde ne oluyorsa, onun ve devrettiği ellerin himmetiyle olmaktadır. Kanuni'den başlayarak Tanzimat'a kadar ham yobaz ve kaba softa elinde perişan hale gelen İslam davası, bu adamda, bünyeyi ıslah etmek yerine imha etmek ve hayat vermesi imkansız yeni bir bünye edinmek rotasına çevrilmiş ve onu takip eden sahte kahramanlar bu rotayı kayalıklarda parçalanma noktasına kadar getirmişlerdir. Ali, Fuat, Mithat Paşalar ve İttihat ve Terakki markalı ve mason damgalı maşalar, hep aynı Mustafa çizgisi üzerindedirler (Kısakürek, 1998, 147). İttihatçıları “komitacı”, “mason kuklası” olarak nitelendiren Necip Fazıl; onların devlet ve hükümet başında iken bile, izbelerde, kör kuyularda, gizli işler çevirme peşinde olduklarını söyler. Necip Fazıl, İttihatçılardan nefret eder, onları “Selanik dönmeleri” olarak nitelendirir (Beyaz, 2012, 187).

Necip Fazıl, Birinci Dünya Savaşı döneminde ilk kez Türk toplumunun kendi içinden bir aydın çıktığını söyler. Bu kendi “öz entelektüel”imizin ilk örneği Ziya Gökalp'tir. Gökalp'in okuduklarını anlayarak, Avrupalı fikir sistemini alıp kendi toplumsal şartlarına uygun bir hale getiren ilk Türk tefekkür adamı olduğunu ifade eder (Kısakürek, 23 Mayıs 1936, 1). Beklenen sanatkar ya da üstün bir irşat edici, kendi cemiyetini dış etkilere karşı savunmak yerine, dış etkileri yorumlayarak cemiyeti hareket ettiren bir işleve sahip olmak durumundadır. Tam da bu yüzden Necip Fazıl'ın Batı etkilerine değil, Batının taklit edilmesine karşı bir pozisyonda durmakta, yetersiz bir yol gösterici olsa da Ziya Gökalp'i takdir etmektedir (Sönmezer, 2014, 161). Türkçülük meselesinde Ziya Gökalp hakkında İslam haini olduğu kadar mücerret ilme ve hocası Yahudi filozof Durkheim'a da ihanet etmiş ve onun dini muhteva zarfı halinde gördüğü milliyetçiliği mazrufundan ayırıp araya ırkçılığı yerleştirmekle, metodunu borçlu olduğu adamı el çabukluğuna getirmiş bir sahteci olduğunu söyler (Kısakürek, 1998, 149; Kısakürek, 2013, 159). Türkün ruh kökünü kurutmakta, hem de ilmî bir otorite kisvesi altında en büyük fenalığı yapmış ve kendisini takip eden fenalıklar serisinin önderi olmuştur. Kendisi: *"Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur, Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kur'an okunur, Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!.."* demeye kadar gitmiştir (Kısakürek, 2014, 73; Kısakürek, 1989, 88). Necip Fazıl, Nazım Hikmet hakkında ise, *"Nâzım'ın bilinen manâda vatan hainliği yoktu; fakat Türkün ruhuna ihaneti vardı. Bu ihanet, yüz bin vatan satmaktan beterdur ve üzerinde durulması gerekli biricik noktadır. Nice vatanperver geçinen insanlar var ki; yurdumuzda suçları Nâzım'inkinden aşağı değildir ve onlar, hiç olmazsa inandığı bâtıla sadık kalmış olan Nâzım'ın fikir namusundan bile mahrumdurlar. Nâzım, işte bu gibilerini yetiştiren son asır başıboşluk ikliminden kurtulayım derken kendisini ateşe atmış, yanık bir kafadır."* şeklinde onun inandığına bağlı kaldığını belirtir (Kısakürek, 18 Haziran 1965, 5).

Necip Fazıl *"Bizce ileri adam aşınmış yahut henüz sağlam görünen kalıpları bu tedbir göz ile muayene eden ve kalıplarını bu endişe ile hazırlayandır. Geri adam, ya eski şekillerin yeni bir idrak ve görüşe varmadan körü körüne müdafaacısı, yahut tamamı ile aksine zamanı adi bir tarih ve evvelik, sonralık meselesi sanıp geriye gitmek korkusu ile ününü harap edicidir. Bunların her ikisi de düşünmekten korkan, fakat birbirine zıt hareket eden iki softa tipidir.. Ebedilik önünde hiç bir mesafe hükmü olmadığını bazen zamanın geride*

bıraktığı bir sırra doğru döndüğünü, bazen ileri doğru kurulan etapları çiğneyip geçtiğini, elverir ki bu sırrı çözecek ve bu hikmete yemiş verdirecek yeni bir idrak gerektiğini bilmezler. Softanın katı nasları halinde ve hileli bir şekilde nefeslerine giydirdikleri ileri imtiyazı ile gözlerinin fark edemeyeceği kadar ileride olan ihsanlara geri derler." (Kısakürek, 22 Ağustos 1936, 2; Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 496).

Fertler, cemiyetler ve milletler için ondan büyük ihtiyaç düşünülemez. İsa Peygamber'e yalvarıp gözlerini açtıran âmâlar gibi, fertler fertlere, cemiyetler cemiyetlere ve milletler de milletlere başvurmak, körlükten kurtulmayı istemek zorundadırlar. İrfan, onu yoğuran fertler ve cemiyetlerin hakkı bakımından şahsi ve millî bütün insanlığa hayat inşa etmek bakımından da önemlidir. Onun için her şahıs ve topluluk ilmi cephesiyle irfan mirasından hisse alabilse de şahsiyet ve hakimiyet sahibininindir (Kısakürek, 1984, 112). Necip Fazıl, Türk irfanının vaziyetinin muamma olduğunu belirtir: *"Zira o dünya irfan zeminiyle esaslı bir temasa geçememek öksüzlüğünden başka bir de kendi öz kökünü elden kaçırmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bin bir içtimâî ve tarihi oluş yüzünden Türk dilinden geçirdiği derin tasfiye ve alet inkılabı, ona yepyeni başlangıç çizdi.. Çünkü başlangıç noktasının muhtaç olduğu tohumları, en kısa devre içinde filizden tarlaya ve harmandan değirmene intikal ettiremediği taktirde kendisini mazi ve istikbalden tecrit eden bugünkü yalnızlık haliyle tam bir kısırlığa düşecektir."* (Kısakürek, 1984, 114).

İlerleme Yolunda Yapılması Gerekenler

Necip Fazıl Kısakürek, nüktbazlar, fıkracılar ve buna benzer tiplerin kafilesinin yüz karası olduğunu söyler. Bunların hiç bir davaları, hiç bir yenilikleri de yoktur. Fikir, şahsiyet ve yenilik sahibi olmanın tek çaresi, her şeyden ve her fıkirden önce bu ahlakı reddetmek, bu ananeyi parçalamak, zincirin halkası olmaya tahammül etmeme ve fikirlerini yeni bir ahlak görüşüyle Babıali'ye aşlamakla olacaktır (Kısakürek, 1984, 90). Buhran günlerimizden ve hele Tanzimat'tan beri, hiçbir asrın, hiçbir yılının, hiçbir ayının, hiçbir gününün, hiçbir saatinde Türk milletini gerçekten uyandırma hamlesi görülmedi. Türk milletini, kendi öz kökünden dallarına kadar, devir devir bütün bir nefis muhasebesi ehliyetin ulaştırabilecek hiçbir içtimâî şart doğmadı (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 90). *"Bizde boşlukta mekan işgal etme hassasına malik, hacim sahibi fikir adamı yetişmiyor!... Üniversitemiz esersiz profesörlerle, iktidar makamlarımız iş ve hareket salahiyetini hangi çileye borçlu olduğu meçhul, fakat eskilerinden üstün nezuurlarla doludur. Ne sağ derken sağ, ne sol derken solu tanıyoruz, ne severken niçin sevdiğimizi, ne de tiksindirirken niçin tiksindiğimizi biliyoruz."* (Kısakürek, 9 Temmuz 1954, 2; Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 491).

Rönesans, Fatih'in İstanbul'u zapt ettiği tarihle başlar ve bugünkü garbın temelini kurar. Necip Fazıl'a göre, o zaman biz şevkimizi kaybetmeseydik ve garbın nasıl adam olduğuna dikkat etseydik, Kur'an emirlerini yerine getirseydik bugün füzeyi biz icat etmiş olacaktık (Kısakürek, 1989, 149). Ona göre, Yavuz'un son günlerinden başlayıp, bütün Kanuni saltanatı boyunca devam eden ve Sarı Selim'in ilk günlerinde sona eren bu devre içinde bütün güçlerini kılıca vermiş Müslümanlar, Rönesans hareketiyle beraber Garbı içinden

kontrol etmiş olsalar ve kılıçla kafayı yan yana sınır dışına çıkarsalardı, belki Protestanlara bilmeden görmeden aradıklarının İslamiyet olduğunu kabul ettirebilirlerdi (Kısakürek, 1995, 267).

Necip Fazıl'a göre, insan, neden ve niçin olduğunu, nasıl ve ne olacağının cevabını yalnız İslâm'da bulur. İnsan, İslâm'da derinliğine ve yüksekliğine doğru ruhunun, genişliğine ve uzunluğuna doğru da aklının, biri gök ve öbürü yeryüzünü donatıcı iki büyük hükümlerlik işine memurdur. İnsan bu memuriyetlerden birinde manâ ve öbüründe madde âleminin anahtarını elinde taşıyarak ve bu iki âlemi en büyük saltanatla zabt ve teşhir ettikten sonra solmaza, eskimeze, ölmeze ulaşacaktır (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 113). Önce şahsını, sonra bütün Doğu âlemini kurtarması, daha sonra da yeryüzüne ve insanlık kadrosuna sahip bir kurtuluş ifadesine varması için Türk Milletine gereken yol, en girift, en mahrem ve en iç kavranışıyla İslamiyet'tir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 93). *"Münevver Müslüman, senin için İslam'ın herkesçe bilinen, bilinmesi kolay olan, kolayca bilinmekle mahrum nasipler üzerinde bir tesir bırakıp bırakmayacağı meçhul bulunan umumi ve hususi bilgilerini ezbere sıralamak değildir. Senin için bu bilgiler altında yaşayan namütenahi derin ruhu tamamıyla İslami ölçüler altında ebediyet makyasları zaman ve mekan fethedici hayat mimarisine katmaktadır!"* (Kısakürek, 14 Ekim 1949, 2; Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 172). Ona göre, Türk toplumunun ne yola, ne madene, ne buğdaya, ne silaha ihtiyacı vardır. İhtiyacı olan şeylerin başında fikir gelmektedir. Fikir olunca bunların hepsi olur. Bugüne kadar toplumun başına gelen felaketler fikirsizlikten gelmiştir. Toplum fikirsizliğini anladığı gün, her şeyi idrak ve her çareyi elde etmek imkânına erecektir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 490).

Necip Fazıl, insana öğüdünde şunları aktarır: *"Ey ruhu ve kafası çile ve mesele dolu insan, devlet çapında bir aksiyon gerektiğini aların kampanyalarıyla rejime ve hükümetine telkin etmendir. Onlar geliyor ve biz gidiyoruz! Biz gittikten ve onlar geldikten sonra ortada ne maraz ne de şifa diye bir şey kalacaktır...."* (Kısakürek 1984, 234). Necip Fazıl, inkılabın oluşturacağı devleti, münevverlerin olduğu "Başyücelik Devleti" olarak isimlendirir. Bu devlet bütün devlet sistemlerinden en iyisi olacaktır ve "şura" tarafından yönetilecektir. Şura sisteminde her alanın en iyileri o alanda söz sahibi olacaktır (Beyaz, 2012, 211). Doktorların ilme esir oluşu ve keyfi hiçbir yöne eğilmeyişi gibi, bütün fazilet ve haysiyeti sadece hak ve hakikat bağlılığından ibaret olacak olan gerçek münevverler hegemonyasının kurucu ismidir. Bu kurultayın reis kürsüsünün arkasında, "Hâkimiyet Hakkındır!" cümlesi, yazılıdır; ve kanun onun kanunu, devlet onun devletidir. Devletin de, her bakımdan başı bağlı tek fert ve şahsiyet nezdinde toplanmış ifadesi "Başyücelik"tir (Kısakürek, 1998, *İdeolocya Örgüsü*, 228). Necip Fazıl, *"Bu cemiyetin dinî mizacı Süleyman Çelebi'de, derinlik ve olgunluğu Mevlâna'da, mavera humması Yunus Emre'de, kahramanlık hayali Battal Gazi'de; aksülamel, tepki ve isyan psikolojisi Koroğlu'nda, nükte ve hicvi Nasrettin Hoca'da, halk duygu kuması Karacaoğlu'nda, hassasiyet cevheri Fuzuli'de, eda ve estetik ruhu Baki'de, kuru mantık ve aklı Nabi'de, belagat ve hırçınlığı Nefi'de, şive ve zarafeti Nedim'de, irfan ve inceliği Şeyh Galip'te, usul ve sistemi Kâtip*

Çelebi'de, mavera görtüşü İbrahim Hakkı'da, dekor zevki Yesari'de, plastik fikri Sinan'da, fonetik fikri Dede Efendi'de aranmalıdır." (Ersoy, 2007, 137).

Tarihteki büyük fikir adamları parayı gaye edinmemiş, paraya doğru yol olmamış, hatta onun taksimindeki kargaşalık, uygunsuzluk ve nispetsizliği içtimai ve iktisadi zaruret kabul etmiş ve insan kurtuluşunu bundan ayırmış kahramanlardır. Para manevi değerlerin altında tutulmakta ve emek, karşılığını her zaman parada bulmamaktadır. Buna örnek, Batı'nın fikir babası Sokrates, talebesi Platon ve onun talebesi Aristo'dur (Kısakürek, 1985, 23-24; Kısakürek, 1989, 258). Sokrates, tek çizgili bir kahramandır. Hem maddede hem manâda fikirde kahramandır. Fikirleri, cemiyete sarkacak kadar yakıcı ve işleyicidir (Kısakürek, 1989, 17). O, memleketinin putlarını devirmeye kalkıştığı ve plastik çerçevenin sinek kağıdına yapışanları insan hayatının içine çağırıldığı için öldürüldü ve bu bakımdan fikir tarihinin ilk büyük mazlumu oldu (Kısakürek, 1995, 27).

Kendilerine, ötelere beraber dünya da verilen Davud ve Süleyman peygamberlerden başka diğer peygamberlerin, hiç biri servete sahip olmamış, topyekûn ferdi mülkiyeti esas tanımış, getirdikleri ilahi rejimde adaleti sağladıkları halde umumi bir denkleme ve tavsiyelenme prensibine yanaşmamışlardır (Kısakürek, 1985, 26). Huneyn muharebesinde, 300 kişiyle binlerce Kureyşliyi yenen Müslümanlar, bir an gurura düşüp bir darbeye dağılıverirler. Tek başına Allah'ın resulü yürür, yanında Hz. Ebubekir gibi birkaç kişiden başka hiç kimse kalmamıştır. Huneyn, tek başına Hz. Peygamberin ruhi kuvveti esas fakat maddi hareketiyle kazanılmıştır. Kahramanlığın ne demek olduğu, ondan sonraki sahabilerin her birinde ayrı ayrı görülebilmektedir (Kısakürek, 1989, 26). Tarihte bütün büyükler, gerçekten dava, hamle, aşk ve ateş sahipleri, birer gözü karadır: Büyük İskender, Jül Sezar, Alparslan, Fatih, Yavuz, Büyük Petro, Büyük Frederik, Lenin, Hitler, Musolini, Çörçil...(Kısakürek, 1989, 236). Necip Fazıl'a göre, II. Abdülhamid Han, Yahudiliği, Masonluğu, Batı Emperyalizmasını, sahte inkılapçılar nesli Mustafa Reşit Paşa ve onun çizgisindekileri, yani İslam düşmanlarını karşısına almış ve 33 yıl onlarla mücadele ederek veya onları zararsız hale getirmeye çalışmış gerçek Türk kahramanıdır. Fakat, sırf merhamet duygusu ve zulüm işlemekten korkusu yüzünden, İlahi hikmet icabı, her kuvvet elindeyken düşmanlarına yenilmiştir (Kısakürek, 1998, 151).

Necip Fazıl, geçmişten dersler alıp maddî ve manevî ilerleme kaydeden, fakat özünü terk etmeyen, taklitçilikten uzak, yeni, yepyeni bütün dünyaya hâkim bir fikir bütünlüğüne sahip, her şeyin hesabını veren büyük bir nesil görmek istemiştir (Ersoy, 2007, 43). Ona göre özlenen bu yeni nesil, *"ne dünü beğensin, ne de bugünden tiksınmede devam etsin. Modelini saadet devrinde bulsun. Yepyeni bütün dünyaya hâkim bir ülkü sahibi, her şeyin hesabını veren bu büyük nesil, evvela bu dünya ve nefis muhasebesine sahip olsun."* (Ersoy, 2007, 142).

Türk ailesi, Tanzimat'tan beri kaynağıyla alakasını zayıflatan ve ona yeni bir kaynak temin edemeyen yarım tesirler altında sarsılmış ve çocuğuna tahakküm kudretini kaybetmiştir. Ahlak mevzuunda aileye göre mektebin ve mektebe göre ailenin tamamlayacağı çocuk,

şimdi bunlardan mahrumdur (Kısakürek, 1984, 135). Geçmişte yaşanılanlardan ders alarak Necip Fazıl, Batı'ya gönderilecek olan öğrencinin bir taraftan Büyük Doğu davasını, ahlâkı, dini iyice sindirmiş ve diğer taraftan da her şeyi öğrenmeye muhtaç biri olması gerektiğini söyler. Kısaca, kendi gayesinin âlimi ve basit bir talebe olmalıdır. Bunun için oraya gönderilecek olan talebe, ilkokuldan seçilip ona göre eğitilmelidir (Kısakürek, 1998, *İdeolocy Örgüsü*, 360).

Necip Fazıl, bir makalesinde gelecek hakkındaki önerilerinde, *"Bundan böyle eski hallerle daha etraflı, daha derin ve daha yakından yüz yüze gelmek üzere yeni hallere dönerken gemilerini yakan kumandanlar gibi maziye değil, istikbale taahhüt ediyoruz"* , şeklinde görüşünü belirtir (Kısakürek, 6 Haziran 1936, 1).

SONUÇ

Necip Fazıl, hayatı, eserleri, konferansları, gazeteciliği, dergiciliği ile büyük tesir bırakmış, Cumhuriyet dönemi düşünce ve sanat adamıdır. Yaşadığı dönem, toplumun okumuş kesimlerinde İslam ve öz kültürümüze ait ne varsa reddetmek, Batı'ya ait ne varsa üstün tutma modasının hakim olduğu dönemdir. İtibar sahibi olmanın yolu, İslam medeniyetini kötülemek, Batı medeniyetini yüceltmektir. Necip Fazıl, Tanzimat ve sonrası aydınlarının bu özelliklere sahip olduğunu tespit etmiş, düşüncelerini ve eleştirilerini bu yönde yapmıştır. Necip Fazıl, hayranlık, taklitçilik ve öz kökten uzaklaşmanın toplumu buhrana düşürdüğünü, kaybedilen kıymetlerimizi, kendi elimizdeyken dışarıda aradığımızı ileri sürmüştür. Müslümanların ve Türk toplumunun içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesini, İslâm'ın modern dünyanın gereklerine uygun bir şekilde yeniden ifade edilmesinde görmüştür.

KAYNAKÇA

BEYAZ, Yasin (2012), Nesir Yazılarına Göre Necip Fazıl'ın Düşünce Dünyası, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Edirne.

BOZ, Duran (2013), Büyük Doğu'nun Ruhu Necip Fazıl Kısakürek, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.

ERSOY, İlyas (2007), Necip Fazıl Kısakürek Düşüncesinin Felsefi Yönü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kısakürek, Necip Fazıl, "Manzara 3", Ağaç Dergisi, 6, Ankara, 1-2, (18 Nisan 1936).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Manzara 5", Ağaç Dergisi, 8, İstanbul, 1, (23 Mayıs 1936).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Manzara 6", Ağaç Dergisi, 9, İstanbul, 1, (30 Mayıs 1936).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Manzarayı Kapatırken", Ağaç Dergisi, 10, İstanbul, 1-2, (6 Haziran 1936).

Kısakürek, Necip Fazıl, "İleri Geri", Ağaç Dergisi, 16, İstanbul, 1-2, (22 Ağustos 1936).

Kısakürek, Necip Fazıl, "İslam İnkılabı- Giriş", Büyük Doğu Dergisi, 1, İstanbul, (14 Ekim 1949).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Halimiz", Büyük Doğu Dergisi, 10, İstanbul, (9 Temmuz 1954).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Nazım Hikmet'i Anlatıyor", Yeni İstanbul, (18 Haziran 1965).

Kısakürek, Necip Fazıl, "Devrim", Büyük Doğu Dergisi, 1, İstanbul, (Mayıs 1969).

Kısakürek, Necip Fazıl (1984), Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1985), Çepeçevre Sosyalizm, Kominizm ve İnsanlık, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1989), Sahte Kahramanlar, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1995), Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1998), Doğru Yolun Sapık Kolları, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1998), İdeolocya Örgüsü, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1999), Babıali, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (2013), Kafa Kağıdı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (2014), Batı Tefekkürü İslam Tasavvuru, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Okay, M. Okay (1987), Necip Fazıl Kısakürek, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 840, Ankara.

Özer, İbrahim (2007). "Türk Aydınını-Toplum İlişkisi", Dini Araştırmalar Dergisi, X, 29, İstanbul, 29-39.

Sartre, Jean-Paul (2010). Aydınlar Üzerine, çev. Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul.

Sönmezer, Burak (2014), Necip Fazıl Kısakürek'in Düşünce Hayatı (1923-1950), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Yorulmaz, Hüseyin (2014), Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek, Hat Yayınları, İstanbul.

SEZAI KARAKOÇ'A GÖRE AYDINLARIMIZ

Bülent YETER *

ÖZET

Sezai Karakoç, ömrünü diriliş düşüncesine ve yeniden dirilmek için yapılması gerekenleri bıkmadan usanmadan anlatmaya adanmış olan düşünce dünyamızın temel taşlarından biridir. Diriliş düşüncesinden bahsetmediği bir konuşması, yazısı ya da röportajı yok gibidir.

Diriliş düşüncesi onun hayatı boyunca üzerinde durduğu, uğrunda yayınevi ve siyasi parti kurmasına neden olan önemli bir düşüncedir. Adeta onun varoluş amacıdır diriliş. Şiirlerinde ve yazılarında bahsettiği imgeler üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış, onun ısrarla vurguladığı kelimeler araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır.

Bu çerçevede, Sezai Karakoç'un eserlerinde sıkça bahsi geçen aydınlar, diriliş aydınları, aydın kişide bulunması gereken nitelikler makalenin konusu olmuştur. Aydın olmak, aydınlanmak, diriliş aydınları ve aydın çevremize verdiği mesajlar, eserleri göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Diriliş, Aydınlar.

OUR INTELLECTUALS ACCORDING TO SEZAI KARAKOC

ABSTRACT

Sezai Karakoç devoted his thought of the resurrection of life and of the things to be done in order to resurrect without being sick and tired of it is one of the fundamental stones of our world. There is no talk, writing, or interview that he does not mention about the resurrection thought.

The resurrection is an important thought that led to the thought of him throughout his life, the creation of a publishing house and a political party. It is the resurrection of his existence. Various researches have been done on the poems and poems mentioned in his writings, and the words he insistently emphasized have not escaped the attention of the researchers.

The qualities that should be found in the intellectuals, the intellectuals, the resurrection intellectuals, the intellectuals who frequently bet on Sezai Karakoç's works in this frame became the subject of the article. Being to be an intelligent, enlightened, resurrected intellectuals and messages to the intellectual circle has been tried to be examined in consideration of his works.

Keywords: Sezai Karakoç, Resurrection, intellectual.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta:bulentyeter_@hotmail.com

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre aydın, kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver, entelektüel anlamına gelmektedir. Düşünce adamı Sezai Karakoç'un gözünden aydın insanda bulunması gereken nitelikler, aydınların dikkat etmesi gereken hususlar, onun eserlerinde aydınlar verdiği mesajlar bu çalışmanın konusu olmuştur.

“Elinde mum tutan adamları olan toplum ne güzeldir” sözüyle aydınlar büyük önem atfeden Karakoç, İslam ülkelerindeki zayıf aydınlar kadrosu sebebiyle bütün kültür kalelerinin batının eline geçmekte olduğunu, İslam ülkeleri arasında bulunması gereken kültürel, ekonomik ve siyasi bağın bir türlü kurulamadığını, hepsinin birbirinden kopuk olduğunu dile getirmiştir¹.

Aydın, münevver, toplumun önünde olan, ona meşale tutan ve çağını doğru okuyan kişidir. Karakoç, sorumlu aydın yetiştirmeyi bir toplum için birinci derecede hayat-memat meselesi olarak görür. Aydının sorumluluğunu, dıştan gelen, empoze edilmiş bir sorumluluk değil, içten gelen, kendi toplum-kültüründen, kişilik formasyonundan kaynaklanan bir sorumluluk olması gerektiğini düşünür².

Karakoç'un Gözünde Aydınlar

Karakoç'a göre, Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bir arayış içindeyizdir. Millet, bir arayış içindedir. Önce çok aşırı cereyanların tesirinde kalınır. Tabi tesirde kalan aydınlardır, yoksa halk değildir. Eğer aydınlarımız yanlış ve aşırı tesirler altında kalmasaydı biz, 2000 yılına yine Osmanlı Devleti'nin o tantanalı, büyük şekliyle çıkabilirdik. Ama iki yüz yıldan beri yanlış bir arayış içinde çırpınıp duruyoruz. Ne diyoruz? 'Avrupa, savaşlarda bizi yendiğine göre ona benzemeliyiz' diyoruz. Hâlbuki taklit, hiçbir yere götürmez. Taklitte, taklit ettiğinizin aynısı olmazsınız. Taklitte, sadece gülünç duruma düşersiniz. İşte bu güne kadar, taklidin esiri olarak, hakiki yolu tutturamadık. Eğer hakiki yolu tutturup birbirimize kardeşçe sarılıp birbirimizi anlayışla karşılasaydık ve siyasi partileri bugün her türlü gerçek fikir cereyanının temsil edildiği partiler haline getirmiş olsaydık, yeni yüzyıla diri bir şekilde adım atmış olacaktık³.

O, Batılılaşma ve Avrupa ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: Bir kesim aydın, ana kaynağı batı olarak görüyor. Buna karşılık bir kısım aydın ve belli belirsiz dolaylı yoldan da olsa halk, çözümün yine kendi gelenek ve köklerimizde olduğunu görüp seziyor. Bir siyaset kesimi de halkla devleti barıştırmak istiyorsa da daha çok gerilimlere ve tepkilere meydan veriyor. Bütün bu sıkıntılarımızın temelinde, kendi değerlerimize dayanmayan rejimlerle devleti ayakta tutmaya çalışmak yer almaktadır⁴. Karakoç, batı medeniyetinin temellerinin Rönesans, reform ve Fransız İhtilaline kadar uzandığını, kendi

¹ Kadir Analay, Sezai Karakoç ve Diriliş Düşüncesi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2009, s. 30.

² Analay, 2009, s. 144,145.

³ Sezai Karakoç, Çıkış yolu III Kutlu Millet Gerçeği, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25, 26.

⁴ <http://yucedirilis.org.tr/2-subat-2008-tarihli-konusma/>

kimliğimizi tamamen yitirmeden bu hayat tarzına uymamızın mümkün olmadığını belirtir. Ona göre, Tanzimat sonrası aydınımız, hep “yalancı cennet” peşinde koştu. Bu yalancı cennet, Avrupa’dır. Yok olacaksak, Avrupa ile beraber yok olalım, var olacaksak Avrupa ile beraber var olalım, demek, kendini aldatmanın en acı şeklidir⁵. Bu konuda Müslüman aydınlara da şu şekilde yol göstermektedir: Orta Doğunun Müslüman aydınları, gece karanlığı gibi olan batıcı fikir ve inanç gulyabanilerinin etkisine kapılmadan sınıksız bir saf halinde toplanmalı ve batıya, Avrupa’ya, komünizme karşı Zülkarneyn Seddi, bir kahramanlık duvarı, aşılmaz ideal surunu yükseltmelidirler⁶. İslam aydınları, sadece beklenti içinde olmamalı, kötünün ve yanlıştın gelecek zamana hakim olmaması için büyük çaba sarf etmelidir⁷. Doğu ülkelerindeki aydınlar Karakoç’a göre birkaç bölüme ayrılır: Topluluğun gidişini unutmuş olura uyan aydın, olura karşı aydın, oluru az bulan aydın⁸.

İslam dünyasındaki büyük sorunlardan biri, aydının hayal ile hakikati kimi zaman ayıramayıp birbirine karıştırmasıdır⁹. Bu sorunun çözümü de hayali hakikat yerine koymayan, hakikati de hayal gibi savsaklamayan, zaruretleri zamanında görüp kabul eden aydın tipinin yetiştirilmesindedir. Gerçek aydın, hoşla gitmeyecek diye gerçeği saklayan değil, korkmadan çekinmeden uyarın, zamanında tehlikelere parmak basan aydındır. Bu tavır, aydın olmanın gereği, aydın olmanın sorumluluğudur¹⁰. İslam’ı yeniden diriltmek için düşüncesi, bilgisi ve ahlakıyla yüce İslam’a inanmış aydınlar kitlesini yetiştirmek davanın can damarıdır. İslam dini, aydınlar dinidir. Onun için bilmek, Müslüman’ın birinci görevidir¹¹. İslam birliği fikrinden de şu şekilde bahsetmektedir: İslam ülkeleri, aydınlara uyanışı ve birleşmesi suretiyle birliklerini kurarlarsa bu, tüm insanlığın yararına olacaktır. Zayıf ve küçük ülkeleri, güçlü ve büyük devletler ezemeyeceklerdir. Çünkü Müslümanlar, o küçük ülkelere sahip çıkacaktır¹².

Aydınlarımızın, fikir adamlarımızın en büyük eksiği, bir millet olarak niçin yaşadığımızı hesaba katmamaları, Türk topluluğunun içtimai ana motifinden haberli bulunmamalarıdır. Tarihimizin yönü doğru anlaşılmalıdır. Mücerret laflar etmemiz, işlediğimiz en büyük suç budur¹³. Aydınlarımız, suni bir hayat yaşıyorlar. Üzüntüleri, sevinmeleri, çalışmaları hep kâğıt üstünde, kitabî ve taklidi¹⁴.

Bir toplumda sağduyu kaybı ilk bakışta garip görünebilir, ama aydın tabakada başlıyor. Halk, mantık ve sağduyu açısından daha sağlıklı kalıyor. Bozulmuş, çöküş, çoğu kez dışarıdan etki yoluyla geldiği için önce aydınlar çelişkili, ikilemli bir hayat içine

⁵ Sezai Karakoç, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

⁶ Sezai Karakoç, *Unutuş ve Hatırlayış*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 26.

⁷ Sezai Karakoç, *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 161.

⁸ Sezai Karakoç, *Dirilişin Çevresinde*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 58.

⁹ Karakoç, *Yapı taşları II...*, s. 126.

¹⁰ Karakoç, *Yapı taşları II...*, s. 85.

¹¹ Analay, 2009, s. 146.

¹² Şaban Abak, "Sezai Karakoç'ta Devlet Fikri ve Yüce Devlet İdeali", Sezai Karakoç Sempozyum Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 239.

¹³ Karakoç, *Dirilişin Çevresinde...*, s. 167.

¹⁴ Karakoç, *Dirilişin Çevresinde...*, s. 71.

düşüyorlar. Sonra da büsbütün yoz olana, yanlış olana kayıyor aydının gönlü¹⁵. Toplum barışı, aydınla halkın birbirinden kopması sonucu yara aldı ve sonunda adeta ortadan kalktı. Yara, kapanacağına giderek daha çok büyüdü, derinleşti ve kangren haline geldi. Son iki yüz yıllık tarihimize bakarsak bu dönemde, aydınımızın halka bakışı son derece abus, karamsar ve öfkeli bir bakıştır. Aydınlarımız, halkımızı anlamaya çalışmadan onu hep suçlamış durmuştur. Haşin bir tavırla algılamış, sert bir şekilde hırpalamıştır halkını¹⁶. Oysa milletimiz, hiçbir zaman aydınının arkasından ayrılmamıştır. Ama ne yazık ki aydınlarımız, bazen milletimizi götürüp uçurumdan yuvarlamışlardır¹⁷. Bir milletin yazgısı aydınlarının yazgısına bağlıdır. Bir milletin aydınları, milleti peşlerine takarak kendilerini uçurumdan aşağı atarlarsa millet de o uçuruma yuvarlanır. Eğer aydınlar, milleti iyi bir yere götürürlerse millet de iyiye gider, kurtuluşa erer¹⁸.

Halkla aydın arasındaki problem, ciddi bir problemdir. Halkın değerlerine yabancılaşan aydın, halktan koparak beslenme, evlenme, düğün, dini inançlar gibi konularda ülkesine yabancı olmuştur¹⁹. Yanlış bir yetiştirme metodu, bunları halktan kopardı. Halkı görüyorlar ama nasıl görme? Gözleri bakıyor fakat görmüyor. Sebebi de yetiştirilme tarzları, ideal diye onlara verilen şeyler. Bir aydının halkla ilgiyi kesmemesi için, iğvalara kapılmaması için, batıdan gelen bir takım aldatıcı, cazip isteklere kapılmaması için kendi medeniyetine bağlı olması, kendi milletin ülkesine inanmış olması gerekir. Milletin ülkesi nedir aydının? İslam'dır²⁰. Gerçi esasta, aydın-halk diye bir ayrım yoktur. Aydınlar da bu halkın çocuklarıdır. Bizim anladığımız aydın, halkın içindendir, halkın içinden çıkmıştır ve halktan kopmaz. Ama batıcı olan aydınlar, halkın içinden de çıksalar, çoğunlukla halktan kopuyorlar²¹. Aydınları uyaran Karakoç, halktan kopuk aydınların peşinden halkın gitmeyeceğini belirtir²².

Hakiki huzur ortamı, aydınlar, halkla sadece görünüşte değil, gerçekte barışmasıyla oluşacaktır. Aydınlar, hep tek taraflı olarak halkın kendilerine kayıtsız şartsız teslim olmasını arzulamay, hayal etmeyi bir kenara bırakıp, onu iyice dinlemeli, anlamalı, daha sonra onunla karşılıklı bir anlayış, güven ve fedakârlık içinde barışıp kucaklaşmayı ideal edinmelidir. Aydınımız, halkın kendisine doğru gelmesini istiyorsa, kendisi de halka doğru gitmelidir. Halkı, aldatılacak, peşinden sürüklenecek bir sürü gibi düşünmemelidir²³.

Üniversite mezunu deyince aklımıza; bilgili, kültürlü, belli bir alanda uzman olmuş, hoşgörülü, topluma saygılı, tarih şuurunu taşıyan, toplumda belli bir yer edinerek olumlu katkılarda bulunan, dindar ve yurtsever bir aydın kişi gelmelidir. Aydınlar kadrosu, bu

¹⁵ Karakoç, Yapı taşları II..., s. 72.

¹⁶ Karakoç, Yapı taşları II..., s. 112.

¹⁷ Karakoç, Çıkış yolu III..., s. 33.

¹⁸ Karakoç, Çıkış yolu III..., s. 167.

¹⁹ Analay, 2009, s. 31.

²⁰ Karakoç, Çıkış yolu III..., s. 169.

²¹ Karakoç, Çıkış yolu III..., s. 168.

²² Analay, 2009, s. 147.

²³ Karakoç, Yapı taşları II..., s. 113.

özellikteki gençler ve olgun yaşta insanlardan oluşmuş, ülke geleceğine güvenle bakabilecektir²⁴. Aydınımız ne diktatör ruhlu olmalı, ne halktan kopuk olmalıdır. Halkına bağlı, halkıyla bütünleşmiş, milletiyle bütünleşmiş ve halkına-milletine saygılı, insana saygılı olmalıdır²⁵. Aydınlarımız, kendi kendilerini kandırmamalıdır. Bilgili olmalı, bilgi bakımından donanımlı olmalıdır. Aydınlarımızın ahlak bakımından üstün olmaları, yüksek karakterde olmaları lazım gelir. Yani fedakar olmaları, feragat sahibi olmaları gerekir²⁶. Kendi medeniyet esaslarımıza dönersek, eğer aydınlarımız, yöneticilerimiz fazilet esasına, fedakarlık esasına, feragat esasına ki bunlar bizim medeniyetimizin temelleridir, bu esaslara dönerlerse, 'önce milletimiz, sonra biz' derlerse, o zaman durum değişir²⁷.

Şerirlerin yılacağı insan olmalı aydın kişi. Şerirlerin şerir bildiği, hak yolundan ayrılmayan aydın kişiye ne mutlu!²⁸ Gerçek aydın, hoşla gitmeyecek diye gerçeği saklayan değil; korkmadan, çekinmeden uyarın, zamanında tehlikelere parmak basan kimsedir. Bu, aydın olmanın gereğidir, bu aydın olmanın sorumluluğudur²⁹. Gerçek aydın, araçları amaç haline getirmemeli ve bu konuda halkı uyarmalıdır. Ama önce aydınlarımız uyanmalıdır. Aydınlar her alanda; tarih, sanat, fikir, bilim, pozitif bilimler alanında, teknoloji alanında batıyla yarışacak bir takım bilginler çıkarmalıdır. Eserler ortaya koymalıdır, milletimiz yeni baştan örgütlenmelidir³⁰. Günümüzde aydın, ister batılılaşmış olsun, ister Marksist olsun, belli doğmaların dışında düşünememektedir. Bu doğmalar ise, onun gerek tabiata, gerek tarihe, gerek insana özgürce eğilmesini ve bu eğilşlerden yeni bir hayat, aşk ve şevki devşirmesini engellemektedir³¹.

Her hareket, bir kadroya sahip olmakla gerçekleşir. Her toplumu toplum yapan, yönetici, düşünücü, süsleyici bir kadrodur. Bir milleti millet olarak devam ettiren, halkla ilgisini kesmemiş, onunla alışverişi tam, bir aydınlar kadrosudur³². Bizim yapmamız gereken şudur, aydınların bir araya gelip aydınlık bir millet fikrine, daha sonra devlet fikrine ulaşması, medeniyet fikrine ulaşması, tereddütlü olmaması, kesin kararlar vermesi, dosdoğru hareket etmesidir³³.

Karakoç, yeni bir aydın kadronun yetiştirilmesi gerektiğini ve bu sayede ülkenin seraplardan hakikatlere döneceğini söyler. Bu sayede coğrafyamız ve ruhumuzun kansız bir devrimle, manevi bir devrimle aydınlanacağını belirtir. Ve bu devrimin adına da diriliş devrimi der³⁴.

²⁴ Sezai Karakoç, *Düşünceler II Kurumlar*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 44.

²⁵ Analay, 2009, s. 148.

²⁶ Karakoç, *Çıkış yolu III..*, s. 43.

²⁷ Karakoç, *Çıkış yolu III..*, s. 42.

²⁸ Karakoç, *Yapı taşları II..*, s. 126.

²⁹ Karakoç, *Yapı taşları II..*, s. 45.

³⁰ Karakoç, *Çıkış yolu III..*, s. 33.

³¹ Karakoç, *Fizik ötesi..*, s. 102.

³² Karakoç, *Yapı taşları II..*, s. 43.

³³ Karakoç, *Çıkış yolu III..*, s. 84,85.

³⁴ Karakoç, *Yapı taşları II..*, s. 46.

Devlet adamları, milletle kaynaşmış olmalıdır. Milletin ruhundan doğan ve milletin aydınlarının kendine gösterdiği yoldan giden, millet düşünürlerinin yolundan giden, millet şairlerinin yolundan giden insanlar olmalıdır devletin başında³⁵. Aydın, devlet adamından çok daha ihatalı bilgilere, şamil bilgilere sahiptir. Kendi köküne inanmış, kendi medeniyetine inanmış ve medeniyetinin temellerinden hiç taviz vermeyen aydın, diriliş nesli aydınıdır³⁶. Aydınlar, aldanmamalı; toplumun kaderini, inancını yitirmiş, idealden mahrum, çıkar ve mevki düşkünü, politika bezirganı kişilerden kurtarmak için ileri atıldığında sizi korur gibi görünen iki yüzlülere kanmamalıdır³⁷.

Edebiyat, tarih, din gibi sahalara, aydının mutlaka yakından ve geniş çapta bildiği, ilgilendiği kültür ve hayat alanları olmalıdır³⁸. Ülkemizin klasikleri, dünya klasikleri, aydın olacak her kişiye bir kültür ve kişilik mayası olarak bulaşsın diye bilinçli bir çalışma alanı olarak başlanabilir³⁹. “Edebiyat, tarih ve din sahalarının, aydının mutlaka yakından ve geniş çapta bildiği, ilgilendiği kültür ve hayat alanları değil de sanki sadece öğrencilerin okullarda zaruri olarak karşılaşacağı derslerden ibaret gibi görüldüğü bir çağa çattık galiba. Fizik, matematik neyse, tarih, edebiyat hatta din de aydının gözünde o! Gerçek olmak açısından değil, sadece okulda bir ders olmak açısından”⁴⁰.

SONUÇ

Neredeyse tüm hayatını diriliş düşüncesine adanmış, bu düşünce uğruna Diriliş Partisi’ni kuran, Diriliş Yayınevi’ni açan Sezai Karakoç, eserlerinde, konuşmalarında, aydınlar, aydınlanma, diriliş kelimelerinin üzerinde ısrarla durmuştur. Yeni bir medeniyet atılımının şartı olan dirilişin yönetimini de eserlerinde farklı şekilde ortaya koymuştur. Öncelikle bu dirilişin mekanizmasını harekete geçirecek yeni bir düşünce ve hayat tarzını benimseyen bir aydın tipinin ortaya çıkması gerektiğini savunmuştur. Ona göre aydın, yaşadığı toplumun değerlerini bilen ve bu değerlere saygı duyan, geçmişinden utanmayan, geçmişle barışık, halkına ışık tutan, ona her alanda öncülük eden insan olmalıdır.

Karakoç, iki asırdır sürekli gündemimizde olan batılılaşma meselesine farklı açılardan bakarak düşüncelerini ifade etmiştir. Ona göre Müslüman aydının üç ödevi vardır: Birinci ödev kendi kendimizi bilmek, ikinci ödev doğuyu bilmek, üçüncü ödev de batı düşünce ve edebiyatını güçlü ve zayıf noktalarına varıncaya kadar bilmektir. Karakoç, “eğer bilgisayar çağına gireceksek, kendi bilgisayar çağına girmeliyiz” düşüncesindedir. Aydın insanlar, siyaseti, ideallerini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılmalıdır. Halk, ancak o zaman harekete geçer. Aydın, örgütlemese halk da ezilip durmaktan kurtulamaz.

³⁵ Karakoç, Çıkış yolu III., s. 73.

³⁶ Karakoç, Çıkış yolu III., s. 113.

³⁷ Karakoç, Yapı taşları II..., s.145.

³⁸ Sezai Karakoç, Edebiyat Yazıları III Eğiş Ehlamlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013 s.16.

³⁹ Sezai Karakoç, Düşünceler I Kavramlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013, s.40.

⁴⁰ Sezai Karakoç, Edebiyat Yazıları III..., s.16.

KAYNAKÇA

ABAK, Şaban, , "Sezai Karakoç'ta Devlet Fikri ve Yüce Devlet İdeali", Sezai Karakoç Sempozyum Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 225-240.

ANALAY, Kadir, Sezai Karakoç ve Diriliş Düşüncesi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2009.

KARAKOÇ, Sezai, Çıkış yolu III Kutlu Millet Gerçeği, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2003.

-----, Dirilişin Çevresinde, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011.

-----, Düşünceler I Kavramlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013.

-----, Düşünceler II Kurumlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2014.

-----, Edebiyat Yazıları III Eğik Eramlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013.

-----, Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2012.

-----, Unutuş ve Hatırlayış, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2015.

-----, Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011.

<http://yucedirilis.org.tr/2-subat-2008-tarihli-konusma/>

AHMET YILDIZ'IN İHTİLALIN İÇİNDEN ANILAR, DEĞERLENDİRMELER KİTABININ İNCELEMESİ

Esra İNAL *

ÖZET

DP'nin kuruluşu ve iktidara geliş süreci Türk siyasal hayatı ve demokratikleşme açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasette ve ekonomide daha serbest ve liberal bir anlayışı savunan DP, belirli bir sınıf yerine sınıflar koalisyonuna dayanan görünümü ve alternatif söylemiyle çeşitli toplumsal sınıfları harekete geçirebilecek bir yapı sergilemiştir. DP, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Genel Seçimi kazanarak iktidara gelmiştir. Böylece iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesiyle 27 yıllık tek parti iktidarı sonlanmış ve çok partili yaşama geçiş sürecinin tamamlandığı kabul edilmiştir. DP hükümeti için 1950-1960 sürecinde çeşitli sıkıntılar ve sorunlar yaşamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde ise TSK yönetime el koymuştur.

Anahtar Kelimeler: DP, 27 Mayıs 1960 Darbesi, NATO ve CENTO.

REVIEW OF AHMET YILDIZ'S PIECE “MEMORIES AND EVALUATIONS WITHIN A COUP”

ABSTRACT

The establishment of the DP and the process of power development have been an important turning point in terms of Turkish political life and democratization. The DP, which advocates a more liberal and liberal understanding of politics and the economy, has exhibited a structure that can mobilize various social classes with the appearance and alternative discourse based on the class coalition instead of a specific class. The DP came to power by winning the General Election held on 14 May 1950. Thus, the 27-year single-party power ended with a peaceful change of power and it was accepted that the transition period to multi-party life was completed. During the 1950-1960 period for the DP government various troubles and problems persisted. On May 27, 1960, the TSK took over.

Keywords: DP, May 27 1960, Coup, NATO and CENTO.

GİRİŞ

Türk Silahlı Kuvvetleri, rejimin korunması veya bozulan kamu düzeninin yeniden tesis edilmesi gibi gerekçelerle, 27 Mayıs 1960 tarihlerinde doğrudan ülke yönetimine el

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mail: esraainal92@gmail.com

koymuştur. Türkiye’deki askerî darbelerde ABD’nin oynadığı role dair resmî belgelere dayalı net bir cevaba ulaşmak güçse de ABD’nin bilhassa Soğuk Savaş döneminde birçok ülkeye çeşitli şekillerde müdahale ettiği bilinmektedir. 1953-57 yılları arasında Amerikan Merkezî Haber alma Teşkilatı’nın (CIA), Türk Millî Emniyeti’ne (MİT’in o dönemdeki adı) elden maaş ödediği, ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri’ne mensup bir grup subay tarafından yönetime el konularak 1950’den beri görevde olan Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. Darbe ardından yapılan yargılamalar sonucunda, dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan asılarak idam edilmiştir. Bazı Demokrat Partililere göre, ABD 1950’lerin sonuna doğru DP hükümetinden memnun olmamaya başlamış, bu yüzden 27 Mayıs darbesine tepki göstermemiş, hatta sevinmişti¹.

Ahmet Yıldız’ın “İhtilalin İçinden, Anılar ve Değerlendirmeler” kitabı sekiz bölümde toplanmıştır. Bu bölümler sırayla değerlendirilmiştir. Hatırat bir darbeci profilini, kendi kaleminden ortaya koyacak mahiyettedir.

1. Sürmene’den Harbiye’ye

Ahmet Yıldız, 1921’de Sürmene’nin Kalis (Konuklu) köyünde doğmuştur. Babası Hafız Dursun, annesi Ayşe (Havva)’dır. Beş yaşında iken hafızlığa başlamıştır. 1927 yılında Mezeraltı (Beşköy Belediyesi) köyünde ilkokula gitmiştir. Birinci sınıfın bittiği yaz aylarında meydana gelen sel, okulu alıp götürmüş ve okulsuz kalmıştır. Bundan sonra, Trabzon’a yakın olan Yomra Bucağında okuluna devam etmiştir. Ortaokulu ise, Bayburt’ta okur. Lise ve yükseköğrenimine devam etmek için Erzincan askeri okuluna gitmeye karar verir. Başvurusunu yaparak ailesini de ikna eder. Giriş sınavını kazanır. 1936 yılında okulu bitirip Bursa Askeri lisesine başlar. Buradan 1939 yılında mezun olup Harp Okuluna geçer. 1941 yılında mezun olarak, 1941-1 sicili ile bitirir. Kura sonucu 9. Topçu A.2 Bataryasına atanır².

Darbe fikri ile ilk görev yıllarında tanışır. “Kolordu Motorlu Topçu Alayı Gümüşhaneli Üsteğmen Muhtar Ataş”, bir gün kendisinin altında olan subaylara ihtilal konusunu açmıştır. O da, “inançlarda ve birliklerinde görülen olumsuzlukların önlenmesine yardımcı olmak için ihtilal örgütüne üye olmayı” kabul eder. Böylece bir örgüte girerek yeni bir döneme başlamış olur. Ardından yeni kurulan bağımsız bir bataryaya komutan olarak Kars’ın Tuzluca ilçesine atanır. Tuzluca’dan alınarak, subaylar üzerinde daha etkili bir yer olan, Polatlı Topçu Okulu’na subay eğitimi ve yöneticiliği görevine verilir. 1949 yılında, Amerika’ya öğrenime gitmek üzere açılan sınavı kazanarak Amerikan Topçu Okulu’na gönderilir. ABD ordusunda konuk bulunduğu sırada, “çok sıcak ilgi” görmüş ve büyük fırsatlardan istifade etmiştir. Bu durum onda, Amerikan hayranlığı oluşturmuştur. ABD’yi

¹ Mürsel Bayram, “Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, C. II, S. 1, s. 31-35.

² Ahmet Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar ve Değerlendirmeler, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 18,19.

değil yermek, eleştirmekten bile hoşlanmaz hale gelir. Bu halini, “gerçek bir pro-amerikan olmuştum” sözleriyle açıklamıştır³.

Açılan yeni bir sınavı kazanarak, İngiliz etkisindeki Pakistan Harp Akademisi'ne girer. 1954'de ilk kurmay subay etiketini, İngiliz markalı olarak alır. 1956 yılında Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Başkanlığında protokol işlerini yürüten şubeye atanır. O dönemde NATO karargâhında da önemli görevler alarak en üst düzey ilişkilerde çevirmenlik yapar. 1955-56 yıllarında sınavla gittiği ABD Psikolojik ve Savaş Propaganda Merkezinde iken en üst derecede gizlilik taşıyan iki kitabı okur⁴.

1957-58 yıllarında, Genelkurmaydaki görevi sırasında iken Amerika, Türkiye'yi Suriye'ye karşı savaşa sokmak istemiştir. Ankara'da yapılan Bağdat toplantısında Genelkurmay Başkanı Vekili Salih Coşkun'la Pakistan başkomutanı Eyüp Han ile yapılan konuşmanın çevirmenliğini yapar. Piyade Yarbay Şinasi Büyükdere ile birlikte görevli olarak Orta Doğu'ya gönderilir. Burada gezilerde bulunur ve edindiği bilgileri, üst makamlara iletir⁵.

2. Türkiye'nin Temel Sorunu

Çağdaşlaşma yanlısı, ilerici, devrimci çizgide bir düşünce yapısına sahiptir. Bu düşünce yapısı, darbeci çözümler geliştirmeyi kolaylaştırmaktadır. Osmanlı tarihini de o bakış açısı ile değerlendirmektedir: “*Padişah Genç Osman karşıtlarının yaptıkları 1622 rezaleti, 1656 Kadızadeler İsyanı, 1730 Patrona Halil İsyanı, III. Selim'in ilerici tutumuna karşı Kabakçı Mustafa İsyanı, 1808 Alemdar Mustafa olayı başta olmak üzere birçok gerici karanlıkçıların eylemleri ile doludur. Tartışmalara konu olan 31 Mart gerici-karanlıkçı ayaklanması, 1925 Şeyh Said, 1931 Kubilay-Derviş Mehmet olayları yaşanmıştır*”⁶.

Yalnız sosyal tabanda, belli bir ideolojiye dayalı sosyo-politik oluşum süreci yaşanmamıştır. Onun için yeni üretim biçimini temsil eden bir toplum da yoktur. Bu nedenle ulus kavramı ile bu kavramın taşıdığı siyasi manayı oluşturma işini devlet üstlenmiştir. Devleti yönetenler kendilerini belirleyici ve yeterli saydıkları için bir ulusçuluk ve tek kimlik politikasını uygulamışlardır. Ulus devlet anlayışı, bir cihan devletinin; geniş, kucaklayıcı, büyümeye yönelik kavrayışının yerini almıştır. Artık “*CHP anti-emperyalist Kurtuluş Savaşı öncülüğünün ve aydınlanma sürecinin başlatılıp sürdürülmesini ve bugün çağdaş sayılan her toplumsal olgu ve düzenlemenin ülkemizde başlatılmasını sağlayan siyasal bir örgüt olarak var edilmiştir*”. Yıldız'a göre CHP, gerçekleri çok iyi görmüş, geçmişin olumsuzluklarından kurtulmuş, ileriye dönük çağın gereklerini özümsemek için, bir parti olarak kurulmuştur. Partinin birçok etkin kurucusu ve üyesi İttihat ve Terakki'den gelmektedir. Bu üyeler, geçmişi diriltme ya da geçmişe bağlı kalma hatasına düşen partilerin yanlısına düşmemiştir. Parti liderleri, çoğulcu sisteme

³ Yıldız, a.g.e., s. 22, 23.

⁴ ORO (Office Of Research Oppo) serisinden NATO ile ilgili bir kitap diğeri ise, John Foster Dallas'ın kitabıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldız, a.g.e., s. 28-29.

⁵ Yıldız, a.g.e., s. 29-34

⁶ Yıldız, a.g.e., s. 42.

geçmek için girişimlerde bulunmuş, fakat Kemalizm'e, yenileşmeye ve çağdaşlaşmaya karşı olanların çizgisinde ilerlediği için bu girişim başarısız olmuştur. İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasında bu girişimi tekrar başlatmıştır. Tek partili sisteme göre hazırlanan anayasa ve yasalar çok partili rejime uygun değildir. Bu nedenle, gerekli düzenlemeler yapılmadan çok partili rejime geçilir. II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra kurulan partiler arasında en güçlü olan Demokrat Parti'dir. İhtilali tartışan subayların çoğu, bu partiye sıcak bakmaktadır. Demokrat Parti, 1946 yılında yapılan ilk seçime katılır. Oyun açıktan verildiği, sayımın gizli yapıldığı bu seçimde kazanması mümkün değildir. 1950 genel seçimlerinde CHP'yi büyük bir yenilgiye uğratır. DP iktidarının, muhalefete karşı sert tutumu, yeni dönem için olumsuz etki yapar⁷.

İsmet İnönü, DP'ye uyumlu davranıp 12 Temmuz Bildirisini yayımlamıştır⁸. İnönü, bu bildiri ile anayasanın demokratik geleneklere göre değiştirilmesi, şiddet politikasının iyileştirilmesi ve partiler arasında uygar ve barışçı ortamın hazırlanmasını istemiştir. Siyasi hoşgörü ortamında 14 Mayıs 1950'de genel seçimlere gidilmiştir. DP, yüzde 53,09'la 408 milletvekili; CHP yüzde 39,98 oyla 69 milletvekili, MP ise yüzde 3,04 ile 1 milletvekili çıkarmıştır. Seçim ardından 22 Mayıs'ta TBMM'de Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan Meclis Başkanı olmuştur. Celal Bayar hükümet kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. Böylece 27 yıl iktidarda bulunan CHP için muhalefet dönemi başlamıştır⁹.

3. Demokrat Parti İktidarda

DP'nin ilk icraatlarının, belli subaylar gözündeki anlamlandırılış şekli önemlidir: "İktidar koltuklarını henüz ısıtmadan devletin etkin öğelerini, ilkel biçimini benimsediği kapitalizmin evrensel ideolojisinin buyruğuna sokma, tüm güçleri aynı potada eritme politikasının ilk deneyimini sivil bürokraside de düşünülen değişikliklere koşut olarak, ordudan başladı. Ordu içinde değişiklik yapmak üzere Genelkurmay Başkanı olmak üzere, 15 general ve 150 albay görevlerinden alındı." Hükümet programı, 24 Mayıs 1950'de TBMM'de okundu. Adnan Menderes ekonomik ve mali düşüncelerini dört temele dayandırmıştı. Bunlar: Devlet bütçesinin denk tutulması; ekonomik yapılanmanın hazırlanması: yatırım bölümünü genişletmek, ülke ana malının yatırıma akmasını kolaylaştırmak, yabancı girişim ve tecrübesinden en geniş ölçüde yararlanmak; üretimin devletin olumsuz kararlarından ve her çeşit etkiden korunması; ekonomik yapılanma için bütçeden yatırım niteliğinde ayrılacak ödeneğin ülkenin doğal koşullara göre planlanmasıdır¹⁰.

⁷ Yıldız, a.g.e., s. 46-49.

⁸ Yıldız, a.g.e., s. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bakınız, Hüseyin Şeyhanlioğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012/2, S. 16, s. 87-97.

⁹ Yıldız, a.g.e., s. 62. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010, s. 251.

¹⁰ Yıldız, a.g.e., s. 67.

Haziran 1950 DP genel başkanlığı seçiminde, kendisinden başkasının seçilmeyeceğini sanan Fevzi Karaosmanoğlu, gizli oylamada oyunu Menderes'e verir. Oy ayrımı sonrasında Menderes'in, bir oy fazlası ile seçilmiş olduğu görülür. II. Dünya Savaşı öncesinde dış politikada sürdürülen Atatürkçü politika, DP döneminde sapmaya uğramıştır. 28 Şubat 1953'te Ankara'da, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında, dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanır. 5 Mart 1959'da Amerika ile işbirliği anlaşması imzalanır¹¹.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ABD askerleri, Antarktika dışında tüm kıtalara yayılmış durumdadır. ABD, iki binden fazla askeri üsse sahiptir. Takip eden süreçte, bu üslerin bir kısmı kapatılmakla birlikte, temel üs ağı ayakta tutulur. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk dönem içinde Amerikan etkisinin yumuşak bir niteliği vardır ve genellikle dışarıda iyi karşılanmıştır. Bu dönemde dünya, yeni örgütlenmeler altında birleşirken ABD, elindeki tüm güce karşın kendini "eşit" bir ortak olarak konumlandırır. Ama 1960'larda ABD hegemonyası sorgulanmaya başlanır. Bu dönemde ABD'nin hegemon konumuna karşı tepkilerin somutlaşma nedenlerinden biri de ABD ve NATO üsleridir. Amerikalı yetkililer, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin, askeri istihbarat toplamak için kritik bir mevki sunduğunun ve çeşitli askeri operasyonlar için ideal bir üs konumunda olduğunun farkındadırlar. 1943'te Türkiye'nin havaalanlarının kullanımını müttefiklere açmaması üzerine, takip eden dönemde CIA adını alacak olan o dönemin istihbarat örgütlenmesi Stratejik Hizmet Bürosu (*Office of Strategic Service-OSS*), Amerikan Elçisinin Adana'daki yazlık evini, gizli bir istihbarat üssü haline getirmiştir. Türkiye, NATO Anlaşmasının peşi sıra, bütün üyeler tarafından imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (*Status of Forces Agreement-SOFA*) de 25 Ağustos 1952'de imzalamıştır. Bu sözleşme ile ABD'nin Türkiye'de askeri üsleri ve tesisler kurması ve askeri personel bulundurması hem kabul edilmiş hem de bunların tabi olacağı kurallar belirlenmiştir. Ancak bu dönemdeki uygulamalara baktığımızda NATO üssü ve Amerikan üssü ayrımı net değildir. Onun için Askeri Tesisler Anlaşması ile elde edilen ayrıcalıklardan, NATO üslerinin kullanımında da faydalandığı görülmektedir. 1960'ların ortalarından itibaren sadece halk arasındaki tutum değil, Türk dış politikasındaki köklü Batı yanlısı tavır ve NATO ittifakına duyulan güven de yavaş yavaş değişmeye başlar. Mayıs 1960'ta İncirlik'ten kalkan U-2 uçağının düşürülmesi dönüm noktasıdır. Türkiye, ABD'nin Türk topraklarındaki faaliyetleri yüzünden Sovyetler karşısında güç durumda kalmıştır. 27 Mayıs darbesi ile yönetimi ele geçiren kadro, bu durumun farkındadır. Onun için üslerin kullanımı ile ilgili anlaşmaların gözden geçirilmesi, ilk defa bu dönemde gündeme getirilir. Bu durum Türk dış politikasında ani bir değişikliğe neden olmaz. Yalnız Türk-Amerikan ilişkilerinin dokunulmaz yapısı zarar görürken, bu durum NATO ittifakında Türkiye'nin üstlendiği görevlerin de sorgulanmasına neden olur. 1960'ların sonuna doğru Türkiye'de yükselen Amerikan karşıtlığı ve hükümetin üstünde oluşan

¹¹ Yıldız, a.g.e., s. 68-79.

kamuoyu baskısı, ittifaka duyulan güvenin sarsılmasıyla birleşince, ABD ile imzalanan anlaşmaların toparlanması için masaya 1969 yılında oturmayı kaçınılmaz hale getirmiştir¹².

4. Demokrat Parti Demokrasiden Sapıyor

Menderes, 1954 seçimlerinde oyların yüzde 56.60'ını alıp milletvekili sayısını 500'e ulaştırır. Böylece rahat bir yönetim sağlayacak koşullar içindedir. Yeni önlemler ve yasal düzenlemelere girişilir. Onlardan birkaçı şöyledir:

-Kırşehir ili Osman Bölükbaşı'nın seçişinin cezası olarak ilçe yapılır ve oy nedeni ile Nevşehir ili kurulur.

-Malatya ili, seçim hesaplarına göre ikiye bölünür.

-30 hizmet yılını bitirmiş olanlar ile 60 yaşını doldurmuş memurların kurumlarınca emekliye gönderilebilmelerini öngören emekli sandığı yasasındaki süreleri indirerek, 25 yılı dolduranları emekliye göndermeyi sağlayacak değişiklik yapılır.

-Yargıtay, Danıştay Başkanı ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısının ve üniversite profesörlerinin emekli olmaları için hizmet süreleri, memurlar gibi 25 yıla indirilir¹³. DP iktidarının tutumlarına karşı, parti içinden büyük tepkiler yükselir. DP genel yönetiminde görev alan Ekrem Alican, Turan Güneş, Enver Adakan, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem gibi kimseler, liberal ekonomiden yana olan bir program çerçevesinde Hürriyet Partisini (HP) kurarlar. 1957 seçimleri öne alınınca, sadece Fethi Çelikbaş milletvekili seçilebilir. 24 Kasım 1958 tarihli HP genel kongresinde, partinin kapatılmasına, mal varlığının CHP'ye devredilmesine karar verilir¹⁴. Siyasi atmosfer bulutlanmaya başlamıştır.

DP, 1955'te büyük kongresini toplar. 6-7 Eylül olayları¹⁵, plansız ve programsız şehircilikten, kent düzenlemesi, yıkımlar, alacaklıların ödenmeyen paraları, verilen

¹² Selin M. Bölme, Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. IX, S. 34, 2012, s. 58-60.

¹³ Yıldız, a.g.e., s. 88-89.

¹⁴ Yıldız, a.g.e., s. 90.

¹⁵ 5 Eylül 1955 gecesi, Selanik'te Atatürk'ün evinin bulunduğu bahçenin yakınında bomba patlamıştır. Radyo'dan saat 13.00 bülteninde, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu arasında bir bomba patladığı açıklanır. İstanbul Ekspres gazetesinin, 16.00'da ikinci baskıya giderek haberi büyük puntolarla ve detaylandırarak; "Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı" manşetini atması, siyaset tarihimize "6-7 Eylül olayları" olarak geçen kitle hareketinin kıvılcımı olur. İstanbul'daki öğrenci dernekleri, Kıbrıs Türk Cemiyeti çatısı altında, Taksim Meydanında Yunanlıların Selanik'teki Atatürk'ün evinin bombalamasını protesto için toplanırlar. İnsanlar, ellerinde bayraklar ve Atatürk posterleriyle, "Kıbrıs Tüktür Türk kalacaktır" temposu tutmaya başlar. Taksim Meydanı Cumhuriyet Anıtı önünde duran kalabalık, İstiklal Marşını okuyarak göndere Türk Bayrağını çeker. Sanki gizli bir el, bir anda kitleleri sokağa dökmüştür. Saat 20.30 sıralarında Rumlara ait dükkânları ve evleri yıkıp yağmalama olayları başlar. Eylemde kalabalıklar, İstanbul'un farklı semtlerinde ama gayrimüslimlerin ikamet ve iş çevresi olarak bilinen Şişli, Nişantaşı, Beyoğlu, Karaköy, Bayezit, Kumkapı ve Yedikule civarında azınlıklara ait ev, dükkân ve kiliselere doğru yönelir. Olayların hazırlıkları birkaç gün evvelden başlamıştır. Eskişehir'den trenlerle, İstanbul'un dışından kamyonlarla insanlar İstanbul'a taşınır. Yağmacıların ellerindeki sopalar bile aynı boyut ve şekildedir. Rumların adresleri önceden tespit edilmiştir. Olay başlamadan evvel her sokağın başında Kıbrıs Türk'tür Cemiyetinin bir görevlisi beklemektedir. Olaylar, yirmi ile otuz kişiden oluşan

sözlerin yerine getirilmemesi, halkın belediye kapısında çile çekmesi, alınan rüşvetler ve bunları önlemek için uygulanan antidemokratik yöntemler halkın DP'lilere şikâyetlerini artırmıştır. Türkiye Cumhuriyetinde, devletin yüksek çıkarları için harcanmak üzere, başbakanın denetimsiz kullandığı ve açıklaması yapılmayan bir paranın ayrılması geleneği vardı. Yasa ile özel amaçlara ve özel çıkarlara bu paranın kullanılması yasaklanmıştı. Ama DP hükümeti, o günkü para ile üç bin kilodan fazla altına denk gelen parayı, özel amaçlar ve çıkarlar için kullanmıştır¹⁶.

Yıldız'ın hatıratından adım adım darbenin gelişini sağlayan olayların ardı ardına başlatılmış şeklini takip etmek mümkündür. Bunlar içinde İnönü'nün, ana muhalefet partisi olarak gerekçe oluşturan bilinçli sinir harbi önemli yer tutmaktadır.

DP iktidarının, "hak ve özgürlüklerini çiğneme ve hatta yok etmeye yönelik tutumu" karşısında ana muhalefet partisi CHP, yurttaşları durumdan haberdar etmek için yurt içinde gezi düzenlemiştir. Bu gezide bile saldırılar olmuştur. Olay sabahı CHP il yönetimi kendi imkânları ölçüsünde genel başkanlarının yaşamını korumaya çalışmışlardır. DP'liler kamyonlarla işçi getirmiş, ellerinde ucu demirli sopalar, taşlar bulunmaktadır. İnönü'nün geleceği yol kapatılmış ve beklemektedirler. CHP'nin yol değiştirme teklifine karşı çıkan İnönü, Yeşilköy'den Topkapı'ya doğru yola çıkmıştır. Saldırgan gruplar U biçiminde kapattıkları yolda İnönü'nün inmesini beklemişlerdir. "*Vurun, öldürün, Paşa öleceksin, tekbir getir*" diye bağırarak İnönü'nün arabadan inmesini istemişlerdir. Binbaşı Kenan Bayraktar, kimi polislerle birlikte, bir grup halkın da yardımıyla İnönü'yü kalabalıktan kurtarmıştır. DP iktidarı adına birileri, bir linç düzenlemiş fakat başarılı olamamıştır. Diğer bir linç girişimi, Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde olur. İnönü, birkaç milletvekili ile 3 Nisan 1960'ta Kayseri'de yapılacak CHP genel kurulu toplantısında bulunma ve oradan da

organize olmuş öncü birliklerin yönlendirmesi ile gerçekleştirilir. Bunlar, aralarında "kışkırtıcılar, önderler, tahripçiler" olarak gruplandırılmıştır. Görevliler işaret beklemektedir. İşaret, gazetenin ikinci baskısını yaparak Selanik'teki asılsız olayı duyurması olur. Kışkırtıcılar, Türk bayrakları yanında Atatürk ve Bayar resimleri taşıyarak, halkı Kıbrıs sorununu kullanarak tahrik eder, gayrimüslim antipatisini körüklerler. Gayrimüslimlere yönelik, yağma ve yakma olayları başladığında, polis güçleri olaylara duyarsız kalmıştır. Polisin bu pasif tavrı; "Emir biçiminde verilmeyen, ancak hadiseler göz yumulmasını bir prensip olarak öngören talimatın" varlığına dayandırılır. Polis gibi, itfaiye teşkilatı da yangınlara müdahalede son derece ağır davranır. Asker, Polis ve Zabıta kuvvetlerinin hadiseye müdahale etmemesi, kalabalığı daha cüretkâr yapmıştır. Oysa İstanbul'da böyle bir olayın olması, yetkililer tarafından beklenmektedir. Bir takım önlemler daha evvelden alınmıştır. Kıbrıs'ta yaşanabilecek bir tatsız hadiseye karşı, ülkemizde meydana gelebilecek taşkınlıklara mani olmak için 28 Ağustos'tan itibaren güvenlik kuvvetleri alarm durumundadır. İstanbul'daki Emniyet güçlerine 3 Eylül'den itibaren çevre vilayetlerden takviye polisler getirilmiştir. Hilton Oteli, Fener Patrikhanesi ve Yunanistan Konsolosluğu gibi uluslararası prestije sahip yerler de polis tarafından kordon altına alınarak üst düzey güvenlik sağlanmıştır. Fakat bütün bu tedbirler, olay gününde yeterince başarılı olamaz. İstanbul'daki büyük yağma, 22.00'de askeri birliklerin harekete geçerek, Beyoğlu'na girmesi ve bütün ulaşım yollarının kontrol altına alınmasıyla yavaşlar. Gece 00.00'da Sıkıyönetim ilan edilir. Gece 00.00-05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edilir. Askeri birlikler 02.30'da İstanbul'a tamamen hâkim olur. 6/7 Eylül olayları sonucunda birkaç Rum ölür, 35 kişi yaralanır, 5622 bina tahrip edilir. Sadece İstanbul'da 5104 kişi tutuklanır. Beyoğlu tanınmaz hale gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 12, 6/2007, s. 42-45.

¹⁶ Yıldız, a.g.e., s. 95-96.

Yeşilhisar'a gitme kararı almıştır. İnönü'nün trenle yola çıkacağını öğrenen Menderes, valiye telefon ederek *"İnönü'nün treninin Kayseri'ye sokulmamasını, Himmetdede İstasyonunda durdurulmasını"* bildirmiştir. İnönü, belirtilen yerde durdurulmuş ve Ankara'ya dönmesi gerektiği bildirilmiştir. Menderesin izni ile 163 dakikalık gecikmeden sonra İnönü, Kayseri'ye iner ve halk büyük bir coşkuyla karşılar¹⁷.

DP politikasında, dini araç olarak kullanmak ve din sömürüsü yapmak önemli bir yer tutar. Atatürkçülüğe ve laikliğe karşı cephe oluşturma ve bunları kullanan Said-i Nursi ve Necip Fazıl Kısakürek'in DP politikasında özel bir yeri vardır. Necip Fazıl Kısakürek, kendisi ve dergisi için devlet kesesinden para almıştır. Bu politika ile CHP karşıtlığı, Atatürk düşmanlığı, din sömürüsü ve gericiilik duygularıyla beslenmektedir. Kadiri ve Nakşibendi tarikatlarından menderes döneminde birçok atamalar gerçekleştirmiştir. 1955 yılında özel düzenlemelerin yapıldığı ve sıkı bir yönetimin uygulandığı bir kongre düzenlenir. Kongre, yasa ve tüzük buyruklarına aykırı olarak yapılmış, iki yılda bir yapılma ilkesi çiğnenir. Dış tepkilerle irtibatlı olarak parti içi tepkiler de artmaya başlamış ve DP'ye karşı olaylar birbirini izlemektedir. Menderes, Atatürk devrimlerine lakaytlığını inatla sürdürmüş ve devlet hazinesinden para verdiği Necip Fazıl Kısakürek ve dergisi Büyük Doğu'yu protesto eden bir kesim genç, devrimlerin bekçisi olduklarını ilan etmişlerdir¹⁸.

27 Nisan 1960'ta TBMM'de *"soruşturma komisyonunun görev ve yetkilerine ilişkin yasa"*nın görüşmeleri yapılırken iktidar ve muhalefet arasında tartışma ve kavgalar olur. Sonuçta yasa kabul edilir. Başbakan, İstanbul ve Ankara'da 28 Nisan 1960'ta saat 15'ten itibaren sıkıyönetim ilan edildiğini açıklar. Böylece ülke, aydınlar ve gençliğin her türlü özgürlüklerin tümünden yok edildiği, dikta rejiminin pekiştirilerek yürürlüğe konduğu bir yer olarak görülür. Ankara ve İstanbul'da yoğun tepkiler düzenlenir. 28 Nisan 1960 sabahı İTÜ bahçesinde protesto düzenleyen öğrencilerin gösterileri, emniyet müdürü ve valinin de izniyle acımasızca bastırılır. Öğrencilere karşı Celal Bayar'ın emri ile hedef gözetmeden ateş buyrulduğu yayılır. Turan Emeksiz ölür. Gençlerden yakalanabilen karakola götürülür. Olaylar ertesi gün de azalarak devam eder. Ankara'da hukuk ve siyasal bilgiler fakülteleri öğrencileri iktidarın tutumunu protesto etmek üzere toplantı düzenlerler. Merkez komutanı, topladığı subaylara, topluluklara önce üç kez *"dağılın"* denmesini, dağılmazlarsa atlarla üstlerine yürünmesini, o da yetmezse havaya sonra da üzerlerine ateş edilmesini emreder. Sıkıyönetim komutanı, üçüncü bölük komutanına ateş buyruğu emrini verir. Ateş sürerken, vali ve emniyet genel müdürü, hücum emrini verir. Böylece polisler, binaya girerek dershaneye sığınmış öğrencileri döver ve tabancalarla yaralar. İktidarın şiddet uygulamalarını protesto amacıyla Harp Okulu, 21 Mayıs'ta Orduvevinden Bakanlıklara doğru yürür. Bunu gören Bayar, Harp Okulu öğrencilerinin cezalandırılmasını ister¹⁹.

Diğer taraftan, soruşturma komisyonunun yasama, yürütme ve yargı yetkilerini içeren yasanın görüşülmekte olduğu 27 Nisan 1960 tarihli oturumda büyük gürültüler ve

¹⁷ Yıldız, a.g.e., s. 100-107.

¹⁸ Yıldız, a.g.e., s. 108-122.

¹⁹ Yıldız, a.g.e., s. 123-132.

tartışmalar olmuştur. DP'liler yasayı çıkarmak için her çareye başvurur. İnönü'ye, konuşması sırasında hakaret ettiği gerekçesiyle, iki oturum meclisten çıkarılma cezası verilir. Onunla birlikte, on iki milletvekili de aynı cezaya çarptırılır. Muhalefetin olmayışını fırsat bilen DP'liler, yasayı 20 dakikada kabul ederler. Muhalefet, meclis oturumlarına katılamadığı için on günlük tatil kararı verilmiş, böylece 25 Mayıs 1960 oturumu, meclisin son oturumu olmuştur²⁰.

Başbakanın gittiği Eskişehir'de, uçaktan inerken kente gitmeyen subaylar, tek sıra halinde dizilerek hazır ol konumuna geçerler. Menderes, onların selamını almak istediği sırada, başlarındaki subay, “geriye dön” komutu verir ve hepsi geriye dönerek ellerini arkaya bağlarlar. Bunu gören Menderes, ne yapacağını şaşırır ve onların cezalandırılmalarını ister. Ahmet Yıldız, darbenin planlandığı üzere 26 Mayıs'ta yapılmayacağı haberini telefonla almıştır. Gece yarısı gelen haber ile emniyet müdürü, “Başvekilin bugün Eskişehir'de yaptığı konuşma yarınki İstanbul gazetelerinde çıkmayacak yasak koyun” diye emir vermiş, Ahmet Yıldız ise, “Merak etmeyin çıkmayacak” demiştir. Telefonu kapatan Ahmet Yıldız, durumu İstanbul bölümünün ihtilal subaylarına anlatır. O gece yapılan toplantıda, ertesi gün yapılacak olanlar tespit edilir. Milli Birlik Komitesi, darbenin ertesi günü, Ankara'da toplanan tanınmış üç ordinaryüs profesör ve doçentlerden oluşan kurulu, anayasa komisyonuna katar ve böylece anayasa hazırlıklarına başlanır²¹.

5. 27 Mayıs Nedir?

27 Mayıs'ın gelişini İnönü, “Eğer bir yönetim, insan haklarını tanımaz baskı rejimi kurarsa o ülkede ihtilal olur. Bu yolda sürüp giderseniz sizi ben de kurtaramam” sözüyle, aslında önceden bildirmiştir. Ahmet Yıldız'a göre, “DP'nin hatası; partilerde temel olan ideolojik ya da partisel birliktelik veya en azından yakınlık düşünülmeden CHP'ye karşı olanlar, hilafetçiler, emperyalist koruyuculuğunu çare sanma yanılgısına düşme utancını yaşayanlar, din sömürsünü siyasal araç yapanlar, Altıok karşıtı olanlar başta olmak üzere, 27 yıllık iktidara karşı olagelenler ve en kötüsü de Atatürk düşmanlarını saflarında toplaması” idi. Ona göre, bu kitlelerin uyumlu bir birliktelik oluşturulup düzenli bir siyasal bir yaşama geçmesi güçtü. O nedenlerle DP'de iç çekişme, çatışma ve bölünmeler süregelmekteydi. DP siyasal stratejisi için örgütlenen iki ana belirleyici vardı. Birincisi Atatürkçülüğe bağlı kalmak, ikincisi ise din sömürsü yapmamaktı. Fakat bunlar olmamış tam tersi bir tutum izlenmiştir. Devrimleri, parça parça yok etme girişimi çok önemli bir yer tutmuş, öz Türkçe yerine anayasanın dili bile Osmanlıcaya dönüştürmüştü. Kısaca T.C.'ni onun kurucusuna karşı olanlara dayanarak, devletin temel ilkelerini ters yüz etmeye kalkmış, başta halk evleri olmak üzere kültürel yenileşme örgütlerini yok edip Kemalizm'in tersi uygulamaya kalkışmış ve bu yönde bir yönetimi zorla sürdürmek istemiştir. DP'lilerin acı sonunu hazırlamada; Köy enstitülerini kaldırması, Buhar çağının

²⁰ Yıldız, a.g.e., s. 133-134.

²¹ Yıldız, a.g.e., s. 135-138.

öncesine ait ideolojik ve siyasal kavramların söylenmesi, Sınırlı ve kısıtlı özgürlük, Gelişimlerin abartılması etkili olmuştur²².

6. İhtilale Doğru

Ahmet Yıldız'ın ordu içindeki durumu çok iyidir. İyi derecede Fransızca ve İngilizce bildiği için Menderes'in emir subayı olması teklif edilir. Başlangıçta Adnan Menderes'ten yana eğilimi olmasına rağmen duydukları, okudukları ve tanık olduğu olumsuzluklar, zaman içinde bu eğilimini yok etmiştir. Emir subayı olma teklifi, iki yabancı dil bilen, kurmaylık sınavını kazanmış ve Amerika'da bir yıl öğrenim görmüş bir yüzbaşı için önemlidir. DP, 1954 seçimlerinde başarılı sonuçlar almasına karşın, verdiği sözlerin tersini yapmaya, demokrasi alanında beklenmedik kısıtlamalara kalkışmaya başlamıştır. Giderek yoğunlaşan tepkileri, çok sert önlemlerle sindirmeye yönelmesi, kötümser bir hava oluşturmuştur. O dumanlı ortamda darbeciler, aralarında görüşmeler yaparak, yeni bir örgütlenme sürecine giderler. Ateşemiliterlik yaptığı Pakistan dönüşü Faruk Güventürk'ün başkanlık ettiği darbeci örgütlenmeye Yıldız da katılır. Ö dönemde başka ihtilal örgütlerinin olduğu söylenmektedir. Rafet Aksoylu, Dündar Seyhan ve Necati Ünsal'da içinde bulundukları örgüte çağırırlar. Örgütle görüşerek ve yönetimde görev almak şartıyla çağırını kabul eder. Yapılan seçimlerde Talat Aydemir Başkan, Ahmet Yıldız Genel Sekreter olur. Böylece örgütün yürütme yetkisini üzerine alır. İlerleyen zamanlarda Talat Aydemir'in güzel hazırlanıp konuşma yapan kişileri engellemesi nedeniyle uzun süre çalışma güçleşir ve çalışmalar kesilir. Daha sonra, asıl örgütle bütünleşme sağlanır²³.

Gizli çalışmalar sürerken Birleşik Akademiyi bitiren Ahmet Yıldız, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığında protokol ve yabancı ataşelerle ilişkilerle ilgili göreve atanır. Bu görevi yaparken 1958 yılı Şubat ayının ilk haftası çevirmenliğini yaptığı İngiltere Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir William Dickson'un Milli Savunma Bakanı ile yaptığı konuşmadan çıkarken emir subayı Adnan Çelikoğlu ona bir kâğıt vermiştir. Kağıtta aynı örgütte bulunan dokuz subay hakkında bir ihbar olduğunu görünce irkilir. Ahmet Yıldız, o anda izlenmekte ve yakalanmak üzere olduğunu anlamıştır. Ordu evine giderek bu durumu haber verir. İhbar edilen subaylar, haber verilmesi üzerine açılan davaya hazırlıklı giderler. Cemal Turan'ın başkanlık ettiği mahkemede aklanırlar. İhbar eden Samet Kuşçu ise, söyledikleri doğru olmasına rağmen itirafçı sayıldığından mahkûm edilir²⁴. Ahmet Yıldız ve örgütü, yasa dışı ve gizli çalıştıkları için "ihtilal" kelimesini bile kullanmazlar. Örgütünde bulunan kişileri kendi gözünde yorumlamıştır. Ahmet Yıldız'a göre:

Talat Aydemir: Her zaman en hızlı ve en sabırsız olanlarıdır.

Rafet Aksoyoğlu: Daha önce CHP'ye karşı düşünülen ihtilalin hazırlanması çalışmalarından itibaren görüş birliği bulunan biridir.

²² Yıldız, a.g.e., s. 140-149.

²³ Yıldız, a.g.e., s. 152-156.

²⁴ Yıldız, a.g.e., s. 156-159.

Dündar Seyhan: Gözü pek olmasına karşın sürekli tedbirli biridir.

Muzaffer Yurdakuler: Çok insancıl, dürüst ve özverili davranışları ile herkesin güvenini kazanan kişidir.

Alpaslan Türkeş: Düş evreni çok geniş, kimi zaman düşlerle gerçekleri karıştıran, Turancı görüşlerinden çok zarar gören, demokrasiden hoşlanmayan, arkadaşlığı sıcak ilişkilerde sürdüren ve komitenin parçalanmasında başrolü oynayan üyedir.

Fahri Özdilek, Cemal Madanoğlu ve Sıtkı Ulay: Darbenin hazırlık aşamasında bulunmamakla birlikte komitenin saygınlığının artması ve güç kazanmasında önemli katkıları olan kimselerdir.

Muzaffer Özdağ: Görüşlerinde kararlı, kutsal ve ulusal değerlere saygısından kaynaklanan sağa yatkınlığı ve CHP karşıtlığı belirgin olan birisidir.

Osman Köksal, Sezai Okan, Mustafa Kaplan: Güven veren uyum içinde çalışabilecek değerli insanlardır.

Rıfat Baykal ve Ahmet Er: Dürüst, mert ve yürekli olduğu için Yıldız'ın sevdiği kişilerdir²⁵.

Darbe günü geciktikçe, örgüt üyeleri arasında sızlanmalar başlar. Madanoğlu, darbenin sıkıyönetim karargâhında gerçekleşmesini ister. Madanoğlu, komutanların Bayar'a gidip hükümetin, Soruşturma Komisyonundan çekilmesini istemeyi, kabul etmezse emir komuta içinde ihtilal yapmayı önermiş, fakat kabul edilmemiştir. Muzaffer Yurdakuler, darbe gününü örgüte bildirecek bir gecikme olursa, “*Dündar'ın kızı bütünlemeye kaldı*” parolası ile diğerlerine durumu bildirecektir. Darbe öncesinde DP grubundaki durumdan Menderes'in rahatsız olduğu haberleri gelir. Menderes, darbeden üç gün önce, evinin balkonunda içişleri bakanına (Doktor Sarol) nöbetçileri göstererek “*İhtilal olacakmış, bir teranedir tutturmuşlar. Şu karşımızda bizi korumak için sabaha kadar nöbet tutan Mehmetçik mi bize karşı ateş edecek? Bunlar mı bize karşı çıkacak? Biz ne yaptık Mehmetçiğe? Ne günah işledik?*” demiştir. Menderes, DP'nin grup toplantısında çok sıkıştırılmış ve çareyi Eskişehir'e gitmekte bulmuştur. Eskişehir'de, kendini göstermelik olarak karşılamaya gelen subaylar, geriye dönüp arkalarını ona dönünce şaşırmıştır. 26 Mayıs günü Ahmet Yıldız eşi ile vedalaşır²⁶.

Darbenin gerçekleştirilmesi için tespit edilen tüm canlı hedeflerden başka, bütün iletişim araçlarının kontrolünü sağlayacak önlemler de alınmıştır. Tüm istihbarat ve emniyet birimlerine, havaalanlarına, şehir içi, şehirlerarası, uluslararası tüm telefon ve telsizlere el konulması, Ankara ile bağlantının bir kaç yönden sağlanması planlanmış, sıkıyönetimde verilecek buyruklara uyumaya özel bir önem verilmesi istenmiş ve tüm ilgililere de bunlar ayrıntılı anlatılmıştır. Dışarıdaki sessizliği bozan palet gürültüleri, Ahmet Yıldız ve örgütte heyecan uyandırır. Yakalananlar, yavaş yavaş getirilmeye başlanmıştır. İstanbul

²⁵ Yıldız, a.g.e., s.162, 163.

²⁶ Yıldız, a.g.e., s.. 169-172.

bölgesindeki darbe eylemi, çok çabuk bitmiştir. Hiçbir direnme ya da karşı tavır gösterilmemiştir. Ordu evleri, DP ileri gelenleri, üst düzey kamu görevlileri ile dolmaya başlamıştır. Halkın saldırısına karşı, tutuklananların güvenliği sağlanmış ve yeni getirilenler de arka kapıdan alınmıştır. Darbenin ilk sesinin Ankara'dan çıkmasını planlayan örgüt, işlerini de bu plan üzerine kurar. Fakat Ankara'dan hiç ses duyulmaz. Darbe için Ankara'yı bir an bile beklemek istemeyen örgüt, 27 Mayıs'ın ilk sesi olan bildiriyi Kurmay Binbaşı Kenan Ersoy'a okutur. Sabaha karşı 04:36'da okunan İstanbul Bildirisinde şöyle denilir:

“Büyük Türk Milleti! Bütün Türkiye’de Silahlı Kuvvetlerimiz 27 Mayıs saat 9’dan itibaren idareyi ele almış bulunmaktadır. Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerinin silahlı kuvvetlerle yakın iş birliği sayesinde bu hareket hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır. İstanbul’da ikinci bir tebliğe kadar Silahlı Kuvvetler Mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konmuştur. Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve bütün milletçe ümit edilen demokratik rejimin en kısa zaman içinde tesisine yardımcı olmalarını rica ederiz.”

“NATO ve CENTO’ya inanıyoruz ve bağlıyız”

27 Mayıs 1960 sabahı saat 5.25’te Alpaslan Türkeş’in radyoda okuduğu bildiri biraz daha telkin mahiyetlidir:

“Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüz-kâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetsizlik ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk’ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO²⁷'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur. (TSK)'²⁸.

27 Mayıs 1960'da yapılan darbe ile iktidarı ele geçiren ordu, ilk iş olarak yeni bir anayasa yapma yoluna gider. Bu amaçla Kurucu Meclis oluşturulur. Bu meclis, asker ve sivil olmak üzere iki kanattan oluşur. Askeri kanat "Milli Birlik Komitesi" adını alırken, sivil kanat, "Temsilciler Meclisi" adını taşır²⁹. Darbeyi yapan kadronun en belirgin düşüncesi, 1924 Anayasası'nın ülke yönetimi için çeşitli sakıncaları bünyesinde barındırdığıdır. Hem Atatürkçülük kimseye bırakılmaz hem de Atatürk'ün anayasası değiştirilmek istenir. 1924 Anayasası egemenliğin ulusa ait olduğunu ve ancak TBMM tarafından kullanılacağını ifade etmektedir. Ayrıca anayasa, temel hak ve özgürlükleri tanımış ve bunları düzenleme yetkisini hükümete bırakmıştır. Ancak bu düzenleme yetkisinin sınırı belirtilmemiştir³⁰. Nitekim gerek tek parti döneminde gerekse, DP'nin iktidarda olduğu dönemde hak ve özgürlükler, kanunlar çıkarılarak kolayca sınırlandırılmıştır. Zaten kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyebilecek herhangi bir organ da yoktur³¹.

Tüm bu gerekçelerden hareketle, 1924 Anayasası'na tepki olarak 1961 Anayasası oluşturulur. Bu anayasayı oluşturan Kurucu Meclisin yapısı da merkez-çevre ayrışmasına ilişkin olarak önemli ipuçları vermektedir. Bir kurucu meclisin, demokratik niteliğe sahip olabilmesi için, birçok partinin örgütlenerek katıldığı, halk tarafından genel, gizli, eşit, tek dereceli, açık sayım esaslarına göre ve yargı denetimi ve gözetimi altında yapılacak olan bir seçimle oluşturulması gerekir. Bu seçimlere, halkın isteklerini ve beklentilerini temsil edebilecek tüm partilerin katılması gerekmektedir. Demokrasinin kurallarını belirleyecek olan belgenin, demokratik temellerinin atılması önem taşımaktadır³². Oysa 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, bu niteliği taşımaktan oldukça uzaktır. Anayasayı hazırlayan mecliste, toplumun önemli bir bölümünü temsil eden DP'den herhangi bir üye yer almaz. Meclisin büyük bölümünü CHP taraftarları oluşturur. Ayrıca kabul edilen anayasa metni de CHP'nin darbe öncesi kabul ettiği *İlk Hedefler Beyannamesi* ile büyük oranda örtüşmektedir³³.

²⁷ CENTO (Merkezi Anlaşma Teşkilatı), Türkiye ile Amerika, İngiltere, İran, Pakistan istihbarat birimleri arasında sıkı bağlantıların kurulması ve İngiliz faaliyetlerinin yürütülmesine yol açan gizli bir ittifaktır. CENTO, daha sonra ABD'nin Orta Doğu'daki casusluk örgütü haline gelir. CENTO'nun bir istihbarat birimi de Ankara'dadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, Bay Pipo Bir Mit Görevlisinin Sıra Dışı Yaşamı: Hıram Abas, Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul 2000, s. 119.

²⁸ Yıldız, a.g.e., s. 174. Ayrıntılı bilgi için bkz: Serhat Aslaner, "27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Metinlerle Türkiye Darbe Tarihçesi", Mecmua Dergisi, S. 91, Ağustos 2016, s. 78.

²⁹ Serdar Gülenler, "Türk Siyaseti'nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi", Bilgi Dergisi, S. 14, 2007, s. 58.

³⁰ Osman Doğru, 27 Mayıs Rejimi, İmge Yayınevi, Ankara, 1998, s. 36.

³¹ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, Beta, 5. Basım, İstanbul, 1998, s. 33.

³² Ömer Faruk Gençkaya, "Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis", 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Kili, Boyut Yayınevi, İstanbul 1998, s. 20.

³³ Bu beyanname CHP'nin 1959 yılında yaptığı XI. Kurultayı'nda kabul edilmiştir. Bkz, Gülenler. a.g.e., s. 59.

Ahmet Yıldız, darbenin tüm milletçe coşku ile kutlanmasının örgüte güç verdiğini ifade eder. Halk, sokakta gördüğü subayları büyük coşku ve sevgi ile bağrına basmıştır. Birçok DP'li bile bu coşkunun etkisini yaşamıştır. Milli Birlik Komitesi ve Türk Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı tarafından, yeni bir anayasa projesi hazırlamak ile görevlendirilen komisyon, ön proje için çalışmalarına başlar³⁴. Zaten darbe ABD tarafından desteklenmektedir. Amerikan Başkanı Eisenhower'ın, darbe lideri Orgeneral Cemal Gürsel'i kutlayan ve hükümete başarılar dileyen 11 Haziran 1960 tarihli mesajı, Milli Birlik Komitesi'nde birkaç subayın suratının asmasına yol açsa da çoğunluk tarafından coşku ile karşılanmıştır. Amerika darbeyi desteklemek için ilk etapta Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım gönderecektir³⁵. ABD Büyükelçiliği Birinci Sekreteri William H. Doyle tarafından Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş'e gönderilen 25 Temmuz 1960 tarihli mektupta, İçişleri Bakanlığı'ndaki büronun CIA ofisi olduğu açıklanmıştır³⁶.

MBK, komisyonlar oluşturmuş ve görev bölümünü düzenlemiştir. MBK üyelerinin iş bölümü şöyledir:

Cemal GÜRSEL: Devlet Başkanı, Başkomutan, Başbakan

Fahri ÖZDİLEK: Başbakan Yardımcısı

Cemal MADANOĞLU: Ankara Sıkıyönetim Komutanı

Sıtkı ULAY: Ulaştırma Bakanı

İrfan BAŞTUĞ: Ankara Valisi

Alpaslan TÜRKEŞ: Başbakanlık Müsteşarı

Rıfat BAYKAL: Devlet Başkanı Özel Kalem Müdürü

Osman KÖKSAL: Muhafız Alayı Komutanı

Sezai OKAN, Orhan ERKANLI: YAD ile ilgili işler

Ahmet YILDIZ: Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürüdür.

Komitece görevlendirilmiş olan Numan Esin, Muzaffer Özdağ, adalet bakanı Amil Artus ve üç profesörün geçici bir anayasa hazırlamaları kararlaştırılmıştır. Hazırlanan taslak 12.06.1960'ta komite tarafından kabul edilir. MBK toplantılarının gizli olmasına rağmen genelde bazı tutanakların tutulmamasına ve dışarıya özel bir bilgi verilmemesine karşın, CHP çevrelerine bilgi sızar. Komite üyeleri arasında, karşılıklı güvensizlik kaygı verici düzeylere ulaşmaya başlamıştır. Türkeş'in kendine özgü rejim anlayışı, örgüt içinde kaygılara sebep olmuş ve Türkeş'e güvensizlik artmıştır. MBK içerisinde iktidar süresi tartışılırken parti kurma konusu da görüşülür. Parti kurmak üzere resmi olmayan ayırında Sıtkı Ulay, Alpaslan Türkeş, Ahmet Yıldız görev üstlenir. Başlangıçta temel sorunların

³⁴ Yıldız, a.g.e., s. 174-179.

³⁵ Yalçın, Yurdakul, a.g.e., s. 98.

³⁶ Yalçın, Yurdakul, a.g.e., s. 101.

çözümü ile başlayan ve başlıca reformların gerçekleştirilmesini sağlama gerekçesiyle MBK, iktidar süresinin uzatılmasını ve siyasal savaşın temeli olacak bir partinin kurulmasını ister. Böylece TSK içinde giderek artan ayrışmalar, 1960 sonlarına doğru iyice belirginleşmeye başlar³⁷.

MBK içinde görüş ayrılıklarına, Ülkü Kültür Birliği'ni kurma çalışması tüy diker. CHP başta olmak üzere yoğun tepkilere neden olur. 13 Kasım saat 02.00'de Ankara Komutanlığı'na gelen İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, valiye, MBK'nın 14 üyesinin³⁸ komiteden çıkarıldığını ve saat 14'ten beri telefonlarının kesildiğini bildirip eyleme yardımcı olmalarını ister. Madanoğlu, saat 05.30'da arındırma eylemini bildirir ve tasfiye edilenlerin evlerinden çıkarılmasını emreder. Tasfiye emri 07.00'de üyelere bildirilmiştir. Böylece darbeden sonra MBK büyük oranda güç yitirir, silahlı kuvvetlerin üst katları ise siyasal iktidara etki edebilecek bir konuma gelir. Ahmet Yıldız'a göre 13 Kasım tasfiyesi, 27 Mayısın genel niteliklerine, amaçlarına ve tarihimizdeki yerine hiç

³⁷ Yıldız, a.g.e., s. 182-193.

³⁸ Milli Birlik Komitesinin; milli savunma, tarım, iskan-mesken, sosyal ve sağlık, mali, ticari, sanayi, bayındırlık, köy kalkınması, ulaştırma, iç-dış siyaset işlerinde tasarılarını kapsayan ve yönetimi en geç 1961 yılı sonbaharında yeni iktidara devredeceğini bildiren 16 maddelik programı, 16 Eylül tarihli Resmi Gazete'de yayınlandığında, Komite içindeki ciddi uyumsuzluk zaten başlamış, Programın yaptırım kazanması için gereken görüş birliği ve bütünlük çoktan sarsılmıştı. Milli Birlik Komitesi'nin parçalanmasana yol açan bu sarsıntı, Alparslan Türkeş'in yanında, askerin siyasette yer almasına ilişkin farklı düşünen bir grubun toplandığı 27 Mayıs hareketinin ilk ayına, hatta bazı varsayımlara göre C.H.P. iktidarının son yıllarına kadar uzanmaktaydı. Ülke yönetimine el koyarken MBK'nın büyük çoğunluğunun hedefi, en kısa zamanda uygun ortamı sağlayıp, ülke siyasetini sivil yöneticilere bırakmaktı. Oysa Türkeş'in içinde bulunduğu grup, 27 Mayıs'ı getiren siyasal kaosa son vermekten daha kalıcı işler yapmak istediklerini öne sürerek ülkenin özellikle ekonomik durumunu düzeltecek kalıcı önlemleri sistemleştirmek, birkaç yıldan önce tamamlanma olasılığı bulunmayan bu tasarı gerçekleşene kadar siyaseti elde tutmak istiyordu. Türkeş, bunun belki de ilk işaretini 27 Mayıs'tan önce daha Milli Birlik Komitesi oluşurken vermiş, Cemal Gürsel'in yardımcısı olmakla da bu emeli doğrultusunda daha emin adımlarla yürüyebileceğini düşünmüştü. Anayasa hazırlıkları başarısızlıkla sonuçlanıp yeni deneyimin, Kurucu Meclis çatısı altında yapılacağı kesinleşince, bu yöntemi hiç desteklemeyen Türkeş, anayasa çalışmalarının başkan yardımcılığı ve Müsteşarlık görevlerinden çekilmeye karar verdi. Hemen kabul edilen 23 Ekim tarihli istifa mektubundan sonra, Anayasa'nın daha geniş bir yapı içinde hazırlanmasının kararlığıyla Gürsel, Türkeş grubunun karşı koyacağını bilerek, Komite'nin tüm üyelerinin onayını almadan, 31 Ekim günü o zaman ODTÜ Rektörü olan Turhan Feyzioğlu yönetiminde bir komisyon kurarak, 20 gün içinde Kurucu Meclis tasarısı hazırlamasını istedi. Bu gelişmeler, Milli Birlik Komitesi için uzun süredir "geliyorum" diyen büyük bunalımın son habercileriydi. Türkiye, 12 Kasım günü Komite'nin 14 üyesinin kıdem durumuna bakılmaksızın en üst dereceden emekli edilerek, yurt dışında görevlendirildikleri ve ardından, Milli Birlik Komitesi'nin lağvedildiği haberiyle sarsıldı. Emin sulardan ve 147'lerden sonra bu üçüncü çok haberdirdi. Alınan karara göre Alparslan Türkeş Yeni Delhi, Orhan Kabibay Brüksel, Orhan Erkanlı Mexico City, Münir Köseoğlu Stockholm, Mustafa Kaplan Lizbon, Muzafer Karan Oslo, Şefik Soyuyüce Kopenhag, Fazıl Akkoyunlu Kabil, Rifat Baykal Tel Aviv, Dünder Taşer Rabat, Numan Esin Madrid, İrfan Solmazer Lahey, Muzafer Özdağ Tokyo, Ahmet Er Trablusgarp büyükelçiliklerinde elçilik danışmanı olarak atanmışlardı. Bu gelişmeyi 13 Kasım günü demeciyle duyuran Cemal Gürsel, özetle 14'lerin, ülkenin bir süre partisiz yönetilmesi ve sonra seçimlere gidilmesinde direnmelerinin, Milli Birlik Komitesi'nin "anayasa kabul edilir edilmez seçime gidilerek demokratik düzene dönüşmesi hedefiyle" çelişmesinin, ülke için doğurduğu tehlike göz önüne alınarak yurt dışında görevlendirildiklerini açıkladı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Seçil Karal Akgün, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 43, Bahar 2009, s. 436-438.

uygun gelmeyen bir harekettir. Komitenin dağılmasından sonra, kurucu meclise ilişkin çalışmalar başlar. 13 Kasım 1960 sabahı yapılan komite toplantısında kurucu meclisin kurulma kararı, oy birliği ile kabul edilir. Kurucu meclise ilişkin yasa, 13 Aralık 1960'ta kabul edilir³⁹.

MBK, 27 Mayıs'tan sonra generallerin yüzde 92'sini, üst düzey subayların da beş bin kadarını emekli etmiştir. Bu kadar çok sayıda general ve üst düzey subayın ordudan ayrılması, Harp Okulu'ndan çıkan subay sayısında dengesizliğe sebep olur. Bu durum, yeni mezun olanların üst subay kadrolarında yılmaya başlamasına neden olur. Orduda 2662 albay, 7589 yarbay ve binbaşı, 5000'den az üsteğmen ve 256 general vardır. Böylece TSK'nın üst katlarındaki subay sayısı azalmıştır. Bu olay, tarihimize EMİNSU olayı olarak geçmiş, sicile ya da yetenek ölçülerine göre değil, sayı azaltmak amacıyla yapılmış bir olaydır. Çok olağanüstü bir durum gelişmeden olay kapatılmıştır⁴⁰.

MBK, darbeden sora yeni anayasayı hazırlamak için İstanbul Üniversitesinden 7, Ankara Üniversitesinden 3 bilim adamından oluşan bir komisyon kurmuş ve hazırlıklara başlamıştır. Komisyon 4-5 ay süren çalışma sonunda hazırladığı taslağı, MBK'ya sunulmuştur. MBK'nın çağrısı üzerine düzenlenen her siyasal partinin genel sekreteri ve genel idare kurullarından üçer üyenin katıldığı toplantı, 1 Ağustos 1961'de yapılır. Başlıca siyasi partilerin katılmasıyla sorunları çözmede uygun bir ortam hedeflenir. Bu yuvarlak masa toplantıları, beş gün süren on oturum şeklinde olmuş ve parti temsilcileri oy birliği ile kabul edilen bildiriye imzalamıştır. Halk oylaması ile anayasa, 9 Temmuz 1961'de kabul edilir. 15 Ekim 1961 yılında yapılan seçimler sonucu, hiçbir parti hükümet kurabilecek çoğunluğu sağlayamaz. İnönü'nün başbakan olarak atanması önerisi sunulur, fakat görüşmeler olumsuz sonuçlanır. Bu seçimlerin ardından TBMM ilk toplantısını gerçekleştirir ve Cemal Gürsel, başkan seçilir. Böylece 27 Mayıs Anayasası da işleme konmuş olur. Artık MBK'nın 17 aylık iktidarı, TBMM'ye teslim edilmiştir⁴¹.

Bilim adamlarının görüşleri alınarak Yüksek Soruşturma Kurulu kurulur. Bu kurulun hazırlayacağı dosyalara dayanarak, yargılama yapmak içinse anayasaya göre bir Yüksek Adalet Divanı kurma kararı alınır. Yüksek Soruşturma Kurulu üyeleri, Bakanlar Kurulunca önerilenlerden, MBK'nın seçeceği bir başkan ve 30 üyeden oluşturulur. Bu kurulun örgütlenmesi ve çalışması, yasa ile düzenlenir. İdamlara en çok karşı çıkan Muzaffer Yurdakuler ve Mehmet Özgüneş ile gizli bir toplantı yapan Ahmet Yıldız, toplantı sonucunda ortak bir karar alır. Buna göre, ölüm cezasına çarptırılanlar ya asılacak ya da kurşuna dizilecektir. SKB'nin ölüm cezaları için planı ya hep ya hiç ilkesine dayanmaktadır. Sebep, daha kötü sonuçları engellemek için ölüm cezalarını yerine getirmektir⁴².

³⁹ Yıldız, a.g.e., s. 198-202.

⁴⁰ Yıldız, a.g.e., s. 206, 207.

⁴¹ Yıldız, a.g.e., s. 211-225.

⁴² Yıldız, a.g.e., s. 239, 240.

MBK üyeleri, kalkınmayı benimsemiş ve bu yönde planlar yapmıştır. Yıldız'a göre, o günlerde ve daha sonraları uygulanan ekonomi politikaları temel görüş ve bunlara uygun çözümler, düzenlemeler büyük bir başarıdır. Böyle bir örgüt daha önceleri var edilseydi, yaşanan birçok güçlük önlenebilirdi. Ekonomik, toplumsal ve kültürel yönden çok daha iyi olurdu⁴³.

7. İnönü ile İlgili Anılar ve Yorumlar

İkinci Dünya Savaşı sırasında, devletin başında İnönü'nün olması, subaylara büyük bir güven vermiştir. 1941 yılında Ahmet Yıldız, Polatlı Topçu Okulunda öğrenci subayken, İnönü okullarını ziyarete gelir. Okulun düzenlediği yemeğe katılır. Daha sonra da İnönü, Polatlı Topçu Okulunu ziyaret etmiştir. Yıldız, İnönü'ye yakın birisidir. 27 Mayıs 1960'dan sonra İnönü'ye olan saygısı azalmamış aksine daha da artmıştır. İnönü'nün samimiyet ve sıcaklığı Ahmet Yıldız'ı kendine hayran bırakmıştır.

8. Çıkarılacak Dersler ve Gerekleri

Ahmet Yıldız'a göre, bir devleti yönetecek iktidar, o devletin var ediliş olgusuna, dayandığı dünya görüşüne, belirleyici niteliklerine ve temel kurumsal yapısına ve yönelmiş bulunduğu amaçlara uyan politikalar izlemelidir. Temel görüşlere karşı politikalar izlerse, devletle bir hesaplama dönemi açılmış olur. Türkiye Cumhuriyeti'nin temeline ve özüne karşıtlıktan güç alacak bir iktidar, bindiği dalı kesen durumuna düşer. Devleti yönetemez. Bu gerçeğin ayırında olmayanlar, hiç olmazsa bundan sonra uyarılmış, geçmiş acılardan yararlı bir ders edinmiş olmalıdır⁴⁴.

SONUÇ

İktidarlar, darbeyi meşru kılacak ortamın oluşmamasına özen göstermelidir. Siyasal partiler, sahip oldukları güçleri, karşılaştıkları ülke sorunlarını çözmeye yöneltmelidir. Türkiye, dış etkilerin ağır bastığı askeri darbelerle uzun süredir karşı karşıya kalmıştır. İçerideki gelişmeleri, darbe atmosferi olarak kullanan bu darbeler; genelde ülke yönetimini etki alanında tutmak isteyen güçlerin manyetik alanına giren yerli yetişkinler eliyle gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan hatıratında, CIA'nın yönettiği ABD Psikolojik Savaş ve Propaganda Merkezinde eğitim gördüğünü anlatan Ahmet Yıldız'ın, 27 Mayıs darbesinde MBK üyesi olması ve darbe yönetiminin oluşturduğu Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünü üstlenmesi anlamlı karşılanmalıdır. Geçmişin deneyimlerinden, bir takım gerçekleri kanıtlaya duran gelişmelerden, dersler çıkarılmalıdır. Subaylarımızın ABD ve benzeri güçler tarafından yetiştirilmesi, yetiştiren güce karşı zihinlerde bir yakınlık oluşturmuştur. Devşirme okumuşların millete maliyeti yüksek olmuş, onların yaptıklarının bedelini, bu toplum çok ağır biçimde ödemek zorunda kalmıştır.

⁴³ Yıldız, a.g.e., s. 241, 242.

⁴⁴ Yıldız, a.g.e., s. 256-259.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Seçil Karal, “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 43, Bahar 2009.

ASLANER, Serhat, “27 Mayıs’tan 15 Temmuz’a Metinlerle Türkiye Darbe Tarihçesi”, Mecmua Dergisi, S. 91, Ağustos 2016.

BAYRAM, Mürsel, “Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, C. II, S. 1.

BÖLME, Selin M., “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. IX, S. 34, 2012.

DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 12, 6/2007.

DOĞRU, Osman, 27 Mayıs Rejimi, İmge Yayınevi, Ankara, 1998.

GENÇKAYA, Ömer Faruk, “Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis”, 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Kili, İstanbul, Boyut, 1998.

GÜLENER, Serdar, “Türk Siyaseti’nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi”, Bilgi Dergisi, S. 14, 2007.

KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012/2, S. 16.

TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta, 5. Basım, İstanbul, 1998.

YALÇIN, Soner, Doğan Yurdakul, Bay Pipo Bir Mit Görevlisinin Sıra Dışı Yaşamı: Hiram Abas, Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2000.

YILDIZ, Ahmet, İhtilalin İçinden Anılar ve Değerlendirmeler, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ” YAYIN KURALLARI

GENEL İLKELER

1. Sosyal Bilimler Dergisi 2015 yılında yayınlanmaya başlayan “Uluslararası Hakemli Dergi” statüsünde olup yılda iki defa yayınlanmaktadır.
2. Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.
3. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmanın bilimsel ve etik kurallara uygunluğu tüm yazarlar tarafından kontrol edilmiş ve kabul edilmiş olmalıdır.
4. Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde Sosyal Bilimler Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir. Yayınlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur.
5. Yayınlanmak üzere gönderilen yazıların telif hakları yazar/lar tarafından dergiye devredilmiş sayılır.
6. Yayınlanmış yazının tamamının tekrar yayın hakkı derginin iznine bağlıdır.

YAYIN İLKELERİ

1. Sosyal Bilimler Dergisi’nin yazı dili Türkçe, İngilizce ve Arapçadır.
2. Dergimize Türkçe gönderilecek makaleler için 150-200 kelimelik İngilizce özet, İngilizce ve Arapça gönderilecek makaleler için 150-200 kelimelik Türkçe özetin verilmesi gerekmektedir.
3. Dergide; Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakülteleri, İlahiyat Fakülteleri, İİBF, Edebiyat Fakülteleri ve Turizm Fakülteleri bünyesinde bulunan bölümlerin tamamı ile ilgili çalışmalar yayınlanabilir.
4. Gönderilecek yazılarda uyulması gereken ilkeler şu şekildedir:
 - a. Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
 - b. Yazım ve noktalamada TDK imla kılavuzunun en son baskı esas alınmalıdır.
 - c. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu problematik ile uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtabilecek zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.
 - d. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulguları kapsmalıdır.
 - e. Microsoft Word 2003 ya da sonrası yazılım programı ile Times New Roman yazı karakteri ve toplam 6 bin sözcüğü (ya da 20 sayfayı) geçmeyecek şekilde sbdergi@konya.edu.tr adresine e-posta ile gönderilecektir.
5. Yazarlar ünvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını ve e-posta adreslerini ayrıca bildirmelidirler.

6. Dergide kullanılan elektronik posta adresleri ve isimler bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar ve başka bölümler için kullanılmayacaktır.

YAZIŞMA ADRESİ

NECMETTİN ERBAKAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi B Blok Meram Yenyol Meram/KONYA

YAZININ YAYINLANMA SÜRECİ

1. Yazıların yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadıkları kontrol edilir; eksik ya da yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için Ön Değerlendirme Formu ile birlikte yazara iade edilir.
2. Yazar tarafından düzeltilerek geri gönderilen yazılar için yayın kurulu tarafından 3 hakem belirlenir.
3. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda; yazının yayın portföyüne alınmasına, alınmamasına ya da düzeltme istenmesine karar verilir. Durum yazara en kısa sürede bildirilir.
4. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç bir ay içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü hallerde değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.
5. Yayın portföyüne alınan yazılar Yayın Kurulu'nun belirlediği sıraya göre yayınlanır.

YAZIM KURALLARI

SAYFA YAPISI

Yazılar, üst 5,5 cm, alt 5,5 cm, sağ 4,3 cm, sol 4,3 cm cilt payı sıfır (0), cilt payı yeri sol kenar boşluklu yazılmalıdır.

BAŞLIKLAR

Yazının Başlığı: Büyük harf, 12 punto, kalın, tek satır aralıklı ve ortalayarak yazılmalıdır.

ÖZET

Yazının ilk sayfasında, yazar/lar isim/lerinden sonra **Türkçe/İngilizce, Arapça/Türkçe, İngilizce/Türkçe özetler başlığı 10 punto, kalın, metin ise 10 punto yazılmalıdır.**

GİRİŞ

Anahtar kelimelerden sonra iki satır boşluk vererek, **GİRİŞ** başlığı **11 punto, kalın, büyük harfle ve numara verilmeden yazılmalıdır.**

METİN YAPISI

Yazılar, **Times New Roman** yazı tipinde, **tek satır, 6 nk paragraf aralıklı ve 11 punto** büyüklüğünde yazılmalıdır. Yazının başlıkları, rakam- harf - rakam düzeninde numaralandırılmalıdır. I), II), ... şeklindeki **ana başlıklar büyük harflerle, alt başlıklar (ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle) 11 punto** büyüklüğünde yazılmalıdır.

SONUÇ

“SONUÇ” başlığı **11 punto, kalın, büyük harfle ve numara verilmeden yazılmalıdır.**

ÖZET BÖLÜMÜ

Türkçe, İngilizce, Arapça olarak yazılacak özet (abstract) **150-200 kelime** arasında olmalıdır.

ANAHTAR KELİMELER (KEYWORDS)

Türkçe/İngilizce veya Türkçe/Arapça olarak yazılacak anahtar kelimelerin (keyword) sayısı **en çok 5 adet** olmalıdır. Özet metnlerinin hemen alt satırında 10 punto, normal ve sola hizalı yazılmalıdır.

MAKALENİN YAZARI/LARI

Yazar adları, sağ tarafa hizalı, ad küçük, soyad büyük harflerle 10 punto ve normal (italik veya kalın yazılmayacak) yazı karakterinde yazılmalıdır. **Soyad üzerine konulan *** (parantez içine alınmadan) yıldız işareti ile dipnot verilerek, yazarların akademik ünvan, üniversite, fakülte (yüksek okul), bölüm ve e-posta adresi sırasında, aralarına virgül konularak 9 punto ile normal yazılmalıdır.

İki yazarlı makalelerde 1.yazarın ad ve soyadı sola, 2. Yazarın ad ve soyadı sağa yanaşık olmalıdır. Üç yazarlı makalelerde ise 1. Yazarın ad ve soyadı sola yanaşık, 2. Yazarın ad ve soyadı ortaya, 3. Yazarın ad ve soyadı ise sağa yanaşık yazılmalıdır.

METİN İÇİ GÖNDERMELER, EKLER, FORMÜLLER, TABLO, ŞEKİL, GRAFİKLER, SONOTLAR, KAYNAKÇA yazımı konusunda NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kuralları geçerlidir. İlgili kurallar için aşağıdaki linke bakılabilir. (<http://www.konya.edu.tr/enstituler/sosyalbilimler/enstitusu/genel/170>)

Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences

Publication Standards for the Journal of the Social Sciences

The Journal of the Social Sciences, as an International Refereed Journal has started to be published in 2015 and is published twice a year.

Articles sent for publication should not have been previously published or sent to be published in another journal. Scientific and legal responsibilities pertaining to the texts belong solely to the authors.

The papers sent to the journal should have been checked and acknowledged in terms of the scientific and ethical standards by the authors of the papers.

If the papers are accepted for the journal, the Journal of the Social Sciences has obtained all the necessary rights of the publication. If any person cites from the journal, that person should indicate the source.

Any Authors royalties for the papers have been assigned to the journal.

The published text can not be published again without the allowance of the journal board.

PUBLICATION PRINCIPLES

- 1- The publication languages of the journal are Turkish, English and Arabic.
- 2- For the Turkish papers of the journal, **each** article must include an English abstract (150- 200 words); For the English and Arabic papers of the journal, each article must include a Turkish abstract (150- 200 words).
- 3- The academic theme pertaining to the scope of the following faculties can be acceptable to be published in our journal: Faculty of Social Sciences and Humanities, Faculty of Theology, Faculty of Literature, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Tourism,
- 4- The papers should be written in accordance with the following principles:
 - a. The language and the expression of the text should be clear, perceptible and appropriate for the academic and scientific criteria.
 - b. Rules of grammar and punctuation for the journal based on the latest issue of the Spelling Book of TDK (Turkish Language Association).
 - c. The study should be based on a problematic background and the titles should be related with the problematic. Also the bibliography should be rich and sufficient that could cover the scope of the theme of the study.

- d. Both the Turkish and English abstracts should include the methodology, scope and main research results.
 - e. Submissions should be written on word-processing programs such as Microsoft Word or the later version of it in Times New Roman letters. The text shouldn't surpass 6 thousand words (or 20 pages). The articles will be sent to the following e- mail: sbedergi@konya.edu.tr
- 5- The authors should attach their information such as their institutions, academic title, postal address, phone numbers and e- mail address.
 - 6- The e- mail address and the names stated in the journal will be used only for the issues related with the journal. They will not be stated for other matters.

Correspondence Address:

NECMEETTİN ERBAKAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi B Blok Meram Yenyol Meram/KONYA

THE PUBLICATION PROCESS OF THE PAPER:

- 1) Before giving to the board of the publication, the papers are examined in terms of publishing principles; if some mistakes are observed then the papers are sent to the authors with a pre-assessment form to adjust the stated errors.
- 2) The publishing board assigns three referees for the papers after passing the process of publishing principles
- 3) The publication of the papers depends on the referees' report. In a short time, an e-mail will be sent to the author of the paper concerning the paper's position.
- 4) If any adjustment is required for the paper, it has to be done in a month then will be sent to the e-mail address of the journal. The referees could also examine the paper again to check whether the paper is corrected or not.
- 5) The papers of the journal are listed and published in the journal in an arrangement decided by the publishment board.

WRITING PRINCIPLES**PAGE LAYOUT:**

Top margin 5,5 cm, bottom margin 5,5 cm, right margin 4,3 cm, left margin 4,3 cm. Binding margin (0). Binding margin should be done with left margin

HEADLINES:

Title of the Paper: Capital Letters, 12 pt, bold, single line spacing, center aligned.

Abstract: It should be written on the first page of the text such as Turkish/English, Arabic/Turkish, English/ Turkish with font size 10 bold. The size of the text should be written in 10 pt.

Key Words: The key words should be written below the abstracts with 10 pt in a normal size and left aligned.

Introduction: After the key words, leave two lines and put introduction title with 11 pt, bold and capital letters without giving numbers.

Text Size: The main body of the text should be written in Times New Roman letters, font size 11. Leave 6 nk for paragraph setting. The headlines of the paper should be lined as number- letter- number. The main headlines in the form of I), II), ... should be with capital letters, and sub headings should be written with small letters in 11pt. except for the first letters.

Result: Do not give any number for the result section and write in 11pt, capital letters in bold.

ABSTRACT SECTION:

Turkish, English and Arabic abstracts should be written in 150- 200 words and 5 key words in MAXIMUM.

KEY WORDS:

The key words of the abstracts in Turkish, English and Arabic should 5 in maximum size.

THE AUTHORS OF THE PAPER:

The name of the authors should be written in right aligned size in 10 pt, normal size. The surname should be written with capital letters. No bold or italic form. Put “ * ” over the surname(without parentheses) and give a footnote and write the academic title, university, faculty, department and e- mail addresses in 9 pt. Put comma for each definition.

For two authors papers; the name& surname of the first author should be flush left, the name& surname of the second author should be flush right;

For three authors papers; the name& surname of the first author should be flush left, the name& surname of the second author should be flush middle; the name& surname of the third author should be flush right;

Please follow the thesis writing guidelines of the Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences for the reference used in the text, notes, formula, table, figures and graphics. Please see the link for these rules: (<http://www.konya.edu.tr/enstituler/sosyalbilimler/enstitusu/genel/170>)

جامعة نجم الدين أربكان

معهد العلوم الاجتماعية

قواعد النشر في مجلة العلوم الاجتماعية

المبادئ العامة:

1. مجلة العلوم الاجتماعية هي مجلة دولية علمية محكمة باشرت بالنشر سنة 2015 م. وتصدر مرتين في السنة.
2. المقالات التي ترسل إلى هذه المجلة يجب ألا تكون قد نشرت من قبل في مجلة أخرى أو أرسلت إليها.
3. الدراسة التي ترسل إلى المجلة للنشر يجب تحقيق و تأييد اتباعها للمبادئ العلمية والأخلاقية من قبل المؤلفين كلهم.
4. إذا قبلت مقالة للنشر ينتقل كل حقوق نشرها إلى المجلة وإذا اقتبس شيء من المقالة المنشورة في المجلة يجب إظهار المجلة كمرجع للمقالة دائماً.
5. المقالة التي ترسل إلى المجلة للنشر ينتقل حقوق نشرها من المؤلفين إلى المجلة.
6. المقالة التي نشرت في المجلة من قبل يتوقف إعادة نشرها الكامل على المجلة.

قواعد النشر:

1. لغات نشر المجلة هي التركية والعربية والإنجليزية.
2. للمقالات التركية يجب أن يتوفر ملخص إنجليزي يتكون من 150 إلى 200 كلمة. وللمقالات الإنجليزية والعربية يجب أن يتوفر ملخص تركي يتكون من 150 إلى 200 كلمة.
3. يمكن أن تنشر في هذه المجلة الدراسات المتعلقة بكل الأقسام التي تتدرج في كليات العلوم الاجتماعية والبشرية، وكليات الإلهيات، وكليات العلوم الإدارية والاقتصادية، وكليات الآداب، وكليات السياحة.
4. المبادئ التي يجب اتباعها في الدراسات المرسله هي كما يلي:
- أ. أن تكون لغة المقالة وأسلوبها واضحين ومفهومين وموافقين للمعايير الأكاديمية.
- ب. أن تكون المقالات التركية موافقة لقواعد دليل الإملاء الصادرة أخيراً من مجمع اللغة التركية (TDK).
- ج. المقالة يجب أن تنبني على إشكالية واضحة المعالم، والعناوين الفرعية موافقة لهذه الإشكالية، وأن تكون المصادر المستفادة منها في البحث غنية وشاملة وكافية القدر الذي يعكس شمول الدراسة.
- ح. يجب أن يكون الملخصان باللغة التركية والإنجليزية معاً مشتملين على هدف البحث ومنهجه ومحتوياته ونتائجه الأساسية.
- خ. يجب أن يكتب البحث ببرنامج (ميكروسوفت وورد) وبنوع الخط (تايمز نيو رومان) ويكون المجموع (6000) كلمة على الأكثر (أي عشرين صفحة) ويجب أن يرسل إلى عنوان موقع المجلة أو إلى عنوان البريد الإلكتروني هذا فقط: (sbedergi@konya.edu.tr)
- د. يجب أن يذكر المؤلفون الدرجة الأكاديمية واسم مؤسساتهم وعنوان المراسلة ورقم الهاتف والبريد الإلكتروني.
- ذ. عناوين البريد الإلكتروني والأسماء المعينة في المجلة ستستخدم حسب أهداف المجلة الخاصة المعينة للمجلة، وليس لأغراض أخرى.

عنوان المراسلة:

Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi B Blok Meram Yeni yol Meram/KONYA

إجراءات نشر المقالة في المجلة:

1. أولاً: تراجع الأبحاث المرسلّة مراجعةً أوّليّة من حيث موافقتها لشروط النشر، وإذا تبين أي خطأ أو نقصان ترد إلى صاحبها مرفقةً بورقة التقييم الأوّلي لتصحيحها.
2. الأبحاث التي صححها الكاتب تعين لها هيئة التحكيم ثلاثة حكام
3. تقرر هيئة التحكيم إما بقبول البحث أو برفضه أو بتعديله، ويتم إعلام النتيجة إلى صاحب البحث في أقرب وقت.
4. وفي حالة طلب التعديل يجب على الباحث أن يقوم بتعديله وإرساله في مدة أقصاها شهر. والبحث المعدل في حين الحاجة إليه يمكن إعادة مراجعته من قبل الحكم الذي طلب تعديله.
5. قائمة الأبحاث المقبولة تنشر في المجلة وترتب حسب ترتيب هيئة التحرير.

قواعد الإملاء**هيكل الصفحة:**

كتابة الصفحة يجب أن تكون حسب المواصفات التالية: من الأعلى (5،5) سم، من الأسفل (5،5) سم، من اليمين (4،3)، من الشمال (4،3) سم.

العناوين:

عنوان البحث: يكون بخط عريض حجمه (12)، ويكتب العنوان مستقلاً ويتوسط الصفحة.

التلخيص:

في الصفحة الأولى بعد اسم المؤلف أو أسماء المؤلفين يكون عنوان الملخص باللغة التركية والإنجليزية، واللغة العربية والتركية، والإنجليزية والتركية بحجم (10) عريض ويكون المتن بحجم (10).

المقدمة:

بعد الكلمات المفتاحية يترك سطرين فارغين ويكتب عنوان المقدمة بحجم (11) وبخط عريض وبدون ترقيم.

معايير النص:

يكتب النص بنمط الخط (تايمز نيو رومان) ويكون التباعد بين الأسطر 1 والمسافة بين الفقرتين ست نقاط: (6NK) ويعرض (11)، ويجب ترقيم عناوين النص بالنظام الحرفي والرقمي، وترقم عناوين النص: رقم – حرف – والعناوين الرئيسية تكون بالأرقام الرومانية (I, II) وفروع العناوين الكبيرة تكون بحجم (11).

النتيجة:

عنوان النتائج بحجم (11) عريض، ويكتب من غير ترقيم.

قسم التلخيص:

يكتب باللغة التركية والإنجليزية والعربية ويكون عدد كلمات التلخيص ما بين (150 إلى 200) كلمة

الكلمات المفتاحية:

تكتب الكلمات المفتاحية تركي / انجليزي أو تركي / عربي وتكون عدد الكلمات على الأكثر (5) كلمات، وتكون هذه الكلمات تحت التلخيص مباشرة وبحجم (10) ويكون على الطرف الأيسر.

مؤلف/ مؤلفو المقالة:

أسماء المؤلفين يكون على الطرف الأيسر من الصفحة بخط حجم (10) (عادي ليس مائلا ولا عريضا). ويوضع فوق اسم العائلة (*) تشير إلى الهامش، وتكتب في الهامش الدرجة الأكاديمية للشخص واسم الجامعة والكلية (اسم المعهد العالي) والقسم والبريد الإلكتروني بحجم 9 – عادي.

المقالات المكتوبة من قبل مؤلفين، يكتب اسم المؤلف الأول محاذياً للطرف الأيمن والثاني محاذياً للطرف الأيسر، والمقالة المكتوبة من قبل ثلاثة مؤلفين. يكتب اسم الكاتب محاذياً إلى الطرف الأيسر والثاني في الوسط والثالث محاذياً إلى الطرف الأيمن.

وفي كتابة الهوامش، والتنتمات، والصيغ الحسابية، والقوائم، والأشكال، والرسوم البيانية، والهوامش الخلفية، والمصادر، يجب اتباع الدليل لكتابة الأطروحة الصادرة من معهد العلوم الاجتماعية التابع لجامعة نجم الدين أربكان، ويمكن الوصول إلى هذه القواعد من الموقع:

(<http://www.konya.edu.tr/enstituler/sosyalbilimlerenstitusu/genel/170>)

**SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DARBELER TARİHİ ÖZEL SAYISI II

Necmettin Erbakan University Journal of Social Sciences

Hasan Ali ÇELİK

Öğrenci Gözüyle 27 Mayıs Darbe Hatırası

Bülent YETER

27 Mayıs Darbesine Dış Güçlerin Etkisi

Mehmet ÖZER

12 Mart ve Dış Güçler

Neriman TONGUR

17-25 Aralık Sürecinde ABD – Almanya İlişkileri

Mehmet ÖZTEMEL

15 Temmuz'da ABD Bağlantısı

Ömer Lütfi BAŞGÜL

Darbelerin Fikri Alt Yapısı Açısından Amerika Mandasını Savunan Aydınlarımız

Zübeyde ÇOBANOĞLU

1876'dan Günümüze Darbeler ve Devşirme Okumuşlar İlişkisi

Sümeyye Melek ÖNCEL

Kültürel Darbe İdeoloğu - Abdullah Cevdet ve Düşünce Hayatı

Büşra BAĞCI

Türk Siyasetinde Prens Sabahattin

Aysel BAŞPINAR

Necip Fazıl'ın 'Aydın' Değerlendirmesi

Bülent YETER

Sezai Karakoç'a Göre Aydınlarımız

Esra İNAL

Ahmet Yıldız'ın İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler Kitabının İncelemesi